

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**SOSYAL BÜTÇENİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNE YÖNELİK
AMPİRİK ANALİZ**

EYÜP AKBULUT

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR

ARALIK - 2021

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOSYAL BÜTÇENİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNE YÖNELİK
AMPİRİK ANALİZ**

DOKTORA TEZİ

Eyüp AKBULUT

Enstitü Anabilim Dalı: Maliye

**“Bu tez 30/12/2021 tarihinde hibrit olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR	Başarılı
Prof. Dr. Temel GÜRDAL	Başarılı
Prof. Dr. Tarık VURAL	Başarılı
Prof. Dr. Birol KARAKURT	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Murat GÜVEN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Eyüp AKBULUT

30/12/2021

ÖNSÖZ

Akademik hayatım boyunca yanımda olan ve beni her zaman destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Ahmet ULUSOY'a, lisans öğrencisi olduğum yıllardan itibaren bana arkadaş gibi yaklaşan ve akademisyen olmayı sevdiren Prof. Dr. Birol KARAKURT ve Prof. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK'e, doktora eğitim sürecinde bana her türlü kolaylığı sağlayan bölüm başkanım Prof. Dr. Tarık VURAL'a ve danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR'e, tez sürecinde bilgisini esirgemeyen ve katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Murat GÜVEN'e teşekkür ederim. Sakarya Üniversitesinin hayatıma kattığı en güzel değer olan Prof. Dr. Temel GÜRDAL'a ayrıca teşekkür ederim.

Beni doktor olarak görme hayali kurarak bu süreçte başarılı olmamı teşvik eden annem Meryem ve babam Mustafa Lütfi AKBULUT'a, her zaman başarılı olmamı isteyen kardeşlerim Şeyma ve Taha AKBULUT'a, doktora süreci boyunca yanımda olan ve bana tahammül eden eşim Fatma DEMİRAY AKBULUT ve kızım Elif Ece AKBULUT'a teşekkür ederim. İyi ki varsınız...

Eyüp AKBULUT

30/12/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ	viii
GRAFİK LİSTESİ.....	ix
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xiv

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: YOKSULLUK KAVRAMI, TÜRLERİ, NEDENLERİ, ENDEKSLERİ VE YOKSULLUKLA İLGİLİ GÖSTERGELER.....	7
---	---

1.1. Yoksulluk Kavramı ve Türleri.....	7
1.1.1. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk	10
1.1.2. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk.....	11
1.1.3. Öznel Yoksulluk ve Nesnel Yoksulluk.....	14
1.1.4. Kentsel Yoksulluk ve Kırsal Yoksulluk	16
1.1.5. Kabiliyet Yoksulluğu (Capability).....	17
1.2. Yoksulluk Sorununun Nedenleri	18
1.2.1. Gelirin Eşitsiz Dağılımı ve Yoksulluk.....	19
1.2.1.1. Türkiye’ de Gelirin Eşitsiz Dağılımı.....	20
1.2.1.2. OECD ve AB ülkelerinde Gelirin Eşitsiz Dağılımı	22
1.2.3. Vergi Yükünün Yansıması ve Yoksulluk	24
1.2.3.1. Türkiye’ de Vergi Yükünün Yansıması	26
1.2.3.2. OECD ve AB Ülkelerinde Vergi Yükünün Yansıması.....	27
1.2.4. Kayıt Dışı Ekonomi ve Yoksulluk	29
1.2.4.1. Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonomi	32
1.2.4.2. OECD ve AB Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi	33
1.2.5. Enflasyon, İşsizlik ve Yoksulluk	36
1.2.5.1. OECD ve AB Ülkelerinde Enflasyon	37
1.2.5.2. OECD ve AB Ülkelerinde İşsizlik.....	38
1.2.6. Eğitim Düzeyi ve Eğitimde Cinsiyet Ayrımcılığı.....	40
1.2.6.1. Türkiye’ de Eğitim Düzeyi ve Cinsiyet Ayrımcılığı.....	42
1.2.6.2. Türkiye’ de Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete göre İstihdam Oranı	46

1.2.6.3. Türkiye’de Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete göre Ortalama Gelir	47
1.2.6.4. OECD ve AB Ülkelerinde Eğitim Düzeyi ve Cinsiyet Ayrımcılığı. 49	
1.3. Yoksulluk Endeksleri	51
1.3.1. Bileşik Yoksulluk Endeksleri	51
1.3.1.1. İnsani Gelişme Endeksi	52
1.3.1.2. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi	53
1.3.1.3. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	53
1.3.1.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi.....	54
1.3.1.5. Cinsiyet Eşitliği Endeksi	56
1.3.2. Gelir Yoksulluğunun Ölçülmesinde Kullanılan Endeksler.....	57
1.3.2.1. Kafa Sayım Endeksi	57
1.3.2.2. Yoksulluk Açığı Endeksi.....	58
1.3.2.3. Foster-Greer-Thorbeche Endeksi.....	60
1.3.2.4. Sen Endeksi	62
1.3.2.5. Watts Endeksi	62
1.4. Türkiye’ de Yoksulluk ile İlgili Göstergeler	63
1.4.1. Türkiye’ de Yoksulluk Sınırı, Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayıları.....	63
1.4.2. Türkiye’de Hanehalkı Tipine Göre Hesaplanan Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı	64
1.4.3. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı ...	66
1.4.4. Türkiye’de SGP Kullanılarak Göreli Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı	67
1.4.5. Türkiye’de İnsani Gelişme Endeksi.....	69
BÖLÜM 2: SOSYAL BÜTÇE KAVRAMI VE SOSYAL BÜTÇE ANLAYIŞI İLE YAPILAN SOSYAL HARCAMA TÜRLERİ	71
2.1. Sosyal Bütçe Kavramı ve Sosyal Bütçe Anlayışının Tarihsel Gelişimi	71
2.2. Sosyal Harcama, Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik Kavramı	75
2.3. 1982 Anayasasında Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik.....	78
2.4. Türkiye’de Sosyal Bütçe Anlayışı ile Yapılan Sosyal Harcama Türleri	79
2.4.1. Türkiye’de Eğitim Harcamaları	85
2.4.2. Türkiye’de Sağlık Harcamaları.....	91
2.4.3. Türkiye’de Sosyal Koruma Yardımları.....	100
2.4.3.1. Türkiye’de Sağlık Yardımları	103
2.4.3.2. Türkiye’de Yaşlılık, Engelli ve Hayatta Kalanlara Yardımlar	104

2.4.3.3. Türkiye’de Aile/Çocuk Yardımları	106
2.4.3.4. Türkiye’de İşsizlik Yardımları	107
2.5. Türkiye’de Sosyal Bütçe Anlayışı ile Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşları	108
2.5.1. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Harcamaları	109
2.5.1.1. Aile Yardımları.....	109
2.5.1.2. Eğitim Yardımları	115
2.5.1.3. Sağlık Yardımları	119
2.5.1.4. Özel Amaçlı Yardımlar	123
2.5.1.5. Yaşlı ve Engelli Yardımları	126
2.5.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü.....	127
2.5.3. Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Yardım Harcamaları.....	129
2.5.4. Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu	129
2.5.5. Türkiye Taş Kömürü Kurumu ve Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu	130
2.5.6. Belediyeler	131
2.6. OECD ve AB Ülkelerinde Sosyal Bütçe Anlayışı ile Yapılan Sosyal Harcama Türleri	132
2.6.1. OECD ve AB Ülkelerinde Eğitim Harcamaları	133
2.6.2. OECD ve AB Ülkelerinde Sağlık Harcamaları.....	141
2.6.3. OECD ve AB Ülkelerinde Sosyal Koruma Yardımları	145
2.6.3.1. OECD ve AB Ülkelerinde Aile/Çocuk Yardımları	149
2.6.3.2. OECD ve AB Ülkelerinde Sağlık Yardımları	151
2.6.3.3. OECD ve AB Ülkelerinde Emekli/Yaşlılık ve Dul/Yetim Yardımları	154
2.6.3.4. OECD ve AB Ülkelerinde Engelli Yardımları.....	156
2.6.3.5. OECD ve AB Ülkelerinde İşsizlik Yardımları.....	158
BÖLÜM 3: TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNDE SOSYAL BÜTÇENİN YOKSULLUK ORANINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	161
3.1. Literatür	161
3.2. Veri Seti ve Metodoloji	166
3.2.1. Araştırma Kapsamı	166
3.2.2. Araştırma Modelleri ve Değişkenler.....	167
3.2.3. Veri Analizi.....	169
3.2.3.1. Panel Veri Modeli	169
3.2.3.2. Klasik Model	169

3.2.3.3. Sabit Etkiler Modeli.....	170
3.2.3.4. Tesadüfi Etkiler Modeli	171
3.2.3.5. Spetikasyon Testleri.....	172
3.2.3.6. Varsayım Sınamları.....	173
3.3. Bulgular	174
3.3.1. Birim Etki Testleri	174
3.3.2. Birim Etki Türünün Testi	176
3.3.3. Varsayım Sınamları.....	177
3.3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi	177
3.3.3.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi	178
3.3.4. Model Tahminleri	179
SONUÇ	188
KAYNAKÇA.....	200
ÖZGEÇMİŞ	209

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
CB	: Cumhurbaşkanlığı
EİGE	: Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
GSYH	: Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SUY	: Sosyal Uyum Yardım Programı
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYGM	: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YURTKUR	: Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu
WFP	: Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Eşdeğer Hanehalkı Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı, Medyan (%50), 2006-2019, Türkiye.	64
Tablo 2 : Eşdeğer Hanehalkı Fert Gelirine ve Hanehalkı Tipine Göre Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, Medyan (%50), 2008 ve 2019, Türkiye.....	66
Tablo 3 : SGP Kullanılarak Göreli Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı, Medyan (%50), Türkiye.....	68
Tablo 4 : Uluslararası Veritabanına Göre Sosyal Koruma Yardımları.....	77
Tablo 5 : Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve Kurumlar	80
Tablo 6 : Gıda Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, (Milyon TL), Türkiye	111
Tablo 7 : Barınma Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, (Milyon TL), Türkiye	112
Tablo 8 : Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yapılan Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, 2013-2019, Türkiye.	113
Tablo 9 : Doğum Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2015-2019, Türkiye.....	113
Tablo 10 : Yıllara Göre Öksüz, Yetim ve Muhtaç Asker Çocuğu Aylığı Alan Sayısı, Türkiye.	114
Tablo 11 : Elektrik Tüketim Destek Yardımı, 2019, Türkiye.	114
Tablo 12 : Yıllara Göre Eğitim Materyal Yardımları, Türkiye.	116
Tablo 13 : Şartlı Eğitim Yardımı Alan Faydalanıcı Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.	117
Tablo 14 : Öğle Yemeği Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye.	117
Tablo 15 : Ücretsiz Kitap Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye.....	118
Tablo 16 : Desteklenen Yurt Yapım Projelerinin Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye.	119
Tablo 17 : Şartlı Sağlık Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye... ..	121
Tablo 18 : Kronik Hastalara Yönelik Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, 2019, Türkiye.	121
Tablo 19 : Kronik Hastalara Yönelik Elektrik Destek Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.....	122
Tablo 20 : GSS Prim Yardımı, 2019, Türkiye.....	123
Tablo 21 : Aşevleri Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.....	124
Tablo 22 : Yabancılarla Yönelik Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.	125

Tablo 23: Yancılara Yönelik Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye	125
Tablo 24: 2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sahibi Sayısı, 2013-2018, Türkiye.	126
Tablo 25: Türlerine Göre Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sahipleri, 2019, Türkiye.	127
Tablo 26: Yıllara Göre Vakıflar Genel Müdürlüğü Sosyal Yardımları, 2008-2018, Türkiye	128
Tablo 27: MEB Bursu Alan Öğrenci Sayısı ve Toplam Burs Miktarı, 2008-2018, Türkiye	129
Tablo 28: YURTKUR Bursu Alan Yükseköğretim Öğrenci Sayısı ve Toplam Burs Miktarı, 2008-2018, Türkiye.....	130
Tablo 29: Muhtaç Hanelere Yönelik Yapılan Yakacak Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, 2003-2019, Türkiye	131
Tablo 30: Belediyeler Tarafından Yapılan Sosyal Yardımların GSYH İçerisindeki Payları, %, 2006-2018, Türkiye.	132
Tablo 31: Panel Veri Seti Ülkeleri.....	167
Tablo 32: Değişken Tanımları	168
Tablo 33: Model 1, Model 2 ve Model 3 için Birim Etki Test Bulguları.....	174
Tablo 34: Model 4, Model 5 ve Model 6 İçin Birim Etki Test Bulguları.....	175
Tablo 35: Model 1, Model 2 ve Model 3 İçin Birim Etki Türünün Test Bulguları.....	176
Tablo 36: Model 4, Model 5 ve 6 İçin Birim Etki Türünün Test Bulguları	177
Tablo 37: Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler Arası Korelasyon) Test Bulguları	178
Tablo 38: Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sorununu Sınayan Test Bulguları.....	179
Tablo 39: Model 1 Tahmin Bulguları.....	180
Tablo 40: Model 2 Tahmin Bulguları.....	181
Tablo 41: Model 3 Tahmin Bulguları.....	182
Tablo 42: Model 4 Tahmin Bulguları.....	183
Tablo 43: Model 5 Tahmin Bulguları.....	184
Tablo 44: Model 6 Tahmin Bulguları.....	186

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : İşgücü ve Yoksulluk Ayırımı.....	10
Şekil 2 : Kayıt Dışı Ekonominin Milli Ekonomi İçerisindeki Yeri	31
Şekil 3 : İnsani Gelişme Bileşik Endekslerinin Evrimi.....	52
Şekil 4 : Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Bileşenleri.....	54
Şekil 5 : Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Bileşenleri.....	56
Şekil 6 : Yoksulluğun Azaltılmasının Şematik Gösterimi	58
Şekil 7 : ASHB Sosyal Harcamaları	109
Şekil 8 : Aile Yardım Türleri	110
Şekil 9 : Eğitim Yardım Türleri	115
Şekil 10: Sağlık Yardım Türleri.....	120
Şekil 11: Özel Amaçlı Yardım Türleri.....	123

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 : Türkiye'de Hanehalkı Kullanılabilir Gelir Yöntemine Göre 1994, 2002 ve 2019 Yılları Lorenz Eğrileri.	21
Grafik 2 : Yıllara Göre Gini Katsayıları, (%), Türkiye.	22
Grafik 3 : Gini Katsayısı, (%), OECD ve AB, 2018.	23
Grafik 4 : Sosyal Transfer Öncesi ve Sonrası Gini Katsayıları, Türkiye ve AB, 2018.	24
Grafik 5 : Yıllara Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı, Türkiye, %.	27
Grafik 6 : Kişisel Gelir Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı, OECD ve AB Ülkeleri, %, 2017.	28
Grafik 7 : Yıllara Göre Kişisel Gelir Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı, Türkiye ve OECD Ülkeleri, %.	29
Grafik 8 : Yıllara Göre Kayıt Dışı İstihdamın Toplam İstihdam İçerisindeki Payları, %, Türkiye.	33
Grafik 9 : Kayıt Dışı İstihdamın Toplam İstihdam İçerisindeki Payı, %, OECD.	34
Grafik 10 : Erkek ve Kadın Çalışanlara Göre Kayıt Dışı İstihdamın Toplam İstihdam İçerisindeki Payı, %, OECD.	35
Grafik 11 : Yıllara Göre Enflasyon Oranları, %, Türkiye, OECD ve AB Ortalaması... ..	38
Grafik 12 : Yıllara Göre İşsizlik Oranları, %, Türkiye, OECD ve AB Ortalaması.....	39
Grafik 13 : İşsizlik Oranı, %, 2018, OECD Ülkeleri ve AB Ortalaması.	40
Grafik 14 : Yıllar itibari ile Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre Nüfusun Dağılımı, %, 25+ Yaş, 2008-2019, Türkiye.	44
Grafik 15 : Cinsiyet Durumuna Göre Eğitim Düzeyi Oranları, %, 25+ Yaş, 2008 ve 2008 ve 2019, Türkiye.	45
Grafik 16 : Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İstihdam Oranları, %, 15+ Yaş, 2019, Türkiye.....	47
Grafik 17 : Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Gelirler, 2019, Türkiye, (TL).	48
Grafik 18 : Yükseköğretim Eğitim Düzeyi Oranının Cinsiyete Göre Dağılımı, %, 25-34 Yaş, 2018, OECD.	50
Grafik 19 : Yükseköğretim Eğitim Düzeyinde İstihdam Oranının Cinsiyete Göre Dağılımı, %, 25-34 Yaş, 2018, OECD.	51

Grafik 20: Eğitim Durumuna Göre Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2008 ve 2019, Türkiye.....	67
Grafik 21: Yıllara Göre İnsani Gelişme Endeksi, 2002-2020, Türkiye	69
Grafik 22: Sosyal Koruma Yardım Türlerinin Yüzdelik Dağılımı, 2018, Türkiye.....	81
Grafik 23: Sosyal Harcama Türlerinin Yüzdelik Dağılımı, 2018, Türkiye.	82
Grafik 24: Sosyal Yardım Türlerinin Yıllara göre Yüzdelik Dağılımı, %, 2001-2018, Türkiye.....	83
Grafik 25: Sosyal Yardımların GSYH İçerisindeki Payı, %, 2019, Türkiye.	84
Grafik 26: Sosyal Koruma Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı, %, 2019, Türkiye... 85	
Grafik 27: Yıllara Göre Kamu Eğitim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2000-2019, Türkiye.	87
Grafik 28: Yıllara Göre Kamu Eğitim Harcamalarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisindeki Payları, 2000-2019, %, Türkiye.....	88
Grafik 29: Eğitim Seviyesine Göre Eğitim Harcamalarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisindeki Payı, 2009 ve 2019, %, Türkiye.....	90
Grafik 30: Eğitim Düzeyine Göre Öğretmen ve Öğretim Elemanı Başına Düşen Öğrenci Sayıları, 2004-2018, Türkiye.	91
Grafik 31: Toplam Kamu ve Özel Sektör Sağlık Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.....	93
Grafik 32: Kişi Başı Kamu ve Özel Sağlık Harcamaları, SGP, ABD\$, 2002-2019, Türkiye.....	95
Grafik 33: Kişi Başı Kamu ve Özel Cari Sağlık Harcamaları, SGP, ABD\$, 2002-2019, Türkiye.....	96
Grafik 34: Toplam Kamu Cari Sağlık Harcamaları ve Cepten Yapılan Cari Sağlık Harcamalarının Toplam Cari Sağlık Harcamaları İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.	98
Grafik 35: 1000 Kişi Başına Hekim ve Yatak Sayısı, 2002-2019, Türkiye.....	99
Grafik 36: Katastrofik Sağlık Harcaması, %, 2002-2019, Türkiye.....	100
Grafik 37: Ayni ve Nakdi Sosyal Koruma Yardımları GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.	101
Grafik 38: Yıllara Göre Kamu Sosyal Koruma Yardımları GSYH İçerisindeki Payları, %, 1980-2019, Türkiye ve OECD Ortalaması.....	102

Grafik 39: Sağlık Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye. .	103
Grafik 40: Yıllara Göre Toplam Maaş Ödemelerinden Oluşan Sosyal Yardımların GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.	105
Grafik 41: Aile ve Çocuk Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.....	107
Grafik 42: İşsizlik Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye...	108
Grafik 43: Toplam Eğitim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı, %,2017, OECD ve AB-23 Ortalaması.	135
Grafik 44: Kamu Eğitim Harcamalarının Toplam Eğitim Harcamaları İçerisindeki Payı, %, 2017, OECD ve AB-23 Ortalaması.	136
Grafik 45: İlk, Orta ve Lise Eğitim Düzeyinde Toplam Eğitim Harcamalarının Finansmanına Göre Dağılımı, %, 2017, OECD ve AB Ortalaması.....	137
Grafik 46: Eğitim Düzeyine Göre Toplam Kamu Eğitim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2017, OECD ve AB-23 Ortalaması.....	138
Grafik 47: Yükseköğretim Düzeyinde Toplam Eğitim Harcamalarının Finansmanına Göre Dağılımı, %, 2017, OECD ve AB Ortalaması.....	139
Grafik 48: Kamu Eğitim Harcamalarının Kamu Bütçesi İçerisindeki Payı, %, 2018, OECD.	140
Grafik 49: Kişi Başına Düşen Kamu ve Özel Sektör Eğitim Harcamaları SGP ABD\$, 2018, AB ve OECD.	141
Grafik 50: Toplam ve Kamu Cari Sağlık Harcamalarının GSYH İçindeki Payı, (%), 2019, OECD.	142
Grafik 51: Kişi Başına Düşen Kamu Cari Sağlık Harcamaları, SGP, ABD\$, 2019, OECD.	143
Grafik 52: Cepten Yapılan Cari Sağlık Harcamaları ve Kamu Cari Sağlık Harcamalarının Toplam Cari Sağlık Harcamaları İçindeki Payı, (%), 2019, OECD	145
Grafik 53: Toplam Sosyal Koruma Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2018, OECD.	146
Grafik 54: Kamu Sosyal Koruma Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000 ve 2019, OECD.	147

Grafik 55: Sosyal Koruma Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB-27	149
Grafik 56: Aile/Çocuk Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB-27	150
Grafik 57: Aile/Çocuk Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2008 ve 2017, OECD.	151
Grafik 58: Sağlık Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB.	153
Grafik 59: Sağlık Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.	154
Grafik 60: Emeklilik (Yaşlılık ve Hayatta Kalanlar) Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.	155
Grafik 61: Yaşlılık ve Hayatta Kalanlara Yapılan Yardımların GSYH İçerisindeki Payı, %, 2017, OECD	156
Grafik 62: Engelli Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB.	157
Grafik 63: İş Göremezlik (Engelli) Yardımları GSYH GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.	158
Grafik 64: İşsizlik Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB.	159
Grafik 65: İşsizlik Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.	160

ÖZET	
Başlık: Sosyal Bütçenin Yoksulluk Üzerine Etkisi: Türkiye ve AB ülkelerine Yönelik Ampirik Analiz	
Yazar: Eyüp AKBULUT	
Danışman: Prof. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR	
Kabul Tarihi: 30.12.2021	Sayfa Sayısı: xiv (ön kısım) + 209 (tez)
Sosyal bütçe anlayışıyla yapılan sosyal harcamalardan yoksul kesimin faydalandırılması, yoksulluk sorununa çözüm olabilmektedir. Bu harcamaların finansmanında dolaysız vergilere ağırlık verilmesi durumunda ise harcama ve vergi politikaları sonrası gelir dağılımının daha adil bir hale gelmesi ve yoksul kesim üzerindeki vergi yükünün dolaylı vergilere göre daha az hissedilmesi beklenmektedir. Bu nedenle, tez çalışmasının temel amacı, sosyal bütçe anlayışı ile yapılan harcamaların milli hasıla içerisindeki paylarının ve dolaylı-dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki paylarının analitik analizini yapmaktır. Çalışmanın diğer amacı, tez çalışmasında kullanılacak olan panel veri analiz yöntemi ile Türkiye ve AB ülkelerinde sosyal koruma yardımlarının GSYH'ye oranlarının yoksulluk oranı üzerindeki etkinliğini araştırmaktır. Sosyal harcamalar içerisinde yer alan sosyal koruma yardımlarının tercih edilmesinin nedeni, bu harcamaların yatırım ve yönetim giderlerini kapsamaması ve faydasının doğrudan yoksul kesime yönelik olmasıdır. Sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkisini araştıran ampirik çalışmalarda sosyal harcamalar bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise sosyal harcamalar içerisinde yer alan ve etkisi doğrudan yoksul kesime yönelik olan sosyal koruma yardımları bir bütün olarak ve aile, sağlık, işsizlik, emeklilik (yaşlılık ve hayatta kalanlar ve engellilere yönelik yapılan) yardımlarının yoksulluk oranı üzerindeki etkisi tek tek incelenmektedir. Yapılan ampirik analiz sonucunda toplam sosyal koruma yardımlarının GSYH'ye paylarının yoksulluk oranları (medyan %50, 60 ve %70'e göre) üzerindeki etkisinin azaltıcı yönde olduğu bulunmuştur. Bunun yanında, aile ve sağlık yardımlarının yoksulluk oranı üzerindeki etkisi azaltıcı yönde, emeklilik yardımlarının ise artırıcı yönde etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, işsizlik yardımlarının medyan %70'e göre yoksulluk oranı üzerinde artırıcı yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Sosyal Bütçe, Sosyal Harcamalar, Yoksulluk, Panel Veri	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Effect of Social Budget on Poverty: Empirical Analysis for Turkey and EU Countries	
Author of Thesis: Eyüp AKBULUT	
Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR	
Accepted Date: 30.12.2021	Number of Pages: xiv (pre text) + 209 (main body)
Benefiting the poor from social expenditures made with a social budget approach can be a solution to the problem of poverty. It is expected that the income distribution will become more equal after expenditure and tax policies if direct taxes are given weight in the financing of social expenditures. Thus, it is expected that the tax burden on the poor will be felt less than indirect taxes. For this reason, the main purpose of the thesis is to analyze the share of expenditures made with the understanding of social budget in the GDP and the share of indirect-direct tax revenues in total tax revenues. The other purpose of the thesis is to investigate the effectiveness of the ratio of social protection benefits to GDP on the poverty rate in Turkey and EU countries with the panel data analysis method. The reason why social protection benefits, which are included in social expenditures, are preferred is that these expenditures do not include investment and management expenses and their benefits are directly for the poor. In empirical studies investigating the effect of social expenditures on poverty, social expenditures are considered as a whole. In this study, the effect of social protection benefits, which are included in social expenditures and whose effect is directly on the poor, and the effects of family, health, unemployment, retirement (old age, survivors and disabled people) benefits on the poverty rate are examined one by one. As a result of the empirical analysis, it has been found that the share of total social protection benefits to GDP has a decreasing effect on poverty rates (according to the median 50, 60 and 70%). In addition, it has been observed that family and health benefits have a decreasing effect on the poverty rate, while retirement benefits have an increasing effect. In addition, it has been determined that unemployment benefits have an increasing effect on the poverty rate compared to the median 70%.	
Keywords: Social Budget, Social Spending, Poverty, Panel Data	

GİRİŞ

Günümüzde toplumların kamu hizmetlerine yönelik taleplerinin sosyal harcamalar lehine şekillenmesi, kamu harcamaları içerisinde sosyal harcamaların payının artmasına ve devletleri sosyal devlet anlayışını benimsemeye yöneltmektedir. Türkiye'nin 1961 Anayasasının ikinci maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti, ... ve sosyal bir hukuk devletidir" ibaresinin yanında kırk sekizinci maddesinde "herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir" ifadesi ile sosyal devlet anlayışını benimsediği anlaşılmaktadır. Sosyal devlet anlayışı ile bütçede sosyal hizmetlere yönelik harcama kalemlerine daha fazla ödenek ayrılması ve bu harcamalardan yoksul kesimin faydalanmasının sağlanması yoksulluk problemine çözüm olabilmektedir. Bunun yanında harcamaların finansmanında dolaysız vergilere ağırlık verilmesi gelirin yeniden dağılımını daha adil bir duruma getirmekte ve yoksul kesim üzerinde vergi yükü dolaylı vergilere göre daha az hissedilmektedir. Gelir vergisi tarifesinin artan oranlı olması çok kazananı daha fazla vergilendirme imkanı tanımaktadır. Bunun yanında, verginin şahısların geliri üzerinden alınması vergi yükünün yansıtılmasını zorlaştırmaktadır. Bu ise vergi yükünün zengin kesim üzerinde daha fazla hissedilmesini sağlamaktadır. Aksine, sosyal harcamaların finansmanının dolaylı vergilerle karşılanması durumunda vergi yükü marjinal tüketim eğilimi yüksek olan yoksul kesim üzerinde kalabilmektedir. Böyle bir durumda, yoksulluk problemi ile mücadele ancak yoksul kesimin sosyal harcamalardan elde ettiği faydanın katlandığı vergi yükünden fazla olması ile mümkün olabilmektedir.

Hanehalkında çalışan bireylerin gelir düzeyleri hanehalkının büyüklüğüne göre yeterli olmamakta ve yoksulluk sınırının altında kalabilmektedir. Bu durum yoksulluk sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında, hanehalkı üyeleri, işsiz olmaları halinde hayatlarını devam ettirmeleri için gerekli olan gıda tüketimini dahi sağlayamaz duruma gelebilmektedir. Yeterli gıda ihtiyacının karşılanamaması sağlık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Sağlık hizmetlerine bütçelerinden pay ayıramayan yoksul haneler sağlıklı bir toplumun meydana gelmesine neden olabilmektedir. Ayrıca, yoksul kesimin genellikle kayıt dışı istihdam edilmeleri bu kesimin sosyal güvenlik sisteminden mahrum kalmalarına ve kamu tarafından sunulan sağlık hizmetlerinden yararlanıp sağlıklarına kavuşmalarına engel olmaktadır. Üretici birimlerin istihdamda sağlıklı bireyleri tercih etmesi nedeniyle sağlığını kaybeden yoksul bireyler iş gücü piyasasına katılamamaktadır. Aynı zamanda, sağlıklı genç bireyler eğitim sürecine düzenli devam edememekte ve

başarısız olmaktadır. Bu nedenle yoksul kesimin gıda, giyim, yakacak, barınma harcamalarının yanında eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamalarının kamu tarafından karşılanması yoksulluk sorununa çözüm getirebilmektedir.

Kamu tarafından yoksul kesimi sosyal güvence altına alan sosyal harcamalar, sosyal bütçe anlayışı ile gerçekleştirilen harcamalardır. Gider ve gelir kısmından oluşan sosyal bütçenin gider kısmında sosyal refah düzeyini yükselten sosyal hizmetler yer almaktadır. Cichon (2001: 1995)'a göre, sosyal bütçenin harcama tarafını, sosyal güvenlik harcamaları (emekli, dul ve yetim maaşları, sağlık hizmetleri ve işsizlik yardımları), sosyal koruma yardımları (aile/çocuk yardımları, sağlık yardımları ve sosyal hizmetler ile vergi avantajları) ve sosyal koruma yardımlarına ilişkin özel sektör transferleri (mesleki emeklilik ve sosyal yardımlar) oluşturmaktadır. Gelir tarafını ise bu harcamaları finanse etmek için kullanılan tüm kaynakları açıklamaktadır. En önemli gelir kaynağı sosyal güvenlik primleri, vergiler ve yatırım gelirleridir.

Araştırmanın Konusu

Sosyal bütçe, terimsel açıdan bütçenin “gider kısmında” yalnızca sosyal harcamaların ele alındığını gösteren bir kavram olarak karşımıza çıkarken “gelir kısmında” sosyal harcamaları finanse eden tüm gelir kalemleri yer almaktadır. Sosyal bütçenin gider kısmında yer alan sosyal harcamaların nüfusun sosyal güvencesi olmayan muhtaç kesimine (yaşlı, engelli, kadın, çocuk ve işsizler gibi) yönelik olması, bu harcamaların sosyal refah düzeyi üzerinde etkin olmasını sağlamaktadır. Bu amaçla, bu çalışmada, Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamaları ile sosyal koruma yardımlarından (sağlık, yaşlılık, dul/yetim, engelli, işsizlik ve aile-çocuk yardımları) oluşan sosyal harcamaların GSYH’ye oranlarının yıllara göre gelişimi incelenmektedir. Türkiye’nin durumunun daha iyi analiz edilebilmesi için Türkiye’ye ait sosyal harcama verileri OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırılarak analiz edilmektedir. Bunun yanında, harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergiler, marjinal tüketim eğilimi yüksek olan yoksul kesimin vergi yükünü arttırmaktadır. Buna karşılık, gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergilerde ise zengin kesimin vergi yükü daha fazla olabilmektedir. Özellikle gelir vergisinin artan oranlı tarife yapısına sahip olması (matrah arttıkça üzerine uygulanan vergi oranının da artması), gelirin yeniden dağılımını daha adil bir konuma getirebilmektedir. Gelir vergisinin yoksullukla mücadelede diğer vergilere göre daha etkin olduğu kabul

edilmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, Türkiye’de toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri payının dağılımı da yıllara göre incelenmektedir. Yoksullukla mücadelede bütçenin gelir kısmından çok gider (yoksul kesimin refah düzeyini artıran sosyal harcamalar) kısmına önem verilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye ve AB ülkelerinin sosyal koruma yardımlarının GSYH oranlarının yoksulluk oranları üzerindeki etkinliği panel veri analiz yöntemi ile analiz edilmektedir. Yapılan ampirik analizde, sosyal koruma yardımlarının yoksulluk oranları üzerindeki etkinliğinin bir bütün olarak incelenmesinin yanında, sosyal koruma yardımlarını oluşturan her bir harcama kaleminin yoksulluk oranları üzerindeki etkinliği ayrı ayrı incelenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışmasının temel amacı, sosyal bütçe anlayışı ile yapılan sosyal koruma yardımlarının milli hasıla içerisindeki paylarının ve dolaylı-dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki paylarının analitik analizini yapmak olacaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise, sosyal bütçe uygulamaları ile gerçekleştirilen sosyal amaçlı harcamaların Türkiye ve AB ülkelerinde yoksulluk sorunu üzerindeki etkinliğini ortaya koymaya çalışmaktır. Kısaca bu çalışmada, sosyal koruma yardımlarının yoksullukla mücadelede etkinlik durumu araştırılmaktadır. Tez çalışmasında kullanılacak olan panel veri analiz ile Türkiye ve AB ülkelerinde sosyal koruma yardımlarının GSYH’ye oranlarının yoksulluk oranları üzerine etkisinin ne yönde olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde yoksulluk kavramı gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de kendini gösteren bir sorundur. Bu sorun gelirin adaletsiz bir şekilde dağılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Sosyal bütçe uygulamaları ile gelirin yeniden dağılımının yoksul kesim lehine olacak şekilde sağlanması çözüm önerisi olarak gösterilebilir. Bu açıdan bütçenin gider kısmında yer alan sosyal harcamaların yoksul kesime yönelik olması ile bu kesimin sosyal harcamalardan daha fazla faydalandırılması sağlanarak, yoksullukla mücadele konusunda başarıya ulaşılabileceği düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında, bu çalışma konusunun seçilmesinin nedeni Türkiye’de sosyal bütçe anlayışı ile yoksulluk

sorununa en faydacı çözüm yolunu sunabilmektir. Literatürde sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkisini araştıran ampirik çalışmalarda sosyal harcamalar bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise sosyal harcamaların bütün olarak ele alınmasının yanında sosyal harcamalar içerisinde yer alan aile, sağlık, emeklilik (yaşlılık, engelli ve hayatta kalanlara yönelik yapılan) ve işsizlik yardımlarının yoksulluk oranı üzerindeki etkisi ayrı olarak incelenmektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın yoksulluk sorunsalına yeni bir bakış açısı sunması ve çözüm yolu üretmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çalışma sonucunda elde edilen verilerin literatüre bilimsel açıdan katkı sağlamasının yanısıra, sosyo-ekonomik açıdan verilerin güncellenmesi sağlanarak ekonometrik analiz ile elde edilecek sonuçlar alana farklı bir bakış açısı sunacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümde teorik kavramlara, üçüncü bölümde ise ekonometrik analize yer verilmekte ve sosyal bütçe anlayışı ile yapılan sosyal koruma yardımlarının yoksulluk üzerine etkinliği panel veri analiz kullanılarak araştırılmaktadır.

Teorik Yaklaşım: Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk kavramı, türleri, nedenleri ve endeksleri tanımlanmaktadır. Türkiye’ye ait yoksulluk nedenleri ve ilgili verilerin yıllara göre seyri değerlendirilmekte ve Türkiye’nin durumunun daha iyi analiz edilebilmesi için bu verilerin OECD ve AB ülkeleri verileri ile karşılaştırması yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye’de yoksulluk ile ilgili göstergelerden yoksulluk sınırı, oranı ve yoksulluk açığının yıllara göre gelişimi değerlendirilmektedir. Diğer yoksulluk göstergelerinden hanehalkı tipine ve eğitim durumuna göre yoksulluk durumları analiz edilmektedir. Bunun yanında refah düzeyinin göstergesi olan insani gelişme endeksinin gelişimi değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal bütçe kavramı tanımlanmakta ve sosyal güvenlik anlayışının tarihsel gelişimine yer verilmektedir. Türkiye’de sosyal bütçe anlayışına yön veren sosyal devlet anlayışının anayasal temelleri yasalar ile izah edilmektedir. Bunun yanında, Türkiye’de sosyal devlet anlayışı ile yapılan eğitim, sağlık ve sosyal koruma yardımlarının yıllara göre seyri değerlendirilmekte ve Türkiye’nin durumunun daha iyi analiz edilebilmesi için bu verilerin OECD ve AB ülkeleri verileri ile karşılaştırması

yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye’de sosyal harcama yapan kamu kurumlarının harcamaları ve bu harcamalardan faydalanan kişi sayılarının yıllara göre gelişimi değerlendirilmektedir.

Ekonometrik uygulama: Çalışmanın son bölümünde panel veri analizi tanımlanmakta ve sonrasında çalışmanın konusunu oluşturan sosyal bütçe anlayışı ile yapılan sosyal koruma yardımlarının GSYH’ye oranının yoksulluk oranı üzerine etkisi Türkiye ve AB ülkelerine ait veriler kullanılarak panel veri analiz ile tahmin edilmektedir. Ekonometrik analiz, birim etki testleri, varsayım sınamaları ve model tahminlerinden oluşmaktadır.

Panel veri modeli oluşturulduktan sonra panel veri tahmin modelleri arasında seçim yapmak amacıyla modellerin birim etkisi içerip içermediği veya birim etkisi içeren modellerdeki birim etkisinin sabit veya rastsal olma durumunun tespiti için, başka bir ifadeyle panel veri modelin birim etkisinin olmadığı Klasik Model, birim etkisinin sabit olduğu Sabit Etkiler Modeli ve birim etkisinin tesadüfi (rastsal) olduğu Tesadüfi Etkiler Modeline uygunluğu LM ve Hausman Testi ile sınanmaktadır.

Araştırmada yer alan tüm modeller için birim etkinin olduğu ve birimler arası etkinin sabit olması durumunda tahminlerin tutarlı ve daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmış ve araştırma modelleri sabit etki modeli yöntemi ile çözümlenmiştir. Çözümlenme esnasında varsayımlar sabit etkiler modelleri için önerilen testler göz önünde bulundurularak sınanmıştır. Birimler arası korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılık) varsayımı Pesaran (2004) testi ile, sabit varyans varsayımı Greene (2000) Düzeltilmiş Wald Testi ile, otokorelasyonsuzluk varsayımı ise Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) tarafından geliştirilen otokorelasyon testi ile denetlenmiştir. Modellerin hepsinde yatay kesit bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına rastlanmıştır. Yatay kesit bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarından kaynaklanabilecek etkinlik kaybının önüne geçmek amacıyla modeller Driscoll-Kraay (1998) dirençli standart hatalar ile tahmin edilmiştir.

Model 1: Toplam sosyal yardımların GSYH’ye oranının medyan 50’ye göre yoksulluk oranı üzerindeki etkisi;

Model 2: Toplam sosyal yardımların GSYH’ye oranının medyan 60’a göre yoksulluk oranı üzerindeki etkisi;

Model 3: Toplam sosyal yardımların GSYH'ye oranının medyan 70'e göre yoksulluk oranı üzerindeki etkisi;

Model 4: Aile, sağlık, emeklilik (yaşlılık, dul/yetim, engelli) yardımları ve işsizlik yardımlarının GSYH'ye oranlarının medyan 50'ye göre yoksulluk oranı üzerindeki etkisi;

Model 5: Aile, sağlık, emeklilik (yaşlılık, dul/yetim, engelli) yardımları ve işsizlik yardımlarının GSYH'ye oranlarının medyan 60'a göre yoksulluk oranı üzerindeki etkisi;

Model 6: Aile, sağlık, emeklilik (yaşlılık, dul/yetim, engelli) yardımları ve işsizlik yardımlarının GSYH'ye oranlarının medyan 70'e göre yoksulluk oranı üzerindeki etkisi;

BÖLÜM 1: YOKSULLUK KAVRAMI, TÜRLERİ, NEDENLERİ, ENDEKSLERİ VE YOKSULLUKLA İLGİLİ GÖSTERGELER

1.1. Yoksulluk Kavramı ve Türleri

Yoksulluk, refah içinde belirgin bir yoksunluğu ifade etmektedir. Toplum içerisinde temel ihtiyaçlarını karşılayacak tüketimden yoksun olanlar yoksul olarak nitelendirilmektedir (World Bank Institute, 2005: 9). Bu nedenle, yoksulluk sınırının üzerinde yeterli bir gelire veya tüketime sahip olamayanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Sen, 1982: 9). Yoksulluk sınırı ise bir kişinin temel gıda ve gıda dışı ihtiyaçlarını karşılaması için gereken minimum harcama tutarı olarak ifade edilmektedir. (Haughton ve Khandker, 2009: 40).

Bunun yanında, insanlar hayatlarını devam ettirebilmeleri için temel ihtiyaçlarını karşılayacak gelire sahip olmalıdır. Gıda, giyim, barınma, eğitim (okur yazar olma) ve sağlık (sağlık hizmetlerine ya da temiz içme suyuna erişememe vb.) gibi yaşam gereksinimlerini minimum düzeyde karşılayamayan bireyler ya da hanehalkı, yoksul olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, istihdam gibi bireylerin topluma katılımını sağlayan diğer olağan yaşam gereksinimleri de yoksulluk sorununun önemli nedenlerindendir (Haughton ve Khandker, 2009: 24). Kamu tarafından sağlanan sosyal koruma programları ile asgari bir sağlık hizmeti ve emekli aylığı gibi sosyal hakların güvence altına alınmasının yanında, yoksullara istihdam imkânı tanınması yoksulluk sorununa çözüm olabilmektedir (Jahan, 2016: 16).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ise yoksulluğu “düşük yaşam kalitesi” olarak tanımlamaktadır. Düşük yaşam kalitesini ise yoksulluk sınırının üzerinde tüketime izin veren yeterli bir gelir düzeyi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim olarak üç ana göstergeye bağlamıştır (Jahan, 2016: 16).

Eğitim, sağlık ve yoksulluk sınırının üzerinde tüketime izin veren yeterli bir gelir düzeyi göstergelerinin yanında, bireylerin beslenme, giyim ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için gerekli olan gelirin elde edilebilmesi istihdam olanaklarına bağlıdır. Bu durumun sağlanamaması yoksulluk durumunu artırmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

Gelir düzeyi yoksulluk sınırı üzerinde ve statüsü iyi olan bir alanda istihdam edilebilme imkanı iyi bir eğitim ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle, yoksulluk sınırı altında gelir düzeyine sahip hanehalkı üyesi bireylerin eğitim harcamalarının ilk öğretimden yüksek öğretim düzeyine kadar kamu tarafından sağlanması ile, bu bireylerin iyi bir statü ve gelir imkanı olan bir alanda istihdam edilme ihtimalleri artabilmektedir. İyi eğitilmiş insanların ekonomik olarak daha üretken olmaları, bu kişilerin istihdam edilme ve yüksek gelir elde etme olasılıklarını artırmaktadır. Bu durumda kamu tarafından sunulan iyi bir eğitim hizmeti ile yoksul hanehalkı üyesi bireylerin yoksulluktan kurtulabilme imkanı bulacağı söylenebilir.

Bunun yanında, sağlıklı bir bireyin sağlıksız bir bireye göre eğitim öğretim hayatında devamsızlık sayısının daha az olacağı söylenebilir. Bu ise sağlıklı bireyin daha başarılı olmasına ve yüksek gelir düzeyine ve çalışma koşullarına sahip bir meslekte istihdam edilmesine olanak sağlayabilir. Yine istihdam aşamasında sağlıksız bireylere göre sağlıklı bireylerin tercih edileceği söylenebilir. Bu nedenle kamu tarafından sunulan sağlık hizmetlerinden yoksul kesimin faydalanması sağlanmalıdır. Ayrıca, kamu tarafından sunulan sağlık hizmetleri neticesinde yoksul kesimin cepten yapılan sağlık harcamalarının azalması ile refah düzeyleri artmaktadır.

Townsend (1962)'a göre yoksulluğun ortadan kaldırılması üç ana genelleme üzerine kurulmaktadır. Birincisi, tam istihdamın daha büyük reel ücretlerle sağlanması ve bu istihdamın içerisinde evli kadınların oranının artırılması gereklidir (Bu durum aile bütçesini yoksulluk sınırı üzerine çıkmasını sağlayabilecektir). İkincisi, zenginlerden fakirlere doğru gelirin yeniden dağıtılması sonucunda gelir ve servet eşitliği oluşturulmalıdır. Üçüncüsü, sosyal devlet anlayışı ile hasta, engelli, yaşlı veya işsizlerin refah düzeyleri medeni bir geçim standardının altına düşürülmemelidir (Townsend, 1962: 210).

Uluslararası çalışma örgütü (ILO) ise yoksulluk sorununa çözüm olarak üretken istihdam tanımını getirmiştir. Yoksul hanehalkı üyelerinin üretken istihdam edilmesi durumunda hanehalkının toplam gelir düzeyinin artmasının yanında hanehalkı üyeleri topluma katılarak sosyal faaliyetlere dahil olabilmektedirler. Böylece üretken istihdam, yoksullara iyi bir gelir sağlamasının yanında öğrenme becerisi kazanmalarına yardımcı olmaktadır (ILO, 2012: 3-4). Neticede üretken istihdam ile bireyler yoksulluk sınırının üzerinde

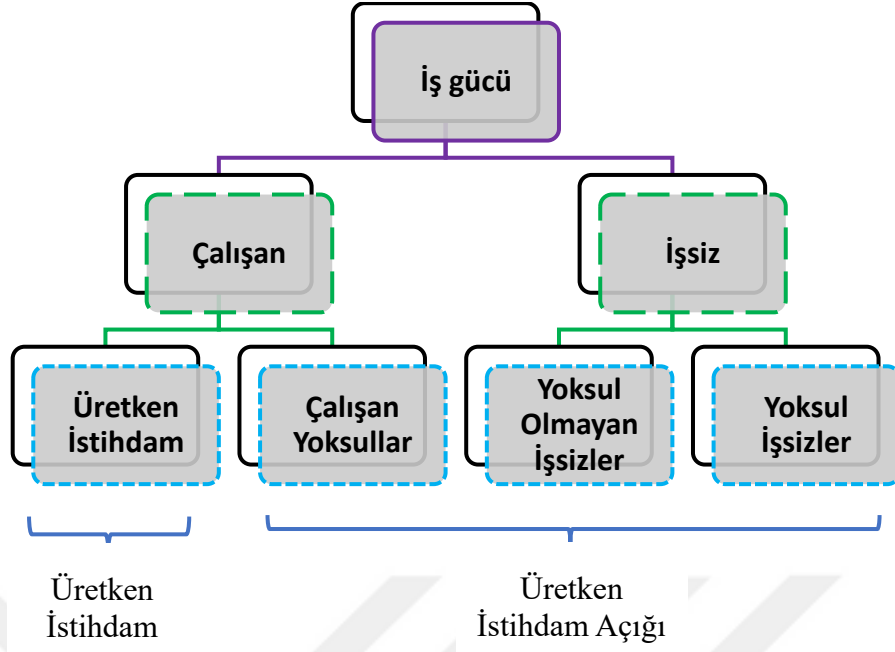
tüketim imkanına sahip olarak hem nesnel yoksulluktan kurtulmakta hem de topluma katılımları sağlanarak kendilerini yoksul olarak görmeyecekleri için öznel yoksulluktan kurtulacaklardır.

Üretken istihdam üç ana faktör içerir. Birincisi ücretlerin, çalışanın ve bakmakla yükümlü olduğu ailesinin tüketimini yoksulluk sınırının üstünde bir seviyede karşılayabilmesi durumudur. İkincisi istihdamın dönemlik değil sürekli olmasıdır. Üçüncüsü çalışma koşullarının iyi olması durumudur. Ayrıca üretken istihdam tanımına kamu ve özel transferlerden elde edilen gelirler katkı sağlamaktadır (ILO, 2012: 3-4).

Bu tanıma göre, bir kişinin üretken bir şekilde istihdam edilip edilmediği, emeğin gelirin e bağlı olmakla birlikte hanehalkı üye sayısına ve bu üyelerin çalışıp çalışmadığına bağlıdır. Bu hususta, hane halkının diğer çalışan üyelerinin gelir düzeyi önem arz etmektedir.

Hanehalkının istihdam durumu aşağıdaki şemada gösterilmektedir. Şemaya göre hane halkının iş gücü durumu çalışanlar ve işsizler olarak ikiye ayrılmaktadır. Çalışanlar, üretken istihdam edilenler (elde edilen ücret ile kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler için yoksulluk sınırının üzerinde tüketim yapabilenler) ve çalışan yoksullar (elde edilen ücret ile kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kişileri yoksulluktan kurtarmaya yetersiz olanlar) olarak ikiye ayrılır. Şemanın diğer kısmında işsizler yer almaktadır. Bunlar, işsiz olan yoksullar ve istihdam edilmediği halde yoksulluk sınırı üzerinde tüketim imkanı olan işsizlerdir. Bu kişiler hane halkının diğer üyelerinin elde ettiği gelirlerden faydalanan ya da servet sahibi olan insanlardan oluşabilmektedir.

Ayrıca tabloda üretken istihdam açığı yer almaktadır. Bu açık, ücret düzeyleri yoksulluk sınırı üzerinde tüketim e izin vermeyen çalışanlar ile işsizlerden oluşmaktadır. Bu açığa yönelmenin amacı, işsizlik ödemesi gibi sosyal koruma sistemlerine sahip gelişmiş ülkelerin çoğunda yüksek işsizliğin nedeni olarak genç işsizliğin gösterilmesidir. Bu ülkelerde genç nüfus düşük ücret ile istihdam edilmek yerine çalışmamayı tercih etmektedir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde yaşam standartlarının artırılması ve yoksulluğun azaltılması için üretken istihdamın önemi anlaşılmaktadır. Üretken istihdam, ekonomik gelişme ile yoksulluğun azaltılması arasında bağlantı kurmaktadır (ILO, 2012: 3-4).

Şekil 1: İşgücü ve Yoksulluk Ayırımı

Kaynak: ILO, 2012.

1.1.1. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle bireylerin insan haysiyetine yaraşır bir ömür sürdürebilecek gelirden yoksun olma durumudur (Seyyar, 2002: 171). Gelir yoksulluğu kavramı, insani gelişmişlik için tek başına yeterli bir gösterge olmamaktadır. Bireylerin kredi kullanabilme imkanları, kamu mallarından faydalanabilme olanakları ve verimli üretim faktörlerine erişim düzeylerinin yanında akraba ve yakın çevrelerinden edindikleri transferler gibi insanların kaynaklara ulaşım imkanları bir bütün olarak değerlendirilmelidir (Şenses, 2006: 101).

Yoksulluk kavramı ilk zamanlarda, bireylerin gelir ya da harcama durumuna bağlı olarak parasal bir değer şeklinde değerlendirilmekteydi. Ancak yıllar içinde, yoksulluk, tamamen para temelli göstergelerin bazı eksikliklerinin giderilmesi ve çok sayıda refah boyutunun göz önünde bulundurulacağı çok boyutlu bir konsepte dönüşmüştür. Günümüzde yoksulluğun yoksunluk ile ilgili olduğu kabul edilmektedir. Artık yoksulluk tanımlanırken, bireylerin belirli maddi mallara, varlıklara, yeteneklere (uzun ve sağlıklı bir yaşam), siyasi özgürlüklere ve fırsatlara erişimlerinin olmaması ya da kısıtlanması yoksulluğun insani boyutuna odaklanmakta ve insani yoksulluk olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yoksulluğun ortadan kaldırılması için bu ihtiyaçların

karşılanabilmesi gerekmektedir (Pachauri vd., 2004: 2084).

Yoksulluk kavramı ile ilgili olarak mutlak ve görelî yoksulluk, öznel ve nesnel yoksulluk, kent-kır yoksulluğu gibi yoksulluk türleri bulunmaktadır.

1.1.2. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk kavramını sistematik olarak inceleyen ilk kişi Seeböhm Rowntree'dir. 1901 yılında İngiltere'de yaptığı çalışmada bu kavramı: Yoksullar, fiziksel olarak hayatta kalmayı başaramayanlardır şeklinde tanımlamıştır. Rowntree yoksulluğu ölçmek için tüm toplumlara uygulanabilecek ideal bir ölçütü oluşturmaya çalışmış ve insanların hayatlarını fiziksel olarak devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları en az enerjiyi karşılayacak bir mal sepeti (gıda, giyim, barınma gibi) kullanmıştır. Bu sepette yer alan malları fiyatlandırarak bir yoksulluk sınırı belirlemiştir. Bu sınırın altında kaynağa sahip olan bireyler mutlak yoksul olarak tanımlanmıştır (Mingione, 1996: 7).

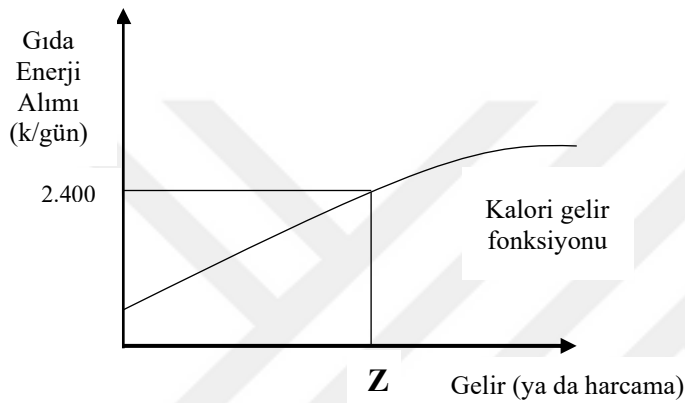
Mutlak yoksulluk oranı ise, hayatlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri temin edebilecek gelire sahip olmayan bireylerin toplam nüfusa oranını vermektedir (Çalışkan, 2010: 101).

Mutlak yoksulluk sınırı iki yöntemle hesaplanabilmektedir. İlk yöntemde bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için günlük almaları gereken kalori ihtiyacını karşılayacak olan gıda harcamalarının maliyetidir. Bu tüketimi yapabilecek gelire sahip olmayanlar mutlak yoksul olarak tanımlanır. İkinci yöntemde, gıda harcamalarının yanında giyim, konut, ısınma, eğitim ve sağlık gibi diğer temel ihtiyaçların maliyeti hesaplanarak mutlak yoksulluk sınırı belirlenir (Gürsel vd., 2000: 96). Yoksulluk sınırının yalnızca gıda harcamalarına bakılarak belirlenmesi genellikle 'açlık sınırı' (gıda yoksulluğu) olarak tanımlanmakta iken bu harcamalara gıda dışı harcamaların (giyim, konut, ısınma, eğitim ve sağlık vb.) dahil edilmesi durumunda 'yoksulluk sınırı' tanımına ulaşılmaktadır (Arabacı, 2014: 182).

Dünya Bankası 1990 yılındaki çalışmasında bir insanın hayatta kalabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için gıda sepetinden günlük alması gereken asgari kalori miktarını 2.400 k/cal olarak hesaplamıştır. Bu gıda sepetini elde edebilmek için günlük yeterli gelire sahip olmayanlar mutlak yoksul olarak tanımlanmaktadır. Rapora göre, tıbbi olarak normal yetişkin birinin alması gereken günlük kalori miktarı 2800-3000 k/cal iken, ağır işlerde

Çalışanlar için bu miktar niteliğine göre 3200-3800 k/cal'dir (DPT, 2001: 104).

Aşağıdaki şeklin dikey ekseninde bireylerin günlük alması gereken kalori miktarı yer almaktadır. Yatay ekseninde ise bireylerin günlük enerji (kalori) gereksinimlerini karşılamak için yeterli yiyecek elde etmesini sağlayan tüketim (veya gelir) miktarı bulunmaktadır. 'Z' bireylerin günlük alması gereken minimum enerjiyi sağlayacak gıda paketinin maliyetini (yoksulluk sınırını) göstermektedir. Azalan marjinal fayda yasası gereği gelir (veya harcama) arttıkça, gıda enerjisi alımının daha yavaş arttığı görülmektedir.

Kaynak: World Bank Institute (2005: 59)'den uyarlanmıştır.

Mutlak yoksulluk kavramı için dünya bankasının belirlediği günlük alınması gereken asgari kalori hesabının tüm bireyler için aynı olması problem oluşturmaktadır. Aynı hanehalkı içerisindeki bireyler dahi farklı kalori miktarına ihtiyaç duyabilmektedir. Aynı şekilde, yaş durumu, cinsiyet ya da meslek farklılıkları ihtiyaç duyulan kalori miktarını farklı kılabilir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63). Bunun yanında, bireylerin kişisel tüketim tercihlerini dikkate almaması nedeniyle, bu tanımın kabul edilebilirliği eleştirilmektedir. Bireylerin tüketim tercihlerinin gıda harcamaları yerine lüks tüketim harcamalarına yönelik olması durumunda, gelir düzeyi yüksek olan kesimin elde ettiği kalori düzeyi Dünya Bankasının belirlediği asgari kaloringin (gıdalardan elde edilmesi gereken) altında kalabilmektedir (Kundu, 1994: 4).

Ayrıca gelir dışı faktörler ülkelerarası yoksulluk sınırı karşılaştırmalarını farklılaştırabilmektedir. Örneğin yoksullara ya da düşük gelirli kesime sağlanan iyi bir kamu hizmetinin olduğu ülkelerde yoksulluk sınırı daha düşük olabilmektedir (Ravallion vd., 1991: 346). Bu gibi nedenlerden mutlak yoksulluk kavramının yanında grelil yoksulluk kavramına ihtiyaç doğmaktadır.

Mali koşulları toplumdaki ortalama zenginlik seviyesinin altında olan bireyler fakir olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bu yöntemle göre, yoksulluk bir eşitsizlik olgusu olarak kabul edilmektedir. Mutlak yoksulluk yaklaşımında, belirli bir toplumda hiç kimsenin fakir olmaması mümkün olabilirken, görelî yaklaşımda toplum üyeleri içerisinde her zaman zayıf olan bir sınıf olmaktadır (Flik ve Van Praag 1991: 312). Bu kavrama göreli denmesinin nedeni her zaman birilerinin toplumun ortalama gelirinin altında kazanç sağlayacağı ve bu nedenle toplumun ortalama hayat standardının altında bir yaşam sürecektir olmasındandır.

Düşük gelirli kesimde yer alan bireylerin kazancı açlık sınırının üzerinde olsa da bazı bireyler elde ettikleri gelir ile toplumun ortalama yaşam standardının altında bir hayat sürmektedirler. Görelî yoksulluk kavramına göre ortalama hayat standardının altında kalanlar göreli yoksul olarak tanımlanmaktadır (Altan, 2004: 146). Bu kavramda nüfusun düşük gelirli kesiminin belli bir oranı yoksul olarak tanımlanmakta ya da toplumun ortalama gelir düzeyi belirlenerek bu gelirin altında kalanlar yoksul olarak ifade edilmektedir (Ahluwalia vd. 1979: 299).

Görelî yoksulluk kavramında bireyler ya da hanhalkları yoksul olarak tanımlanırken bu kişilerin sadece gelir getiren kaynaklara ulaşım kabiliyetleri ya da bu kaynaklar ile hayatlarını sürdürebilme olanakları dikkate alınmamaktadır. Bunun yanında göreli yoksulluk kavramı bireyi toplumsal bir varlık olarak görür ve bireylerin içerisinde bulundukları toplum tarafından kabul gören asgari bir hayat standardına sahip olup olmadıkları ile ilgilenmektedir (Dumanlı, 1995: 213).

Hanhalkları ya da bireyler gıda, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek kaynaklara sahip olsalar dahi, belli bir kesim kaynakların yetersizliği nedeniyle toplumun ortalama refah seviyesi altında kalabilmekte ve ortalama refah seviyesinin üzerinde gelir elde eden kesim ile aynı sosyal faaliyetlere katılımları engellenmiş olmaktadır. Bu kesim göreli yoksul olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle mutlak olarak hiç kimse yoksul olmasa dahi toplum içerisindeki belli bir kesim gelirin dağılımı açısından ortalama refah seviyesinin altında yaşam sürmekte ve yoksul olarak ifade edilmektedir. (Şenses, 2006: 91).

Görelî yoksullar belirlenirken, hanhalklarının ortalama gelirlerinin bir yüzdesi hesaplanır. Bu pay genellikle %40 ile 60 arasında değişmektedir. Örneğin bu payın %40

olarak belirlenmesi durumunda toplumun ortalama gelirinin %40'ından az gelir elde edenler görece yoksul olarak tanımlanmaktadır. Bu yoksulluk türü daha çok orta ve yüksek gelirli ülkelerde tercih edilmektedir. Özellikle Avrupa'da birçok ülke görece yoksulluk sınırlarını benimsemiştir. Yoksulluk toplumun yaşam standardına göre değerlendirilmektedir. Bu nedenle toplumdaki bazı bireylerin başkalarının servetine göre fakir olacakları ve kaynakların yetersizliği nedeniyle topluma anlamlı bir şekilde katılamayacakları (kültürel faaliyetler gibi) düşünülür (Casazza, 2015).

Bunun yanında görece yoksulluk sınırının toplumun geliri ile orantılı olarak arttığını varsayılmaktadır. Bu sınırın gelir dağılımında yaşanan değişikliklerle değiştiği görülmektedir. Örneğin, ekonomik büyüme neticesinde toplumun tüm kesimlerinde tüketimin eşit oranda artması başka bir deyişle gelirin eşit dağılımı durumunda toplumun gelir düzeyi artmış olsa da görece yoksulluklar aynı şekilde kalacaktır (Casazza, 2015).

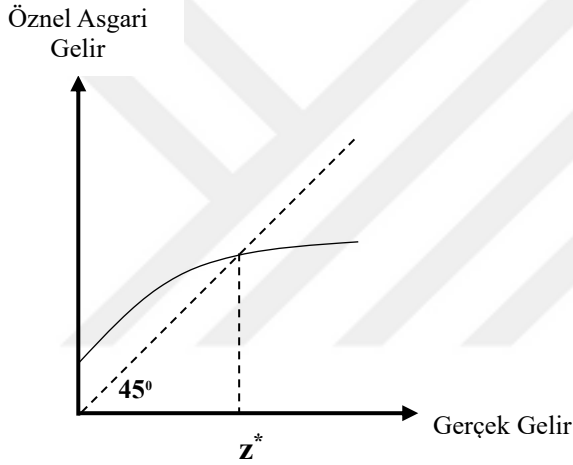
1.1.3. Öznel Yoksulluk ve Nesnel Yoksulluk

Öznel yoksulluk yaygın olarak kullanılmayan bir yoksulluk türüdür. Bu yoksulluk türüne göre bireyler veya hane halklarının belirli bir toplum içerisinde ihtiyaç duydukları asgari gelir-tüketim düzey algıları ya da beklentileri öznel yoksulluk sınırını vermektedir. Öznel yoksulluk sınırları algı anketlerinden elde edilmektedir (Casazza, 2015). Bu yaklaşımda toplum üyelerinin yoksul olup olmadıklarına dair en iyi kararı verecek olanların bireylerin kendileri oldukları varsayılmaktadır. Öznel yoksulluk sınırına göre, toplum üyelerinden kendini yoksul hissedenlerin yoksulluk sınırının altında, kendini yoksul hissetmeyenlerin ise yoksulluk sınırının üstünde olması beklenmektedir. “Sizin durumunuzda olanların asgari gelir/tüketim düzeyi ne olmalıdır?” sorusuna verilen cevap, kişinin gelir/tüketim düzeyi üzerindeyse birey kendini yoksul olarak tanımlıyor demektir (Flik ve Van Praag 1991: 313).

Jameika ve Nepal’de yapılan çalışmada hanehalklarına tüketim harcamalarının yeterliliği hakkında sorular sorularak öznel yoksulluk sınırına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada hanelerin tüketim harcamalarının temel ihtiyaçlarını karşılamadaki yeterlilik algısı önem arz etmektedir. Çalışma sonucunda öznel yoksulluk sınırı, gıda, giyim, sağlık, eğitim ve barınma gibi ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayabildiğine inanan hanelerin ortalama tüketim düzeyi olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada öznel yoksulluk sınırı ile nesnel

yoksulluk sınırının birbirine paralel olduğunu değerlendirilmiştir (Pradhan ve Ravallion, 2000: 464-465).

Aşağıda yer alan şekildeki z^* noktası öznel yoksulluk sınırını göstermektedir. 45° 'lik doğru üzerindeki bu nokta, bireylerin beklenen asgari gelir düzeylerini gösteren eğri ile gerçekleşen gelirlerinin kesiştiği noktayı göstermektedir. Başka bir ifadeyle, beklenen asgari gelir ile gerçekleşen gelirin eşit olduğu noktadır. Gerçek gelir düzeyi z^* noktasında olan bireyler ya da hanehalkları temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayabildiklerini düşünmektedirler. Bu noktanın altında geliri olan bireyler kendilerini yoksul olarak hissetmekte iken, geliri bu noktanın üzerinde olanlar gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğunu düşünmektedirler.

Kaynak: Pradhan ve Ravallion (2000: 463)' dan uyarlanmıştır.

Öznel yoksullukta kişilerin kendi yargılarına değer verilirken, nesnel yoksullukta yoksulluğun nedenleri ve hane halklarının yoksulluktan kurtulmaları için gerekli olan asgari besin değeri gibi tüketim ihtiyaçları önceden hesaplanmaktadır. Bunun yanında bireylerin kendileri için her zaman neyin daha iyi olduğunu değerlendirme yeteneğine sahip olmadıkları düşünülmektedir. Bu nedenle iktisatçılar nesnel yoksulluk yaklaşımını daha akılcı bulmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

Temel ihtiyaçlar, yaşamın farklı anlarına, farklı sosyal ve topluluk koşullarına bağlı olarak büyük ölçüde değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, yaşlıların aileleri ve dostları ile vakit geçirebilmek için bir araya gelebilmesine ya da yaşadıkları mahallede sosyalleşebilmesine neden olabilecek fiziksel bir engelleri olmadığı durumda düşük bir gelire ihtiyaç duydukları, bunun aksine, kronik olarak hasta oldukları dönemde,

yaşadıkları toplumda fiziksel engelleri nedeniyle dışlanmaları durumunda yüksek düzeyde gelire gereksinim duydukları bilinmektedir. Bu durumda insan temel ihtiyaçlarını karşılayacak gelire sahip olsa da bu gelirin hayatta kalmanın ötesinde bir şey sağlamadığını düşündüğü zaman mı, yoksa yoksullardan oluşan bir toplumda herkesin aynı asgari fırsat ve haklardan yararlandığı ve dışlanmadıkları zaman mı kendilerini yoksul hissedecekleri sorun oluşturmaktadır (Mingione, 1996: 4).

1.1.4. Kentsel Yoksulluk ve Kırsal Yoksulluk

Tüm toplum için belirlenen bir yoksulluk sınırı kentte yaşayan bireyler ile kırsal kesimde yaşayanlar için aynı durumu göstermemektedir. Kırsal kesimde yaşayan haneler, parasal kaynakların yanında topraktan ve komşuluk ilişkilerinden doğan maddi kaynaklara erişimleri yönünden kentte yaşayan toplumlara göre daha şanslı olmaktadır. Kırsal kesimde ortalama yaşam maliyeti kente göre daha düşüktür. Ayrıca kırsal kesimdekiler genellikle kendi evlerinde oturmaktadır. Bu nedenle kırsal kesimdeki haneler kentteki hanelere göre daha az gelire ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kent ve kırsal kesim için ayrı ayrı yoksulluk sınırı belirlenmesi önem arz etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde milli hasılanın sektörel dağılımı tarım sektöründen sanayi sektörüne ve daha sonra hizmet sektörüne doğru kaydığı bilinmektedir. Hükümetlerin politikaları bu yönde şekillenmektedir. Tarım politikaları ile verilen desteklerin azalması sonucu kırsal kesimde yaşayan hanelerin gelir düzeyi yoksulluk sınırının altında kalabilmektedir. Bu durum kırsal kesimde yoksullaşmaya ve kırsal kesimden kente doğru göç sorununa neden olmaktadır. Bu nedenle, kırsal yoksulluğu önlemek ve göç sorununun kent üzerine yüklediği maliyetlerden (alt yapı sorunu gibi) kaçınmak için tarımsal destekleme politikalarına önem verilmelidir.

Kentsel yoksulluk asgari bir yaşam standardına ulaşamayan hanelerin toplumsal ilişkilerde başarısız olması ve toplumdan dışlanması durumu olarak tanımlanabilir. Kentsel yoksulluk sorunu genellikle tarihsel süreç ve coğrafi konum sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Bu kentlerde yaşayan haneler temel ihtiyaçlarını (gıda, giyim, barınma) sağlayabilecek yeterli kaynaklara erişememektedir (Kurşuncu, 2006: 18).

Kentlerdeki yoksulluk sorunu, çocukluktan ölüme kadar devam eden genel bir yoksunluk ortamında yaşayan hanelerin yaşam koşulları ile ilgilidir. Bu hanelere üye bireyler

genellikle okuldan erken ayrılıp eğitim hayatına devam etmemektedir. Bunun sonucunda, işsizlik ve sosyal yardım hizmetlerine erişimde sorun yaşamaktadırlar. Yoksul hane üyesi erkek bireyler yaşadıkları bunalım neticesinde yanlış kararlar vermekte ve hapishaneye girebilmektedir. Kadınlar ise erken evlenmekte ya da genç yaşta hamile kalmaktadır. Bu gibi nedenler yoksul haneleri bir yoksulluk döngüsüne sokmaktadır (Mingione, 1996: 6).

Küreselleşme sürecinde ülkeler vergi teşvikleri ile yabancı sermayeyi ve teknolojiyi kendi ülkelerine çekme gayreti içerisinde. Doğrudan yatırımların geldiği kentlerde hanehalkları istihdam edilmekte ve işsizlik sorunu düzelme eğilimi kazanmaktadır. Bunun neticesinde, kentlerde yoksulluk sorunu azalabilmektedir. Aksine yatırımların terk edildiği kentlerde işsizlik sorunu yoksulluk soruna neden olmaktadır.

Diğer yandan küreselleşme sürecinde şirketler yatırım kararı verirken işgücü maliyetlerine göre hareket etmektedir. Üretiminde vasıflı elemana ihtiyaç duyulmayan ürünlerin üretiminin Hindistan ve Çin gibi işçi maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerde yapılması gelişmiş ülkelerde işsizlik sorununa neden olmaktadır (Aytaç, 2013: 65).

1.1.5. Kabiliyet Yoksulluğu (Capability)

Kabiliyet yoksulluğu yaklaşımına göre yaşam kalitesi göstergesi olarak sadece gelir düzeyi yeterli olmamaktadır. Önemli olan ne kadar zengin olunduğu değildir. Birçok durumda bireyler yeterli gelire sahip olmalarına rağmen temel yeteneklerin eksikliği nedeniyle ihtiyaçlarını hak ettikleri gibi karşılayamamaktadır. Kabiliyet yaklaşımı bireylerin başarabilecekleri yaşam kalitesine odaklanır. Bireylerin sosyal aktiviteleri gerçekleştirme kabiliyetleri yaşam kalitesini belirlemektedir (Sen, 1990: 43).

Bu yaşam kalitesi, “işlev” ve “kabiliyet” kavramları açısından analiz edilmektedir. İşlev, sosyal ve ekonomik düzenin (yeterli beslenme, barınma, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim) sağlandığı toplumlarda bireylerin siyasi ve medeni haklara (cinsiyet ayrımcılığının olmaması) eşit bir şekilde sahip olmasıdır (Sen, 2000: 5). İşlevler, bir insanın değer verebileceği ve yapabileceği çeşitli şeylerdir. Örneğin, mutlu olmak, yeterince beslenmek ve sağlıklı olmak, kendine saygı duymak ve toplum hayatında yer almak gibi. Kabiliyet ise bir kişinin başarabileceği çeşitli işlevler kümesidir (UNDP, 2016: 1-2).

Bunun yanında, yaş, cinsiyet, sakatlık ya da hastalık gibi engeller, kişinin gelir kazanma kabiliyetini azaltabilmektedir. İhtiyar, engelli ya da ciddi bir hastalık halinde olan bireyler sağlıklı bireylere göre daha fazla gelire ihtiyaç duyabileceğinden (protez tedavisi gibi) bu durum gelirleri kabiliyete dönüştürmeyi zorlaştırmaktadır. Bu kişiler sağlıklı bireyler ile aynı gelir düzeyinde olmalarına rağmen aynı işlevleri yerine getirememektedir (Sen, 2000: 88).

Başka bir ifadeyle, gıda, giyim, barınma, sağlık ve asgari düzeyde eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılanan bireyler, kendilerine saygı duyabilmekte ve halkın içine karışmaktan utanmayarak toplum hayatında yer almak gibi birçok karmaşık işlevlere sahip olabilmektedir. Kabiliyet ise bir kişinin farklı yaşam biçimleri arasında seçim yapma özgürlüğünü yansıtır (Sen, 1990: 44-45).

Bu açıdan, eğitim, bireylerin farklı yaşam türleri arasında daha akılcı seçim yapmalarına ve hayatları boyunca daha üretken olmalarına yardımcı olmaktadır. Eğitimli olmak, sahip olunan kaynakların çeşitli işlevlere ve yaşam biçimlerine dönüştürülmesine yardımcı olabilmektedir. Bu durum milli hasılanın farklı insanlar arasında daha adil dağılımını sağlayabilmektedir. Bütün bu farklı etkiler, bireylerin kabiliyetlerini geliştirmesinde ve insani gelişim sürecinde önemli etkenlere sahip olabilmektedir (Sen, 1990: 55).

1.2. Yoksulluk Sorununun Nedenleri

Seeböhm Rowntree İngiltere'de yaptığı çalışma sonucunda yoksulluğun nedenlerini, işsizlik, ücretlerinin yetersiz olması, yaşlılık ve hastalık gibi yapısal değişkenlere bağlamıştır. Daha sonra İngiltere'de 1942 yılında Beveridge Raporunun uygulanması ile (hanehalkına maddi yardım yapılması, sağlık hizmetlerin kamu tarafından sağlanması ve tam istihdama yönelik iktisadi politikaların hayata geçirilmesi gibi) resmin önemli ölçüde değiştiği görülmüş ve yoksulluğa sadece yaşlılık ve hastalık neden olarak gösterilmiştir (Mingione, 1996: 7). Yoksullukla mücadelede kamu tarafından sağlanan sağlık, yaşlılık ve işsizlik yardımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanında, serbest piyasa işleyişinde üretim faktörlerinin birincil piyasadan elde ettikleri gelirin eşitsiz dağılımı, bir kesimi zenginleştirirken diğer kesimi yoksullaştırmaktadır. Bu nedenle, refah devlet anlayışını benimseyen hükümetler, vergi ve harcama politikaları (yoksullara yönelik transfer harcamaları vb.) ile gelirin ikincil dağılımını daha adil bir hale getirmeye çalışmaktadır.

1.2.1. Gelirin Eşitsiz Dağılımı ve Yoksulluk

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir zaman diliminde üretilen mal ve hizmetlerin değerini oluşturulan milli gelir, bireyler, hanehalkları ya da üretim faktörleri arasında bölünmesi anlamına gelirken (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 126); milli gelirin, bireyler ya da hanehalkları arasındaki dağılımı bireysel (kişisel) gelir dağılımı, üretim faktörleri arasındaki dağılımı ise fonksiyonel (faktörel) gelir dağılımı olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2011: 631). Ayrıca devlet müdahalesi olmadan piyasa koşullarında üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları pay sonucu oluşan gelir dağılımı birincil gelir dağılımı olarak tanımlanırken (Boratav, 1991: 26), piyasada gelir dağılımı oluştuktan sonra hükümetlerin vergi ve sübvansiyonlar yoluyla geliri yeniden dağıtması ikincil gelir dağılımı olarak ifade edilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 206).

Günümüzde gelişmiş ülkelerde gelirin eşit dağılımı yerine daha kabul gören görüş adil bir gelir dağılımıdır. Adil bir gelir dağılımı, servetin ve gelirin adil bir şekilde dağılmasının yanında, bireylerin refah düzeylerinin insanca yaşamaya yaraşır bir seviyeye gelmesi ile mümkündür. Uygun bir refah düzeyi sadece parasal gelire bağlı olmayıp en az bir tüketim düzeyine sahip olmayı gerektirir. Ayrıca, adil bir gelir dağılımının gerçekleşmediği toplumlarda bireyler özel ve kamusal ihtiyaçlara olan talep yapılarını yansıtamamakta ve kaynaklar etkin dağılmamaktadır (Aksoy, 2011: 450-451).

Hükümetler tarafından adil bir gelir dağılımının oluşmasına müdahale edilmemesi durumunda, gelirin büyük bir kısmının toplumun küçük bir bölümünde toplanmasına ve talebin lüks tüketim mallarına kaymasına neden olmaktadır. Bu durumda kaynaklar, toplum refahını artıran temel mal ve hizmetlerin üretimde kullanılmamakta ve ihtiyaçlar karşılanamamaktadır. Bu nedenle hükümetler maliye politikası araçları ile gelir dağılımına müdahale ederek gelirin yeniden dağılımını daha adil bir hale getirmeye çalışmaktadır (Şener, 2006: 16). Bu nedenle, yoksullukla mücadelede gelirin ikincil dağılımına dikkat edilmektedir. Vergi politikalarının belirlenmesinde vergi yükünün zengin kesim üzerinde kalmasına ve kamu harcamalarının (özellikle transfer harcamaları ile) faydasından yoksul kesimin daha çok yararlanmasına dikkat edilmesi yoksulluk sorununa çözüm üretebilmektedir.

Yoksullukla mücadelede uygulanan maliye politikasının etkinliği, politika öncesi ve sonrası gelir dağılımına bakılarak değerlendirilmektedir. Gelirin eşitsiz dağılımının

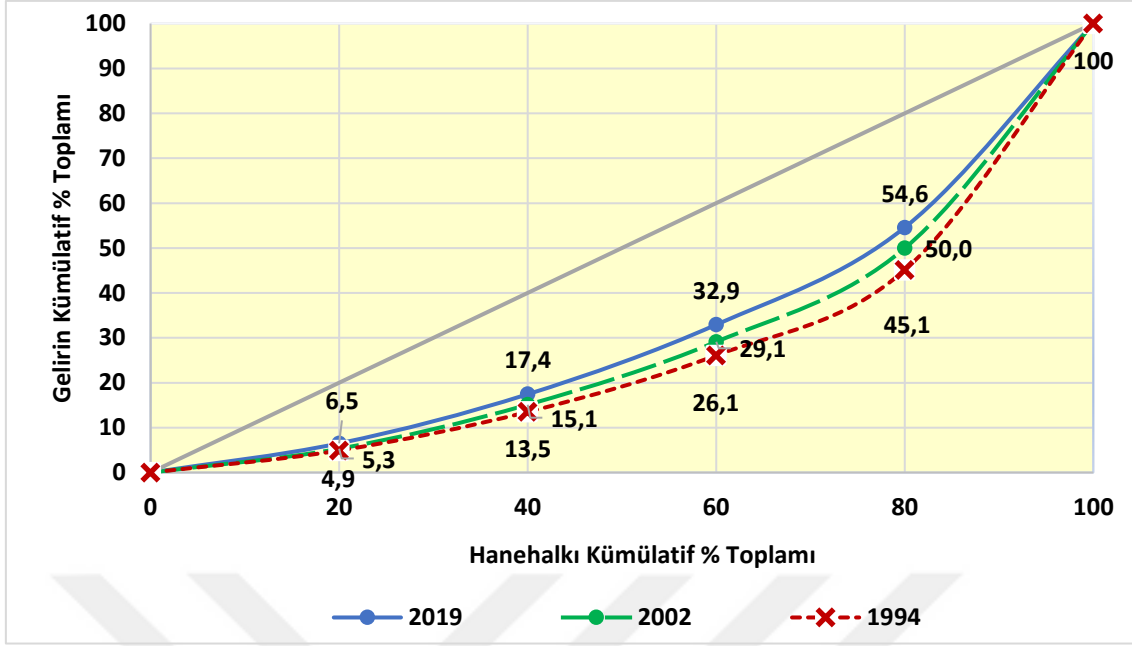
görülebilmesini sağlayan ölçümlerin başında Lorenz eğrisi gelmektedir. Bu eğrinin rakamsal ifadesi olan gini katsayısı ise ülkeler arası karşılaştırma yapılabilmesine olanak tanımaktadır.

1.2.1.1. Türkiye’ de Gelirin Eşitsiz Dağılımı

Lorenz eğrisi, güney batı yönünden kuzey doğu yönüne doğru uzanan 45 derecelik açığa sahip doğru çizgisi ile yatay eksen arasında olan eğik bir çizgidir. Lorenz Eğrilerinin 45 derecelik açığa sahip doğru çizgiye yaklaşması eşit, yatay eksene yaklaşması ise eşitsiz bir gelir dağılımını ifade etmektedir. Bu eğrinin 45 derecelik bir doğru üzerinde olması mutlak eşitlik durumunu, başka bir ifadeyle milli gelirden herkesin eşit pay aldığını göstermektedir. Gini katsayısı ise ‘0’ ile ‘1’ arasında değer almaktadır. Bu katsayının ‘0’ a yakın olması gelirin daha eşit dağıldığı anlamına gelmektedir. Ters durumda katsayı ‘1’ e yaklaştıkça gelirin daha eşitsiz dağıldığını ifade etmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’nin 1994, 2002 ve 2019 yılları Lorenz eğrileri verilmektedir. Yıllar arası karşılaştırma yapılabilmesi nedeniyle gelir hesaplamalarında Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelir yöntemi yerine Hanehalkı Kullanılabilir Gelir yöntemi ele alınmıştır. 1994 ve 2002 yılları Lorenz Eğrilerinin, 2019 yılı eğrisine göre aşağıya doğru daha eğik oldukları görülmektedir. Bu durum, 2019 yılı gelir dağılımının 1994 ve 2002 yıllarına göre daha adil olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında, grafikte yer alan yıllara göre 1994 yılı Lorenz Eğrisinin yatay eksene en yakın eğri olması nedeniyle gelirin en eşitsiz dağıldığı yıldır.

Nüfusun en yoksul %20’lik diliminde yer alan hanehalklarının milli gelirden aldıkları paylar 1994, 2002 ve 2019 yıllarında sırası ile %4,9, %5,3 ve %6,5’tir. Yine bu yıllarda en zengin yüzde yirmilik dilimde yer alan hanehalkının milli gelirden aldığı pay sırası ile %54,9, %50 ve %46,4’tür. Bu açıdan 2019 yılında yoksul kesimin milli gelirden diğer yıllara göre daha fazla pay aldığı ve en zengin kesimin payının diğer yıllara göre azaldığı görülmektedir. 2019 yılında oluşan gelir dağılımı 1994 ve 2002 yıllarına göre daha adil olmasının rağmen, bu yılda nüfusun en yoksul %20’lik diliminde yer alan hanehalkları milli gelirin sadece %6,5’ini alabilirken, en zengin %20’lik kesim gelirin %46,4’ünü aldığı görülmektedir. 2019 yılında nüfusun %40, %60 ve %80’i sırası ile gelirin %17,4, %32,9 ve 54,6’sını almaktadır.

Grafik 1: Türkiye'de Hanehalkı Kullanılabilir Gelir Yöntemine Göre 1994, 2002 ve 2019 Yılları Lorenz Eğrileri.

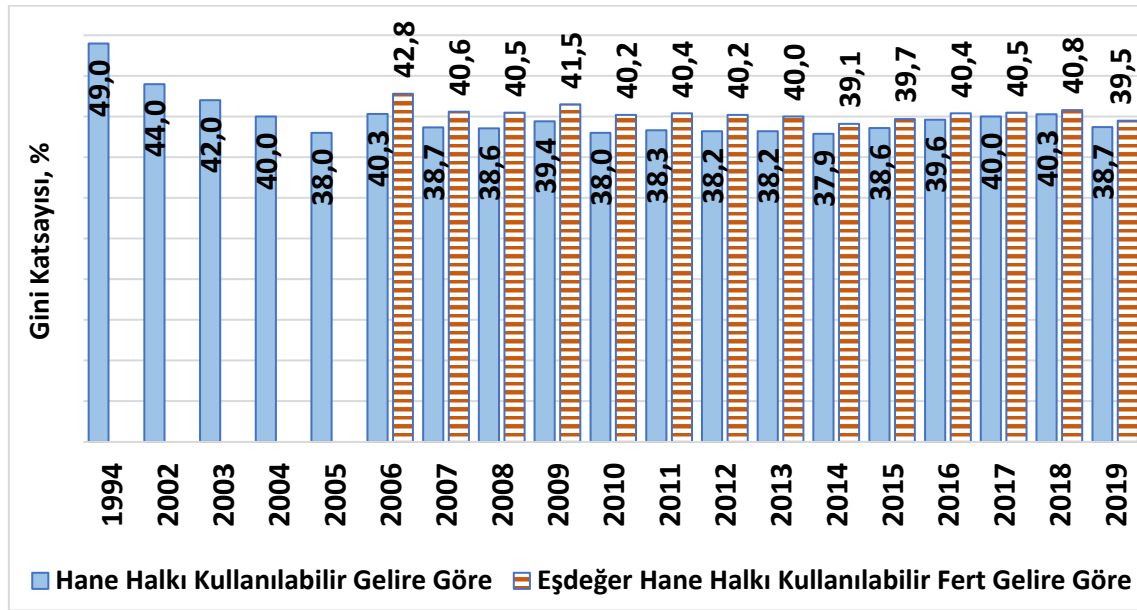
Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de gelir dağılımı ölçümünde kullanılan ve Lorenz Eğrisinin sayısal değerini veren Gini Katsayısının yıllar itibari ile değerleri verilmektedir. Bu değerler Hanehalkı Kullanılabilir Gelir ve Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelir hesaplamalarına göre gösterilmektedir.

Gelir dağılımı ölçüm yöntemlerinden biri olan yüzde paylar analizine göre toplumun en zengin %20’lik kesiminin milli gelirden aldığı payın en yoksul %20’lik kesimin milli gelirden aldığı paya oranındaki yükselme gelir dağılımında eşitsizliğin ve yoksulluğun arttığı anlamına gelmektedir.

Hanehalkı Kullanılabilir Gelir hesaplamalarına göre Türkiye’de 1994 yılında Gini Katsayısı 0,49 iken, bu değer yıllar itibari ile düşme eğilimi göstererek 2005 yılında 0,38 olarak gelir dağılımında daha adil bir konuma gelmiştir. 2005 ve 2010-2014 yılları arası 0,38 Gini Katsayısı ile Türkiye’de gelir dağılımının en adil olduğu yıllardır. 2014 yılı 0,379 katsayısı ile grafikte yer alan yıllar arasında gelir dağılımındaki eşitsizliğin en az olduğu yıldır. Bu tarihten sonra gelirin eşitsiz dağılımında artış olduğu ve 2018 yılında 0,403 Gini Katsayısına ulaşıldığı görülmektedir. 2019 yılında Gini Katsayısının 0,387’ye gerilediği ve gelir dağılımının tekrar bir düzelme eğilimine girdiği söylenebilir.

Gini Katsayısı, Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine (hanehalkı büyüklüğü ve kompozisyonu dikkate alınarak yapılan gelir hesaplamaları) göre hesaplandığında daha eşitsiz bir durum ortaya çıkmaktadır. Gini Katsayısının eşdeğer hanehalkına göre yapılması durumunda katsayının yükseldiği görülmektedir. 2006 yılında 0,428'e yükselen Gini Katsayısı 2014 yılında 0,391 katsayısı ile en adil gelir dağılımı seviyesini görmüş ve bu tarihten sonra yükselme eğilimi göstererek 2018 yılında 0,408'e ulaşmıştır. Türkiye'de 2019 yılını eşdeğer hanehalkına göre Gini Katsayısı tekrar düzelme göstermiş ve 0,395 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2: Yıllara Göre Gini Katsayıları, (%), Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

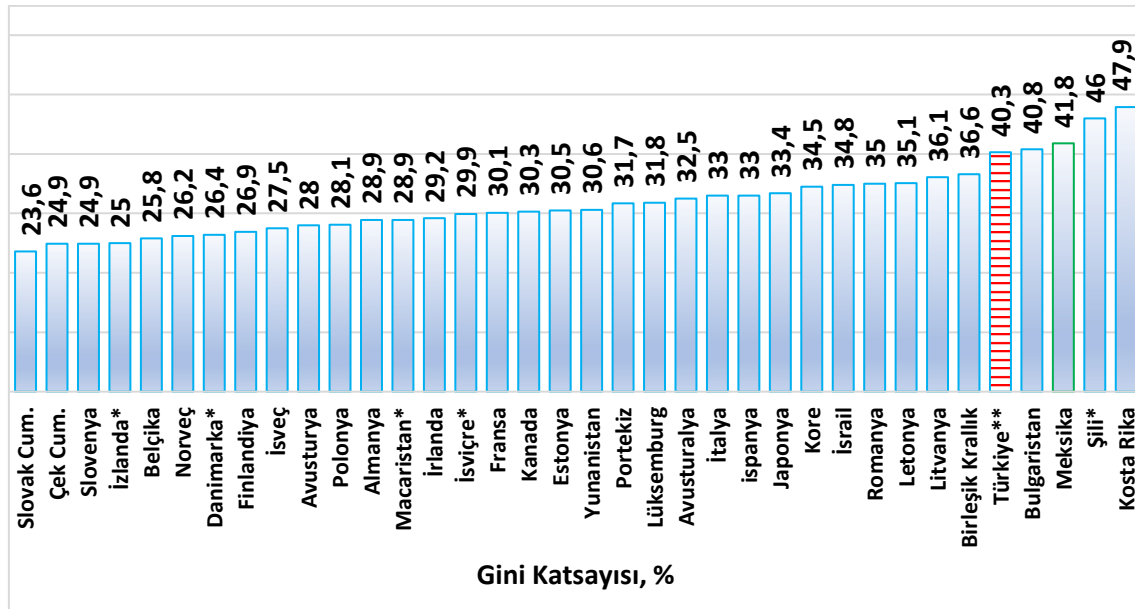
Türkiye’de Gini Katsayısının yıllara göre azalması gelirin adil dağılımı açısından olumlu bir gösterge olarak yorumlanmaktadır. Bunun yanında, Türkiye’nin Gini Katsayısının diğer ülkeler ile karşılaştırılması durumun daha iyi analiz edilmesine yardımcı olmaktadır.

1.2.1.2. OECD ve AB ülkelerinde Gelirin Eşitsiz Dağılımı

Lorenz eğrisinin rakamsal değerini veren Gini Katsayısının tek bir sayıdan oluşması ülkelerarası karşılaştırma yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinin Gini Katsayıları ile karşılaştırılarak, Türkiye’de gelir dağılımının eşitsizlik durumu analiz edilebilmekte ve Türkiye’nin bu ülkeler içerisindeki konumu

gösterilmektedir. Grafikte OECD ülkeleri Gini Katsayısı düşük olandan yüksek olana doğru sıralanmaktadır.

OECD ülkelerinde Gini Katsayıları 0,236 ile 0,479 arasında değişmektedir. Türkiye’de yıllar itibari ile Gini Katsayısında düzelme görülmesine rağmen, OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’nin gelirin en eşitsiz dağıldığı beşinci ülke olduğu anlaşılmaktadır. OECD ülkelerinde gelir dağılımının en adil olduğu ülke 0,236 Gini Katsayısı ile Slovak Cumhuriyeti, ikinci sırada 0,249 Gini Katsayısına sahip Çek Cumhuriyeti gelmektedir. Gelirin en eşitsiz dağıldığı OECD ülkesi ise 0,479 Gini Katsayılı Kosta Rika’dır.

Grafik 3: Gini Katsayısı, (%), OECD ve AB, 2018.

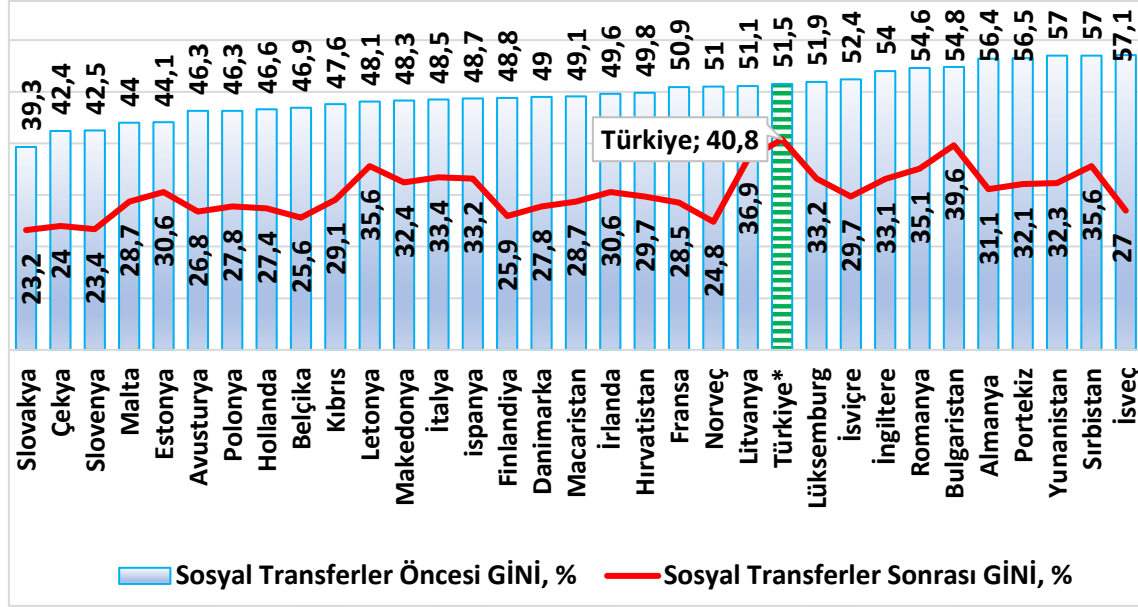
Kaynak: OECD Data, Income inequality, Harcanabilir Gelire Göre Gini Katsayısı (%). *Veriyılı 2017.

**TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşuları İstatistikleri 2018.

Aşağıdaki grafikte AB ülkelerinde sosyal transferler öncesi ve sonrası oluşan Gini Katsayıları verilmektedir. Ülkeler sosyal transfer öncesi Gini Katsayısı en az olandan en yüksek olana doğru sıralanmaktadır. Emekli maaşlarının bir sosyal transfer olduğu kabul edilerek yapılan hesaplamalarda, AB ülkelerinde sosyal transferler öncesi oluşan gelir dağılımı sıralamasında Türkiye 0,515 Gini Katsayısı ile yirmi üçüncü sırada yer almaktadır. Bu açıdan Türkiye’de devletin ekonomiye müdahale öncesi oluşan birincil gelir dağılımı diğer AB ülkeler ile neredeyse aynı konumdadır. Devletin ekonomiye müdahalesi olmadan gelirin birincil piyasada en adil dağıldığı ülke 0,393 Gini Katsayısı

ile Slovenya'dır. Gelirin en eşitsiz dağıldığı ülke ise İsveç'tir.

Bunun yanında, devletin sosyal transferler ile ekonomiye müdahalesi sonrası oluşan gelir dağılımı sıralamasında Türkiye 0,408 gini katsayısı ile ülkeleri içerisinde en eşitsiz gelir dağılımına sahip ülke konumuna düşmektedir. Bu nedenle AB ülkelerine göre Türkiye'de maliye politikasının etkin bir şekilde uygulanmadığı söylenebilir.

Grafik 4: Sosyal Transfer Öncesi ve Sonrası Gini Katsayıları, Türkiye ve AB, 2018.

Kaynak: Eurostat Database 2018, Eşdeğer Harcanabilir Gelire Göre Gini Katsayısı, (%). *TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri 2018.

1.2.3. Vergi Yükünün Yansıması ve Yoksulluk

Vergiler, toplumsal ihtiyaçları karşılamak için devlet tarafından sunulan kamu hizmetlerinin finansmanını sağlayan gelir kaynağıdır. Aynı zamanda vergiler, devletin ekonomik istikrar, büyüme, kalkınma ve gelirin adil dağılımını sağlama gibi makroekonomik hedeflere ulaşmak için yararlandığı önemli bir maliye politikası aracıdır (Işık ve Kılınc, 2009: 149). Bu gelir kaynağının hangi vergi türü üzerinden elde edildiği yoksulluk üzerinde önem arz etmektedir.

Dolaysız vergilerin gelir ve servet üzerinden alınması yüksek gelirli kesimin daha yüksek oranda vergilendirilmesini sağlamaktadır. Bunun yerine harcama üzerinden alınan dolaylı vergilerin şahsi ve ailevi durumları göz önünde bulundurmaması yoksul kesimin gelirine oranla daha yüksek vergi ödemesine neden olmaktadır. Bu açıdan dolaylı vergiler

marjinal tüketim eğilimi yüksek olan yoksul kesim aleyhine bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle hükümetlerin, yüksek gelirli kesimin daha yüksek oranda vergilendirilmesine olanak tanıyan dolaysız vergilerin yerini dolaylı vergilere bırakması, vergi yükünün yoksul kesim üzerine yansımaya neden olabilmektedir.

Dolaysız vergiler içerisinde yer alan gelir vergisinin artan oranlı bir tarifeye sahip olması, düşük gelir gruplarının daha az vergi ödemesine imkan sağlarken, yüksek gelirli bireylerin daha fazla vergi ödemesine neden olmaktadır (Pınar, 2006: 299). Bunun yanında artan oranlı tarifeye sahip gelir vergisinin şahıs üzerinden alınması yoksul bireylerin vergiden muaf tutulmasına imkan tanımaktadır. Böylece yoksul kesimin vergi yükünün azalmasına ve satın alma gücünün artmasına olanak tanımaktadır.

Devletler toplumun tüm kesimi üzerinden topladığı vergileri yoksul kesime yönelik harcamalarda kullanarak yoksulluk sorununa çözüm getirmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan yoksulluk ile mücadelede transfer harcamalarının rolü önem arz etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus transfer harcamalarının içeriğidir. Bu harcamaların içerisinde yer alan sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, dul ve yetim aylıkları gibi harcamaların yoksulluk üzerindeki etkisinin olumlu, faiz harcamalarının etkisinin negatif yönde olduğu kabul edilmektedir.

Yoksulluk ile mücadelede önemli bir gösterge gelir dağılımıdır. Vergi ve harcama politikalarının doğru bir şekilde uygulanması ile gelirin yeniden dağılımının daha adil bir duruma getirilmesi yoksulluk sorununa çözüm olabilmektedir. Bir ekonomide uygulanan vergi ve harcama politikalarının gelir dağılımı üzerine etkinliği, politika öncesi ve sonrasında meydana gelen Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısına bakılarak görülebilmektedir. Eğer vergi ve harcama politikaları sonrası oluşan Lorenz Eğrisi vergi ve harcama öncesi mutlak eşitlik doğrusunda daha yakın ise uygulanan politikaların etkin olduğu söylenebilir.

Gelir vergisinin gelirin yeniden dağılımını daha adil bir duruma getirebilmesi, bu verginin hangi kesim tarafından ödendiğine bağlıdır. Gelir vergisinin kime yansıdığı bilinmemesi durumunda, gelirin ikincil dağılımının ne yönde olacağı tahmin edilememektedir. Bu nedenle, gelir vergisinin başarısı bir anlamda kanuni mükellef ile fiili mükellefin aynı kişi olmasına bağlıdır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 81). Gelir vergisinin gerçek kişiler üzerinden alınması, dolaylı vergilerde olduğu gibi fiyat üzerine

eklenerek ileriye doğru kolay bir şekilde yansıtılamamaktadır. Gelir vergisinin bu özelliği, vergilendirme sonrası oluşan ikincil gelir dağılımının daha adil bir duruma gelmesine imkan tanımaktadır.

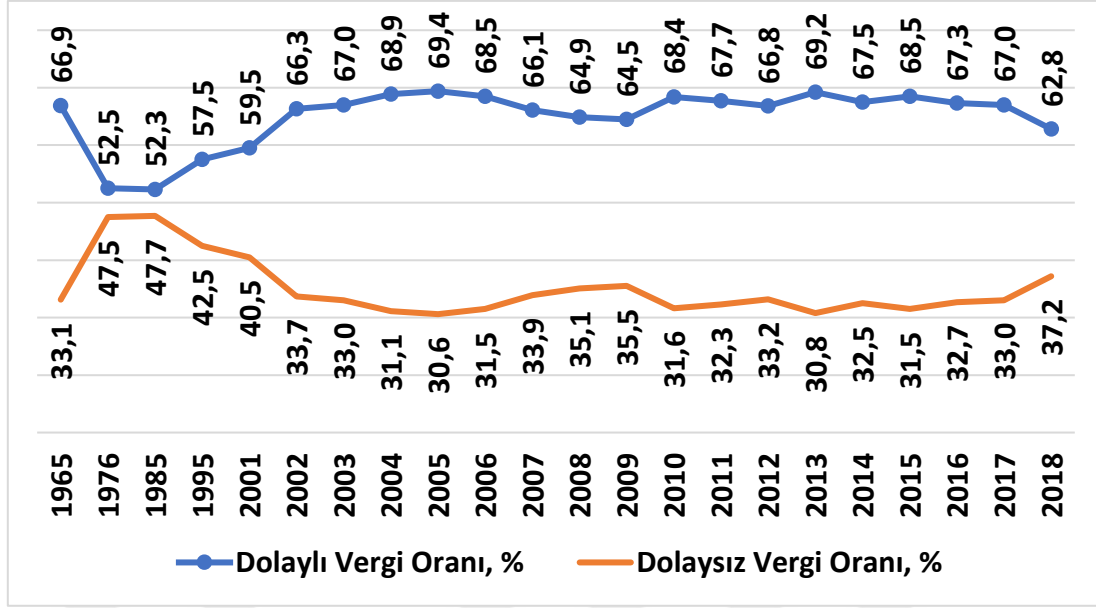
Harcama vergileri, mal ve hizmetlerin satışı esnasında alınan vergilerdir. Bu vergiler dolaysız vergilerin aksine, yükümlülerin şahsi durumlarını dikkate almadıkları gibi tersine artan oranlı bir yapıya sahiptir. Harcama vergileri nihai olarak mal ve hizmeti tüketen kişiler üzerinden alınmaktadır. Kişilerin gelir düzeyine bakılmaksızın aylık vergi oranına tabi olmaları nedeniyle vergi yükü daha çok düşük gelirli kesime yüklenmektedir. Bu durum, gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir (Ulusoy, 2007: 322).

1.2.3.1. Türkiye’de Vergi Yükünün Yansıması

Yoksul kesim, ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayabilecek gelire sahip olmamaları nedeniyle tasarrufta bulunamamaktadır. İleriye doğru kolay bir şekilde yansıtılabilen dolaylı vergiler, gelirin tamamını harcayan yoksul kesim üzerine yük oluşturmaktadır. Bu durum yoksulluk açığının derinleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de vergilerin dolaylı ve dolaysız dağılımı değerlendirilmekte ve sonraki alt başlıkta OECD ülkeleri ile karşılaştırılarak analiz edilmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi geliri içerisindeki payları gösterilmektedir. Gelirin daha adil dağılımı için beklenen durum dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının dolaylı vergilerden daha fazla olmasıdır. 1965 yılında dolaylı vergi gelirlerinin oranı %66,9 iken, dolaysız vergi gelirleri oranı %33,1’dir. Bu iki vergi geliri oranı arasındaki fark 1976-85 döneminde azalmasına rağmen, dolaylı vergi gelirlerinin payı daha yüksek gerçekleşmiştir.

1985 yılında dolaylı ve dolaysız vergi oranı sırası ile %52,3 - %47,7’dir. Sonraki yıllarda bu fark dolaysız vergiler aleyhine açılmıştır. 2005 yılı %69,4 oranı ile dolaylı vergi gelirleri payının en yüksek olduğu yıldır. 2018 yılında ise dolaylı vergi gelirlerinin payı %62,8’e düşmüştür. Bu oranın gelirin adil dağılımı ve yoksulluk açısından 2002 yılından bu yana en olumlu gösterge olduğu söylenebilir.

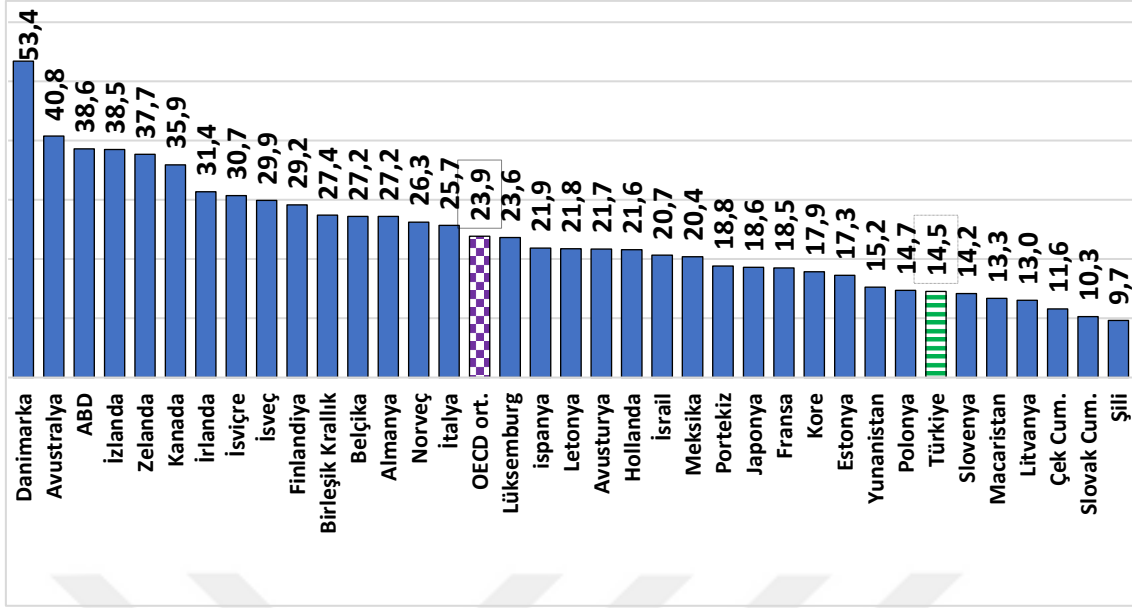

Grafik 5: Yıllara Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı, Türkiye, %.

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://www.hmb.gov.tr/>

1.2.3.2. OECD ve AB Ülkelerinde Vergi Yükünün Yansıması

OECD ve AB ülkelerinde, dolaysız vergilerden kişisel gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %9 ile %54 arasında değişmektedir. Aşağıdaki grafikte OECD ülkeleri, toplam vergi gelirleri içerisinde gelir vergisine en fazla pay ayıran ülkeden en az pay ayıran ülkeye doğru sıralanmaktadır. OECD ülkelerinde zengin kesimin yoksul kesime göre daha fazla vergilendirilmesine imkan tanıyan gelir vergisine toplam vergi gelirleri içerisinde en fazla pay ayıran ülke %53,41 ile Danimarka'dır. Gelir vergisinin toplam vergiler içerisinde en az paya sahip olduğu ülke %9,66 oranı ile Şili'dir. OECD ülkelerinin ortalaması %23,86'dır. Türkiye ise gelir vergisinin payı %14,54 ile OECD ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Türkiye bu oran ile 36 OECD ülkesi arasında sondan yedinci sırada yer almaktadır.

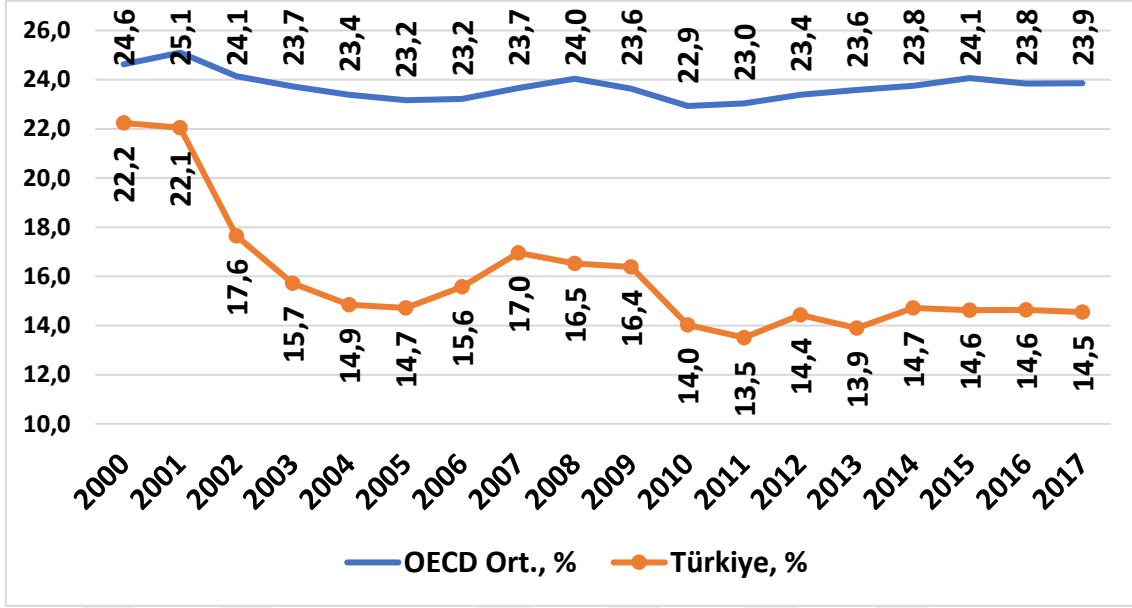

Grafik 6: Kişisel Gelir Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı, OECD ve AB Ülkeleri, %, 2017.

Kaynak: OECD, Income inequality. <https://data.oecd.org/>

Aşağıdaki grafikte 2000 ve 2017 yılları arası Türkiye ve OECD ülkelerinde kişisel gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı gösterilmektedir. OECD ülkelerinin ortalamasında 16 yıl boyunca önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Türkiye’de ise gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 2000 yılında %22,24 iken, bu tarihten sonra 2005 yılına kadar sürekli azalmış ve %14,71 olarak gerçekleşmiştir.

Gelirin daha adil dağılımı açısından olumsuz olarak değerlendirilebilen bu durum 2005 yılından sonra düzelme eğilimi göstermiş ve 2007 yılında %16,96’ya yükselmiştir. Küresel krizin etkisiyle 2008 yılından itibaren gelir vergisinin payı azalmaya başlamış ve 2011 yılında grafikte gösterilen en düşük değerini almıştır. Son yedi yılda OECD ve Türkiye’de gelir vergisinin payında önemli bir değişiklik görülmemektedir. 2017 yılında Türkiye’de gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %14,54 iken, OECD ortalaması 23,86 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 7: Yıllara Göre Kişisel Gelir Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı, Türkiye ve OECD Ülkeleri, %.

Kaynak: OECD, Tax on personal income, <https://data.oecd.org/>

Menkul sermaye iratlarının yeterli düzeyde vergilendirilmemesi, tarımsal kazançların neredeyse tamamının vergi kapsamı dışına çıkarılması, kazanç düzeyi oldukça yüksek olanların kazançlarını gizleyerek stopaj yoluyla vergilendirilen asgari ücretli kadar vergi ödememesi, toplanan vergilerin sosyal transferler yerine iç ve dış borç anapara ve faiz harcamalarına gitmesi ve verginin tabana yayılamaması gibi nedenlerle gelirin adil bir şekilde dağılması beklenen bir durum değildir. Vergi yükünün herkesin ödeme gücüne göre adaletli bir şekilde dağıtılması, zengin kesimin faydalandığı istisna ve muafiyetlerin kaldırılması ve kayıt dışı ekonomiye resmiyet kazandırılması sonucunda gelirin adil dağılımı gerçekleştirilebilecektir (Öztürk, 2012: 442).

1.2.4. Kayıt Dışı Ekonomi ve Yoksulluk

Literatürde kayıt dışı ekonominin ilgilenilen boyutuna göre eş anlamlı kullanılan farklı tanımlamalar ortaya çıkmaktadır Bunlar: Yeraltı (underground, subterranean), gayri resmi (informal, unofficial), tezgah altı (under-the-table), ikinci (second), gölge (shadow), yasadışı (illegal), kara (black), gizli (hidden), görünmez (invisible), düzensiz (irregular), marjinal (marginal), paralel (parallel), gözlemlenmemiş (unobserved), kaydedilmemiş (unrecorded), beyan edilmemiş (unreported), alacakaranlık (twilight), ay ışığı (moonlight) olarak tanımlanmaktadırlar (Smith, 1997: 12).

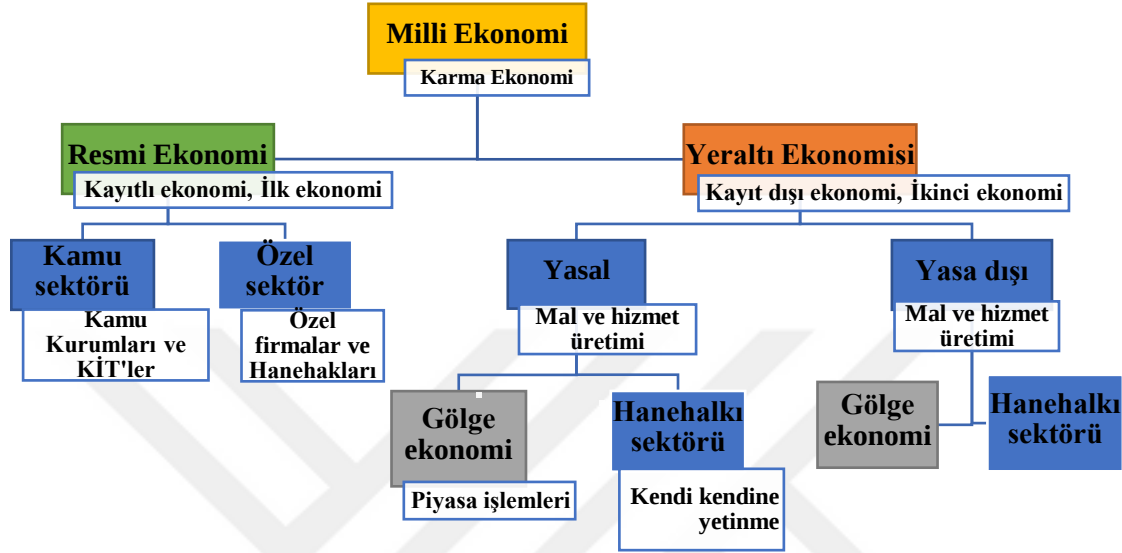
Yeraltı ekonomisi, GSYH hesaplamalarında vergi makamları tarafından tespit edilemeyen ve yasal olup olmadığına bakılmaksızın piyasa temelli olmayan ya da piyasaya yönelik üretilen mal ve hizmetlerin oluşturduğu ekonomik faaliyetlerdir (Smith, 1997: 15). Yeraltı ekonomisi, yasal yollardan elde edilen gelirin devlet makamlarına yanlış veya hiç beyan edilmemesi ya da yasa dışı mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımı durumunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, kayıt dışı ekonomi, yasadışı, bildirilmemiş, kaydedilmemiş ve gayri resmi olan tüm ekonomik faaliyetlerin toplamıdır (Feige, 1997: 152-155).

Ekonomik faaliyetler, resmi (ilk ekonomi) ve gayri resmi sektör (ikinci ekonomi ya da kayıt dışı ekonomik faaliyetler) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ekonominin milli gelir hesaplamalarında yer alan kısmı resmi sektörü oluşturmaktadır. Bu kısım kamu (devlet faaliyetlerini) ve özel sektörü (piyasalar tarafından üretilip satılan ve kamu tarafından vergilendirilen özel hanehalkı ve firmaların mal ve hizmetleri) içermektedir. Yer altı ekonomisi ise, katma değere katkıda bulunmasına rağmen GSMH hesaplamasına dahil edilmeyen tüm özel ekonomik faaliyetleri ima etmektedir (Schneider ve Enste, 2013: 7).

Kayıt dışı ekonominin milli ekonomi içerisindeki durumu aşağıda yer alan tablo yardımı ile gösterilmeye çalışılmaktadır. Resmi ve yeraltı ekonomisi olarak ikiye ayrılan milli ekonominin kayıt dışı bölümü gölge ekonomisi ve ev ekonomisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Gölge ekonomi, piyasada kayıt dışı işlem gören tüm ticari faaliyetlerden oluşmaktadır. Ev ekonomisi bölümü ise ihtiyaçlarını kendi üretimleri ile karşılayan hanehalkının kayıt dışı üretimlerinden oluşmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin ev ekonomisi bölümüne örnek olarak, evli kadınlarının ev işlerini kendilerinin yapması gösterilebilir. Evli kadınlar iş gücü piyasasına katılma konusunda karar verirken evde olmanın faydası (çocuk bakımı, yemek pişirme ve temizlik maliyetine katlanmama gibi) ile kazanabilecekleri ücreti karşılaştırmaktadır. Evde olmanın faydasının ücretlerden yüksek olduğunu düşünen kadınların evlerinde ücretsiz bir şekilde çalışmaları yasal kayıtdışı ekonomiye örnek olarak gösterilebilir (Mankiw, 2017: 161). Bunun yanında, kendi kullanımı için esrar yetiştirenler yasal olmayan yeraltı ekonomisine örnek bir durumdur (Smith, 1997: 12). Yasal ve yasal olmayan bu iki örnek aşağıdaki tabloda gösterilen hanehalkı ekonomisi kısmına girmektedir. Ayrıca, vergiden kaçınmak için kayıt dışı olarak “tezgah altı” işlerde çalışanlar ve uyuşturucu ticaretinde bulunanlar

aşağıdaki tabloda kayıt dışı ekonominin gölge ekonomisi bölümüne girmektedir (Mankiw, 2017: 161).

Şekil 2: Kayıt Dışı Ekonominin Milli Ekonomi İçerisindeki Yeri

Kaynak: Schneider and Enste (2013), Yazar tarafından uyarlanmıştır.

Toplumun yoksul kesiminde yer alan hanehalkları daha çok kayıt dışı sektörlerde çalışma eğilimi göstermelerinin yanında, bu sektörlerde ücret oranları ve elde edilen toplam gelir resmi olarak çalışan nüfus gruplarının elde ettiği ücret oranı ve toplam gelirden daha az olmaktadır (Williams, 2014: 8).

Kayıt dışı piyasada istihdam edilen kesimin elde ettiği ücret, emek, arz ve talep miktarına göre piyasada oluşan denge fiyatında oluşmakta iken, kayıtlı kesimde çalışanlar toplu iş sözleşmesi gibi korumacı kurumlar sayesinde kayıt dışı kesime göre daha yüksek bir düzeyde ücret elde edebilmektedirler. Bu nedenle ücret artışlarının yaşandığı dönemlerde kayıt içi ve dışı çalışanlar arasındaki ücret farkları artmaktadır (Gürsel, vd., 2000: 141).

Asgari ücret artış politikaları yerine kayıt dışı ile mücadele edilmesinin yoksulluk üzerinde daha etkili olacağı düşünülmektedir. Asgari ücret artışına gidilmesi durumunda işçilik maliyetlerinin artması işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum yoksulluk oranını yükseltebilir. Bunun yanında asgari ücret belirlense de kayıt dışı sektör çalışanlarının ücretlerini etkilemeyecektir. Bundan daha önemlisi kayıt dışı sektör

çalışanlarının sosyal güvenlik primleri ödenmediği için, sağlık hizmeti ve emekli maaşı gibi evrensel faydalardan mahrum kalınması kayıt dışılığın gizli maliyetleridir (Lemos, 2009: 236).

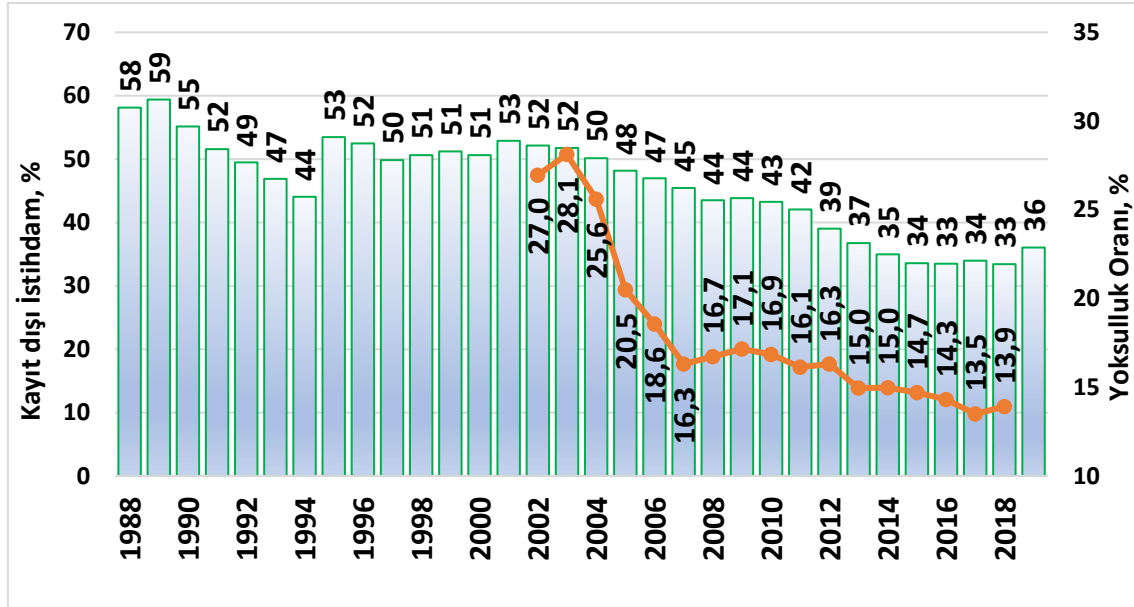
Hükümetler tarafından uygulanabilecek politika önlemleri sayesinde kayıt dışı ekonomi ile mücadelede edilebilmektedir. Alınan önlemler ile kayıtlı ekonomide çalışmanın faydalarının kayıt dışı ekonomide çalışmanın maliyetinden daha yüksek olması sağlanarak ya da devlet ile vatandaşlar arasındaki güven duygusunu arttıracak olan sosyal sözleşmeyi geliştirmeye odaklanarak sağlanabilmektedir. Örneğin, Almanya’da uygulanan işe başlama primi, İsveç ve Danimarka’da uygulanan vergi iadesi gibi kayıtlı sektöre teşvik edici politikaların yanında mevzuata uyumluluğunun basitleştirilmesi, aflar gibi teşviklerin getirilmesi, halkın vergi ahlakına bağlılığının artırılması için kampanyalar başlatılması, işsizlik ödemesi gibi sosyal güvence programları ve bu süreç sonunda kayıt dışı sektörlerde yakalananlar için daha sert yaptırımların uygulanması ile kayıt dışı ile mücadele edilebileceği düşünülmektedir (Williams, 2014: 5).

1.2.4.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranını görebilmek için esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların kayıtlı ekonomide istihdam edilenlere oranına bakılmaktadır. Aşağıdaki grafikte Türkiye’de 1988-2018 yılları arası kayıt dışı istihdam oranları verilmektedir. Buna göre 1988-89, 1994, 1998-99 ve 2001 gibi kriz yıllarında kayıt dışı istihdam oranının arttığı ve daha sonra azalmaya başladığı görülmektedir. 2001 yılından sonra azalma eğilimi gösteren kayıt dışı oran, 2008 küresel kriz yılında 2009 yılı ile aynı oranda kalmış ve bu tarihten sonra tekrar düşmeye devam etmiştir. 2018 yılında %33 olan kayıt dışı istihdam oranının yaşanan döviz krizi sonrası 2019 yılında %36’ya yükseldiği görülmektedir. 1988 yılında %58 olan kayıt dışı istihdam oranı 2019 yılına doğru azalma eğilimi göstermesine rağmen, halen yüksek bir oranda kayıt dışı istihdam yaşanmaktadır.

Aşağıdaki grafikte kayıt dışı istihdam oranının yanında, ikincil ekseninde (sağ taraf) eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranı (medyan %50) gösterilmektedir. Grafikte yoksulluk oranının genel itibarı ile kayıt dışı istihdam oranı ile doğru orantılı bir şekilde düşme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Kayıtlı istihdam oranının artırılması ile bireylerin asgari bir ücret alabilmeleri

sağlanmaktadır. Bunun yanında, kayıtlı istihdamın bireylerin emeklilik gibi sosyal güvencelerinin oluşmasına ve böylece yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayacağı söylenebilir. Ayrıca, kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınması durumunda kamu gelirlerinde meydana gelecek olan artışın, yoksul kesimin faydalandığı kamu harcamalarında kullanılması yoksulluk oranını azaltabilecektir.

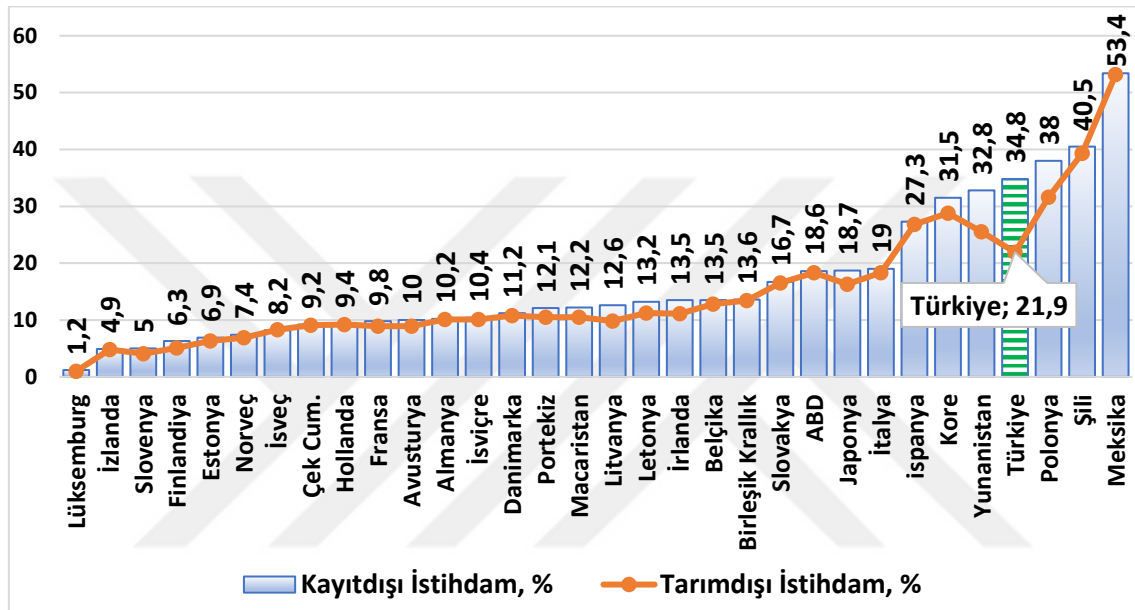
Grafik 8: Yıllara Göre Kayıt Dışı İstihdamın Toplam İstihdam İçerisindeki Payları, %, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, İşgücü istatistikleri ve Yoksulluk istatistikleri, www.tuik.gov.tr

1.2.4.2. OECD ve AB Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranının yıllar itibari ile düşmesi yoksulluk açısından olumlu bir gösterge olmasına rağmen, durumun daha iyi analiz edilebilmesi için OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırma yapılmaktadır. Aşağıdaki grafikte ILO verilerine göre OECD ve AB ülkeleri, kayıt dışı istihdam durumu en düşük olan ülkeden en fazla olan ülkeye doğru sıralanmaktadır. Grafiğe göre toplam istihdam içerisinde kayıt dışı istihdamın payı en düşük olan ülke Lüksemburg’ tur. İkinci sırada %4,9 oran ile İzlanda ve %5 kayıt dışı istihdam oranına sahip olan Slovenya gelmektedir. Grafikte kayıt dışı sektörün en az olduğu ülkeler Avrupa ülkeleridir. İlk 21 ülke AB ülkelerinden oluşmaktadır. Kayıt dışı istihdamın en yüksek olduğu ülke ise %53,4 ile Meksika’dır. Türkiye ise %34,8 ile sondan dördüncü sıradadır.

Aşağıdaki grafikte ayrıca tarım dışı kayıt dışı istihdam durumu gösterilmektedir. Buna göre tarım hariç tutulduğunda Türkiye %21,9 kayıt dışı istihdam oranı ile sıralamada sondan yedinci sıraya yükselmektedir. Tarım dışı kayıt dışı istihdam oranı ile toplam kayıt dışı istihdam oranı arasında en fazla farka sahip olan ülke Türkiye’dir. Kayıt dışı istihdam oranlarında toplam istihdam ile tarım dışı istihdam arasında en fazla farka sahip olan ikinci ülke Yunanistan’dır. Türkiye’deki kayıt dışı istihdamın yüksek olmasında tarım sektörünün etkin olduğu söylenebilir.

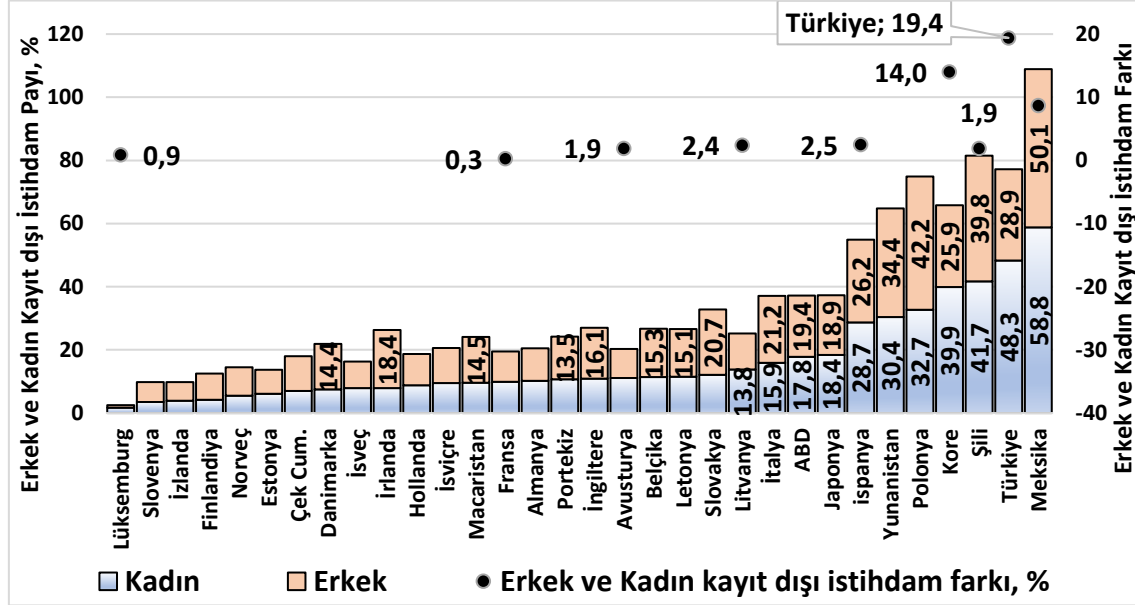
Grafik 9: Kayıt Dışı İstihdamın Toplam İstihdam İçerisindeki Payı, %, OECD.

Kaynak: ILO, 2018.

Aşağıdaki grafikte OECD ve AB ülkelerinde kadın ve erkek çalışanlara göre kayıt dışı istihdamın toplam istihdam içerisindeki payları gösterilmektedir. Grafikte OECD ve AB ülkeleri kadın kayıt dışı istihdam edilme oranına göre sıralanmıştır. Buna göre %0,8 erkek ve %1,7 kadın kayıt dışı istihdam oranı ile kadın ve erkek için en düşük kayıt dışı istihdam oranına sahip olan ülke Lüksemburg’ tur. Erkek ve kadın kayıt dışı istihdam payının en yüksek olduğu ülke %50,1 erkek ve %58,8 kadın oranı ile Meksika’dır.

OECD ve AB ülkelerinde genellikle erkeklerin kayıt dışı istihdam edildikleri görülmektedir. Kadın kayıt dışı istihdam oranı erkek kayıt dışı istihdam oranından daha fazla olan ülkeler Lüksemburg, Avusturya, Fransa, Litvanya, Kore, İspanya, Türkiye, Şili ve Meksika’dır. Bu ülkeler arasında kadın kayıt dışı istihdam oranı erkek kayıt dışı istihdam oranına farkın en yüksek olan ülke 19,4 puan ile Türkiye’dir. Kore ise 14 puan

ile Türkiye'ye en yakın ülke konumundadır. Bu durum kadınların erkeklere göre daha yoksul kalmalarına neden olabilmektedir. Kadınların resmi ekonomiye kazandırılması sağlanarak yoksulluk sorununa çözüm üretilmeye çalışılabilir.

Grafik 10: Erkek ve Kadın Çalışanlara Göre Kayıt Dışı İstihdamın Toplam İstihdam İçerisindeki Payı, %, OECD.

Kaynak: ILO, 2018.

Bunun yanında, erkek ve kadın kayıt dışı istihdam oranı farkı erkek çalışanların aleyhine en yüksek olan ülke ise İrlanda'dır. İrlanda'da kadın kayıt dışı istihdam oranı %7,9 iken, erkek kayıt dışı istihdam oranı %18,4'tür. Bu ülkede erkekler kadınlara göre 10,5 puan daha fazla kayıt dışı ekonomide istihdam edilmektedir.

Dünya genelinde, düşük ve orta gelirli ekonomilerde, ücretli çalışanların yaklaşık yüzde 50'si kayıt dışı ekonomide, kayıt dışı sektörde veya kayıtlı sektörde kayıt dışı çalışan olarak çalışmaya devam etmektedir. Kayıt dışı istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı gelişmekte olan ülkelere %50,4 ile %98 arasında değişmektedir. Bu ülkelere fakir olmayanlar göz önüne alındığında, incelenen 28 ülkeden 10'unda ortalama kayıt dışı istihdam oranı yüzde 50'nin altındadır. Gelişmiş ülkelere, kayıt dışı istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı, fakir çalışanlar arasında %13,6 ile %62 arasında değişmekte iken, fakir olmayanların arasında kayıt dışı istihdam oranı sadece %3,7 ile %26,8 arasındadır (ILO, 2018: 49). Bu verilere göre, kayıt dışı ekonomide yoksul ve yoksul olmayan kesimin yer aldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, kayıt dışı ekonomide yoksul

kesimin yoksul olmayan kesime göre kayıt dışı çalışma oranı neredeyse iki kattır. Gelişmiş ülkelerde dahi kayıt dışı ekonomide istihdam edilen kesim genellikle yoksullardan oluşmaktadır. Bu nedenle, yoksullukla mücadelede kayıt dışı istihdamın kayıtlı sektöre kazandırılması önem arz etmektedir.

1.2.5. Enflasyon, İşsizlik ve Yoksulluk

Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen enflasyon dönemlerinde fiyatlar nominal ücretlerden daha hızlı artmaktadır. Bu durum asgari ücretli ya da toplam gelirinin büyük bir oranını sabit ücretle elde eden kesimin satın alma gücünü, reel gelirini azaltmakta ve bu kesimin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımının en üst yüzde yirmilik diliminde yer alan zengin kesim, nakit tasarruflarını faiz, altın, menkul ve gayrimenkul gibi yatırım araçlarında değerlendirebilmekte ve böylece enflasyon dönemlerinde sahip oldukları varlıkların reel değerini koruyabilmektedir.

Bunun yanında enflasyon, yoksulluk sınırının altında kalan kesimden daha çok tasarruf sahibi olan orta gelirli kesimi etkilemektedir. Toplumun en fakir kesimi tasarruf sahibi olmaması nedeniyle enflasyondan orta gelirli kesime göre daha az etkilenmektedir. Enflasyon nedeniyle orta gelirli sınıfın tasarruflarının yok olması ve satın alma gücünün azalması, bu kesimin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu durumda yoksul sayısı artabilmektedir (Cardoso, 1992: 2).

Deflasyon durumu ise daha çok gelişmiş ekonomilerde görülen bir durumdur. Deflasyon dönemlerinde insanların fiyatlardaki düşme beklentisi düşük talep düzeyini takiben üretimde azalmaya neden olmaktadır. Bu durum işsizlik sorununu ve yoksullaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle deflasyon, yoksullaşma açısından enflasyondan daha tehlikeli olabilmektedir.

İstihdam analizlerinde yoksulluk sorununun iki boyutu görülmektedir. Bunlar bireysel temelli nedenlerden ya da hanehalkına bağımlılık durumundan kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, yoksulluk hanehalkının büyüklüğü ve bileşiminden güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Yoksulluk sınırı üzerinde gelire sahip bir alanda istihdam edilen bireyler, gelirini hanehalkı ile paylaştığı sürece yoksulluk sınırının altında kalabilmektedir (ILO, 2018: 48).

Hane halklarının büyük bir kısmı iş gücü piyasasından gelir elde etmektedir. Bu gelir türünün hanehalkının toplam gelirinin çoğunluğunu oluşturması, hanenin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yaşam faaliyetlerini sürdürebilmek için işgücü piyasası kazancına güvenmesine neden olmaktadır. İşsizliğin yaşandığı dönemlerde devlet transfer ödemelerine bağımlılık işsizlik durumuna olan duyarlılığı azaltsa da, bu dönemler büyük gelir kaybına ve yoksullaşmaya neden olabilmektedir (Powers, 1995: 4).

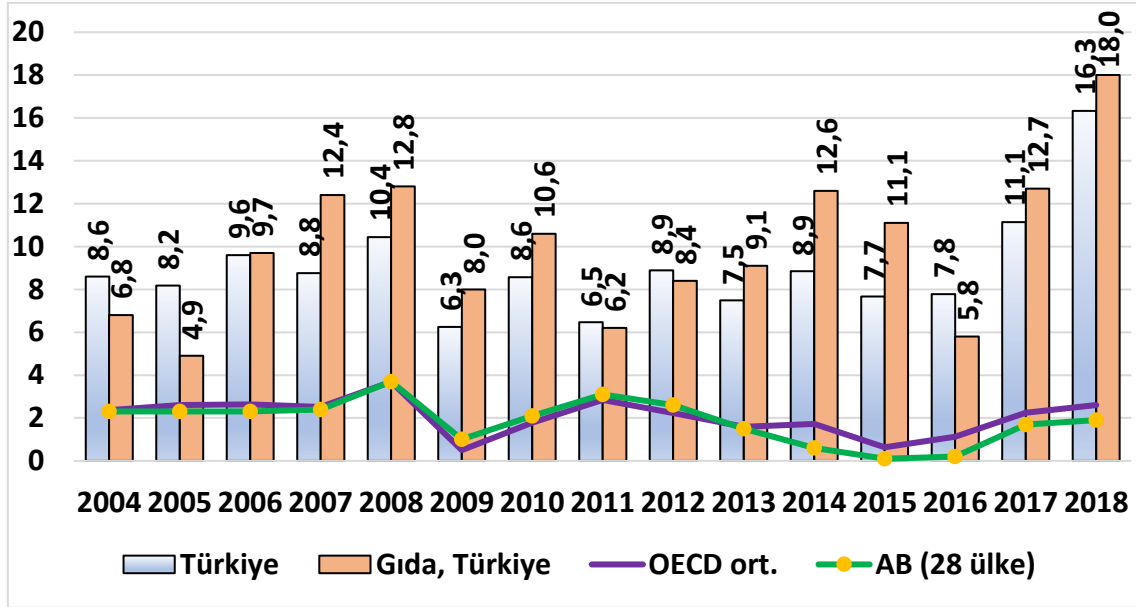
1.2.5.1. OECD ve AB Ülkelerinde Enflasyon

Yoksulluk sınırının altında ya da hemen üzerinde gelir elde eden kesimin gelirini enflasyon oranından daha fazla ya da aynı oranda artıramaması durumunda, yoksulluk oranı artmakta ve yoksulluk açığı derinleşmektedir. Bu nedenle, yoksulluk üzerinde olumsuz etkisi olan enflasyonun Türkiye'deki durumu gösterilmekte ve OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırması yapılarak analiz edilmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye'de 2004-2018 yılları arası tüketici fiyat endeksine göre enflasyon oranları verilmektedir. Grafikte yer alan yıllara göre Türkiye'de en düşük enflasyon yılı %6,3 ile 2009 yılı iken, gıda enflasyonu açısından en düşük enflasyon yılı %4,9 ile 2005 yılıdır.

Gıda harcamalarının yoksul kesimin harcama kalemlerinde zengin kesime göre daha fazla paya sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yoksul kesim için gıda enflasyonu toplam enflasyondan daha önemlidir. Buna rağmen Türkiye'de 2005 yılından sonra 2011 ve 2016 yılları hariç geri kalan tüm yıllarda gıda enflasyonu toplam enflasyon rakamlarından daha fazla çıkmaktadır. Bu ise Türkiye'de yoksulların refah düzeyinin kötüleştiği anlamına gelmektedir. 2018 yılında Türkiye'de enflasyon oranı %16,3 ve gıda enflasyonu %18 olarak gerçekleşmiştir.

Ayrıca, grafikte OECD ve AB ülkelerinin tüketici fiyat endeksine göre enflasyon oranları verilmektedir. Bu ülkelerde enflasyon oranının %4'ün üzerine çıkmadığı görülmektedir. 2013 yılı sonrası OECD ülkelerinin ortalama enflasyon oranı AB ülkelerinin üzerinde seyretmiştir. AB ülkelerinde ortalama enflasyonun en düşük olduğu 2015 yılında enflasyon oranı %0,1 olarak gerçekleşmiş ve 2018 yılında %1,9'dur. OECD ülkelerinde ise ortalama en düşük enflasyon oranı %0,6 ile 2015 yılıdır. 2018 yılında ise OECD ortalaması %2,6'dır.

Grafik 11: Yıllara Göre Enflasyon Oranları, %, Türkiye, OECD ve AB Ortalaması.

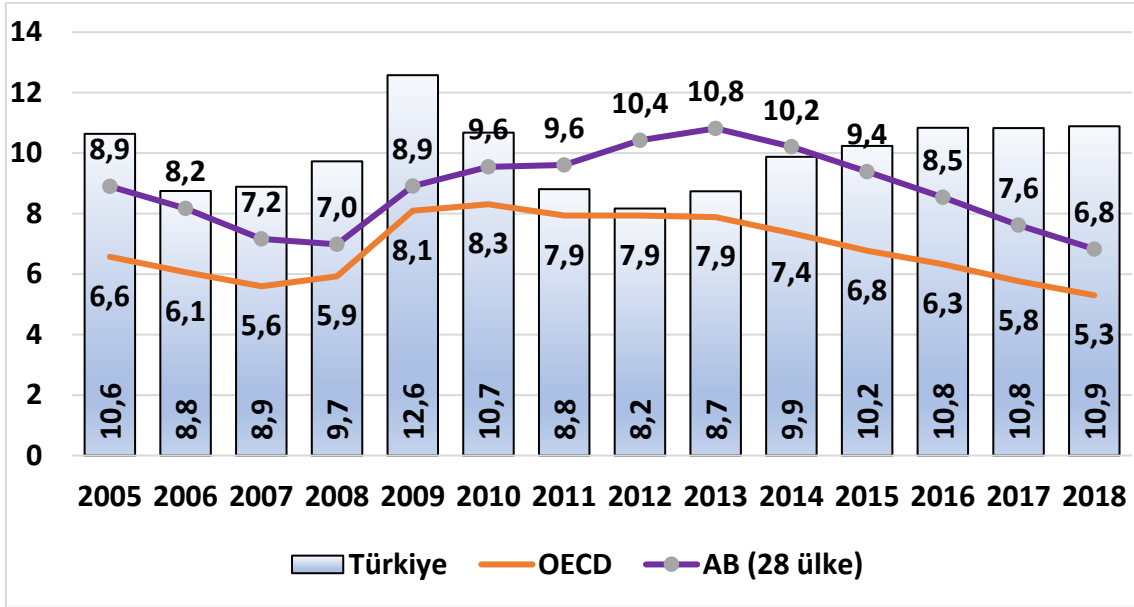
Kaynak: OECD Data, Inflation (CPI), <https://data.oecd.org/>

1.2.5.2. OECD ve AB Ülkelerinde İşsizlik

Sağlık açısından çalışmasına engel bir durumu olmayan, eğitim düzeyi yüksek olan ve hanehalkından hiç kimseye bakmakla yükümlü olmayan bir birey işsiz ve servet sahibi değilse yoksul konumuna düşmektedir. Bu nedenle, yoksulluk açısından en önemli göstergelerden biri istihdam durumudur.

Aşağıdaki grafikte 2005-2018 yılları arası Türkiye’de işsizlik oranları verilmekte ve bu oranlar OECD ve AB ülkelerinde ortalama işsizlik oranları ile karşılaştırılarak analiz edilmektedir. Grafikteki yıllar içerisinde Türkiye’de en düşük işsizliğin yaşandığı yıl %8,2 ile 2012 yılıdır. Bunun yanında Türkiye’de 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında işsizlik oranları AB ülkelerinde işsizlik ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Türkiye’de sırası ile işsizlik oranları, %8,8, %8,2, %8,7 ve %9,9 iken, AB ülkelerinde ortalama işsizlik oranı sırası ile %9,6, %10,4, %10,8 ve %10,2’dir.

Ayrıca Türkiye’de işsizlik oranı grafikte hiçbir yılda OECD ortalamasının altına düşmediği görülmektedir. 2005 yılından 2008 yılına doğru işsizlik oranlarında azalma eğilimi görülmektedir. Ancak küresel krizin etkisiyle Türkiye, OECD ve AB ülkelerinde işsizlik oranları yükselmeye başlamıştır. 2018 yılında Türkiye’de işsizlik oranı %10,9, AB ülkelerinde %6,8 ve OECD ülkelerinde %5,3’tür.

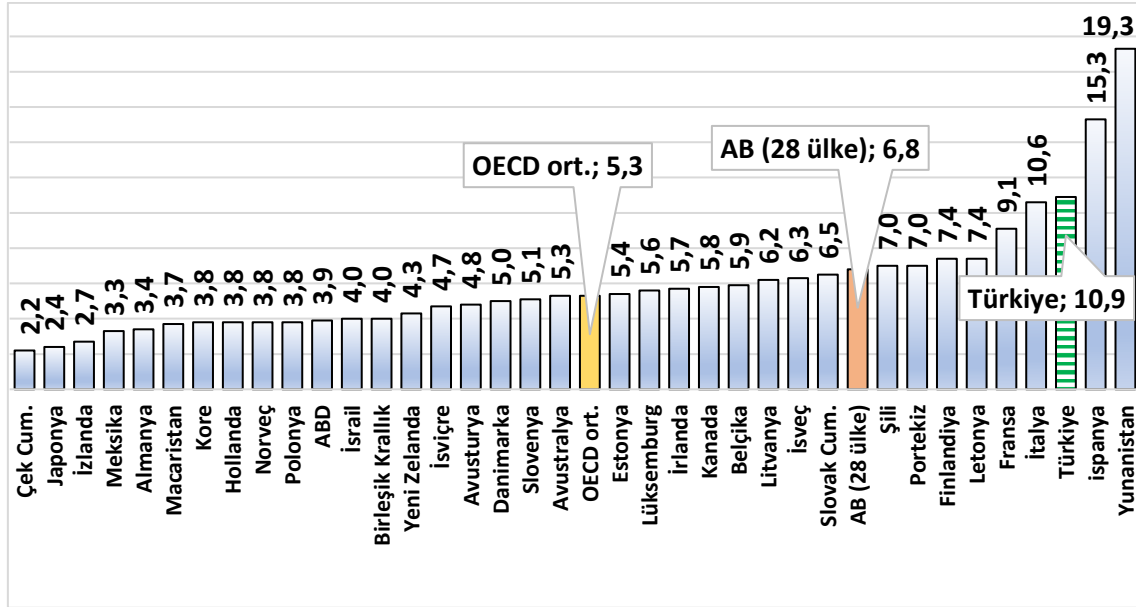

Grafik 12: Yıllara Göre İşsizlik Oranları, %, Türkiye, OECD ve AB Ortalaması.

Kaynak: OECD Data, Unemployment rate, <https://data.oecd.org/>

Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinde işsizlik oranları verilmektedir. İşsizlik oranının en az olduğu ülke %2,2 ile Çek Cumhuriyeti'dir. İkinci sırada %2,4 ile Japonya gelmektedir. İşsizliğin en yüksek olduğu ülke ise %19,3 ile Yunanistan'dır. Sondan ikinci sırada yüksek bir işsizlik oranına sahip olan %15,3 ile İspanya gelmektedir. Grafikte ayrıca AB ve OECD ülkelerinin ortalaması verilmektedir. OECD ortalaması %5,3 iken, AB ülkeleri ortalaması %6,8 gibi daha yüksek bir işsizlik oranına sahiptir. Türkiye %10,9 işsizlik oranı ile OECD ve AB ortalamasından uzak kalarak en yüksek işsizlik oranına sahip üçüncü OECD ülkesi konumundadır.

OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, yoksulluk nedeni olarak görülen işsizlik durumunun, Türkiye'de bu kadar yüksek olması yoksulluk problemi ile mücadele için olumsuz bir göstergedir. Gelir elde edemeyen kişiler hanehalkı içerisinde harcamalara katılırken, gelir düzeyine katkı sağlamamaktadır. Bu nedenle, diğer hanehalkı üyeleri yoksulluk sınırı üzerinde gelir elde etse de, kişi başına düşen gelir düzeyi yoksulluk sınırının altında kalmakta ve yoksulluk devam etmektedir.

Grafik 13: İşsizlik Oranı, %, 2018, OECD Ülkeleri ve AB Ortalaması.

Kaynak: OECD Data, Unemployment rate, <https://data.oecd.org/>

1.2.6. Eğitim Düzeyi ve Eğitimde Cinsiyet Ayrımcılığı

Devletler, gelirin eşitsiz dağılımı sorunu ve yoksulluk problemine çözüm getirmek amacıyla eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına önem vermektedir. Eğitim harcamalarının kamu tarafından ücretsiz sunulması sonucu eğitimde fırsat eşitliği sağlanmaktadır. Böylece, yoksul hane üyesi çalışan ve yetenekli kişiler, içinde bulundukları sosyal sınıftan daha yüksek gelir düzeyine sahip olan bir üst sınıfa geçebilmektedir. Bu nedenle, saf kamusal malların yanında, eğitim ve sağlık gibi yarı kamusal mal ve hizmetlerin piyasa başarısızlığı nedeniyle etkin düzeyde üretilmemesi, etkinlik açısından kamu sübvansiyonları ve ekonomide kamu müdahalelerini haklı göstermektedir. Bu açıdan, yoksullukla mücadele programları içerisinde en etkin politikalardan biri, yoksul kesimin temel ihtiyaçlarının kamu tarafından ücretsiz, kaliteli ve yeterli düzeyde karşılanmasıdır (Demery, 2003: 41-42).

Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde topluma yarar sağlayan ilk ve orta öğretim düzeyindeki eğitim hizmetleri kamusal mal niteliğini taşımaktadır. Eğitim hizmetleri, yoksul kesimde yer alan çocukların beceri ve yeteneklerini geliştirmelerine, motivasyonlarını yükseltip topluma katışmalarına ve eksik rekabet ortamında statüsü yüksek alanlarda istihdam edilmelerine olanak sağlaması nedeniyle devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Yüce, 2002: 26).

Bunun yanında, lise ve üstü eğitim düzeylerinin zorunlu olmaması halinde, bu hizmetlerin üretiminde kamu sektörü yer alsa da, öğrencilere lise ve üniversite eğitim düzeyine sahip olma noktasında seçicilik sunulmaktadır. Kırtasiye, barınma, ulaşım vb. masraflar nedeniyle zengin kesimde yer alan hanelerin çocukları lise ve üstü eğitim kurumlarına girme konusunda daha fazla şansa sahip olmaktadır. Böylece, lise ve üstü eğitim kurumlarında yüksek gelirli hanelerin çocuklarının aşırı temsil sorunu ortaya çıkmaktadır (James ve Benjamin, 1987: 470–475).

Eğitim ve yoksulluk arasındaki ilişki üç şekilde açıklanabilir. İlk olarak, bireylerin istihdam edilme olasılığı eğitim düzeyleri ile orantılı olmaktadır. Bu bireyler daha üretken olmakla birlikte kazançları daha fazladır. İkincisi, kaliteli bir eğitim sisteminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu yönde olduğu bilinmektedir. Yoksul bir ülkenin eğitim kalitesini yükseltmesi ekonomik büyümeyi sağlamakta ve yeni ekonomik fırsatlar ve gelirler ortaya çıkarmaktadır. Üçüncüsü, eğitimde cinsiyet ayrımcılığının engellenerek özellikle kız çocuklarının eğitilmesi ile erken evlilik ve yüksek doğurganlığın önüne geçilmesi ve kadınların işgücü piyasasına daha fazla katılımı sağlanarak yoksulların durumunu iyileştiren sosyal faydalar içermesidir (Van der Berg, 2008: 2).

Bu doğrultuda, Türkiye’de 1997 yılında 4306 sayılı kanun ile zorunlu eğitim yılı 5 yıldan 8 yıla ve daha sonra 2012 yılında 6287 sayılı kanun ile 12 yıla çıkarılmıştır. Eğitim sistemindeki bu önemli değişikliğin yoksulluk sorununu ortadan kaldırmasına yardımcı olabileceği söylenebilir. 12 yıllık kesintisiz eğitimin kamu tarafından ücretsiz sunulması, yoksul kesimin eğitim harcamalarının azalmasına ve eğitim sürecini tamamlayarak çalışma koşulları iyi bir meslekte istihdam edilebilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu durum, yoksulluk sorununa çözüm olabilmektedir.

Öğrencilerin eğitim sonuçlarını etkileyen en önemli faktör hanehalkının sosyo-ekonomik durumudur. Yoksul hanehalkı üyesi olan öğrencilerin ebeveynleri genellikle düşük eğitim düzeylidir. Bu durum hem gelir düzeyinin düşük olmasına hem de eğitim maliyetlerinin yüksek olduğu ve eğitimin getirisinin maliyetinden düşük olduğu algısına neden olmaktadır. Ayrıca tarım ile uğraşan bir hanehalkı için eğitimin fırsat maliyeti (çocuklar tarımda çalıştırılabilir) oldukça yüksek olmaktadır. Bu nedenle pek çok toplumda, özellikle kız öğrenciler için eğitimin faydaları düşük ya da iyi anlaşılamıyor olabilmektedir. Bu yönde bazı okullarda yoksul öğrencilerin performansı artırılarak

başarılı olmalarına rağmen çoğu yoksul okullardaki eğitim kaynaklarının eksikliği öğrenmeyi engelleyebilmektedir. Bunun yanında, iyi ders kitapları veya sınıf kaynakları olmadan daha fazla öğretmen istihdam edilmesi öğrenme kalitesini iyileştireceği anlamına gelmemektedir (Van der Berg, 2008: 3).

Kamu tarafından yoksulluk açığını azaltmaya yönelik yapılan çalışmalardan biri ABD’de ilköğretim, ortaöğretim ve lise düzeylerine uygulanan okul sonrası “ek eğitim hizmetleri” sistemidir. Bu sistem, okullarda eğitim alan ve üç yıl üst üste matematik ve okuma becerilerinde başarısız olan düşük gelirli öğrencilere yöneliktir. Okul sonrasında gönüllü öğretmenler ile yoksul öğrencilere yönelik ücretsiz ek bir eğitim hizmeti sunulmaktadır. Burada gönüllü öğretmenlerin kalitesi sistemin işleyişinde etkili olmaktadır. Sistemin önemi, başarı hedeflerine ulaşamayan yoksul öğrenciler için daha iyi bir öğrenme fırsatı sunmasıdır. Bunun yanında başarılı hale gelen yoksul öğrenciler daha iyi okullara geçebilme fırsatını yakalayabilmektedirler. Böylece başarı seviyesi düşük olan yoksul öğrencilerin başarı seviyelerini yükselterek yoksulluk açığını daraltması beklenmektedir (Gamoran, 2007: 12).

Bu sistem etnik kökenlerinden ve gelir düzeylerinden bağımsız olarak tüm öğrencilere kaliteli bir eğitim hizmeti almaları ve bu eğitim hizmetlerine adil ve eşit bir şekilde ulaşmaları konusunda önemli bir fırsat sunmaktadır. Ayrıca engelli bireylerin aynı eğitim haklarından faydalanmasına dikkat edilmektedir. Bu faaliyet yoksulluk açığının azalmasında önem arz etmektedir, çünkü yoksul öğrenciler gelir düzeyi yüksek hanelerin çocuklarına göre özel eğitim imkanlarından orantısız bir şekilde faydalanmaktadır (Foorman ve diğer., 2007: 17).

1.2.6.1. Türkiye’de Eğitim Düzeyi ve Cinsiyet Ayrımcılığı

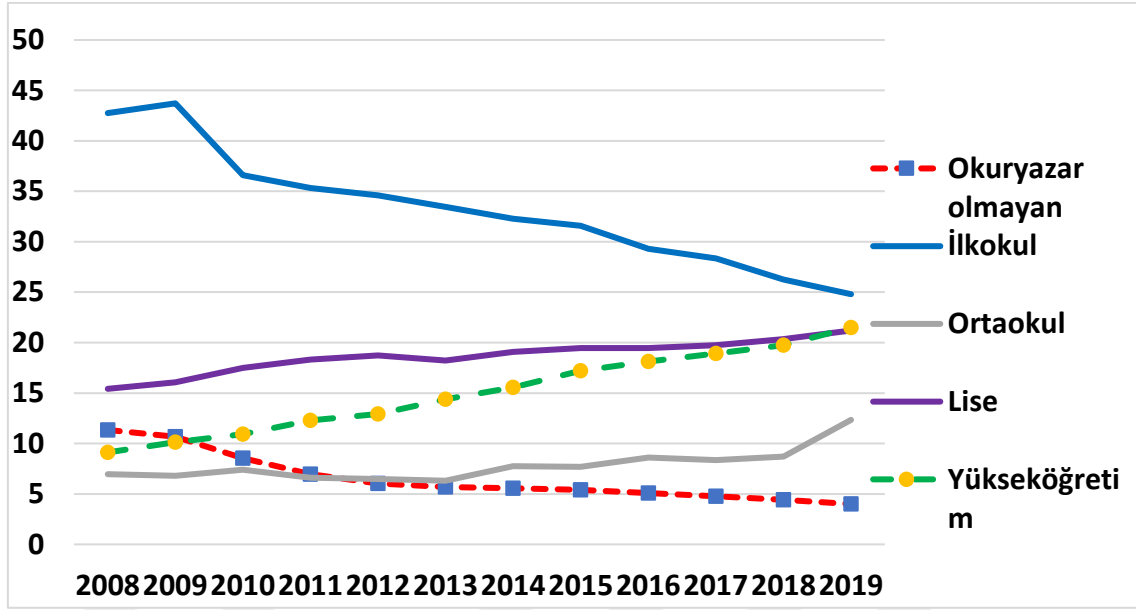
Eğitim düzeyinin yükselmesi ile bireylerin daha kolay istihdam edilmesi ve yoksulluk sınırının üzerinde gelir elde edebilmesi mümkün hale gelmektedir. Bunun yanında bireyler, eğitim seviyeleri yükseldikçe daha iyi bir iş ortamı, statü ve çalışma koşullarına sahip olabilmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi bireylere sosyal aktivitelere katılma imkanı tanıyarak toplum içerisinde yaşama özgürlüğü sağlamaktadır. Bu nedenle aşağıdaki grafikte Türkiye’de 25 yaş üzeri nüfusun eğitim durumu oransal olarak gösterilmektedir. Eğitim düzeyleri okuryazar olmayan, ilkokul, ortaokul, lise, ve yükseköğretim (yüksekokul, lisans ve lisansüstü) şeklinde verilmektedir. 2008 yılında

toplum içerisinde eğitim seviyesi okuryazar olmayanların oranı %11,3'tür. Bu oran zaman itibari ile düzelme eğilimi göstermiş ve 2019 yılında %4,0'a kadar gerilemiştir. Yine 2008 yılında eğitim seviyesi ilkokul olanların oranı %42,7 iken, bu oran giderek düşmüş ve 2019 yılında %24,8 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında eğitim düzeyi lise olanların payı 2008 yılında %15,4 iken, bu oran giderek yükselmiş ve 2019 yılında %21,2'ye ulaşmıştır. Aynı şekilde 25 yaş üzeri nüfus içerisinde ortaokul mezunlarının oranının arttığı görülmektedir. 2008 yılında %7 olan bu oran 2019 yılında %12,3'e yükselmiştir.

Türkiye'de toplum içerisinde 25 yaş üzeri ilkokul ve okuryazar olmayanların oranı son on yılda büyük ölçüde gerilese de halen ilkokul mezunları en yüksek orana sahiptir. 2012 yılında eğitim düzeyi ortaokul olanların oranı (%6,5) okuryazar olmayanların oranını (%6,1) geçmiştir. Aynı şekilde 2008 yılında okuryazar olmayanların oranı (%11,3) eğitim düzeyi yükseköğretim olanların oranından (%9,1) fazla iken, 2010 yılında yükseköğretim mezunlarının oranı (%10,9) okuryazar olmayanların oranını (%8,5) geçmiştir. Bu durum 2019 yılına doğru yükseköğretim mezun oranı lehine devam etmektedir. Önemli bir gösterge, eğitim düzeyi lise mezunu olanlar ile yükseköğretim mezunu olanların 2019 yılında birbirine yakın olmasıdır. Bu durum, lise mezunu olanların genellikle yükseköğretim düzeyinde eğitimlerine devam ettiklerini göstermektedir.

Toplumda istihdam edilme ve istihdam edilen bireylerin yoksulluk sınırı üzerinde birbirine yakın gelir elde etmesine imkan tanıyan yükseköğretim eğitim düzeyi, görece yoksulluk oranının düşmesine yardımcı olabilmektedir. Yoksulluk oranının azalması açısından eğitim düzeyi yükseköğretim olanların oranı 2008 yılında %9,1 iken, 2019 yılında gelindiğinde %20,6'ya kadar yükselmiştir.

Yükseköğretim eğitim düzeyinin artması yoksulluk ile mücadele açısından önemli bir göstergedir. Bu göstergenin içerisinde yer alan lisansüstü eğitim düzeyine sahip olanların oranı 2008 yılında %0,8 gibi düşük bir orandır. Son on yıl içerisinde bu oran 2008 yılına göre 3 kattan fazla artmış ve 2019 yılında %2,6 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 14: Yıllar itibari ile Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre Nüfusun Dağılımı, %, 25+ Yaş, 2008-2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Eğitim İstatistikleri.

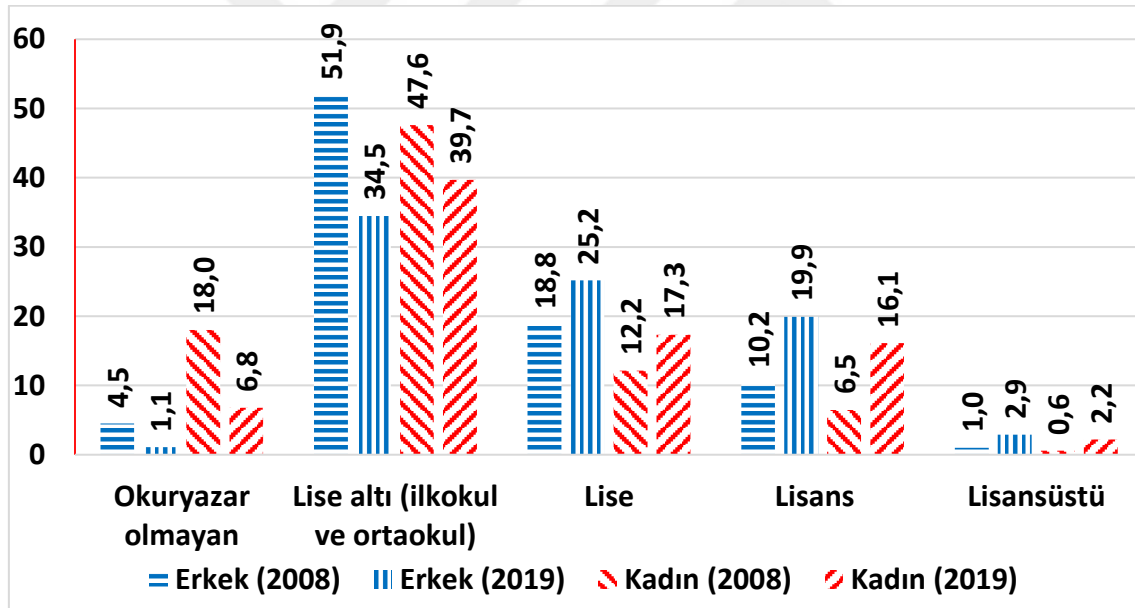
Aşağıdaki grafikte Türkiye’de 25 yaş üzeri nüfusun eğitim düzeyi oranları erkek ve kadına göre gösterilmektedir. Son 10 yıldaki değişimin görülebilmesi amacıyla 2008 ve 2019 yıllarındaki durum analiz edilmektedir. Kadın yoksulluğunun giderilebilmesi ve eğitim sürecinde cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılabilmesi için kadın nüfusun eğitime katılma sürecinin yükseltilmesi ve eğitim düzeyinin erkek nüfusa ulaştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Grafikte eğitim düzeyleri okuryazar olmayan erkek ve kadın nüfusunun 2019 yılında 2008 yılına göre azaldığı görülmektedir. Buna göre okuryazar olmayan erkek nüfusu 2,4 puan azalırken, kadın nüfusunun oranı 11,2 puan azalmıştır. Okuryazar olmayan kadın nüfusunun oranı erkeklerden daha fazla azalarak okuryazar olmayan erkek nüfusu oranına yaklaşmıştır. Bu durum, eğitimde cinsiyet ayrımcılığı açısından olumlu bir göstergedir.

Bunun yanında eğitim düzeyleri lise altı (ilkokul ve ortaokul) olan erkek ve kadın nüfus oranının 2019 yılında 2008 yılına göre azaldığı görülmektedir. 2008 yılı lise altı eğitim düzeyi oranı erkeklerde %51,9’dan 2019 yılında %34,5’e, kadınlarda 2008 yılında %47,6’dan 2019 yılında %39,7’ye düşmüştür. Başka bir ifadeyle, 2008 yılına göre 2019 yılında lise altı eğitim düzeyine sahip olan erkeklerin oranı 17,4 puan azalırken, kadınlarda 7,9 puan azalmıştır.

Lise düzeyinde eğitim seviyesine sahip kadın nüfusunun 2008 yılında oranı %12,2 iken, bu oran 2019 yılında %17,3'e yükselmiştir. Erkek nüfusunun oranı ise 2008 yılında %18,8'den 2019 yılında %25,2'ye ulaşmıştır. Lise düzeyinde eğitim seviyesine göre erkek nüfusunun oranı 6,4 puan ve kadın nüfusunun oranı 5,1 puan artmıştır. Lise düzeyinde erkek nüfus lehine bir artış görülmektedir.

Eğitim düzeyi lisans olan erkek ve kadın nüfus oranının 2008 yılına göre 2019 yılında arttığı görülmektedir. Erkek nüfus oranı 2008 yılında %10,2'den 2019 yılında %19,9'a yükselmiştir. Kadın nüfus oranı 2008 yılında %6,5 iken, 2019 yılında %16,1 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam edilme ve yoksulluk sınırı üzerinde bir gelire sahip olma açısından önemli olan lisans eğitim düzeyinde 2019 yılına gelindiğinde erkek ve kadın nüfus oranı artsa da erkek nüfusunun kadın nüfusuna göre daha fazla arttığı görülmektedir. 2008 yılında erkek ve kadın nüfusu arasındaki fark 3,7 puan erkek lehinde iken, bu oran 2019 yılında büyüyerek 3,8 puana çıkmıştır.

Grafik 15: Cinsiyet Durumuna Göre Eğitim Düzeyi Oranları, %, 25+ Yaş, 2008 ve 2008 ve 2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Eğitim İstatistikleri.

Grafik 15'e göre Eğitim düzeyi lisansüstü olan erkek ve kadın nüfus oranının 2008 yılına göre 2019 yılında yükseldiği görülmektedir. Ancak lisans düzeyinde olduğu gibi son on yılda eğitim düzeyi lisansüstü olan erkek nüfusunun oranı kadın nüfus oranına göre daha fazla artmıştır. 2008 yılında erkekler ve kadınlar arasındaki bu fark 0,4 puan iken, 2019

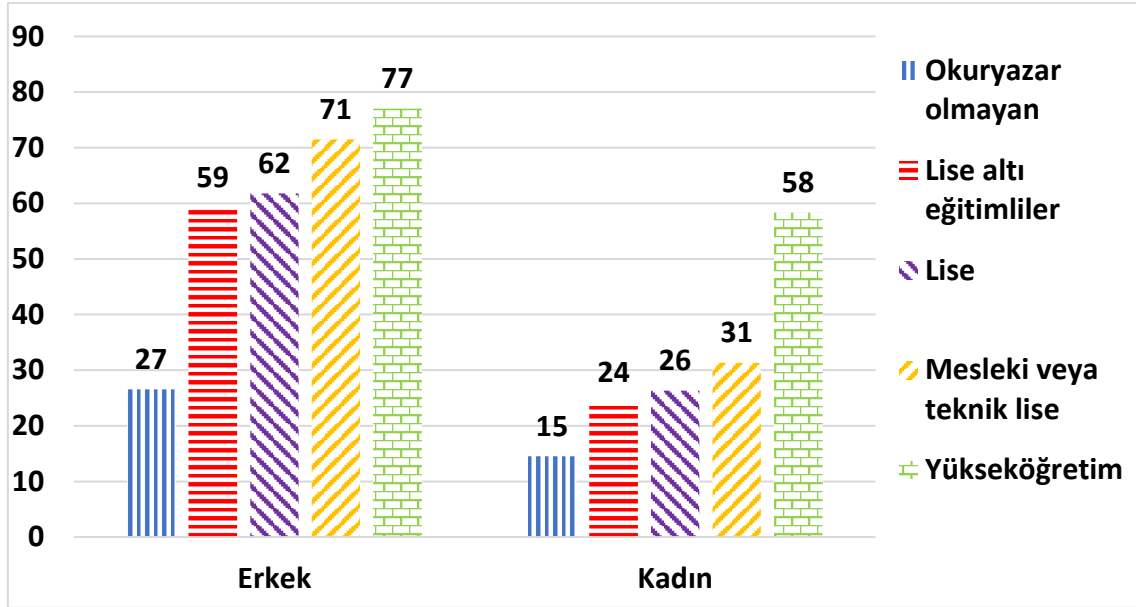
yılına gelindiğinde 0,7 puan olmuştur. 2008 yılında eğitim düzeyi lisansüstü olan erkek nüfus oranı %1 ve kadın nüfus oranı %0,6'dır. 2019 yılında ise bu oran erkekler için %2,9 ve kadınlar için %2,2 olarak gerçekleşmiştir.

1.2.6.2. Türkiye’de Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete göre İstihdam Oranı

Bireylerin yoksul konumundan kurtulabilmeleri, yoksulluk sınırının üzerinde elde edilen gelir ile mümkündür. Bu nedenle eğitim düzeyi ile istihdam edilebilme oranının aynı yönde olması eğitime yönelik yapılan kamu harcamalarının önemini ortaya koymaktadır. Yoksulluk sınırı üzerinde gelir elde eden sağlıklı bireylerin bakmakla yükümlü oldukları kimse yoksa, başka bir deyişle hanehalkından bağımsızlarsa yoksulluktan kurtulabileceklerdir. Bu nedenle aşağıdaki grafikte bireylerin eğitim düzeylerine göre istihdam edilme oranlarına bakılmaktadır. Grafik, eğitim harcamalarına bütçe ayıramayan yoksul kesim için kamu tarafından ücretsiz bir şekilde sunulması gereken eğitim düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

Aşağıdaki grafikte 2019 yılında Türkiye’de eğitim durumuna göre istihdam edilme düzeyleri verilmektedir. Erkekler ve kadınların istihdam edilme oranları eğitim düzeyleri ile yükselmektedir. Ancak erkeklerin istihdam edilme oranları her eğitim düzeyinde kadınlara göre daha fazladır. Erkeklerin okuryazar olma durumu istihdam edilmelerine en büyük etken olarak görülmektedir. Okuryazar olmayan erkeklerin istihdam edilme oranı %27 iken, lise altı eğitim düzeyine sahip olanların oranı %59’a kadar yükselmektedir. Kadınların ise yüksek bir istihdam oranına sahip olabilmeleri için yükseköğretim mezunu olmaları gerektiği görülmektedir. Bu nedenle hükümetlerin yoksulluk sorununa yönelik politikalarının başında özellikle kadınlar için eğitim harcamalarına daha fazla ödenek ayırması gerektiği açıkça görülmektedir.

Meslek liselerinin erkek adayların istihdam edilmelerine katkısı neredeyse yükseköğretim kadardır. 2019 yılında eğitim düzeyi mesleki veya teknik lise olan erkeklerin istihdam oranı %71 iken, yükseköğretim mezunlarının istihdam oranı %77 gibi yakın bir orandır. Kadınlar açısından yükseköğretim mezunu olmadıkları sürece istihdam edilme şansları çok az gözükmemektedir. 2019 yılında okuryazar olmayan kadınların istihdam oran %15, lise altı %24, lise %26, mesleki veya teknik lise %31 ve yükseköğretim mezunlarının oranı %58’dir.

Grafik 16: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İstihdam Oranları, %, 15+ Yaş, 2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri.

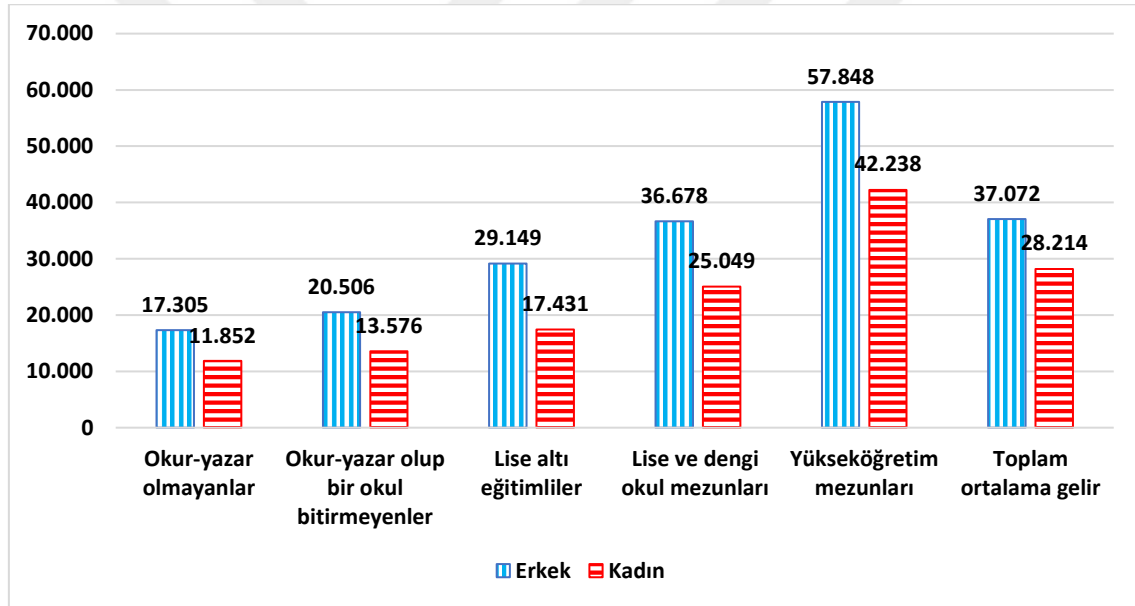
1.2.6.3. Türkiye’de Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete göre Ortalama Gelir

Kamu ve özel sektör tarafından sunulan eğitim hizmetlerinin tümüyle özel sektör tarafından sunulması durumunda yoksul kesime göre eğitim harcamalarına daha fazla bütçe ayırabilen yüksek gelirli ebeveynlerin çocuklarının gelecekte elde edecekleri ortalama gelirleri daha fazla olacaktır. Eğitim hizmetlerinin tamamen kamu tarafından sunulması ve vergilerle karşılanması durumunda çocukların eğitim düzeyi ve gelecekteki ortalama kazançları ebeveynlerin gelir düzeylerinden bağımsızlaşacaktır (Biggs ve Dutta, 1999: 68-70).

Eğitim hizmetlerinin kamu ya da özel sektör tarafından sağlanmasının haricinde aynı eğitim düzeyine sahip bireylerin gelecekteki kazançları cinsiyet durumlarına göre farklılık göstermektedir. Aşağıdaki grafikte Türkiye ‘de kazanç elde eden bireylerin gelir eğitim düzeyi ve cinsiyet durumuna göre yıllık ortalama gelirleri verilmektedir. Grafikte erkek ve kadınların eğitim düzeyleri ile yıllık ortalama gelirlerinin birlikte yükseldiği görülmektedir. Bunun yanında, eğitim düzeyi yükseköğretim olan erkek ve kadınların diğer eğitim düzeyindeki bireylerden yaklaşık iki kat daha fazla yıllık ortalama gelir elde ettikleri görülmektedir. Bu nedenle, yoksul kesimin eğitim hizmetlerinden yeterli düzeyle faydalanabilmesi ve eğitim düzeyi yükselen yoksul bireylerin gelecekte yoksulluk

sınırının üzerinde gelir elde edebilmesi için kamu tarafından sunulan eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca grafikte yer alan verilere göre Türkiye’de eğitim düzeyi aynı olduğu halde cinsiyete göre edinilen kazanca bakıldığında cinsiyet ayrımcılığının olduğu söylenebilir. Erkeklerin kadınlara göre her eğitim düzeyinde daha fazla yıllık ortalama gelir elde ettikleri görülmektedir. Türkiye’de 2019 yılında gerçekleşen lise altı eğitim düzeyinde erkeklerin yıllık ortalama geliri 29.149TL iken, kadınların aynı eğitim düzeyinde ortalama geliri 17.431TL’dir. Lise ve dengi okullardan mezun erkeklerin ortalama geliri 36.678TL iken, kadınların 25.049TL’dir. En yüksek ortalama gelir düzeyini yükseköğretim mezunları elde etmektedir. Yükseköğretim mezunu erkek ve kadınların yıllık ortalama gelirleri sırası ile 57.548TL ve 42.438TL’dir.

Grafik 17: Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Gelirler, 2019, Türkiye, (TL).

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.

Ayrıca grafik 17’de Toplamda erkek ve kadınların 2019 yılında yıllık ortalama gelirlerine bakıldığında erkeklerin 37.072TL ve kadınların 28.214TL gelir elde ettiği görülmektedir. Bunun yanında her eğitim düzeyi için kadınların gelirlerinin erkeklerin gelirlerine oranı eğitim düzeyiyle birlikte artmaktadır. Lise altı eğitim mezunlarında kadınların ortalama gelirinin erkeklerin ortalama gelirine oranı %60’tır. Bu oran lise ve dengi okul mezunları için %68 ve yükseköğretim mezunları için %73’tür. Hem eğitim düzeyi yükseldikçe ortalama gelirin artması hem de kadınların ortalama gelirlerinin erkeklerin ortalama

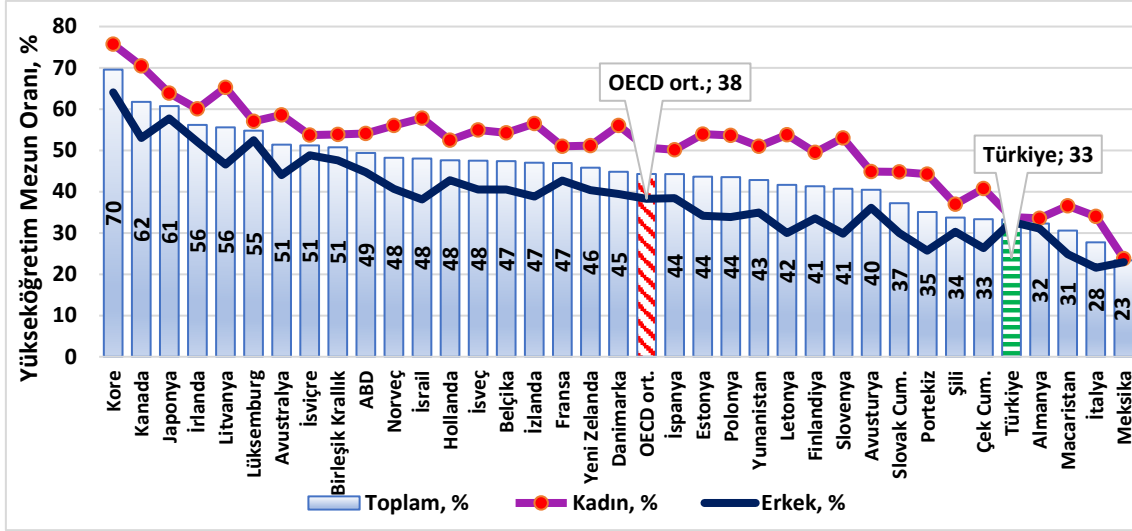
gelirlerine yaklaşması nedeniyle kamu tarafından uygulanacak politikalar ile özellikle kadınların eğitimlerinin yükseköğretim düzeyine kadar desteklenmesi gerekmektedir.

1.2.6.4. OECD ve AB Ülkelerinde Eğitim Düzeyi ve Cinsiyet Ayrımcılığı

Yüksekokul, lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerinden oluşan yükseköğretim eğitim düzeyi bireylere yoksulluk sınırı üzerinde gelir elde etme imkânı sunmasının yanında çalışma koşullarının iyi olduğu alanlarda istihdam edilmelerine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki grafikte Türkiye’de 2018 yılı 25-34 yaş aralığındaki nüfusun yüksekokul, lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerinin toplam oranı OECD ve AB ülkeleri içerisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca grafikte OECD ve AB ülkelerinde eğitim düzeyleri yükseköğretim olan erkek ve kadınların oranları verilmektedir.

Grafığe göre 25-34 yaş aralığındaki nüfusun eğitim düzeyi yükseköğretim olanların oranı en yüksek olan ülke %70 oranı ile Kore’dir. İkinci sırada %62 ile Kanada ve sonrasında %61 ile Japonya gelmektedir. OECD ülkelerinde nüfus içerisinde en düşük yükseköğretim mezunu oranına sahip ülke %23 ile Meksika’dır. OECD ortalaması %38’dir. Türkiye’de ise eğitim düzeyi yükseköğretim olanların oranı %33’tür ve bu oran OECD ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye’de bu oran 2008 yılında %15 iken, 2018 yılına gelindiğinde son on yılda iki katından fazla olan %33 oranına yükselse de, Türkiye OECD ortalamasını yakalayamamış ve sondan beşinci sırada yer almıştır.

Grafikte 25-34 yaş arası eğitim düzeyleri yükseköğretim olan erkek ve kadınların oranları verilmektedir. Bütün OECD ülkelerinde yükseköğretim mezunu kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir. Eğitim düzeyi yükseköğretim olan en yüksek kadın nüfus oranı %76 ile Kore’dir. Kore’de yükseköğretim mezunu erkek oranı ise %64’tür. AB ülkeleri içerisinde ise eğitim düzeyi yükseköğretim olan en yüksek kadın nüfus oranı %65 ile Litvanya’dır. Kadınlar için en düşük orana sahip OECD ülkesi %24 ile Meksika’dır. Meksika’da erkeklerde yükseköğretim mezunu oranı %23’tür. OECD ortalaması kadınlar için %51, erkekler için %38’dir. Türkiye de Meksika gibi kadın ve erkek yükseköğretim mezun oranı birbirine en yakın ülkedir. Türkiye’de yükseköğretim kadın mezun oranı %34, erkek mezun oranı %33’tür. Eğitim düzeyi yükseköğretim olan kadın mezun ile erkek mezun arasındaki farkın kadın lehine en yüksek olduğu OECD ve AB ülkesi Letonya’dır. Letonya’da kadın yükseköğretim mezun oranı %54 iken, erkekler için bu oran %30’dur.

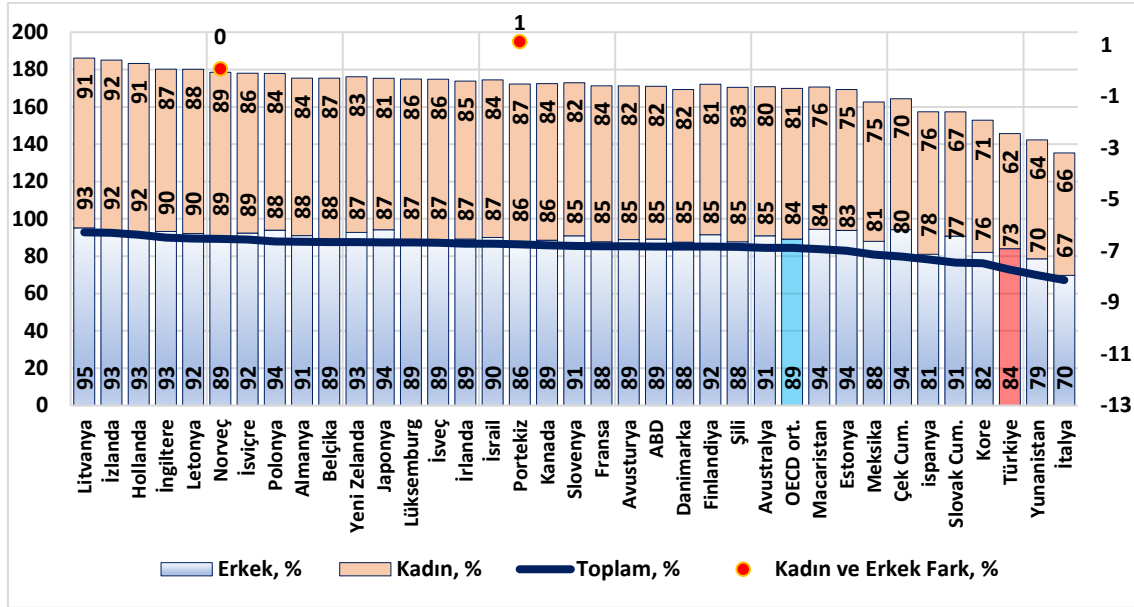

Grafik 18: Yükseköğretim Eğitim Düzeyi Oranının Cinsiyete Göre Dağılımı, %, 25-34 Yaş, 2018, OECD.

Kaynak: Education at a Glance 2019, <https://www.oecdilibary.org>

Aşağıdaki grafikte 2018 yılında OECD ülkelerinde 25-34 yaş aralığındaki fertlerin eğitim düzeylerine göre istihdam oranları verilmektedir. Grafikte OECD ülkeleri, eğitim düzeyi yükseköğretim olan fertlerin toplam istihdam oranına göre büyükten küçüğe doğru sıralanmaktadır. Bu eğitim seviyesine sahip fertlerin en fazla istihdam edildiği OECD ülkesi %93 ile Litvanya'dır. Bu ülkeyi %92 oranı ile İzlanda ve Hollanda takip etmektedir. Yükseköğretim mezunlarının en zor istihdam edildiği OECD ülkesi %67 ile İtalya'dır. Yunanistan %70 ile sondan ikinci sıradadır. OECD ortalaması %84'tür. Türkiye'de ise eğitim düzeyi yükseköğretim olanların istihdam oranı %74'tür. Türkiye bu oran ile OECD ortalamasının 11 puan altında kalarak sondan üçüncü ülke konumundadır.

OECD ülkelerinde sadece iki ülke hariç (Norveç ve Portekiz) bütün ülkelerde yükseköğretim mezunu erkeklerin istihdam oranı aynı eğitim düzeyine sahip kadınların istihdam oranına göre daha fazladır. Buna göre yükseköğretim mezunu kadınların istihdam oranı beklenenden daha düşüktür. Erkekler yükseköğretim mezunu olduklarında kadınlara göre daha kolay istihdam edilmektedirler. Norveç'te yükseköğretim mezunu kadın ve erkek istihdam oranı %89'dur. Portekiz'de ise kadın istihdam oranı (%87) erkek istihdam oranından (%86) bir puan fazladır.

Grafik 19: Yükseköğretim Eğitim Düzeyinde İstihdam Oranının Cinsiyete Göre Dağılımı, %, 25-34 Yaş, 2018, OECD.

Kaynak: Education at a Glance 2019, <https://www.oecdilibrary.org>

Grafik 19'a göre, yükseköğretim mezunu erkek istihdam oranının kadın istihdam oranına farkı en yüksek olan ülke 24 puan fark ile Çek Cumhuriyeti'dir. Bu ülkede yükseköğretim mezunu erkek istihdam oranı %94 iken, kadın istihdam oranı %70'tir. Türkiye'de yükseköğretim mezunu erkek istihdam oranı %84 iken, yükseköğretim mezunu kadın istihdam oranı %62'dir. Bu nedenle Türkiye'de kadın istihdam oranının arttırılmasına yönelik teşvikler ile kadın yoksulluğunun giderilmesine yardımcı olunabilecektir. Bu oran OECD ülkeleri içerisindeki yükseköğretim mezunu olan en düşük kadın istihdam oranıdır. OECD ortalamasına bakıldığında erkek istihdam oranı %89, kadın istihdam oranı %81'dir.

1.3. Yoksulluk Endeksleri

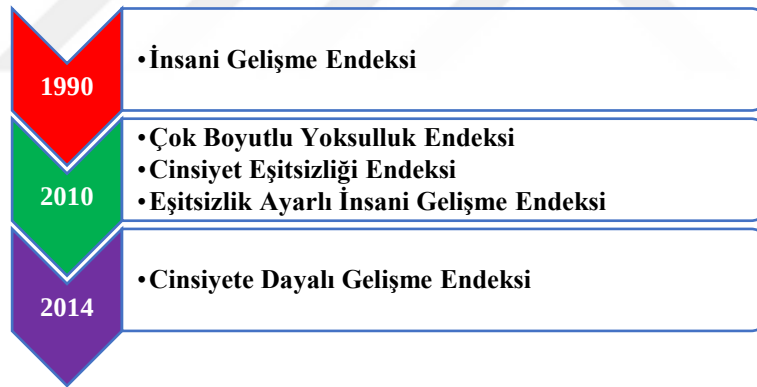
1.3.1. Bileşik Yoksulluk Endeksleri

Bileşik insani yoksulluk endeksleri, ülkelerin ekonomik büyüme göstergelerinden ziyade insanların hayat standartlarındaki zenginleşmeye odaklanmaktadır. Bu endekslerde yoksulluk durumu insanların sadece gelir düzeylerine göre değil aynı zamanda eğitim ve sağlık durumlarının iyi olması (okur yazar olma, engelli olmama gibi) ve bu hizmetlerden kolay bir şekilde faydalanabilme gibi yaşam standardını artıran yeteneklere sahiplik

durumu olarak değerlendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan insani gelişme endeksi raporları ile yoksulluk durumu ortaya koyulmaktadır. Bileşik insani gelişme endeksleri, insani gelişmeyi daha kapsamlı bir şekilde ölçmek için ayrıca dört bileşik endeksi daha kullanmaktadır. Birincisi, insani gelişme endeksini eşitsizlik derecesine göre ayarlayan Eşitsizlik Ayarlı İnsani Gelişme Endeksi'dir. İkincisi, kadın ve erkeklerin insani gelişme değerlerini karşılaştıran Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi'dir. Üçüncüsü, kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesine vurgu yapan Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve dördüncüsü, yoksulluğun gelir dışı boyutlarına odaklanan Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'dir (Jahan, 2016: 3).

Bileşik yoksulluk endekslerinin gelişim süreci 1990 yılında İnsani Gelişme Endeksi ile başlamaktadır. Daha sonra 2010 yılından itibaren Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Eşitsizlik Ayarlı İnsani Gelişme Endeksi hesaplamaları yapılmaktadır. 2014 yılında Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi kullanılmaktadır. Bu süreç aşağıdaki şekil yardımı ile gösterilmektedir.

Şekil 3: İnsani Gelişme Bileşik Endekslerinin Evrimi

1.3.1.1. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani gelişme endeksi, insan gelişimini üç temel boyutta ele almaktadır. Bunlar; sağlık, eğitim ve kişi başına düşen milli gelir durumudur. Sağlık, doğumda beklenen yaşam süresi ile bireylerin uzun ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilme yeteneğini yansıtmaktadır. Eğitim durumuna göre kendilerine verilen ortalama bir eğitim süresi ile bireylerin eğitime devam ettikleri süre, bilgi edinme yeteneğini yansıtmaktadır. Kişi başına düşen gelir, iyi bir yaşam standardını yakalayabilme kabiliyetini yansıtmaktadır (Jahan, 2016: 3).

1.3.1.2. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi

Cinsiyete dayalı gelişme endeksi, insani gelişme endeksinin üç temel boyutunu yansıtan eğitim, sağlık ve kişi başına düşen gelirin erkek ve kadınlar arasındaki dağılımını ele almaktadır. Erkek ve kadınların doğumda beklenen yaşam süreleri sağlık boyutunu yansıtmaktadır. Eğitim ise iki gösterge ile ölçülmektedir. İlk gösterge çocuk erkek ve çocuk kadınlar, ikincisi 25 yaş ve üzeri yetişkin erkek ve kadınlardır. Endeks, çocuklar için hesaplanırken beklenen öğrenim süresine bakılmaktadır. 25 yaş ve üzeri yetişkinler için hesaplanırken ortalama öğrenim süresi ele alınmaktadır. Kişi başına düşen gelir göstergesi erkek ve kadınların tahmini kazançlarına ilişkin değerleri ifade etmektedir. Cinsiyete dayalı gelişme endeksi, kadınlar için hesaplanan insani gelişme endeksinin erkekler için hesaplanan insani gelişme endeksine oranlanması ile bulunur (UNDP, 2018).

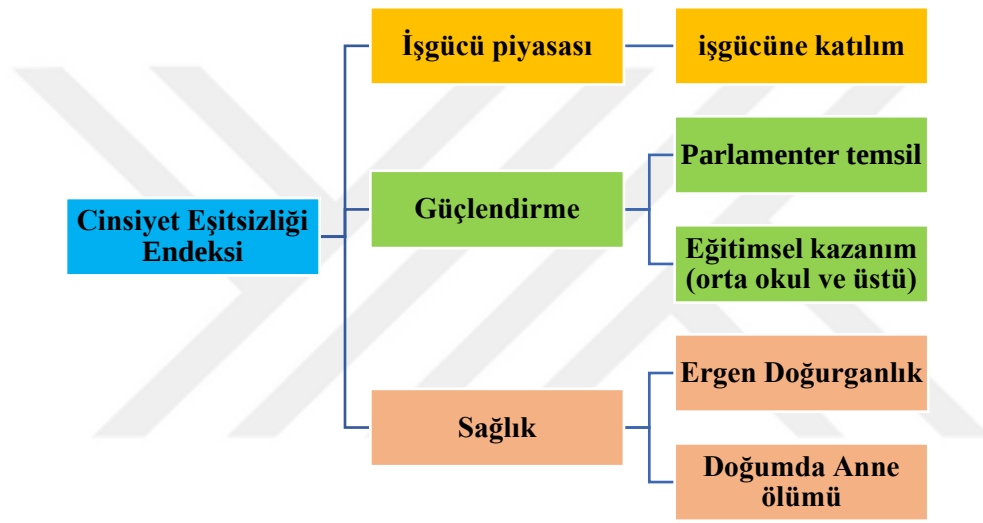
1.3.1.3. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, kadınların dezavantajlarını üç farklı boyutta yansıtmaktadır. Bunlar: üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik faaliyetlerdir. Üreme sağlığı, doğum sırasında yaşanan anne ölüm ve ergen doğurganlık (15-19 yaşları arasındaki kadınlar) oranları ile ölçülmektedir. Kadının güçlendirilmesi ise, parlamentodaki kadın / erkek milletvekillerinin sandalye sayısı oranına göre ve kadın / erkek orta ve yükseköğrenime devam etme oranlarına göre ölçülmektedir. Ekonomik faaliyetler, erkek ve kadınların işgücüne katılım oranları ile ölçülmektedir (UNDP, 2018).

Küresel düzeyde ulusal parlamentolarda kadınların sandalye sayısı artma eğiliminde olsa da erkeklere oranı yaklaşık %16 gibi düşük bir orandır. Ruanda parlamentosu 2008 yılında kadınların çoğunluk sağladığı ilk parlamento olmuştur. Eğitim düzeyleri yüksek öğrenime ulaşan kadınlar, kamuoyunda tartışmalara katılabilmekte, aileleri ve sağlıklarıyla ilgilenmekte ve kadınların durumlarını sorgulayarak fikirlerini beyan edebilmeleri özgürlüklerini artırmaktadır. Kadınlar, eğitim düzeylerinin artması sonucu gelir seviyesi ve çalışma koşulları iyi olan istihdam olanaklarına sahip olabilmekte ve böylece işlerinden zevk alabilmektedirler (Klugman, 2010: 90-91).

Bunun yanında, ergen yaşlardaki gebe kadınlar eğitim sürecine devam edememekte ve düşük vasıflı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca ergen yaşlarda doğurganlık anneler ve bebekler için daha fazla sağlık riski taşımaktadır (UNDP, 2018).

Cinsiyet eşitsizliği endeksi bileşenleri aşağıdaki şekil yardımı ile gösterilmeye çalışılmaktadır. Şekilde endeks beş gösterge ve üç boyuttan oluşmaktadır. Beş göstergeden biri olan iş gücüne katılım göstergesi endeksin işgücü piyasası boyutunu oluşturmaktadır. Göstergelerden ikisi olan parlamentodaki koltuk sayısı oranı ve eğitim seviyesi orta okul ve sonrası için eğitimsel kazanım oranı endeksin güçlendirme boyutunu oluşturmaktadır. Ergen doğurganlık ve doğumda anne ölüm oranı endeksin üreme sağlığı boyutunu oluşturmaktadır. Şekilde, cinsiyet eşitsizliği endeksinin kadınların dezavantajlarını üreme sağlığı, güçlendirilme ve ekonomik faaliyetlerden oluşan üç farklı boyutta yansıttığı görülmektedir.

Şekil 4: Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Bileşenleri.

Kaynak: Klugman, (2010: 91).

1.3.1.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

Çok boyutlu yoksulluk endeksi parasal önlemlerin ötesinde yoksulluğun büyüklüğünü, gelir dışı boyutlarını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle parasal olmayan yoksunlukları ölçmektedir. Hanehalkında kaç kişinin yoksul olduğunu ve hanelerin ya da kişilerin kaç göstergede yoksunluk yaşadığını ele almaktadır. Endeks, eğitim, sağlık ve yaşam standartlarından oluşan üç boyutu yansıtmakta ve bu üç boyut 10 göstergeden oluşmaktadır. Göstergelere verilen ağırlıklar bu üç boyutu eşit şekilde yansıtmakta ve böylece, her boyut eşit ağırlığa sahip olmaktadır. Eğitim ve sağlık boyutları iki göstergeye bağlı iken, yaşam standardı altı göstergeye dayanmaktadır (Klugman, 2010: 95).

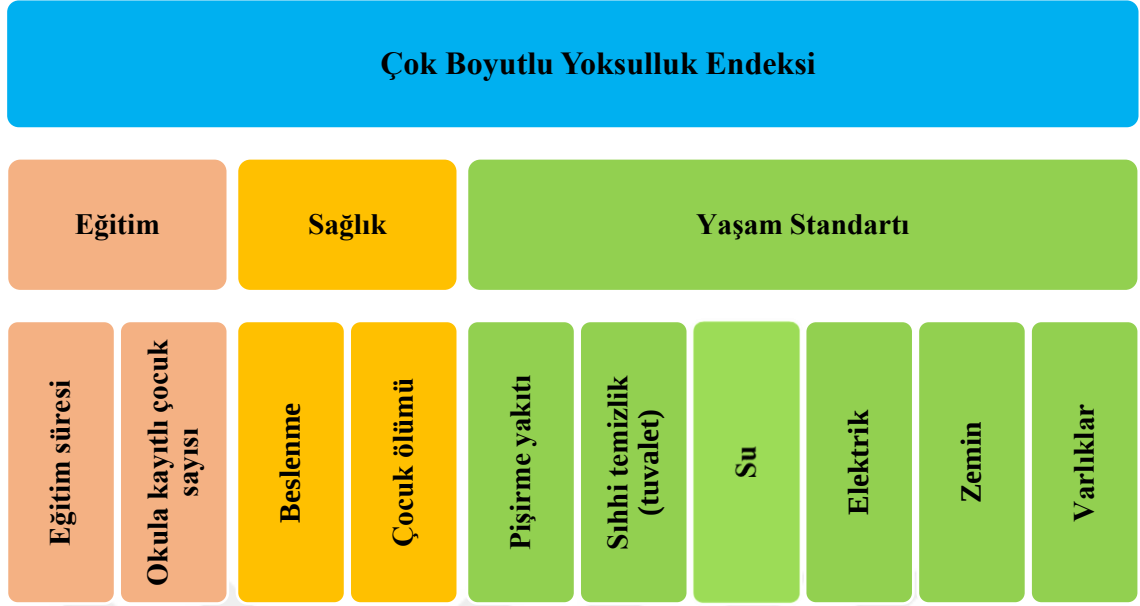
Hanehalkına ait göstergelerin kombinasyonlarından oluşan boyutların toplam ağırlığı yüzde 30 ya da daha fazla olması durumunda, başka bir deyişle hanehalkının ölçülen göstergelerinin en az yüzde 30'unun yoksun olması durumunda, hanehalkı çok boyutlu yoksul olarak tanımlanmaktadır (Alkire ve Santos, 2010: 7).

Hanehalkı, altı yaşam göstergesinden mahrum kalırsa ya da en az üç yaşam göstergesi ve bir eğitim ya da sağlık göstergesinden mahrum olursa çok boyutlu yoksul olarak adlandırılmaktadır. Az gelişmiş ülkeler için daha uygun olan bu endeks, Güney Asya, Sahra Altı Afrika ve en fakir Latin Amerika ülkelerindeki yaygın yoksunlukları ortaya çıkarmaktadır (Klugman, 2010: 95).

On gösterge ve üç boyuttan oluşan çok boyutlu yoksulluk endeksi aşağıdaki şekil yardımı ile gösterilmektedir. Altı gösterge olan, pişirme yakıtı, sıhhi temizlik (tuvalet), su, elektrik, zemin ve varlıklar yaşam standardının boyutunu oluşturmaktadır. Eğitim boyutunu belirleyen iki gösterge, okul süresi ve okula kayıtlı çocuk sayısıdır. Sağlık boyutu ise beslenme ve çocuk ölüm oranının göstergelerinden oluşmaktadır.

Çok boyutlu yoksulluk endeksinin sağlık boyutunu oluşturan göstergelerden her birinin ağırlığı 1/6 oranındadır. Bu göstergelerden birincisi olan çocuk ölümleri, ailede herhangi bir çocuk öldüğünde hesaplanmaktadır. Diğer sağlık göstergesi beslenmedir ve bu gösterge ailedeki herhangi bir yetişkin veya çocuğun yetersiz beslenmesi durumunda hesaplanır. İkinci boyut olan eğitim göstergelerinin her birinin ağırlığı 1/6 oranındadır (Alkire ve Santos, 2010: 7).

Eğitim boyutunun ilk göstergesi olan eğitim süresi, hiçbir aile üyesinin 5 yıllık eğitim sürecini tamamlamadığı durumda hesaplanmaktadır. İkinci gösterge olan okula kayıtlı çocuk sayısı, okul çağına gelmiş olan çocukların 1 ila 8 yıl içerisinde okula kaydolmamaları durumunda hesaplanmaktadır (Alkire ve Santos, 2010: 7).

Şekil 5: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Bileşenleri.

Kaynak: Alkire and Santos (2010: 13).

Yaşam Standardı boyutunu oluşturan göstergelerin ağırlığı 1/18 oranındadır. Birinci gösterge elektrik, evde elektrik olmadığı durumu ifade eder. İkincisi içme suyu MDG tanımlarına uymuyorsa veya suya ulaşmak için 30 dakikadan fazla yürümek gerekiyorsa, üçüncüsü sıhhi tesisat MDG tanımlarına uymuyorsa veya tuvalet paylaşıyorsa, dördüncüsü döşeme-zemin kirli ya da pis ise, beşincisi pişirme yakıtı odun-odun kömürü veya gübre ise, altıncısı radyo, televizyon, telefon, bisiklet, motosiklet gibi varlıklardan birden fazlasına sahip değilse ya da buzdolabı yoksa veya araba ya da kamyon sahibi değilse hesaplanmaktadır (Alkire ve Santos, 2010: 7).

1.3.1.5. Cinsiyet Eşitliği Endeksi

Cinsiyet eşitsizliği endeksi, AB ülkelerinin genelinde karşılaştırma yapılmasına olanak tanıyarak cinsiyet eşitliğini gidermeye yönelik politikaların desteklemesini sağlamaktadır. Cinsiyet eşitsizliği endeksi, cinsiyet göstergelerinin tek ölçü halinde bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Altı anabölüm (iş, para, bilgi, zaman, güç ve sağlık) ve iki uydu bölümden (kesişen eşitsizlikler ve şiddet) oluşmaktadır. Bu endeks 2010 yılından itibaren AB ülkelerinin cinsiyet eşitliğini sağlamaya ne kadar yakın ya da uzak olduklarını ölçmektedir. Cinsiyet Eşitliği Endeksi, 1 ila 100 arasında değer almaktadır. Tam eşitsizlik durumu 1 değeri alırken, tam eşitlik durumunda 100 değeri elde edilir (EİGE, 2018).

1.3.2. Gelir Yoksulluğunun Ölçülmesinde Kullanılan Endeksler

1.3.2.1. Kafa Sayım Endeksi

En yaygın kullanılan yoksulluk ölçüsüdür. Gelir düzeyleri yoksulluk sınırının altında olan bireylerin toplam nüfusa oranı kafa sayımı endeksini verir. Durumu formül ile göstermek gerekirse yoksulluk sınırının altında geliri olanlar ' Q ' ve toplam nüfus ' N ' harfi ile tanımlandığında kafa sayımı endeksi $H = Q/N$ ' dir (Sen ve diğer., 1997: 168).

Açıkçası bu endeks sadece yoksulların oranını vermektedir. Gelir düzeyinin yoksullar arasındaki dağılımına ve yoksulluğun derinliğine bakmamaktadır. En yoksul ile yoksulluk sınırının hemen altında gelire sahip olan bireyi aynı kabul etmektedir. Yoksul kesimden daha az yoksul kesime gelir transferi olduğunda yoksulluk oranında bir değişiklik olmamaktadır (Sen ve diğer., 1997: 169). Başka bir ifadeyle, yoksul bir birey aniden daha yoksul duruma geldiğinde endeks aynı kalmaktadır. Yoksullar arasındaki yoksulluk derinliği farklılıklarına tamamen duyarsızdır (Ravallion, 2016: 233).

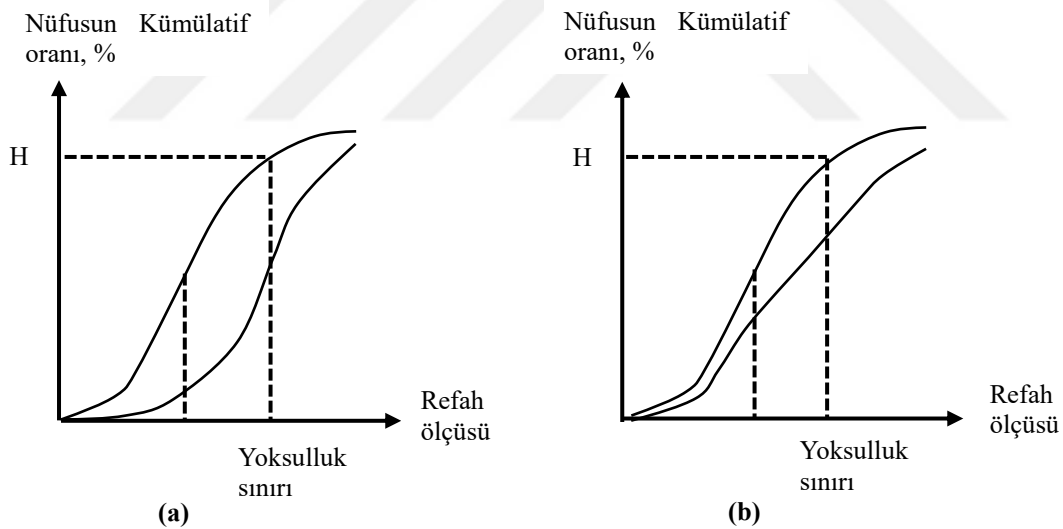
Bunun yanında kafa sayımı yöntemi yoksullar arasındaki gelir dağılımı hakkında bilgi vermemektedir. Örneğin gelir düzeyleri yoksulluk sınırının altında olan iki bireyin birinden diğerine gelir transferi olması sonucunda gelir elde eden kişinin yoksulluk sınırının üzerine çıkması, yoksul sayısında (ya da oranında) bir azalma sağlasa da geliri düşen yoksul birey daha da yoksullaşmış olmaktadır (Atkinson, 1987: 759).

Kafa sayım endeksine yöneltilen eleştirilere bakıldığında ilk olarak endeksin yoksulluğun yoğunluğunu hesaba katmadığı görülmektedir. İkinci eleştiri, bu endeksin, fakirlerin ne kadar fakir olduğunu göstermemesidir. Bu nedenle, endeks, yoksulluk sınırı altındaki insanların daha fazla fakirleşmesine duyarsızdır. Dahası yoksulluk sınırının hemen altındaki insanlara gelir desteği sağlanarak bu kişiler yoksulluk sınırının üzerine çıkarılabilmektedir. Böylece en ucuz maliyetle yoksulluk oranı düşürülebilmektedir. Üçüncü eleştiri ise yoksulluk tahminlerinin bireyler için değil hanehalkı için hesaplanmasıdır. Örneğin hanehalkının kalabalık olması durumunda hanelerin %20'si fakirse gerçekte nüfusun %25'i gibi daha yüksek oranda bir yoksulluk var demektir. Tersine hanehalkı birey sayısının az olması durumunda gerçekte nüfusun %15 gibi daha düşük bir yoksulluk oranı olduğu anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, anketlerde hanehalkı bireylerin cinsiyet veya genç/yaşlı durumlarına bakılmaksızın herkesin aynı refah

düzeyine sahip olduğu varsayılmaktadır. Gerçekte hanehalkı içerisindeki bireylerin gelir ya da tüketim düzeyleri eşit olmamaktadır (World Bank Institute, 2005: 71).

Ayrıca yoksullar için uygulanan kamu politikaları (gelir desteği gibi) sonucunda yoksulluk oranında bir azalış olması halinde uygulanan politikaların etkin olduğu; ancak bütün yoksul kesimin yoksulluk sınırının üzerinde gelire sahip olması için ne kadar gelir desteğine ihtiyaç duyduğunun bilinmesine yardımcı olmamaktadır. Bu açıdan yoksulluk açığı endeksine ihtiyaç duyulmaktadır (Sen ve diğer., 1997: 169).

Aşağıdaki şekilde yoksulluk üzerine uygulanan politikalar sonucunda endeksin değişmediği ancak yoksullar arasındaki gelir farklılıklarının azaldığı gösterilmektedir. Birinci durumda (a) yoksullar arasındaki gelir dağılımı daha yüksek iken, ikinci durumda (b) uygulanan politika sonrası H endeksi değişmediği halde yoksulluk sınırı altında yer alan bireylerin gelir ya da tüketim düzey farklılıkları azalmaktadır. Ayrıca toplumdaki en yoksul bireyin refah düzeyinin yükseldiği gösterilmektedir (Ravallion, 2016: 233).

Şekil 6: Yoksulluğun Azaltılmasının Şematik Gösterimi

Kaynak: Ravallion, (2016: 233)' dan uyarlanmıştır

1.3.2.2. Yoksulluk Açığı Endeksi

Kafa sayımı endeksinde olduğu gibi yoksulluk sınırı altında kalan hanehalkı sayısına bakmak yerine yoksul bir hanehalkının gerçek geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki mesafeye bakmak yoksulluk durumunun analizi için daha anlamlı olmaktadır (Foster ve diğer., 1984: 762).

Yoksulluk açığı endeksi, yoksullar arasındaki gelirin azalmasına karşı duyarlıdır. Bu endeks, yoksulluk sınırının altında kalan bireylerin ortalama gelirleri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkı ölçmektedir. Böylece, yoksul bir kişinin gelir yetersizliği arttığında endeks artış göstermektedir; yani yoksulluğun derinliğini vermektedir (Alkire ve Foster, 2011: 479).

Amartya Sen, N sayısı kadar bir insan topluluğunda geliri x 'ten az olan kişileri $S(x)$ olarak tanımlamaktadır. Z 'yi yoksulluk sınırı ve bu sınırda gelir düzeyine sahip olanları $S(z)$ yani yoksullar kümesi olarak nitelendirmektedir. $S(\infty)$ ise tüm bireylerin gelirini oluşturmaktadır. Herhangi bir yoksul bireyin (i) geliri (y_i) ile yoksulluk sınırı arasındaki fark (Gi) yoksulluk açığı olarak tanımlanmıştır. Bu durumda her bir birey için yoksulluk açığı formülü $Gi = z - y_i$ olmaktadır. Yoksullar için değer pozitif çıkarken diğerleri için negatif çıkmaktadır. Yoksulluk açığı pozitif değerlerin toplamıdır. (Sen, 1976: 220).

Yoksulluk açığı endeksi P_1 olarak gösterilir. Yoksulluk açığı ' Gi ', yoksulluk sınırı ' z ', gelir düzeyi yoksulluk sınırının altında olan yoksul bireyler için gelir ' y_i ' olarak tanımlanır ve yoksulluk sınırının üzerinde gelir elde edenler için kat sayı '1' sıfır olarak kabul edilir. 'N' harfi ise toplam nüfusu vermektedir. Bu durumda endeks işlevi;

$$Gi = (z - y_i) \times I(y_i < z)$$

şeklinde tanımlanırken, Yoksulluk Açığı Endeksi (P_1) aşağıdaki gibi yazılabilir (Haughton and Khandker, 2009: 70).

$$P_1 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{Gi}{z}$$

Formüle göre her bir yoksul bireyin geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkın (yoksulluk açığının) yoksulluk sınırına bölünmesi ile elde edilen toplam, daha sonra toplam nüfusa bölünerek yoksulluk açığı endeksine ulaşılmaktadır.

Yoksulluk açığı formülünde yoksulluk sınırının üzerinde geliri olanlar sıfır olarak kabul edilir. Bu durum orantılı yoksulluk farkı ile şu şekilde ifade edilebilir. Geliri ya da tüketim düzeyi yoksulluk sınırının altında kalan en yoksul birey Y_1 , sonra gelen birey Y_2 ve yoksulluk sınırına en yakın olan birey Y_q olarak tanımlanır. Yoksulluk sınırının altında kalan tüm nüfusun (Y_i lerin) yoksulluk sınırına oranlaması ile şu formül elde edilir: (Z -

$Y_i) / Z$. Bu formül $1 - Y_i / Z$ formülüne eşittir. Formülde görüldüğü üzere Y_i 'nin Z 'ye eşit olması durumunda sonuç $1-1=0$ olacaktır. Yani, eğer birey yoksul değilse orantılı yoksulluk açığı $(Z - Y_i) / Z = 0$, sıfır olarak kabul edilir (Ravallion, 2016: 232).

Hükümetler, yoksulluk açığı endeksi ile yoksullara yönelik en düşük gelir transfer maliyet hedefini belirleyebilmektedir. Yoksulluk açığı endeksi bu açıdan önem arz etse de bu ölçüm yöntemi gelirin fakirler arasındaki eşitsiz dağılımında meydana gelen değişimleri yansıtmamaktadır. Bunun yanında bazı toplumlarda gelir ya da harcama düzeyi yoksulluk sınırının altında çok fazla sayıda insan olmasına rağmen bu kişilerin gelir düzeyi yoksulluk sınırına çok yakın bir konumda olabilirken, başka bir toplumda daha az kişi yoksulluk sınırının altında gelir etmekte ancak bu gelir düzeyi yaşamını sürdüremeyecek kadar düşük bir düzeyde olabilmektedir. Bu nedenle yoksulluk açığı endeksi yerine Foster-Greer-Thorbeche Endeksine ihtiyaç duyulmaktadır (Worldbank Institute, 2005: 69-74).

Yoksullar arasındaki bu gibi eşitsizlikleri dikkate alan bir yoksulluk ölçüsü oluşturmak için bazı araştırmacılar kare yoksulluk açığı endeksini kullanmaktadır. Bu endekse aynı zamanda Foster-Greer-Thorbeche Endeksi de denilmektedir.

1.3.2.3. Foster-Greer-Thorbeche Endeksi

Foster, Greer ve Thorbecke tarafından 1984 yılında önerilen bu yöntem, özellikle toplumdaki en fakir yoksulun koşullarını ve yoksulluğun şiddetini ortaya koymaktadır. Endeks toplumun en alt kesiminde yer alan yoksulların toplam yoksulluk ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu göstermeye çalışır. Endeksin, alt gelir grubu yoksulluk düzeyindeki azalmanın toplam yoksulluk üzerindeki etkisine ilişkin tahmin yapılabilmesine veya toplam yoksulluğa katkısının görülmesine yardımcı olması beklenmektedir. Ayrıca, alt gelir grubu yoksulluk düzeyindeki azalmanın toplumun tamamı için daha az yoksulluğa yol açması beklenmektedir. Yukarıdaki kriterleri yerine getirmenin yolu, toplam yoksulluk endeksi hesaplanırken alt gelir grubu yoksulluk seviyesinin ağırlığının artırılmasıdır (Foster ve diğer. 1984: 761).

Bu endeks, gelir düzeyi yoksulluk sınırının altında olan yoksul kişilerin gelirleri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkın karelerinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Foster-Greer-Thorbeche endeksi, yoksulluk açığının kareleri ortalaması alınarak

hesaplanması nedeniyle aynı zamanda kare yoksulluk açığı endeksi olarak anılmaktadır (Worldbank Institute, 2005: 69).

Endeks hesaplama yönteminde yoksulluk açığının karelerinin alınması toplumdaki en yoksul kişilerin gelir ya da harcama düzeylerinin ağırlığını artırmaktadır. Başka bir deyişle yoksulluk durumunun ağırlığı yoksulluk açığı ile artmaktadır. Yoksulluk açığı endeksinde ise bu açıklar eşit olarak ağırlıklandırılmaktaydı. Örneğin yoksulluk endeksi hesaplama sırasında, gelir düzeyi yoksulluk sınırına yakın ve yoksulluk açığının yoksulluk sınırına oranı %10 olan bir kişinin ağırlığı %10, toplumdaki en yoksul ve yoksulluk açığının yoksulluk sınırına oranı %50 olan bir kişinin ağırlığı %50 olmaktadır. Foster-Greer-Thorbeche endeksi yoksulluk açığı endeksinin karesini alarak, yoksulluk sınırının çok altında kalan gözlemlere daha fazla ağırlık vermektedir. Endeksin formülü (P_2) aşağıda gösterildiği gibidir; (Haughton and Khandker, 2009: 67).

$$P_2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{G_i}{z} \right)^2$$

Formülde görüldüğü üzere her bir yoksul birey için yoksulluk açıkları (yoksul bireyin geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki fark) yoksulluk sınırına bölünmekte ve daha sonra çıkan değerlerin kareleri toplamı toplam nüfusa bölünerek Foster-Greer-Thorbeche endeksine ulaşılmaktadır.

Daha önce bahsedildiği gibi ‘y’ gelirli hanehalkı üyesi ‘i’ inci bireyin yoksulluk açığı $G_i = z - y_i$ dir. Burada $y_i > z$ olması durumunda $G_i = 0$ olur. Bu durumda aşağıdaki formülde ‘ α ’ ne kadar büyük değer alırsa toplumdaki en yoksul kesimin endekste ağırlığı o kadar büyük olmaktadır. Bu değerın sıfır olması ($\alpha = 0$) yoksulluk açığının bir anlam ifade etmediği anlamına gelir. Bu durumda $P_0 =$ kafa sayısı endeksine eşit olur. Değerin bire ($\alpha = 1$) eşit olması halinde endeks $P_1 =$ yoksulluk açığı endeksine eşit olmaktadır. $\alpha = 2$ ise $P_2 =$ Foster-Greer-Thorbeche endeksidir (Foster ve diğer., 1984: 763; Worldbank Institute, 2005: 74). Bu durumda α değerinin yükselmesi, ölçümünde en yoksul kişinin ağırlığının arttığı anlamına gelmektedir. Bunu yanında α değeri sonsuzluğa yaklaştığında, ölçüm toplumdaki en yoksul kişinin yoksulluğunu yansıtmaktadır (Ravallion, 2016: 236).

$$P\alpha = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{Gn}{z} \right)^\alpha, (\alpha \geq 0)$$

1.3.2.4. Sen Endeksi

Sen (1976), yoksul sayısının etkilerini, yoksulluğun derinliğini ve grup içindeki dağılımını birleştirmeyi amaçlayan bir endeks önermiştir. Bu endeks yoksullar arasındaki gelir dağılımını hesaba katmakla önem kazanmıştır. Aşağıdaki şekilde formül (P_s) edilir. Buna göre ' P_0 ' kafa sayısı endeksini, ' μ^P ' fakirlerin ortalama gelirini (veya giderini) ve ' G^P ' ise yoksullar arasındaki eşitsizlik katsayısını gösteren Gini katsayısıdır. Gini katsayısı, '0' (mükemmel eşitlik/gelirin mutlak eşit dağılması) ile '1' (mükemmel eşitsizlik/gelirin bir kişide toplanması) arasında yer alır. ' P_s ' sen endeksi ve ' P_0 ' kafa sayısı endeksidir.

$$P_s = P_0 (1 - (1 - G^P) \frac{\mu^P}{z}),$$

Sen Endeksi ayrıca, yoksulların Gini katsayısı ile ağırlıklandırılan kafa sayısı ve yoksulluk açığı ölçümlerinin ortalaması olarak da yazılabilir. ' P_I ' yoksulluk açığı endeksidir (Haughton and Khandker, 2009: 74).

$$P_s = P_0 G^P + P_I (1 - G^P)$$

1.3.2.5. Watts Endeksi

Watts, 1968 yılında yoksulluk ölçümlerinde fakirler arasındaki eşitsizliğin önemini ortaya koyan ilk araştırmacıdır. Bu yöntem, yoksulluk açığı yönteminde olduğu gibi yoksulluk sınırının üzerinde kalanların yoksulluk açığını sıfır olarak kabul etmektedir. Böylece yoksulluk sınırının üzerindeki bireylerin geliri değiştiğinde ölçüm değişmemektedir. Endekste yoksulluk sınırı yoksul bireylerin gelirine oranlanmaktadır $\ln(Z / Y_i)$. Endeks diğer yoksulluk ölçülerinde aranan tüm teorik özellikleri karşılamaktadır. Eğer yoksulluk sınırında olan ve bu sınırın altındaki bireylerin gelirleri $Y_i \leq Z$ şeklinde ölçüme katılırsa ve $i < q$ (yoksulluk sınırına en yakın birey) ise watts endeksi şu şekilde ifade edilir: (Ravallion, 2016: 235-236).

$$W = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \ln(Z/Y_i)$$

1.4. Türkiye’ de Yoksulluk ile İlgili Göstergeler

Türkiye’de yoksulluk durumunun analizi için TÜİK tarafından hesaplanan gelire dayalı yoksulluk istatistiklerinden yararlanılmaktadır. Türkiye’de yoksulluk sınırı, yoksul sayıları ve yoksulluk oranı verileri, hanehalkı tipine göre, eğitim düzeyine göre ve göreceli yoksulluk durumuna göre değerlendirilmektedir.

1.4.1. Türkiye’ de Yoksulluk Sınırı, Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayıları

Yoksulluk sınırı, toplum içerisinde ortalama bir gelir düzeyinin altında kalan haneleri yoksul olarak isimlendiren en düşük gelir düzeyini ifade etmektedir. Yoksulluk sınırı nüfusun kullanılabilir ortalama gelirinin belli bir yüzdesi olarak hesaplanmaktadır. Bu oran yüzde 40, 50, 60 ve 70 olarak uygulanmaktadır. Oran yükseldikçe yoksul sayısı artmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, Türkiye’de eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk sınırının 2006-2019 yılları arası verileri gösterilmektedir. Buna göre, Türkiye’de yıllar itibari ile yoksulluk sınırının yükseldiği görülmektedir. Türkiye gibi enflasyon oranının yüksek olduğu ülkelerde yoksulluk sınırının yıllar itibari ile yükselmesi beklenen bir durumdur. 2006 yılında 2.351 TL olan yoksulluk sınırı 2019 yılında 10.793 TL ye yükselmiştir.

Bunun yanında, aşağıdaki tabloda Türkiye’de yıllara göre yoksul sayıları yer almaktadır. Yoksulluk durumunun analizi açısından yoksulluk sınırına göre daha anlamlı olan bu sayı 2006 yılında 12 milyon 548 bin kişi iken, 2019 yılına gelindiğinde 11 milyon 641 bin kişiye düşmüştür. Tabloda yer alan yıllar içerisinde Türkiye’de yoksul sayısının en az olduğu yıl 2017 yılıdır. 2017 yılında yoksul sayısı 10 milyon 622 bin kişidir.

Ayrıca, aşağıdaki tabloda Türkiye’de eşdeğer fert geliri yoksulluk sınırının altında olanların nüfusa oranını gösteren yoksulluk oranları verilmektedir. Türkiye’de yıllar itibari ile yoksulluk oranının düştüğü tablodan anlaşılmaktadır. 2006 yılında yüzde 18,6 olan yoksulluk oranı 2019 yılında yüzde 14,4 olarak gerçekleşmiştir. Tabloda yer alan yıllar içerisinde en düşük yoksulluk oranı yılı yüzde 13,5 ile 2017 yılıdır. Bu açıdan Türkiye’de yoksulluğun en düşük olduğu dönemin 2017 yılı olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de 2006-2019 yılları arası yoksulluk açığı verileri yer almaktadır. Yoksulluğun derinliğini gösteren yoksulluk açığı göstergesinin 100’e

yaklaşması yoksulluğun şiddetinin arttığı anlamına gelmektedir. Bu açıdan 2006 yılında 31,7 olan yoksulluk açığı, 2019 yılında 24,1'e düşmüştür. Türkiye'de 2006 yılına göre yoksulluğun şiddetinin azaldığı söylenebilir. Yoksulluk şiddetinin en düşük olduğu yıl 22,6 sayısı ile 2017 yılıdır.

Tablo 1: Eşdeğer Hanehalkı Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı, Medyan (%50), 2006-2019, Türkiye.

Yıllar	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk Oranı Medyan (%50)	Yoksulluk Açığı
2006	2 351	12 548	18,6	31,7
2007	3 041	11 163	16,3	26,4
2008	3 164	11 580	16,7	25,6
2009	3 522	12 097	17,1	28,0
2010	3 714	12 025	16,9	26,6
2011	4 069	11 670	16,1	26,3
2012	4 515	11 998	16,3	26,9
2013	5 007	11 137	15,0	26,0
2014	5 554	11 332	15,0	24,4
2015	6 246	11 219	14,7	25,3
2016	7 116	11 026	14,3	24,3
2017	7 944	10 622	13,5	22,6
2018	8 892	11 091	13,9	23,7
2019	10 793	11 641	14,4	24,1

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

1.4.2. Türkiye’de Hanehalkı Tipine Göre Hesaplanan Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı

Yoksulluk sınırının üzerinde gelire sahip olan bireyler bakmakla yükümlü oldukları hanehalkı içerisinde değerlendirildiklerinde yoksul durumuna düşmektedir. Bu nedenle yoksulluktan kurtulmak için hanehalkı geliri önem arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de eşdeğer kullanılabilir fert gelirine ve hanehalkı tipine göre hesaplanan yoksul sayıları ve yoksulluk oranları verilmektedir. Türkiye’de son 10 yıldaki değişimin analiz edilebilmesi için 2008 ve 2019 yılları ele alınmaktadır.

Aşağıdaki tabloya göre Türkiye’de 2008 yılında yoksul sayılarına bakıldığında, tek kişilik bir hanehalkından oluşan yoksul sayısı 66 bin kişidir. Ancak hanehalkının tek çekirdek bir aileden oluşması durumunda yoksul sayısı 7 milyon 790 bin kişiye yükselmektedir. Bu sayının 7 milyon 019 bin kişisini eşler ve çocuklardan oluşan hanehalkı oluşturmaktadır.

Hanehalkının sadece eşlerden oluşması durumunda yoksul sayısı 280 bin kişi, tek ebeveyn ve çocuklardan oluşması durumunda yoksul sayısı 492 bin kişiye ulaşmaktadır. Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı yoksul sayısı ise 42 bin kişidir.

2019 yılı yoksul sayısı hanehalkı tipine göre değerlendirildiğinde genel itibari ile 2008 yılına benzer bir özellik göstermektedir. 2008 yılında olduğu gibi yoksul sayısı en az olan hanehalkı tipi 2019 yılında da 86 bin kişi ile çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkıdır. Yoksul sayısının en fazla olduğu hanehalkı tipi 7 milyon 339 bin kişi ile eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipidir. 2019 yılında tek kişilik hanehalkı yoksul sayısı 66 binden 373 bin kişiye yükselmiş ve sadece eşlerden oluşan çekirdek aile yoksul sayısına yaklaşmıştır. Bu durum eşlerin ikisinin de çalışıyor olması ile açıklanabilir.

Aşağıdaki tabloda hanehalkı tipine göre yoksulluk oranlarına bakıldığında 2008 yılında en düşük yoksulluk oranı yüzde 5,2 ile tek kişilik hanehalkı ve sadece eşlerden oluşan hanehalklarıdır. 2019 yılında ise tek kişilik hanehalkı yoksulluk oranı yüzde 9,2'ye yükselirken, sadece eşlerden oluşan hanehalkı yoksulluk oranı yüzde 4,8 ile en düşük yoksulluk oranına sahip hanehalkı tipidir.

2008 yılında en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı tipi yoksulluk oranı yüzde 22' dir. 2008 yılında en yüksek yoksulluk oranına sahip olan bu hanehalkı tipinin yoksulluk oranı 2019 yılında yüzde 18,2'ye düşmesine rağmen, en yüksek yoksulluk oranına sahip hanehalkı tipi konumundadır.

Tablodaki veriler analiz edildiğinde Türkiye'de yoksulluk sorunu ile mücadelede dikkat çeken gösterge son 10 yılda tek kişilik hanehalkı tipi yoksulluk oranı %5,2'den %9,2'ye yükselirken, sadece eşlerden oluşan hanehalkı tipinin yoksulluk oranının yüzde 5,2'den yüzde 4,8'e düşmesidir. Eşlerin her ikisinin çalışıyor olması durumunda evliliğin yoksulluk sorununa çözüm getirdiği söylenebilir.

Tablo 2: Eşdeğer Hanehalkı Fert Gelirine ve Hanehalkı Tipine Göre Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, Medyan (%50), 2008 ve 2019, Türkiye.

Hanehalkı tipi	2008		2019	
	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)
Toplam	11.580	16,7	11.641	14,4
Tek kişilik hanehalkı	66	5,2	373	9,2
Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı	7.790	15,4	8.173	13,8
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	280	5,2	379	4,8
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7.019	16,8	7.339	15,5
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	492	14,6	454	11,3
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	3.681	22,0	3.009	18,2
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	42	6,0	86	9,2

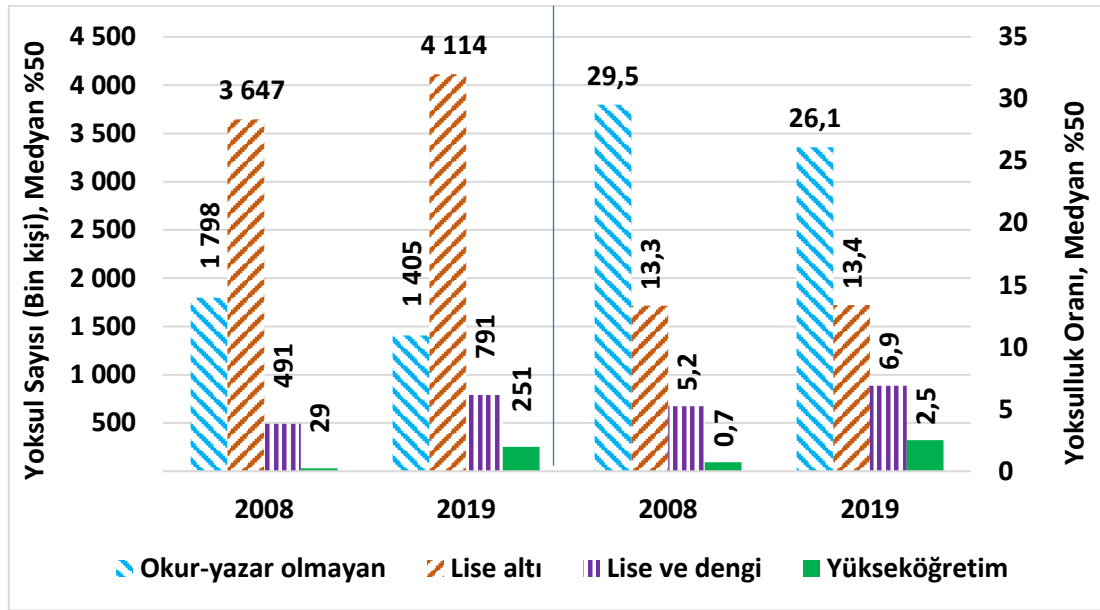
Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

1.4.3. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı

Eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk sınırının üzerinde gelire sahip olma imkanı artmaktadır. Bu nedenle eğitim düzeyi düşük olan yoksul hanehalkları nesiller boyu bir yoksulluk süreci yaşayabilmektedirler. Dar gelirli hanehalklarının eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ile yoksulluk risklerinin azaltılabileceği söylenebilir. Bu amaçla aşağıdaki grafikte Türkiye’de eğitim düzeyinin yoksulluk oranı ve yoksul sayıları üzerinde etkisi analiz edilmektedir. Ayrıca son 10 yıldaki değişimi değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Grafikte Türkiye’de 2008 ve 2019 yıllarına ait veriler analiz edilmektedir.

Aşağıdaki grafiğe göre Türkiye’de 2008 yılında okuryazar olmayan yoksul sayısı 1 milyon 798 bin kişi, lise altı eğitim düzeyine sahip yoksul sayısı 3 milyon 647 bin kişidir. Lise ve yükseköğretim mezunu yoksul sayısı sırası ile 491 bin ve 29 bin kişidir. Türkiye’de 2019 yılında eğitim düzeyine göre yoksul sayılarına bakıldığında okuryazar olmayan yoksul sayısı azalırken, eğitim düzeyi lise altı, lise ve yükseköğretim olan yoksul sayılarında bir yükselme görülmektedir. Türkiye’de 2019 yılında 2008 yılına göre toplam yoksul sayısında bir azalma görülmesine rağmen, eğitim düzeyi yükseköğretim olan yoksul sayısının 29 bin kişiden 251 bin kişiye yükselmesi olumsuz bir göstergedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de yoksulluk oranı verilerine göre 2008 yılında eğitim düzeyi okuryazar olmayanların yoksulluk oranı yüzde 29,5 iken, bu oran 2019 yılında yüzde 26,1’e düşmesine rağmen, yoksul sayısında olduğu gibi eğitim düzeyi lise altı, lise ve yükseköğretim olanların yoksulluk oranı 2008 yılına göre 2019 yılında artmıştır. Lise altı eğitim düzeyine sahip olanların yoksulluk oranı 2008’de yüzde 13,3 iken, bu oranın 2019 yılında yüzde 13,4’e yükseldiği görülmektedir. Lise ve yükseköğretim mezunlarının yoksulluk oranı 2008 yılında sırası ile yüzde 5,2 ve 0,7’den 2019 yılında sırası ile yüzde 6,9 ve 2,5’e yükselmiştir.

Grafik 20: Eğitim Durumuna Göre Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2008 ve 2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.

1.4.4. Türkiye’de SGP Kullanılarak Görelî Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı

Satınalma Gücü Paritesi (SGP) kullanılarak hesaplanan gelire dayalı görelî yoksulluk sınırına göre yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı verileri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Bölgelerarası fiyat farklılıkları nedeniyle aynı gelir düzeyindeki hanehalklarının alım güçleri farklı olmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldıran SGP ile gelir düzeyleri reel olarak karşılaştırılabilmektedir.

Aşağıdaki tabloya göre SGP kullanılarak hesaplanan görelî yoksulluk sınırı 2006 yılında 2.311TL iken, bu sınır yıllar itibari ile yükselmiş ve 2019 yılında 10.442TL olarak gerçekleşmiştir. Görelî yoksulluk sınırının altında kalan hanehalkı sayısını gösteren görelî yoksul sayısı 2006 yılında 12 milyon 96 bin kişi iken, bu sayı 2019 yılında 10 milyon 833 bin kişiye düşmüştür. Tablodaki yıllara göre Türkiye’de yoksul sayısının en düşük olduğu yıl 9 milyon 690 bin kişi ile 2017 yılıdır. Bunun yanında, Türkiye’de görelî yoksulluk oranı 2006 yılında yüzde 17,9 iken, bu oran yıllar itibari ile genellikle düşme eğilimi göstermiş ve 2019 yılında yüzde 13,4 olarak gerçekleşmiştir. Tablodaki yıllara göre en düşük yoksulluk oranı yüzde 12,3 ile 2017 yılında gerçekleşmiştir.

Ayrıca aşağıdaki tabloda yoksulluğun derinliğini/şiddetini gösteren görelî yoksulluk açığı verileri gösterilmektedir. Buna göre Türkiye’de 2006 yılında yoksulluk açığı 30,7 iken, bu oran 2019 yılında 22,4’e gerilemiştir. Bu durum 2006 yılına göre 2019 yılında geliri yoksulluk sınırının altında olan yoksulların ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırına daha yakın olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile hükümetler yoksul bireylere yönelik daha az bir gelir desteği programı ile bu bireyleri yoksulluktan kurtarabileceklerdir.

Tablo 3: SGP Kullanılarak Görelî Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı, Medyan (%50), Türkiye

Yıllar	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk Oranı Medyan (%50)	Yoksulluk Açığı
2006	2 311	12 096	17,9	30,7
2007	2 935	10 007	14,6	25,0
2008	3 075	10 613	15,3	25,0
2009	3 419	11 391	16,1	26,1
2010	3 608	11 461	16,1	25,3
2011	3 958	11 058	15,3	25,7
2012	4 394	11 131	15,1	26,0
2013	4 871	10 321	13,9	24,5
2014	5 390	10 451	13,8	23,6
2015	6 032	10 503	13,8	23,8
2016	6 896	10 296	13,4	23,0
2017	7 707	9 690	12,3	21,5
2018	8 647	10 647	13,3	22,1
2019	10 442	10 833	13,4	22,4

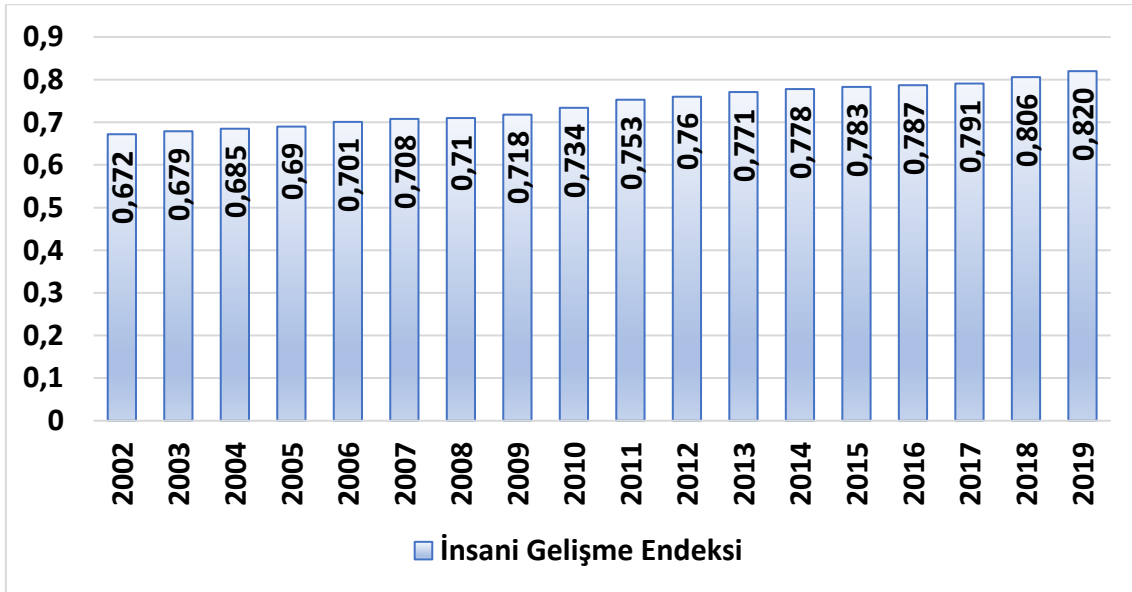
Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

1.4.5. Türkiye’de İnsani Gelişme Endeksi

İnsani gelişme endeksinin, ülkelerin eğitim, sağlık ve kişi başına düşen milli gelir düzeylerine göre hesaplanması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yanında toplumların yaşam kalitelerine ışık tutması nedeni ile yoksulluk endeksi olarak kabul edildiği söylenebilir. İnsanların ortalama yaşam ve eğitim sürelerinin uzaması iyi bir eğitim ve sağlık hizmeti alabildikleri, bununla birlikte kişi başına düşen gelirin artması kamu sektörünün yanında bu hizmetleri özel sektörden sağlayabilecekleri anlamına gelmektedir. Bu göstergelerin yükselmesi, insanların istedikleri hayatı yaşamalarına tercih özgürlüğü sunarak yoksulluk ve yoksunluktan kurtulduklarına işaret etmektedir.

Bu nedenle Türkiye’de insanların yaşam kalitelerinin ne yönde ilerlediğini görmek için aşağıdaki tabloda 2002-2019 yılları arası insani gelişme endeksi verileri gösterilmektedir.

Aşağıdaki grafiğe göre Türkiye’de insani gelişme endeksinin yıllar itibari ile yükseldiği görülmektedir. 2002 yılında 0,672 iken, bu oran yıllar itibari ile sürekli artarak 2006 yılında 0,701’e, 2018 yılında ise 0,806 oranına kadar yükselmiştir. Böylece, Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporunda ülkelerin insani gelişme endekslerine göre düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olarak gruplandırıldığı raporda Türkiye ilk defa en yüksek insani gelişme grubunda yer almıştır. Türkiye’nin insani gelişme endeksi yükselme eğilimini sürdürerek 2019 yılında 0,820 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 21: Yıllara Göre İnsani Gelişme Endeksi, 2002-2020, Türkiye

Kaynak: Human Development Reports 2020, <http://hdr.undp.org/>

Çok yüksek insani gelişme endeksine sahip 62 ülkenin yer aldığı ülkeler grubunda Türkiye 54. sıradadır. Birinci sıradaki ülke 0,957 endeksi ile Norveç'tir. Bu göstergelere göre Türkiye'de 2002 yılından itibaren yaşam kalitesinin sürekli yükseldiği görülmektedir. Bu durum yoksulluk açısından olumlu bir gösterge olarak kabul edilebilir.

BÖLÜM 2: SOSYAL BÜTÇE KAVRAMI VE SOSYAL BÜTÇE ANLAYIŞI İLE YAPILAN SOSYAL HARCAMA TÜRLERİ

2.1. Sosyal Bütçe Kavramı ve Sosyal Bütçe Anlayışının Tarihsel Gelişimi

Günümüzde klasik devlet bütçesi anlayışının yanında toplumun dezavantajlı kesimini gözeten bütçe türleri ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sosyal bütçe, yasal çerçeve içerisinde kamu tarafından yapılan sosyal transferlerin yanında, sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşlar tarafından yapılan sosyal yardımların miktarı hakkında parlamenterlere bilgi vermektedir. Örneğin Fransa’da bu kuruluşlar tarafından hazırlanan sosyal bütçeler, bütçe kanununun sonuna eklenerek parlamentoya sunulmaktadır (Şeker, 2011: 22).

Sosyal bütçe, devlet bütçesinden sunulan sosyal harcamaların yanında dernek ve vakıflar gibi bağımsız sosyal kuruluşların sosyal harcamalarını ve gelirlerini de kapsamaktadır. Ayrıca, özel sektör tarafından bireylere sunulan yardımlar, sosyal harcama özelliği taşıması durumunda sosyal bütçeye dahil edilmektedir. Sosyal korumaya yönelik yapılan harcama istatistikleri, metodolojik olarak sosyal muhasebe sisteminde (SAS) gösterilmektedir. Sosyal muhasebe sistemi (SAS), tüm sosyal programların fon akışlarını derlemek için bir muhasebe konsepti olarak işlev görmektedir (Cichon vd., 2001: 194).

Sosyal bütçe iki temel bileşenden oluşmaktadır. İlk bileşen istatistiksel temellidir. Sosyal koruma sisteminin geçmiş döneme ait gelir ve giderlerinin sosyal muhasebe sisteminde (SAS) derlenmesidir. İkinci bileşen, orta vadeli bir dönem için sosyal bütçenin gelir ve gider tahminleri ile bütçe sürecinin yasal dayanaklarını ifade etmektedir. Bunun yanında, ekonomik büyüme beklentisi ve nüfus yapısı tahminlerini içermektedir (Cichon vd., 2001: 194).

Sosyal bütçenin oluşturulması aşamasında bütçenin harcama kısmında yer alan sosyal harcamaların ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermesi sosyal bütçenin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Genel itibari ile sosyal bütçe, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi sosyal harcamaları ifade etmektedir. ESSPROS (1996: 12)’a göre sosyal koruma yardımları, hanehalklarının insan onuruna yakışır bir şekilde hayatlarına devam edebilmeleri için ihtiyaç duydukları temel gereksinimlerin ya da karşılaşılabilecekleri risklerin (yaşlılık, hastalık, analık vb. durumda gelir kaybı) mali yükünü gideren nakdi veya aynı transferlerden oluşmaktadır.

Sosyal bütçe, devlet bütçesinde yer alan sosyal amaçlı harcamalar ve bu harcamaların finansmanında kullanılan gelirleri ifade etmektedir (Tüğen ve Eroğlu, 2017: 32). Sosyal bütçenin harcama tarafını, sosyal güvenlik harcamaları (emekli maaşları, sağlık hizmetleri ve işsizlik yardımları), sosyal koruma yardımları (aile yardımları, sağlık ve sosyal hizmetler ile vergi avantajları) ve sosyal koruma yardımlarına ilişkin özel sektör transferleri (mesleki emeklilik ve sosyal yardımlar) oluşturmaktadır. Gelir tarafı ise bu harcamaları finanse etmek için kullanılan tüm kaynakları açıklamaktadır. En önemli gelir kaynağı sosyal güvenlik primleri, vergiler ve yatırım gelirleridir (Cichon vd., 2001: 195).

Sosyal harcamalardan kadınlar, çocuklar, işsizler, yaşlılar ve engelliler gibi toplumdaki dezavantajlı kesimin faydalanması sağlanarak ülkelerin gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine politika hedeflerine sosyal bütçe aracılığıyla ulaşması beklenebilir. Ayrıca bu harcamaların özellikle kamu tarafından sunulması durumunda sosyal gruplar arasındaki yaşam standardının güvence altına alınması sağlanabilir.

Genellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim faktörlerinden elden edilen gelirler arasındaki farkın yüksek olması milli hasılanın üretim faktörleri arasında eşitsiz dağılımına neden olmaktadır. Piyasada oluşan gelirin bu dağılımına birincil gelir dağılımı denmektedir. Hükümetler, piyasada oluşan birincil gelir dağılımına bütçenin harcama ve gelir kısmı ile müdahale ederek bir yandan gelirin ikincil dağılımını daha adil bir hale getirmeye çalışırken, diğer taraftan yoksulluk problemine çözüm aramaktadırlar. Adil olmayan bir gelir dağılımının ve yoksulluk sorununun toplumsal huzursuzluğa sebep olmaması için sosyal koruma yardımlarına ihtiyaç doğmaktadır. Sosyal bütçe anlayışı ile sosyal koruma yardımlarının hedeflenen politikalar doğrultusunda etkin bir şekilde kullanılabileceği düşünülmektedir.

Sosyal bütçenin gelir kısmında yer alan gelir vergisinin artan oranlı bir tarifeye sahip olması zengin kesimin yoksul kesime göre daha fazla vergilendirilmesini sağlamaktadır. Gelir vergisinin bu özelliği, gelir dağılımının daha adil bir hale getirilebilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca vergilerden elde edilen gelirler ile yapılan kamu harcamalarının faydasının yoksul kesime yönelik olması yoksulluk problemine çözüm olabilmektedir. Böylece, sosyal bütçenin gider kısmında yer alan sosyal harcamalardan toplumun dar gelirli kesiminin faydalandırılması ile refah düzeyinin artırılması sağlanabilmektedir.

Çoğu gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorununun yanında enflasyon nedeniyle reel ücretlerde yaşanan azalma yoksulluk sorununa neden olmaktadır. Bu durum sosyal koruma yardımlarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde düşük üretim düzeyinin istihdam sorununa neden olması, vergi mükelleflerinde ve sosyal güvenlik primlerinde artışı engellemektedir. Bu durum sosyal koruma yardımlarının finansmanının (mevcut emeklilik sisteminin maliyetini karşılayacak olan) karşılanamamasına neden olmaktadır (Hagemejer, 1999: 31).

Ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi durumunda ihtiyaç duyulan sosyal politikalar hayata geçirilebilmektedir. Örneğin Ukrayna’da sosyal politika hedefi için sosyal bütçe uygulaması üç senaryoda ele alınmıştır. Birinci senaryoda ekonomik büyüme hızı yüksek ve istihdam istikrarlı, ikinci senaryoda ekonomik büyüme hızı ve işsizlik oranı yüksek, üçüncü senaryoda ise ekonomik büyüme hızı düşüktür. Bu senaryolar ışığında sosyal harcamalar birinci ve ikinci senaryoda azalırken (yüksek işsizlik nedeniyle harcama seviyesi daha yüksek olmasına rağmen), üçüncü senaryoda sürekli artmaktadır (Cichon vd., 2001: 207). Sosyal bütçe uygulaması ile sosyal politika hedeflerine ulaşabilmesi sosyal harcamaların ihtiyaçları karşılayabilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu ise milli hasılanın artması ile gerçekleşmektedir.

Hükümetlerin, yoksullukla mücadelede sosyal bütçeyi etkin bir şekilde kullanabilmesi için öncelikle işsizlik sorununa çözüm olabilen ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Ayrıca sosyal harcamalara olan talebin artması kamu harcamalarının giderek artmasına ve kaynak sorununun yaşanmasına neden olmaktadır. OECD'nin Sosyal Yardım Alıcıları Veritabanı (SOCR)’na göre OECD ülkelerinde devlet harcamalarının yaklaşık olarak yarısını sosyal harcamalar oluşturmaktadır. Bu harcamaların çoğunun nakit yardımlardan kaynaklandığı belirtilmektedir.

Sosyal koruma eksikliği, insanları yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanmaya karşı savunmasız bırakmaktadır. Bu nedenle sosyal koruma veya sosyal güvenlik bir insan hakkıdır. İnsanların yaşam döngüleri boyunca maruz kalabilecekleri yoksulluk riskini azaltmak ve önlemek için tasarlanmış bir politika ve programdır (ILO, 2017: 1). Bu politika ve programların tarihsel oluşum sürecine bakıldığında ilk zamanlarda sosyal yardımların muhtaç kişilere din kurumları tarafından yapıldığı görülmektedir. Daha

sonraki süreçte sosyal sigortalar gündeme gelmiştir (Dilik, 1980a: 68).

İLO sözleşmeleri incelendiğinde İkinci Dünya Savaşı öncesi “sosyal sigorta dönemi” ile ikinci dünya savaşı sonrasındaki “sosyal güvenlik dönemi” arasında yaygın bir ayrım yapılmaktadır (Otting, 1993). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kabul edilen sözleşmeler ile üye devletler tarafından sosyal yardımların uygulanması sağlanarak, sosyal güvencesi olmayan ya da gelir kaybı riski taşıyan dar gelirli hanelerin sosyal güvenliği amaçlanmıştır.

Sosyal güvenliğe ilişkin ilk sözleşmeler ve tavsiyeler seti birkaç aşamada kabul edilmiştir. Uluslararası Çalışma Konferansı’nın ilk oturumunda kabul edilen 1919 tarihli “Annelik Koruma Sözleşmesi” ile annelere işten yoksun oldukları süre boyunca maddi yardım yapılması kararının ardından 1921 yılında “İşçi Tazminatı (Tarım) Sözleşmesi” ile üye devletlerin tarım işçilerinin tazminat hakkının genişletilmesine yönelik düzenleme kararı alınmıştır. 1925 yılında işçilerin iş kazaları ve meslek hastalıklarına ilişkin tazminatı hakkındaki sözleşme kabul edilmiştir. 1933 yılında ücretli kesim için yaşlılık, malullük ve hayatta kalanların sosyal sigorta kapsamına alınması ile ilgili sorular altı ayrı sözleşmeye konu olmuştur. Son olarak, 1930-1933’teki büyük bunalımın hemen ardından son derece önemli olan işsizlikle ilgili ilkeler 1934 tarihli 44 sayılı sözleşmede görüşülmüştür. Bu sözleşmeleri 1935, 1936 ve 1946 yıllarında denizcilerin sosyal sigorta kapsamına alınması ve göçmenlerin emeklilik haklarının korunması ile ilgili diğer sözleşmeler takip etmiştir. Böylece sosyal güvenliğin her yönü kademeli olarak düzenlenmiştir (Otting, 1993).

1940’larda İkinci Dünya Savaşı öncesi uygulanan sosyal sigorta programlarının dönüşümü için yeni konseptler geliştirildi. Özellikle, savaş zamanında İngiltere’de William Beveridge tarafından yazılan “Sosyal Sigorta ve Müttefik Hizmetler” konulu rapor (Aralık 1942’de yayınlanan), sosyal güvenlik anlayışında devrim yaratmıştır. 1944 yılında Philadelphia’da gerçekleşen 26. oturumunda, Beveridge Raporunun tartışılmasına ve detaylandırılmasına aktif olarak katılan ILO, gelir güvenliği ve tıbbi bakım hizmetleri kararları ile ikinci nesil ILO standartlarının başlangıcına işaret etmiştir (Otting, 1993).

1944 yılında gelir güvenliği tavsiyesi kararı ile çalışamama (yaşlılık dahil) veya hanehalkının geçimini sağlayan kişinin ölümü durumunda kaybedilen gelirin makul bir seviyeye kadar karşılanması ile yoksunluğun önlemesi amaçlanmıştır. Bunun yanında

tıbbi bakım hizmeti kararı ile sosyal sigortalıların ya da sosyal sigorta kapsamına girmeyen muhtaç kişilerin gereksinimlerini sosyal yardım yoluyla kamu tarafından sağlanması gündeme getirilmiştir. Bu kararlar zorunlu sigorta kapsamına girmeyen tüm ihtiyaçların karşılanmasında rol oynamıştır. Bu tavsiye kararlar, 1952 yılında Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nin kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu sözleşme ile dokuz sosyal güvenlik dalı tanımlanmıştır. Bunlar: tıbbi bakım ihtiyacı, hastalık nedeniyle iş göremezlik, işsizlik, yaşlılık, iş kazası, çocuk yardımı, annelik, maluliyet ve engellilik gibi sosyal yardımlardır. 1952 yılı Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nden sonra sosyal yardımların standartları yükseltilmiştir (Otting, 1993).

2.2. Sosyal Harcama, Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik Kavramı

Sosyal yardım kavramı, 19. Yüzyılda Kıta Avrupası ülkelerinde yoksul kesime yönelik yapılan harcamalar şeklinde görülmektedir. Bu yardımlar gıda, giyim ve ısınma gibi yoksul ve muhtaç kesimin temel ihtiyaçlarını karşılayan sosyal harcamalardır. Gelişmiş ülkelerin iyi işleyen vergi sistemlerine sahip olmaları sosyal harcamalara kaynak ayırabilmelerine imkan tanımaktadır (Ayhan, 2012: 47). Kamu kurumlarının sosyal harcamaları vergiler ile karşılanmakta iken, özel kuruluşların sosyal harcamaları kendi faaliyetlerinden kaynaklanan gelirler ve devlet katkıları ile sağlanmaktadır. Bu hizmetlerden faydalanan bireylerden özel bir katkıda bulunmaları beklenmemektedir (Dilik, 1980b: 76). Bu nedenle sosyal yardımlar bütçe dengesini sağlayabilen gelişmiş ülkelerde daha kolay uygulanabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin ortaya çıkışı ve gelişim sürecinin sosyal yardım uygulamaları ile başladığı bilinmektedir. Bu ülkelerde işverenler tarafından sağlanan gönüllü ve zorunlu (yasalar ve toplu sözleşmeler) sosyal yardımların yapıldığı görülmektedir (Dilik, 1980a: 68).

Sosyal güvenlik sistemi, sosyal sigortalar ve sosyal yardımlardan oluşmaktadır. Bu sistem kayıtlı çalışanlara sosyal sigortalara ödedikleri prim karşılığı güvence sağlarken, sosyal yardımlar ile sosyal güvencesi olmayan yoksul ve muhtaç kesimi korumaktadır. Örneğin ücretli ve bağımsız çalışanlar ile serbest meslek sahipleri sosyal sigortalardan, çocuklar ve yaşlılar ise sosyal yardımlardan yararlanmaktadırlar (Ayhan, 2012: 48-51).

Sosyal sigortalarda ödenen prim karşılığı fayda sağlanırken, sosyal yardımlardan

faýdalananların sisteme bir katkısı olmaması nedeniyle sosyal yardım hizmetleri “primsiz sistem” olarak adlandırılmaktadır. Sosyal yardımların faydası nakdi ve aynı olmak üzere iki şekilde elde edilmektedir. Nakdi yardımlar, hanehalklarına yapılan nakit ödemelerden oluşmakta iken; aynı yardımlar, hanehalklarına doğrudan mal ve hizmet sunumu şeklinde gerçekleşmektedir.

Hükümetler, hanehalklarına nakit ödeme yapabildiği gibi kendi ürettikleri mal ve hizmetleri sınırlı ya da sınırsız sayıda ücretsiz ya da ürün maliyetinin %50’den az veya fazla bir fiyata sunabilmektedir. Bunun yanında, sosyal koruma nedeni ile hanehalklarının borçlarını iptal edebileceği gibi piyasa faiz oranından daha düşük maliyetli bir kredi verebilmektedir. Ayrıca, sosyal koruma programlarını destekleyen diğer devlet kurumlarına veya kar amacı gütmeyen kuruluşlara ödeme yapabilmektedir (ESSPROS 1996: 75).

Sosyal koruma yardımları tanımlanırken, kamu ya da özel sektör tarafından sağlanan transferler ele alınmaktadır. Hanehalkı ve bireyler arasındaki hediye şeklinde (akrabalara yardım etmek vb.) özel transferlerin verilerine ulaşılmasının olanaksız olması nedeni ile amaçları kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarının sosyal koruma transferlerine benzese bile, bu özel transferler hesaplamalara dahil edilmemektedir (ESSPROS 1996: 12).

Özel sektörde işverenlerin mevcut ya da eski çalışanlarına yönelik sağladığı menfaatler belli şartlar altında sosyal yardım olarak kabul edilmektedir. Örneğin, hastalık, kaza, analık vb. nedenlerle işsiz kalınan dönemlerde normal veya azaltılmış ücret ve maaşların ödenmesine devam edilmesi veya işin niteliği ile ilgili olmayan sağlık hizmetleri sosyal yardım olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında, işverenlerin çalışanlarına sağladıkları sosyal nitelikli görünen; ancak brüt ücret ve maaş düzeyine etki eden harcamaların sosyal yardımlardan ayırt edilmesi gerekir. Örneğin iş tazminatı, ulaşım gideri, çocukları için kreş ya da kendileri için spor, dinlenme ve tatil ücretleri sosyal yardım olarak kabul edilmemelidir (ESSPROS 1996: 14).

Sosyal koruma yardımları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterse de OECD, EUROSTAT ve ILO gibi ofis ve örgütlerin takip ettikleri ülkeler için sosyal harcama tanımları birbirine yakındır. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT), AB üye devletlerinin sosyal koruma yardımlarını istatistiksel olarak takip etmek için Avrupa

Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemini (ESSPROS) kullanmaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 36 OECD ülkesinin sosyal politika göstergelerine giderek artan ihtiyacı karşılamak için Sosyal Harcama Veritabanını (SOCX) kullanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise belli bir sayıdaki ülkenin sosyal koruma programlarının performansı ile sosyal korumanın ve dışlanmanın kapsamı hakkında bilgi sağlamak amacıyla Sosyal koruma yardımları ve Performans İncelemelerini (SPERS) kullanmaktadır. Bu sistemler sosyal koruma yardımlarına ilişkin ulusal verilerin uluslararası karşılaştırmasına olanak tanımaktadır.

OECD, EUROSTAT ve ILO'nun sosyal koruma yardımlarının hesaplanmasında kullandıkları veriler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Tabloda gösterilen yaşlılık, hastalık, malullük, işsizlik, iş kazası, aile (hamilelik, doğum ve evlat edinme, çocuk yetiştirme ve diğer aile üyelerine bakım masrafları) veya bir aile üyesinin ölümü nedeniyle hayatta kalanların (dul ve yetim aylıkları) gelir eksikliği yaşaması durumunda bu kişilere ayni ya da nakdi yapılan sosyal yardımlar sosyal koruma yardımlarını oluşturmaktadır. Bu yardımların içerisinde sınıflandırılmamış (nakit veya ayni yardımlar) yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı hafifletmeyi amaçlayan diğer yardımlar sosyal dışlanma harcamaları içerisinde yer almaktadır.

Tablo 4: Uluslararası Veritabanına Göre Sosyal Koruma Yardımları

OECD (SOCX)	EUROSTAT (ESSPROS)	ILO (SPERS)
- Yaşlılık - Hayatta kalanlar - Sağlık - Aile - Malullük - İşsizlik - Konut - Aktif işgücü piyasası programları - Diğer sosyal alanlar	- Yaşlılık - Hayatta kalanlar - Hastalık/Sağlık - Aile/Çocuk - Malullük - İşsizlik - Konut - Sosyal dışlanma	- Yaşlılık - Hayatta kalanlar - Hastalık/Sağlık - Aile - Malullük - İşsizlik - İş kazası - Gıda ve beslenme - Temel eğitim (ilköğretim)

Kaynak: OECD, OECD Social and Welfare Statistics, www.oecd-ilibrary.org; EUROSTAT, Social benefits by function, <https://ec.europa.eu/eurostat>,

2.3. 1982 Anayasasında Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik

İnsanlar hayatları boyunca hastalık, iş kazası, yaşlılık vb. nedenlerle işsiz kalma ya da gelir kaybı yaşama riski ile karşı karşıyadırlar. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfının (ücretli kesim) sermaye sahibi olmaması, gelir kaybı riskini işverene göre daha fazla hissetmesine neden olmaktadır. Ayrıca ücretli kesime bağımlı yaşayan aile üyeleri de bu riske tabi olmaktadır. İşsiz kalınması halinde yoksul ya da muhtaç duruma düşen hanehalkı üyeleri temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz duruma gelmektedir. Bu nedenle hükümetler sosyal devlet anlayışını benimseyerek toplumların çoğunluğunu oluşturan ücretli kesimi sosyal güvence altına almalıdır. Bu anlayış, sosyal güvenlik sistemini gerekli kılmaktadır.

Nitekim 1982 anayasasının 60. Maddesinin birinci fıkrasında “*herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir*” denmektedir. Bu yasaya yönelik olarak Türkiye’de sosyal güvencesi olmayan vatandaşların sağlık riskinin ortadan kaldırılması için 2008 yılında yürürlüğe giren ve 2012 yılında uygulanmaya başlanan Genel Sağlık Sigortası ile bütün vatandaşların sağlık hizmetinden faydalanmasını sağlamıştır. Aynı maddenin ikinci fıkrasındaki “*Devlet, bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar*” ifadesi ile sosyal güvenliğı sağlama görevini devlete vermektedir.

Yine 1982 anayasasının 61. Maddesi ile devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle malül ve gazileri, engellileri, yaşlıları ve korunmaya muhtaç çocukları sosyal güvence altına alarak bu vatandaşların toplumda kendilerine yaraşır bir hayat sürmelerini sağlamaktadır. Bu amaç ile devletin ihtiyaç duyulan teşkilat ve tesisleri kuracağı ya da kurduracağı ifade edilmektedir.

Ayrıca 1982 anayasasının 49. Maddesi’nde devletin, çalışanların hayat seviyelerini yükseltmek, işsizleri korumak ve işsizliğı önlemeye elverişli ekonomik bir ortam oluşturmak için gerekli önlemleri alması gerektiğı ifade edilmektedir. Bu yasaya uygun bir şekilde İşsizlik Sigortası Kanunun 47. Maddesine göre, işini kaybeden sigortalıların işsiz kalmaları durumunda uğradıkları gelir kaybı belli süre ve ölçüde karşılanmaktadır. Böylece bireylere çalıştıkları dönem boyunca asgari bir geçim garantisi sunulduğı gibi çalışmadıkları dönemde de sosyal güvenlik sistemi ile bu hizmet sunulmaya devam etmektedir.

Bunun yanında 1982 anayasanın 55. Maddesinde “Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır” ifadesi ile vatandaşların devletin sosyal güvencesi altında olduğu belirtilmektedir.

1982 Anayasası’nın 65. Maddesinde, devletin sosyal ödevlerini mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirebileceğinden bahsetmektedir. Bu maddeye göre devletin vatandaşlarına sağlayacağı sosyal güvencenin bütçe ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle kaynakların etkin ve verimli kullanılması gerekmektedir. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan sosyal yardımların sosyal bütçe ile takip edilmesi durumunda, farklı kurumlar tarafından aynı sosyal yardımın yapılması engellenmekte ve kamu kaynakları daha etkin ve verimli kullanılabilir.

2.4. Türkiye’de Sosyal Bütçe Anlayışı ile Yapılan Sosyal Harcama Türleri

Sosyal koruma yardımlarının genellikle sosyal güvencesi olmayan kesime yönelik olmasının yanında emekli maaşlarını oluşturan sigorta ödemelerinin gelir kaybı riski taşıyan yaşlılara yönelik olması bu harcamaların da sosyal koruma harcaması olarak görülmesini haklı kılmaktadır. Sosyal koruma yardımlarını oluşturan sosyal yardımlar ise emekli/yaşlılık maaşları, hayatta kalanlara yapılan yardımlar (dul/yetim aylıkları), engelli yardımları, aile/çocuk yardımları (analık, doğum ve evlat edinme, çocuk yetiştirme ve diğer aile üyelerine bakım masrafları), işsizlik ödemeleri, konut yardımları ve sosyal dışlanma (sosyal yardımlardan hiçbirinin kapsamına girmeyen diğer yardımlar) yardımlarından meydana gelmektedir.

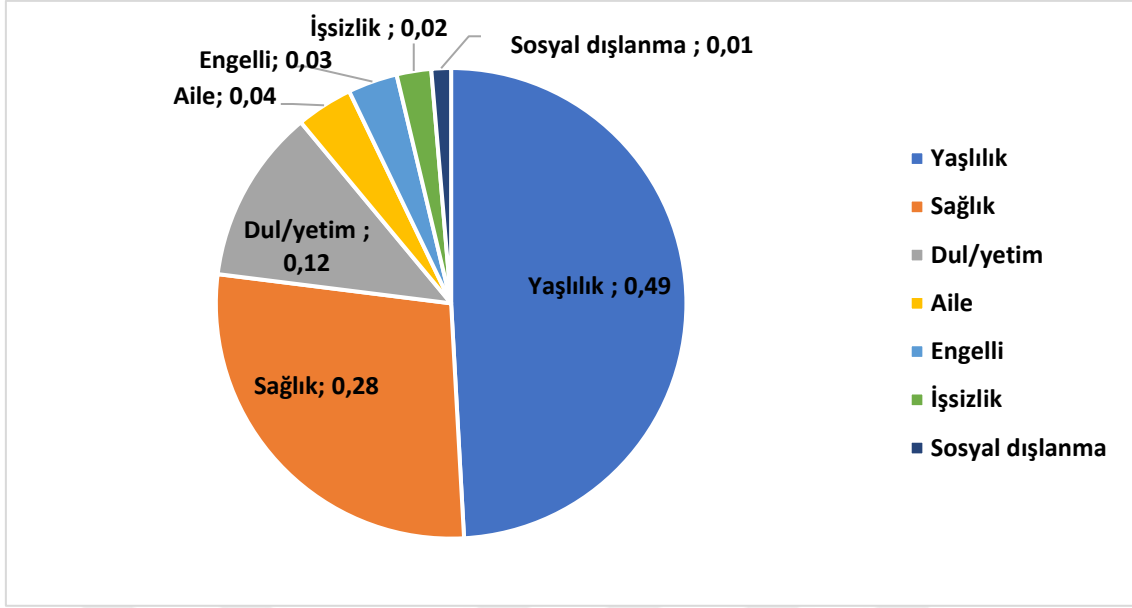
Türkiye’de sosyal yardımlar ayni ve nakdi şekilde yapılmaktadır. Ayni yardımlar, mal ve hizmet sunumu şeklinde doğrudan yapılan yardımlardır. Nakdi yardımlar ise nakit para ödemesi şeklinde yapılan yardımlardır. Nakdi yardım alan maaş yararlanıcıları ana başlık olarak emekli/yaşlılık, engelli/malül ve dul/yetim aylıklarından oluşmaktadır. Maaş yararlanıcıları toplamda altı gruba ayrılmaktadır. Bunlar: emekli/yaşlılık maaşı, erken emekli/yaşlılık maaşı, çalışma kapasitesinin düşmesi nedeniyle erken emeklilik yardımı, engelli/malül maaşı, dul/yetim maaşı, işgücü piyasası sebebiyle erken emeklilik yardımlarından oluşmaktadır.

Türkiye’de uygulanan sosyal harcama türleri ve bu harcamaların karşılandığı kaynaklar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Tablonun gelir kısmında 5018 kamu mali yönetimi ve kontrol kanununda belirtilen tanıma göre genel devlet yönetim kapsamındaki kamu idareleri yer almaktadır. Bunun yanında bütçe dışı fonlar, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörde yer alan işverenlerin sağladığı yardımlar sosyal harcamalara kaynak oluşturmaktadır. Tablonun gider kısmı ise sosyal harcamaları oluşturan eğitim, sağlık ve sosyal koruma yardımlarından oluşmaktadır. Sosyal koruma yardımları ise sosyal koruma yardımları ve sosyal hizmetlerin sunumu sırasında ortaya çıkan idari giderlerden meydana gelmektedir.

Tablo 5: Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve Kurumlar

Kaynaklar	Sosyal Harcamalar
➤ Genel Devlet Yönetimi • Merkezi Yönetimler • Yerel Yönetimler • SGK ➤ Bütçe dışı Fonlar (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu) ➤ Özel Sektör tarafından sağlanan yardımlar ➤ Sivil toplum kuruluşları ➤ Bağış (Bireysel ve Kurumsal) ➤ Diğer yardımlar	➤ Eğitim Harcamaları ➤ Sağlık Harcamaları ➤ Sosyal Koruma Harcamaları • Yönetim Giderler ve Diğer Harcamalar • Sosyal Koruma Yardımları ○ Sağlık Yardımları ○ Engelli Yardımları ○ Emekli/Yaşlılık Yardımları ○ Hayatta kalanlara Yardımlar (dul/yetim aylıkları) ○ Aile/çocuk yardımları ○ İşsizlik yardımları ○ Konut ○ Sosyal Dışlanma

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de yapılan sosyal koruma yardımlarının yüzdelik dağılımı gösterilmektedir. Grafik, Türkiye’de hangi sosyal yardıma bütçeden daha fazla ödenek ayrıldığını ya da ihtiyaç duyulduğunu tanımlamaktadır. Sosyal yardımların %49’unun emekli/yaşlılık ödemelerine gittiği görülmektedir ve en yüksek paya sahip olan harcama türüdür. İkinci sırada %28 ile hastalık/sağlık yardımları gelmektedir. Bunu takiben %12’sini hayatta kalanlara (dul/yetim aylıkları) yapılan ödemeler, %4’ünü aile/çocuk yardımları, %3’ünü engellilere yönelik yardımlar oluşturmaktadır. Sosyal yardımlar içerisinde en az paya sahip olan harcama türleri %2 ile işsizlik ödemeleri ve %1 ile sosyal dışlanma (başka yerde sınıflandırılmayan) yardımlarıdır.

Grafik 22: Sosyal Koruma Yardım Türlerinin Yüzdelik Dağılımı, 2018, Türkiye

. **Kaynak:** TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

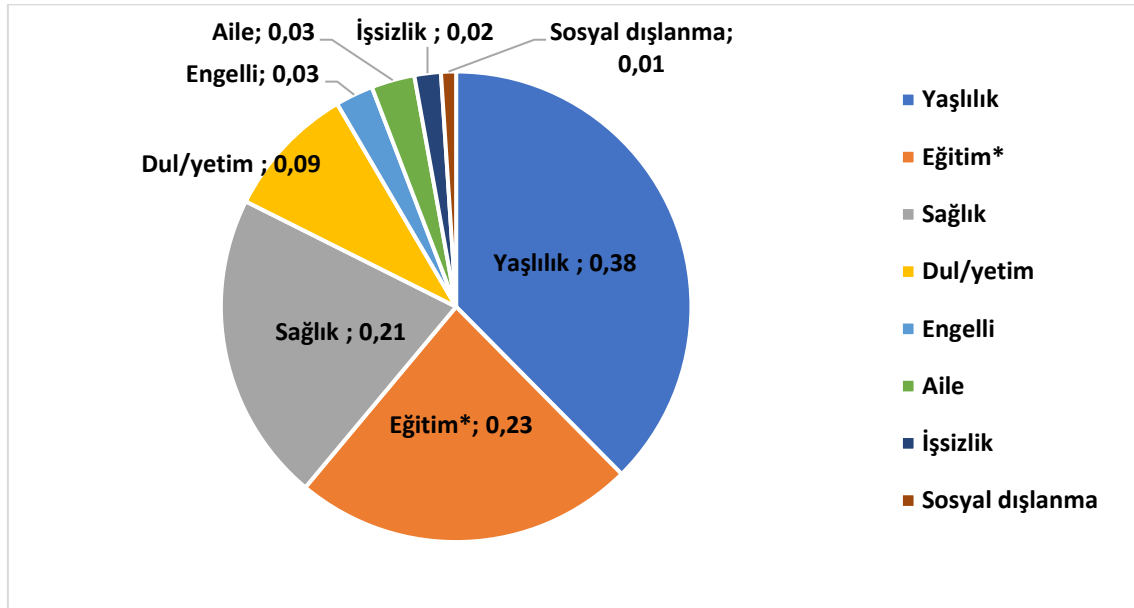
TÜİK tarafından derlenen sosyal koruma yardımları, AB ülkeleri verilerinin karşılaştırılmasına olanak sağlayan ESSPROS standartlarına göre hazırlanmaktadır. ESSPROS'un eğitim harcamalarını sosyal koruma yardımlarına dahil etmemesi nedeniyle yukarıdaki grafikte eğitim harcamalarına yer verilmemiştir.

Ancak, eğitilmiş kişilerin eğitimsiz kişilere göre daha kolay gelir elde edebilmesinin yanında çalışma koşulları ve gelir düzeyi yüksek olan alanlarda istihdam edilebilmeleri yoksulluktan kurtulmalarını sağlayabilmektedir. Bu nedenle aşağıdaki grafikte Türkiye'nin sosyal koruma yardımlarına eğitim harcamaları eklenerek Türkiye'de yapılan sosyal harcama türlerinin yüzdelik dağılımları gösterilmektedir.

Eğitim harcamalarının hesaplamasında sosyal koruma yardımlarında olduğu gibi, yatırım harcamaları dahil edilmemiş, genel devlet yönetiminde yer alan kamu idarelerinin yalnızca cari eğitim harcamaları hesaplamaya dahil edilmiştir. Ayrıca eğitim için özel kesimden hanehalklarına yapılan transferlerin toplam değeri hesaplamaya eklenmiştir.

Grafik 23'e göre Türkiye'de sosyal harcamalar içerisinde en çok pay %38 ile emeklilik/yaşlılık maaşlarıdır. Eğitim harcamalarının sosyal harcamalar içerisindeki payı %23'tür. Bu pay ile eğitim harcamaları en fazla ihtiyaç duyulan ikinci sosyal harcama türüdür. Bunu takiben %21 ile hastalık/sağlık bakım giderleri gelmektedir. Daha sonra dul/yetim aylıklarının payının %9 olduğu görülmektedir. Aile/çocuk yardımları,

engelli yardımları, işsizlik ödemeleri ve sosyal dışlanma giderlerinin payı sırası ile %3, %3, %2 ve %1'dir.

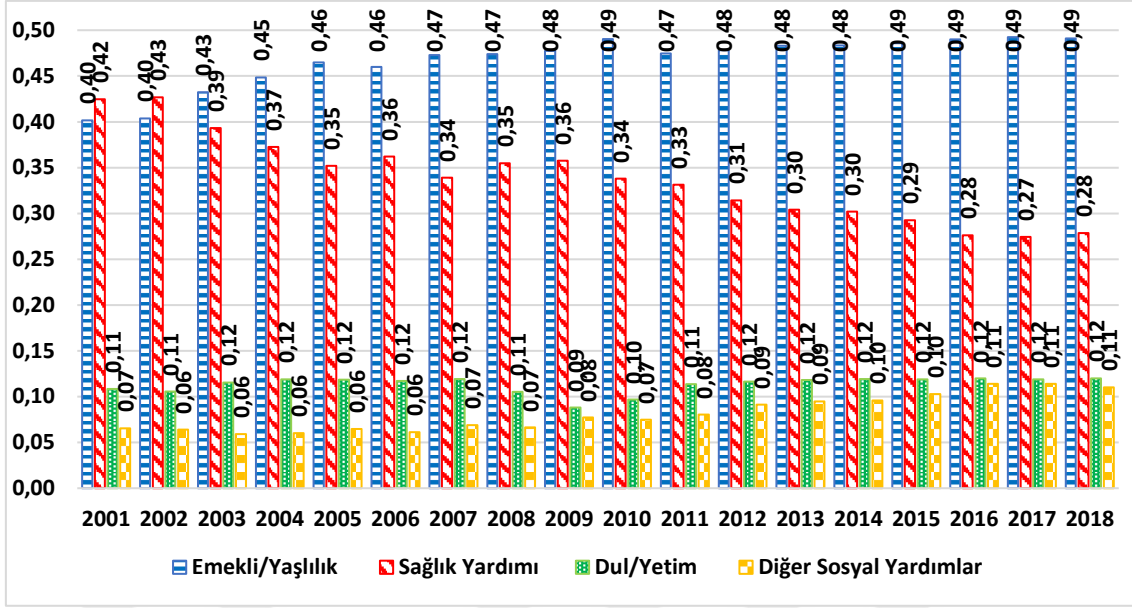

Grafik 23: Sosyal Harcama Türlerinin Yüzdelik Dağılımı, 2018, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri. *Eğitim Harcamaları İstatistikleri.

Aşağıdaki grafikte 2001-2018 yılları arasında Türkiye’de sosyal koruma yardımlarının yüzdelik dağılımlarının gelişimi gösterilmektedir. Grafikte 2002 yılından sonra emekli/yaşlılık maaşlarının payının hastalık/sağlık bakım harcamalarının payını geçtiği görülmektedir. Bu durumun emekli maaşlarındaki iyileştirmelerden ve yaşlı nüfusun artmasından kaynaklandığı söylenebilir. Emekli/yaşlılık maaşlarının sosyal koruma yardımları içerisindeki payı 2001 yılında %40 iken, 2018 yılında %49 olarak gerçekleşmiştir. Hastalık/sağlık harcamalarının payı ise 2001 yılında %42 den 2018 yılında %28’e gerilemiştir.

Aşağıdaki grafikte 2009 yılından sonra ise sağlık yardımlarının payı azalmaya devam ederken, dul/yetim aylıkları ve diğer sosyal yardımların (aile/çocuk, engelli, işsizlik ve sosyal dışlanma) payının arttığı görülmektedir. 2009 yılında dul/yetim aylıklarının payı %9’dan 2018 yılına doğru artma eğilimi göstererek %12’ye ulaşmıştır. 2009 yılında diğer sosyal koruma yardımlarının payı (aile/çocuk, engelli, işsizlik ve sosyal dışlanma) %8 iken, bu oranın 2018 yılında %11’e yükseldiği görülmektedir.

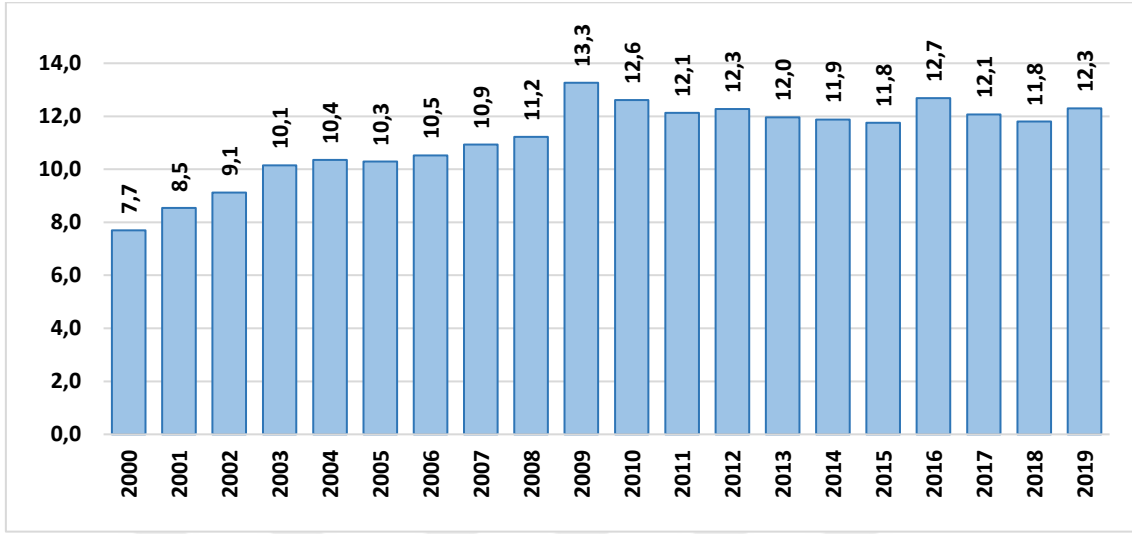
Grafik 24: Sosyal Yardım Türlerinin Yıllara göre Yüzdelik Dağılımı, %, 2001-2018, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

Türkiye’de nakdi ya da mal ve hizmet sunumu şeklinde, yaşlılara, engellilere, hastalara, işsizlere ve sosyal ve ekonomik risk altındaki dar gelirli hanehalklarına yönelik yapılan sosyal yardımların milli hasıla içerisindeki payının yıllar itibari ile gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. Grafikte, sosyal koruma yardımlarının milli hasıla içerisindeki paylarına sosyal yönü olmayan yönetim giderleri dahil edilmemiştir. Yalnızca hanehalklarına yönelik olan sosyal yardımlar ele alınmıştır. Ayrıca eğitim harcamaları ESPROSS ve SOCX hesaplamalarına dahil edilmemesi ve uluslararası karşılaştırmalara engel olması nedeniyle, grafikte yer almamaktadır.

Türkiye’de sosyal yardımların milli hasıla içerisindeki toplam payının yıllar itibari ile yükseldiği aşağıdaki grafikte görülmektedir. 2000 yılında %7,7 olarak gerçekleşen bu pay 2009 yılına kadar artış eğilimini sürdürerek %13,3’e ulaşmıştır. Bu tarih, grafikte yer alan yıllar içerisinde Türkiye’de sosyal yardımlara milli hasıldan en fazla pay ayrılan yıldır. Bu tarihten sonra küresel krizin etkisi sosyal yardımlar üzerindeki etkisini göstermektedir. 2015 yılında sosyal harcamaların payının %11,8’e gerilediği görülmektedir. 2016 yılında Türkiye’de sosyal harcamalara ayrılan pay yükselerek %12,7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu tarihte 15 Temmuz darbe girişimi sonrası değişen ekonomik dengeler neticesinde sosyal yardımların milli hasıla içerisindeki payı 2017 yılında %12,1’e ve 2018

yılında %11,8'e gerilemiştir. 2019 yılı sosyal yardımlarının GSYH oranı %12,3 olarak gerçekleşmiştir.

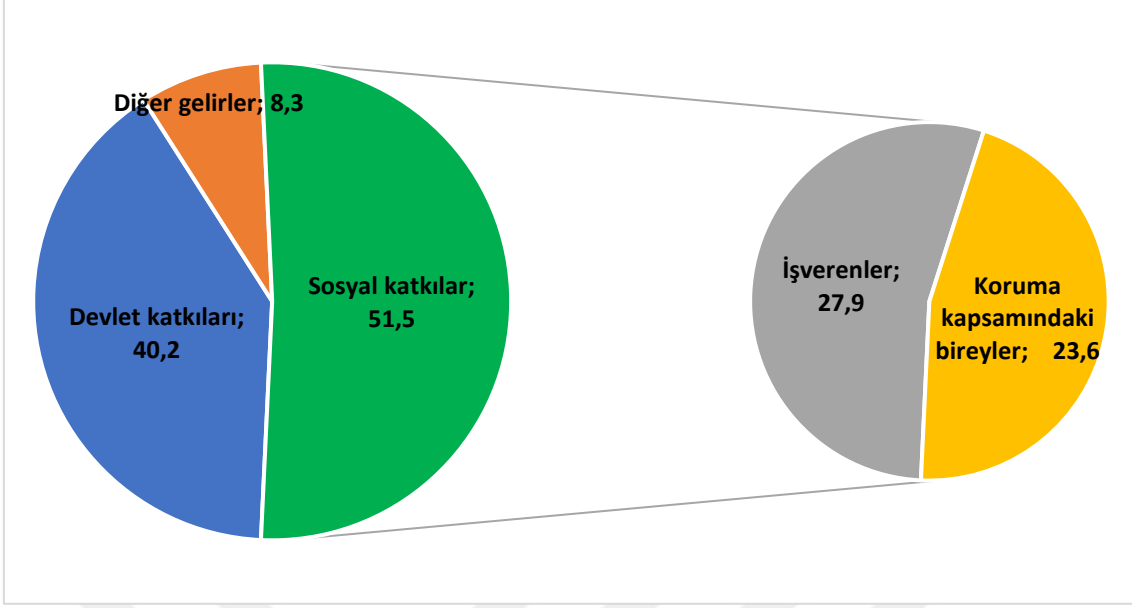

Grafik 25: Sosyal Yardımların GSYH İçerisindeki Payı, %, 2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

Türkiye’de sosyal yardımların karşılandığı (eğitim hariç) kaynakların yüzdelik dağılımı aşağıdaki grafikte verilmektedir. Grafikte, sosyal katkılar, genel devlet katkıları, transfer gelirleri ve diğer gelirlerden oluşan sosyal koruma gelirleri içerisinde 2019 yılında en yüksek payı %51,5 ile sosyal katkılar oluşturmaktadır.

Sosyal katkılar, işverenler ve sosyal koruma kapsamındaki bireyler tarafından yapılan sosyal katkılar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İşverenler tarafından yapılan sosyal katkıların sosyal koruma gelirleri içerisindeki payı 2019 yılında %27,9’dur. Koruma kapsamındaki bireyler tarafından yapılan sosyal katkıların payı ise %23,6’dır. 2019 yılında devlet katkılarının payı %40,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Sosyal koruma gelirlerinin %8,3’ünü diğer gelirler oluşturmaktadır.

Grafik 26: Sosyal Koruma Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı, %, 2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

2.4.1. Türkiye’de Eğitim Harcamaları

Yoksul hanehalkı üyesi bireylerin eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ile gelir düzeyi iyi alanlarda istihdam edilme becerileri artabilmektedir. Bu nedenle eğitim harcamalarına yeteri kadar bütçe ayıramayan dar gelirli kesim için kamu tarafından sunulan eğitim hizmetleri yoksulluktan kurtulmanın yollarından biri olarak gözükmektedir.

Genellikle eğitim için yapılan harcamaların eğitimin getirisinden yüksek olması, yoksul hanehalkı üyesi yetenekli bireylerin yeteri düzeyde eğitim alamamasına neden olmaktadır. Bu durum, eğitimi tamamlamış zengin hanehalkı üyesi bireylerin gelir yoksulluğu nedeniyle yeterli eğitimi alamayan dar gelirli hanehalkı üyesi bireylerden daha fazla gelir sahibi olmalarına yol açmaktadır. Böylece yüksek gelirli ve dar gelirli haneler arasında gelirin eşitsiz dağılımı nesiller boyu aktarılmaktadır (Filiztekin ve Çelik, 2010: 117). Bu nedenle yoksulluk problemine çözüm önerisi olarak kamu tarafından sunulan kaliteli bir eğitim hizmetine ihtiyaç duyulmaktadır.

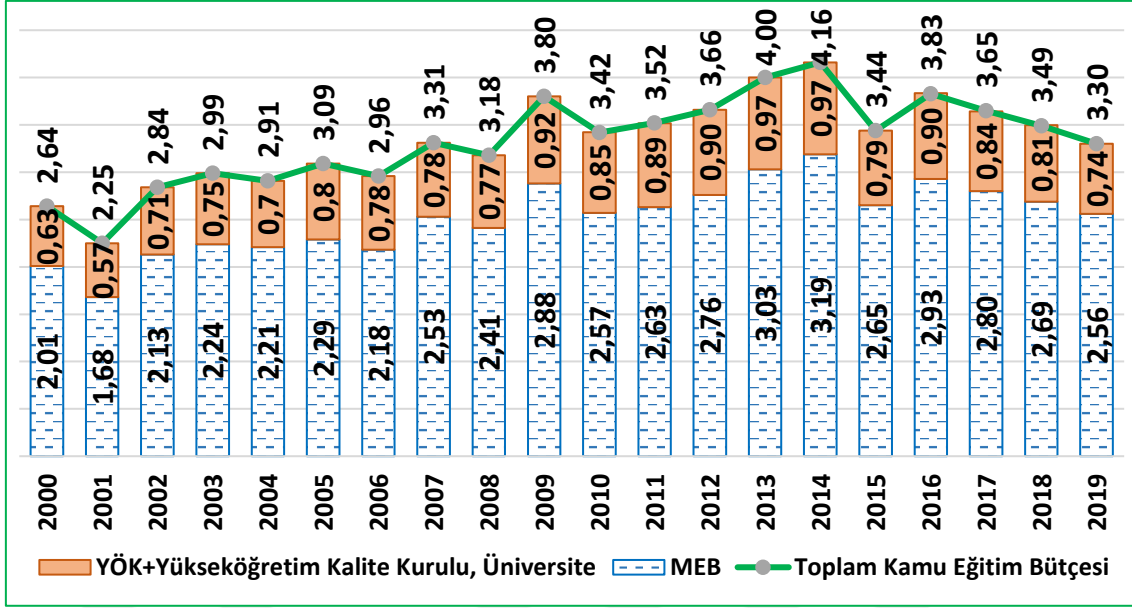
Kamu tarafından sunulan eğitim hizmetlerinin bütün öğrenciler için aynı kalitede olması öğrenciler arasında fırsat eşitliği sağlamaktadır. Buna rağmen bireylerin eğitim hayatına düzenli devam etmek yerine tembellik yapması gibi özel tercihleri gelecekteki gelir düzeylerinin yoksulluk sınırının altında kalmasına neden olabilmektedir. Ayrıca iş

hayatında risk almak yerine güvenli bir iş tercihi ya da gelir düzeyi yüksek olan bir meslek seçiminde şanslı olma gibi etkenler (Batirel, 1990: 77) bireylerin yoksulluk durumuna etki edebilmektedir. Mesleki statü gelir düzeyini belirleyen en etkin kriterdir. Mesleki statüyü eğitim düzeyinin belirlediği kabul edilirse (Yumuşak ve Bilen, 2000: 83) yoksulluk ile eğitim arasında pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de eğitim harcamalarına verilen önemin belirli bir zaman diliminde gelişiminin değerlendirilebilmesi için aşağıdaki grafikte 2000-2019 yılları arası merkezi yönetim kapsamında eğitim hizmeti sunan Mili Eğitim Bakanlığı (MEB), Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Yüksek Öğretim Kalite Kurulu ve üniversitelerin toplam eğitim bütçelerinin milli hasıla içerisindeki payları gösterilmektedir. MEB eğitim harcamaları, okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim eğitim hizmetlerinden oluşmaktadır. YÖK eğitim harcamaları ise üniversiteler ve yükseköğretim hizmeti veren kurumların eğitim hizmetlerinden meydana gelmektedir.

Aşağıdaki grafiğe göre Türkiye’de yıllar itibari ile eğitim harcamalarına verilen önemin genelde artma eğiliminde olduğu söylenebilir. Grafikte yer alan yıllar içerisinde MEB eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payının yükseköğretim kurumları eğitim harcamalarından fazla olduğu görülmektedir. 2000 yılında toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı %2,64’tür. Bunun içerisinde MEB ve YÖK + üniversite bütçelerinin milli hasılaya oranı sırası ile %2,01 ve %0,63’tür.

Aşağıdaki grafikte yer alan yıllar içerisinde toplam eğitim harcamaları milli hasıla oranının en yüksek olduğu yıl %4,16 ile 2014 yılıdır. En düşük olduğu yıl ise kriz yılı olan 2001 yılıdır. Bu tarih, hem MEB hem de yüksek öğretim hizmeti veren kurumların eğitim harcamalarının milli hasılaya oranının en düşük olduğu yıldır. 2001 yılında MEB/GSYH oranı %1,68 ve YÖK+Üniversiteler/GSYH oranı %0,57’dir. 2019 yılında toplam eğitim harcamalarına milli hasıladan ayrılan pay %3,30 olarak gerçekleşmiştir. Bu payın %2,56’sı MEB ve %0,74’ü YÖK+Üniversiteler eğitim harcamalarına aittir.

Grafik 27: Yıllara Göre Kamu Eğitim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2000-2019, Türkiye.

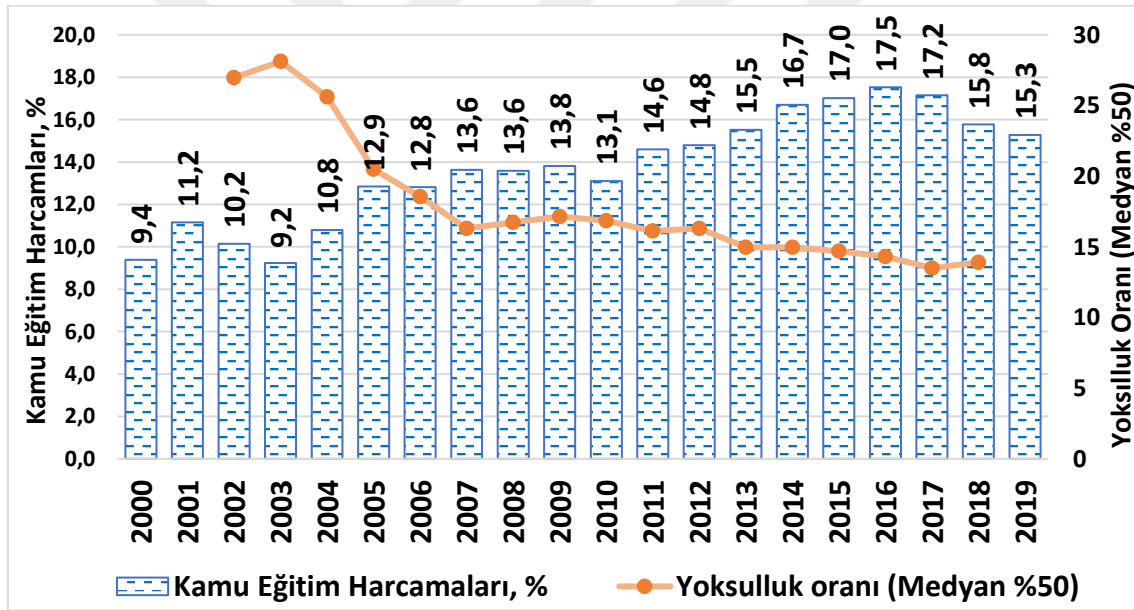
Kaynak: Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2018/19 <http://sgb.meb.gov.tr/>

Türkiye’de yükseköğretim düzeyine kadar olan eğitim düzeylerine yükseköğretime göre daha fazla önem verildiği anlaşılmaktadır. Eğitim hizmetlerinin tümüyle kamu tarafından ücretsiz sunulması halinde, kırtasiye, konaklama ve gıda gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan sorunlar nedeniyle yoksul kesimin zengin kesime göre yükseköğretim kurumlarında eşit şartlarda nüfuz edemediği kabul edilmektedir.

Bu ihtiyaçların tamamen kamu tarafından ücretsiz sunulması halinde, zengin kesimin ek derslere bütçe ayırabilme kabiliyeti yükseköğretim kurumlarına daha fazla nüfuz etmelerini sağlamaktadır. Bu durumda yükseköğretim kurumları için yapılan kamu harcamalarından zengin kesim daha fazla yararlanmış olmaktadır. Bu nedenle kamunun MEB eğitim harcamalarına yükseköğretim kurumlarından daha fazla ödenek ayırmasının yoksulluk açısından olumlu bir durum olduğu söylenebilir.

2019 yılında Türkiye’de kamu eğitim hizmetlerinde ,öğrencilere burs ve öğrenim kredisi, taşınmalı eğitim ve yemek yardım hizmetleri, pansiyonlarda barınan öğrencilere barınma desteği, ders kitaplarının ücretsiz sunulması, takviye eğitim hizmetleri ve engelli öğrencilerin faydalanacağı eğitim programları giderleri merkezi yönetim bütçesinden karşılanmaktadır. Ayrıca özel okullarda eğitim gören öğrencilere yönelik eğitim ve öğretim desteği için bütçeden kaynak aktarılmaktadır.

Türkiye’de merkezi yönetim bütçesinde yer alan kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırması, harcama türlerinin önem sırasının görülebilmesine imkan tanımaktadır. Aşağıdaki grafikte MEB ve yükseköğretim hizmeti veren kamu kurumları (YÖK+Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversite) tarafından yapılan eğitim harcamalarının merkezi yönetim bütçesi içerisindeki payları verilmektedir. Grafikte merkezi yönetim bütçesinden eğitim harcamalarına ayrılan payın yıllar itibarı ile genellikle artma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. 2000 yılında bütçeden eğitim hizmetlerine ayrılan pay %9,39 iken, 2019 yılında yaklaşık bir buçuk kat artarak %15,28 oranına ulaştığı görülmektedir. Grafikte yer alan yıllar arasında bütçeden eğitim harcamalarına en fazla pay ayrılan yıl %17,52 ile 2016 yılıdır. Bu tarihten sonra eğitim harcamalarına bütçeden ayrılan pay azalsa da 2000 yılına göre değerlendirildiğinde Türkiye’de eğitim hizmetlerine verilen önemin yükseldiği söylenebilir.

Grafik 28: Yıllara Göre Kamu Eğitim Harcamalarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisindeki Payları, 2000-2019, %, Türkiye.

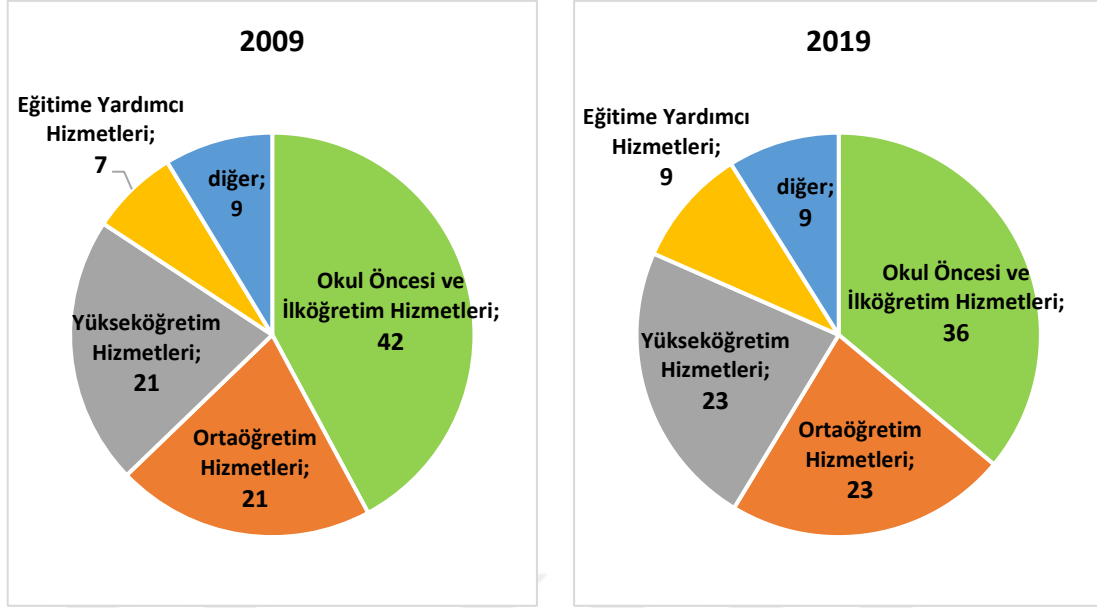
Kaynak: Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2018/19, <http://sgb.meb.gov.tr/>

Bunun yanında, Grafik 28’de yoksulluk oranının eğitim harcamalarına ayrılan pay ile ters yönde hareket ettiği görülmektedir. Eğitim harcamalarının payı arttıkça yoksulluk oranının azaldığı görülmektedir. Eğitim harcamaları payının en düşük olduğu 2003 yılında yoksulluk oranının zirveye ve eğitim harcamaları payının en yüksek olduğu 2016 ve 2017 yıllarında yoksulluk oranının en düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Türkiye’de eğitim seviyelerine göre yapılan harcamaların merkezi yönetim bütçesi içerisindeki paylarının gelişimi hangi eğitim düzeyine daha fazla önem verildiğinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu amaç ile aşağıdaki grafikte Türkiye’de eğitim seviyelerine göre eğitim harcamalarının merkezi yönetim bütçesi içerisindeki payları ve bu payların son 10 yıldaki değişimi gösterilmektedir.

Merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki eğitim hizmetleri, okul öncesi-ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim hizmetlerinin yanında eğitime yardımcı hizmetler ve diğer hizmetlerden (eğitime ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri, seviyeye göre sınıflandırılmayan eğitim hizmetleri ve sınıflandırmaya girmeyen eğitim hizmetleri) oluşmaktadır. Merkezi yönetim bütçesinden 2009 ve 2019 yıllarında en fazla pay alan eğitim seviyesi okul öncesi ve ilköğretim hizmetleridir. Bu eğitim seviyesinin toplam eğitim harcamaları içerisindeki payı 2009 yılında %42 iken, 2019 yılında %36’ya düştüğü grafikte görülmektedir. Ortaöğretim ve yükseköğretim hizmetlerinin toplam eğitim harcamalarına oranı 2009 yılında %21 ve 2019 yılında payı artarak %23 olarak gerçekleşmiştir. Yine eğitime yardımcı hizmetlerin payı da 2009 yılına göre 2019 yılında yükselmiştir. Bu pay 2009 yılında %7 ve 2019 yılında %9 oranı ile grafikte yer almaktadır. Diğer eğitim hizmetlerinin toplam eğitim harcamaları içerisindeki payı %9 ile aynı kalmıştır.

Kamu tarafından yüksek kalitede sunulan eğitim hizmetlerinden ücretsiz faydalanan yoksul hanehalkı üyesi bireyler, eğitimlerini başarılı bir şekilde tamamlamaları durumunda kazanç düzeyi iyi olan mesleki statüye ulaşabilmektedirler. Kaliteli bir eğitimin yoksulluk problemine çözüm olabilmesi kamu sektörünü öğretmen başına düşen öğrenci sayısını azaltmaya yöneltmektedir. Eğitim hizmetlerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısının azalması durumunda öğretmenin öğrencileri ile birebir iletişim fırsatının artması sayesinde verilen eğitimin kalitesi de yükselmektedir.

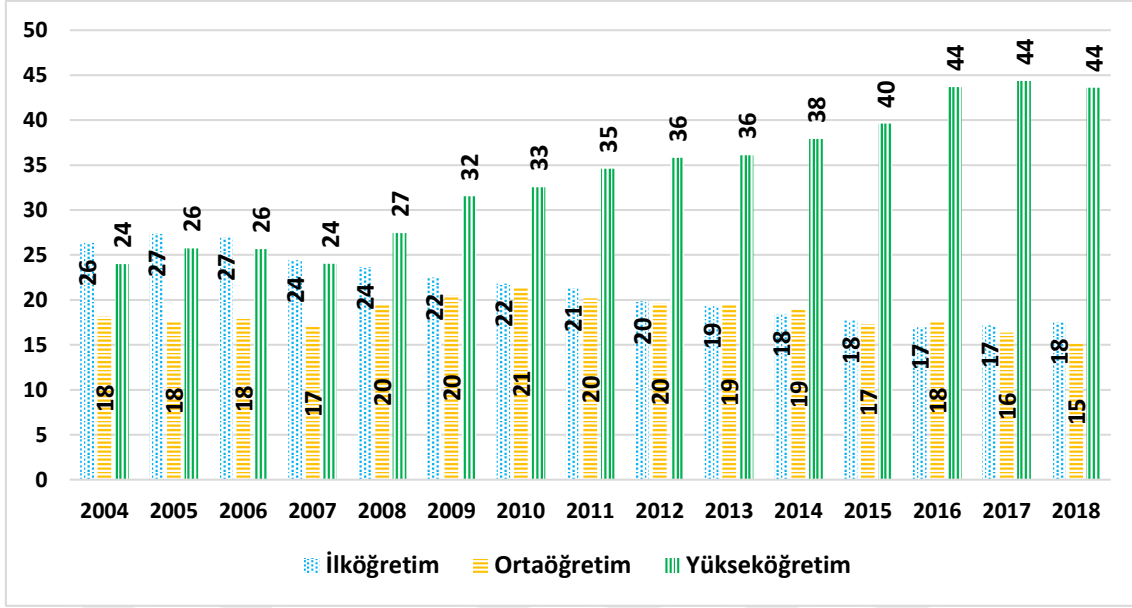

Grafik 29: Eğitim Seviyesine Göre Eğitim Harcamalarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisindeki Payı, 2009 ve 2019, %, Türkiye.

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.

Bu amaçla, aşağıdaki grafikte Türkiye’de 2004-2018 yılları arasında öğretmen ve öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının değişimi gösterilmektedir. Aşağıdaki grafikte yer alan yıllara göre Türkiye’de nüfus artışına rağmen lisans altı eğitim düzeyinde eğitim kalitesinin arttığı, yükseköğretim eğitim düzeyinde eğitim kalitesinin düştüğü söylenebilir. 2004 yılında ilköğretim düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 26 iken, bu sayı zaman itibari ile düşme eğilimi göstermiş ve 2018 yılında 18 kişi olarak gerçekleşmiştir. Grafikte yer alan yıllar içerisinde ilköğretim düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en düşük olduğu 2016 ve 2017 yıllarında öğrenci sayısı 17’dir. Ortaöğretim eğitim düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2004 yılında 18 iken, 2018 yılına gelindiğinde bu sayı 15’e kadar gerilemiştir. Aşağıdaki grafikte yer alan yıllara göre ortaöğretim eğitim düzeyinde ilköğretimde olduğu gibi eğitim kalitesinin arttığı söylenebilir.

Yükseköğretimde örgün eğitim kapsamında öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının zaman itibari ile artma eğiliminde olduğu aşağıdaki grafikte görülmektedir. 2004 yılında öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı 24 iken, bu sayı 2018 yılında neredeyse iki katına çıkmış ve 44 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle yükseköğretim eğitim düzeyinde eğitim kalitesinin düştüğü söylenebilir.

Grafik 30: Eğitim Düzeyine Göre Öğretmen ve Öğretim Elemanı Başına Düşen Öğrenci Sayıları, 2004-2018, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Örgün Eğitim İstatistikleri.

Gelişmiş ülkelerde eğitim düzeyinin yüksek olması sağlık bilincinin artmasını sağlamaktadır. Böylece çevre temizliğine ve beslenmesine dikkat eden ve tedavi hizmetlerinin yanında koruyucu hizmetleri talep eden bir toplumun oluşması ile hastalanma oranı azalmaktadır. Bu sayede insanların sağlık harcamalarının sağlık politikalarından bağımsız bir şekilde azalması beklenir (Akdur, 2008: 3). Buna göre, yoksul kesimde yer alan hanehalkı üyesi bireylerin eğitim düzeylerinin kamu tarafından sağlanan eğitim hizmetleri ile yükseltilmesi sayesinde bu kesimin sağlık harcamalarının azalması ve ödeme güçlerinin artması beklenebilir.

2.4.2. Türkiye’de Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamaları, bireylerin sağlıklı kalmasının sağlanması ve sağlık düzeylerinin yükseltilmesi için yapılan harcamalardır. Kişi başına düşen sağlık harcamasının yükselmesi ile yaşam süresinin ve kalitesinin artması beklenir (Akar, 2014: 1). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sağlık hizmetlerinden beklenen kalite düzeyinin farklılık göstermesi gelişmiş ülkelerin bütçelerinden sağlık harcamalarına daha fazla pay ayırmalarına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki bireylerin tıbbi teknolojik cihazlar ile donatılmış kaliteli bir sağlık hizmetinden faydalanması ortalama yaşam sürelerinin gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olmasını sağlamaktadır (Kılavuz, 2010: 186).

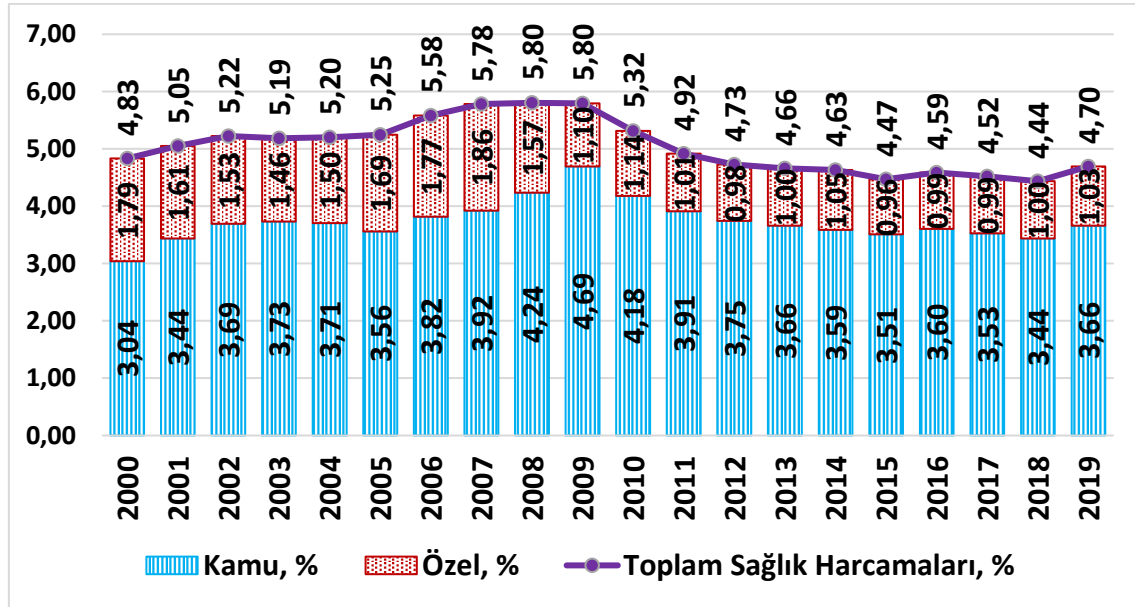
Genel sağlık sigortası uygulaması ile 1 Ocak 2012 tarihinde Türkiye’de ikamet eden herkesin ekonomik gücüne ve isteğine bakılmaksızın sağlık hizmetlerinden eşit bir şekilde faydalanması sağlanmaktadır. Sağlık hizmetlerinin yüksek maliyetli olması özellikle dar gelirli haneler için sağlık riski doğurmaktadır. Genel sağlık sigortası uygulaması ile bireylerin sağlık harcamalarının devlet tarafından sigortalanması hastalık riskini ortadan kaldırmakta ve herkesin sağlıkları korunmaktadır. Bu uygulama ile sağlık harcamaları devlet tarafından karşılanan yoksul kesimin, diğer zorunlu ihtiyaçlarına daha fazla kaynak ayırabilmelerine imkan tanıyacak ve zengin kesime oranla refah seviyelerinde daha fazla artış olacaktır.

Türkiye’de sosyal bütçe anlayışı ile ödeme gücü olmayan dar gelirli vatandaşların sağlık harcamaları merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanmaktadır. Türkiye’de kamu kurumları tarafından yapılan sağlık harcamaları cari sağlık harcamaları ve yatırım harcamalarından oluşmaktadır. Yoksul kesimin refah seviyesini doğrudan etkileyen cari sağlık harcamalarının türleri; evde sağlık hizmetleri (yatağa bağımlı hastalar için), ilaç harcamaları, tedavi hizmetleri, aile hekimliği ve koruyucu sağlık hizmetlerinden (aşılama) oluşmaktadır. Bu harcamalar, hastaneler, hemşirelik bakımı, ayakta tedavi sunumu, perakende satış ve diğer tıbbi malzeme sunanlar, halk sağlığı programlarının sunumu ve yönetimi, genel sağlık yönetimi ve sigorta ve sınıflandırılmayan diğer kategoriler başlıkları altında sınıflandırılmaktadır.

Türkiye’de kamu ve özel sektör tarafından yapılan toplam sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları aşağıdaki grafikte verilmektedir. Toplam kamu ve özel sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı 2000 yılında sırası ile %3,04 ve %1,79 olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra kamu ve özel sağlık harcamalarının payının genel itibariyle 2008 yılına kadar arttığı görülmektedir. 2008 yılında kamu sağlık harcamalarının payı %4,24’tür. Bu oran aynı zamanda grafikte yer alan yıllar içerisinde kamu sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payının en yüksek olduğu yıldır. Bu tarihten sonra kamu sağlık harcamalarının payının 2018 yılına doğru azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2018 yılında kamu sağlık harcamalarının payı %3,44’e gerilemesine rağmen, 2019 yılında kamu sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payında artış görülmüş ve %3,66 oranına ulaşmıştır. Özel sektör sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payının en yüksek olduğu yıl %1,86 oranı ile 2007 yılıdır. Bu tarihten sonra özel sektörün sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı kamu

harcamalarında olduğu gibi azalma eğilimi göstermektedir. 2018 yılında özel sektör sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı %1 ve 2019 yılında %1,03 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de toplam sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı 2000 yılında %4,83’tür. Bu oranın 2008 yılına doğru artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2008 ve 2009 yılları, toplam sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payının %5,80 ile en yüksek olduğu yıllardır. Toplam sağlık harcamalarının payının 2009 yılından sonra azalma eğilimi gösterdiği ve 2018 yılında %4,44 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2019 yılında ise tekrar yükselerek %4,70 seviyesine ulaşmıştır.

Grafik 31: Toplam Kamu ve Özel Sektör Sağlık Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sağlık Harcamaları İstatistikleri.

Özellikle kamu sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payının azalması kamu sağlık hizmetlerinden bütçesine oranla zengin kesime göre daha fazla fayda elde eden yoksul kesim için olumsuz bir durum olarak görülmektedir. Kamu sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payının azalmasının nedeni sağlık harcamaları artış hızının milli hasıla artış hızından az olmasıdır. Bu nedenle, Türkiye’de toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu ve özel kesimin sağlık harcamalarının oranına bakılması faydalı olabilmektedir. Bunun yanında satın alma gücü paritesine göre dolar cinsi kişi başına düşen sağlık harcamalarına bakılması hem milli hasılanın etkisini arındırmakta hem de

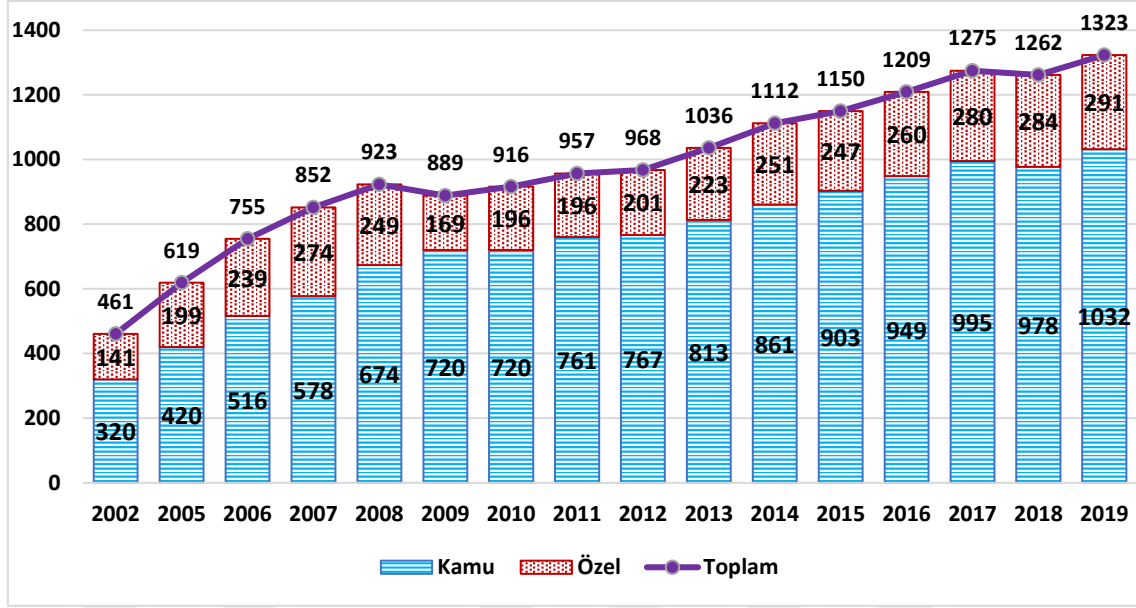
uluslararası karşılaştırmalara imkan tanımaktadır.

Türkiye’de 2002-2019 yılları arası satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen kamu ve özel sektör sağlık harcamalarının gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. Grafikte yer alan yıllara göre Türkiye’de kişi başına düşen kamu ve özel sektör sağlık harcamalarının yükseldiği görülmektedir. Kişi başına kamu sağlık harcamaları 2002 yılına göre 2019 yılında yaklaşık 3 kat artarken, özel sağlık harcamaları yaklaşık 2 kat artmıştır. 2002 yılında kişi başına düşen kamu sağlık harcamaları 320\$ iken, bu miktar 2017 yılına kadar sürekli artarak 995\$ olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı kişi başına kamu sağlık harcaması 978\$’a gerilemiş, ancak 2019 yılında en yüksek düzey olan 1.032\$’a ulaşmıştır. Yoksul hanehalkı bütçesinin sağlık hizmetinden yeterli düzeyde faydalanmasına imkan vermemesi nedeniyle kişi başına düşen kamu sağlık harcamasının yükselmiş olması yoksulluk ile mücadelede önemli bir gelişmedir.

Türkiye’de kişi başına düşen özel sektör sağlık harcamaları 2002 yılında 141\$ iken, 2008 yılında artma eğilimi göstermiş ve 249\$’a ulaşmıştır. Küresel krizin etkisiyle 2008 yılından sonra kişi başına özel sağlık harcamalarının 2009 yılında 169\$’a kadar düştüğü görülmektedir. Bu tarihten sonra tekrar yükselme eğilimine girerek 2019 yılında 291\$ olarak gerçekleşmiştir.

Kişi başına düşen toplam sağlık harcamalarının 2002 ve 2019 yılları arasından yaklaşık olarak 3 kat arttığı görülmektedir. 2002 yılında 461\$ olan kişi başına düşen toplam sağlık harcamaları 2008 yılına kadar sürekli artarak 923\$ olarak gerçekleşmiş, 2009 yılında ise özel sektör sağlık harcamalarındaki azalma nedeniyle kişi başına düşen toplam sağlık harcamaları 889\$ olmuştur. Bu tarihten sonra sürekli artan kişi başı toplam sağlık harcamaları 2017 yılında 1275\$’a kadar yükselmiş ve 2018 yılında 1260\$’a gerilese de 2019 yılında en yüksek seviyesine 1.323\$’a ulaşmıştır.

Türkiye’de kişi başına düşen kamu sağlık harcamalarının yükselmesi yoksulluk açısından, toplam sağlık harcamalarının artması ise ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir. Nitekim, sağlıklı bir toplumun daha verimli ve üretken bir iş gücünü temsil ettiği bilinmektedir. Yine, firmaların emek taleplerinde sağlıklı bireylerin tercih edilmesi yoksul hanehalkı üyesi bireylerin sağlık durumlarının önemini göstermektedir. Bu açıdan, Türkiye’de kişi başına düşen toplam sağlık harcamalarının yükselmesinin yoksulluk açısından olumlu bir gösterge olduğu söylenebilir.

Grafik 32: Kişi Başı Kamu ve Özel Sağlık Harcamaları, SGP, ABD\$, 2002-2019, Türkiye.

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları.

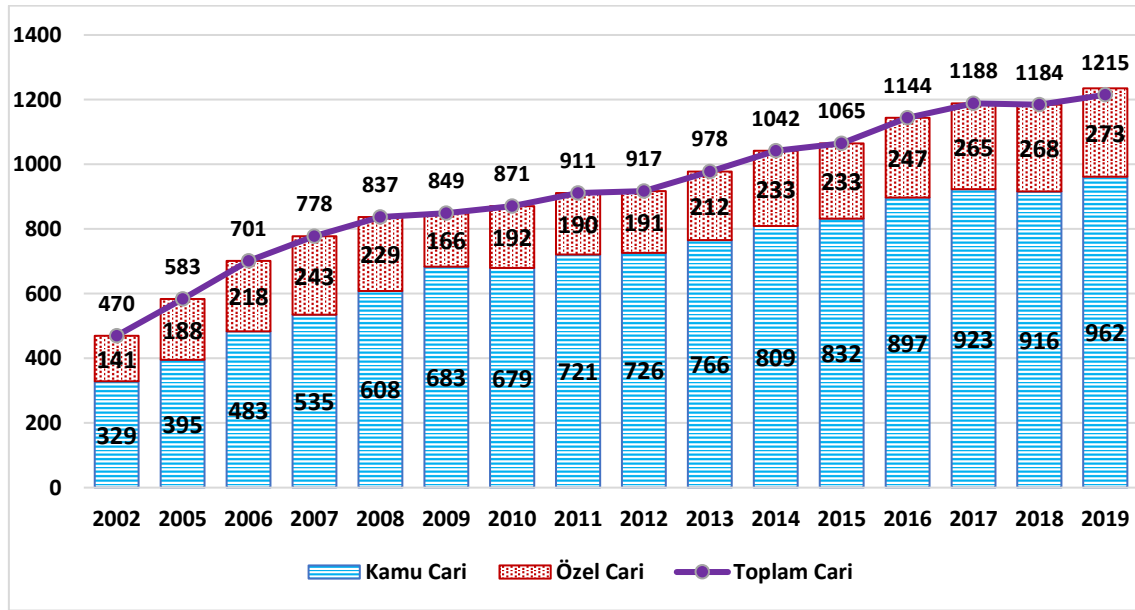
Bunun yanında, doğrudan hanehalkına yönelik yapılan kişi başına düşen sağlık harcamalarını görebilmek için yatırım harcamalarının dahil edilmediği kişi başınca cari sağlık harcamalarının analiz edilmesi yoksulluk açısından faydalı olabilmektedir. Aşağıdaki grafikte Türkiye’de kişi başına düşen kamu ve özel kesim cari sağlık harcamaları, satın alma gücü paritesine göre ABD doları cinsinden verilmektedir. Grafikte genel itibari ile kamu ve özel cari sağlık harcamalarının arttığı görülmektedir.

Türkiye’de kişi başına düşen kamu cari sağlık harcamaları 2002 yılında 329\$ iken, bu miktar 2017 yılına kadar yükselerek 923\$’a ulaşmıştır. 2018 yılında 916\$’a gerilemiş ve 2019 yılında grafikte yer alan yıllar içerisinde en yüksek harcama tutarı olan 962\$ olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen özel cari harcamalar ise 2002 yılında 141\$ iken, bu miktar küresel kriz yılı olan 2008 yılına kadar yükselmiş ve 229\$ ulaşmıştır; ancak 2009 yılında 166\$’a gerilemiştir. Bu yıldan sonra kişi başına düşen özel cari sağlık harcamaları yükselerek 2019 yılında 273\$ olarak en yüksek miktarına ulaşmıştır.

Türkiye’de kişi başına düşen kamu ve özel cari sağlık harcamalarının toplamı 2002 yılında 470\$’dır. Kişi başına düşen toplam cari sağlık harcamalarının grafikte yer alan yıllar boyunca sürekli artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu harcamalar, 2017 yılına kadar sürekli artarak 1.187\$ ulaşmış ve 2018 yılında 1.181\$’a gerilemiştir. 2019 yılında

ise en yüksek düzeyi olan 1.215\$ olarak gerçekleşmiştir.

Dar gelirli hanelerin sağlık harcamalarını ceplerinden karşılamaları yoksullaşmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle yatırım giderlerinin hariç tutulduğu kişi başına düşen kamu cari sağlık harcamalarının yükselmesi yoksullukla mücadelede çözüm üretebilmektedir. Sağlık harcamalarının kamu tarafından karşılanması durumunda parası cebinde kalan hanehalkları zorunlu ihtiyaçlarına kaynak ayırabilecek duruma gelmektedirler. Bu açıdan kişi başına düşen kamu cari sağlık harcamalarındaki artış ile hanehalkının refah seviyesinin yükseldiği söylenebilir.

Grafik 33: Kişi Başı Kamu ve Özel Cari Sağlık Harcamaları, SGP, ABD\$, 2002-2019, Türkiye.

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları.

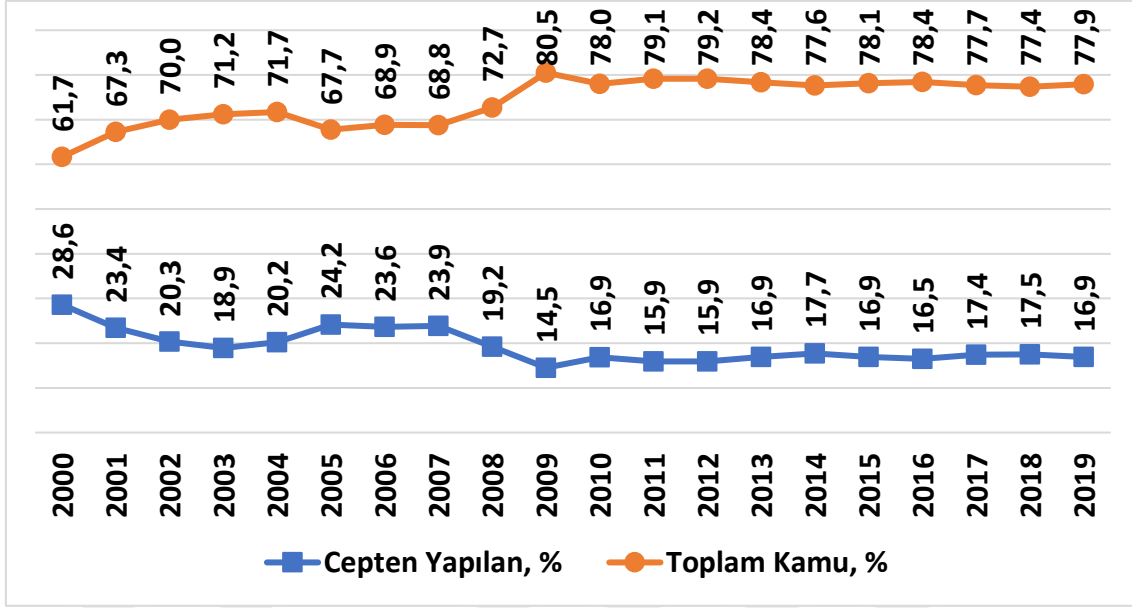
Yoksul hanelerin sağlık harcamalarına bütçelerinden pay ayıramamaları sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde faydalanamamalarına ve sağlıklı bir toplumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, sağlık harcamalarının kamu tarafından karşılanması ile hem yoksul kesimin devlet tarafından sosyal güvence altına alınmasına hem de sağlıklı bir toplum meydana gelmesine katkı sağlayarak bulaşıcı hastalıkların önüne geçilebilmektedir. Ayrıca sağlıklı bir toplum sağlıklı iş gücüne ve üretim artışına yol açarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Aşağıdaki grafikte 2000 ve 2018 yılları arası toplam kamu cari sağlık harcamaları ve hanehalkı tarafından (cepten) yapılan sağlık harcamalarının toplam cari sağlık harcamalarına oranları verilmektedir. Sağlık alanında

yatırım harcamalarının yoksul kesimin bütçesine doğrudan bir fayda sunmaması nedeniyle yalnızca cari sağlık harcamaları ele alınmaktadır.

Aşağıdaki grafikte kamu cari sağlık harcamalarının toplam cari sağlık harcamaları içerisindeki payının yükseldiği yıllarda hanehalkının cepten yapılan cari sağlık harcamaları payının düştüğü anlaşılmaktadır. Bu gösterge 2009 yılında belirgin bir şekilde görülmektedir. Cepten yapılan cari sağlık harcamalarının toplam cari sağlık harcamaları içerisindeki payının azalması hanehalkının sağlık hizmetlerinden daha düşük maliyetle faydalandığı anlamına gelmektedir. Neticede, ödeme gücü olmayan hanehalkının cari sağlık harcamalarının kamu tarafında karşılanması ile yoksul kesimin refah düzeyi yükseltilebilmektedir.

Grafığe göre cepten yapılan cari sağlık harcamalarının payı 2000 yılından 2003 yılına kadar sürekli azalmakta ve 2003 yılında %18,5 olarak gerçekleşmektedir. Hanehalkı cari sağlık harcamalarının payının en yüksek olduğu yıl %24,2 ile 2005 ve en düşük olduğu yıl %14,5 ile 2009 yılıdır. 2019 yılında hanehalkının cari sağlık harcamalarının payı %16,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu payın 2000 yılına göre daha yoksul yanlısı bir oran olduğu söylenebilir. Ödeme gücü zayıf olan hanehalklarının sağlık için cepten yaptıkları harcamalar kullanılabilir gelirlerinin azalmasına ve yoksullaşmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle yoksulluk riskini düşürme amacı güden hükümetlerin ödeme gücü zayıf hanelerin sağlık harcamalarını sübvansetmesi gerekmektedir.

Kamunun toplam cari sağlık harcamaları içerisindeki payının en yüksek olduğu yıl hanehalkı cari sağlık harcamaları payının en düşük olduğu 2009 yılıdır. Ayrıca, 2000 yılında %61,7 olan toplam kamu cari sağlık harcamaları payının 2019 yılında %77,9'a kadar yükseldiği grafikte görülmektedir. Türkiye'de yoksulluk riskinin azaltılabilmesi açısından 2000 yılına göre sağlık harcamaları içerisinde kamunun payının daha yüksek olması olumlu bir göstergedir.

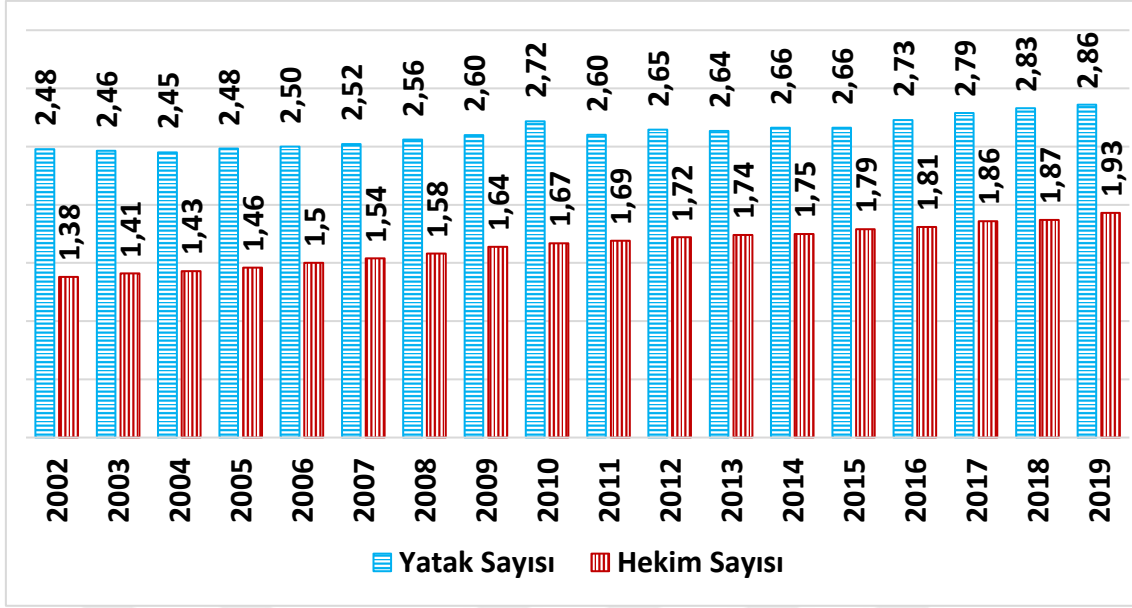

Grafik 34: Toplam Kamu Cari Sağlık Harcamaları ve Cepten Yapılan Cari Sağlık Harcamalarının Toplam Cari Sağlık Harcamaları İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sağlık Harcamaları İstatistikleri.

Türkiye’de kişi başına düşen hekim sayısının yükselmesi, hastaların tedavi olabilmek için bekleme sürelerinin düşmesi ve daha ayrıntılı muayene hizmeti elde edebilmeleri gibi faydalar sağlık hizmetlerinde kalite göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca sağlık kurumlarındaki kişi başına düşen yatak sayısının artması sağlık hizmetlerinde kalite göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu amaç ile aşağıdaki grafikte Türkiye’de 2002-2019 yılları arasında 1000 kişi başına düşen hekim sayıları ve yatak sayıları verilmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de 2002 yılına göre kişi başına düşen hekim sayıları ve yatak sayılarının arttığı görülmektedir. 2002 yılında 1000 kişi başına düşen hekim sayısı 1,38 iken, bu sayı yükselerek 2019 yılında 1,93 hekim sayısına ulaşmıştır. Yine 2002 yılında 1000 kişi başına düşen yatak sayısı 2,48 iken, bu sayının 2019 yılına kadar her yıl artarak 2,86 yatak sayısına yükseldiği grafikte görülmektedir. Türkiye’de kişi başına düşen yatak ve hekim sayısındaki artışa bağlı olarak sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseldiği söylenebilir.

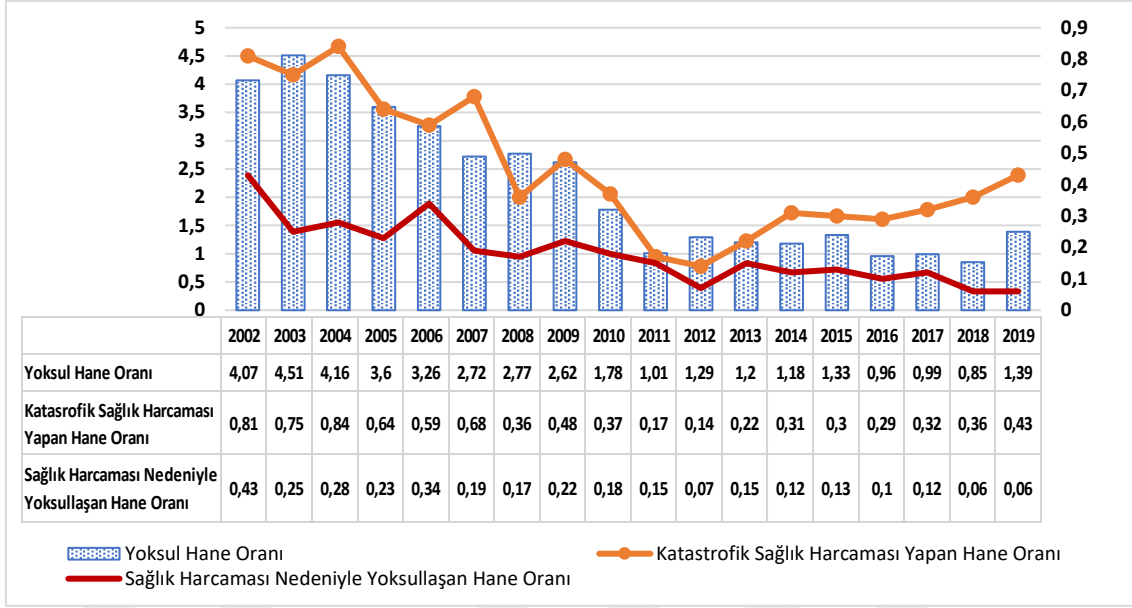

Grafik 35: 1000 Kişi Başına Hekim ve Yatak Sayısı, 2002-2019, Türkiye.

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları.

Sağlık hizmetlerinin maliyetinin yüksek olması nedeniyle hanehalkının sağlık harcamalarını kendi imkanları ile karşılamaya çalışmaları haneleri yoksullaştırmaktadır. Bu durumu grafiksel olarak analiz edebilmek amacıyla aşağıdaki grafikte Türkiye’de katastrofik sağlık harcamalarının gelişimi gösterilmektedir. Katastrofik sağlık harcaması, hanehalkının sağlık harcamaları/ödeme gücüne oranı %40 ve daha yüksek olduğu durumu ifade etmektedir. Bu hanehalkları “katastrofik sağlık harcaması yapan haneler” olarak nitelendirilmektedir.

Aşağıdaki grafikteki katastrofik sağlık harcaması yapan hanelerin oranı verilmektedir. Türkiye’de bu oran 2002 yılında %0,81 iken, 2012 yılına doğru azalma eğilimi göstermiş ve %0,14’e kadar gerilemiştir. Bu tarihten sonra yükselerek 2019 yılında %0,43’e ulaşsa da 2002 yılına göre değerlendirildiğinde yoksulluk açısından daha iyi bir konumda olduğu söylenebilir. Grafikte yer alan diğer bir gösterge sağlık harcamaları nedeniyle yoksullaşan hane oranıdır. Türkiye’de sağlık harcamaları nedeniyle yoksullaşan hane oranı 2002 yılında %0,43 iken, bu oranın 2019 yılına doğru hızla düştüğü ve %0,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Grafiğe göre Türkiye’de son yıllarda sağlık harcamalarının devlet tarafından sağlanması neticesinde sağlık harcamalarından dolayı yoksullaşan hanehalkı sayısının azaldığı söylenebilir.

Grafik 36: Katastrofik Sağlık Harcaması, %, 2002-2019, Türkiye.

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları.

Türkiye’de yoksul hane oranının cepten yapılan sağlık harcamalarındaki azalma ile aynı yönde hareket ettiği görülmektedir. Türkiye’de 2002 yılında yoksul hane oranı %4,07 iken, bu oran 2019 yılında doğru azalarak %1,39’a kadar gerilemiştir. Bu açıdan hanehalkının cepten yaptığı sağlık harcamalarının devlet tarafından karşılanması durumunda yoksulluk oranının azalabileceği söylenebilir. Aynı şekilde, yoksul hane oranının katastrofik sağlık harcaması yapan hane oranı ile aynı yönde hareket ettiği grafikten anlaşılmaktadır.

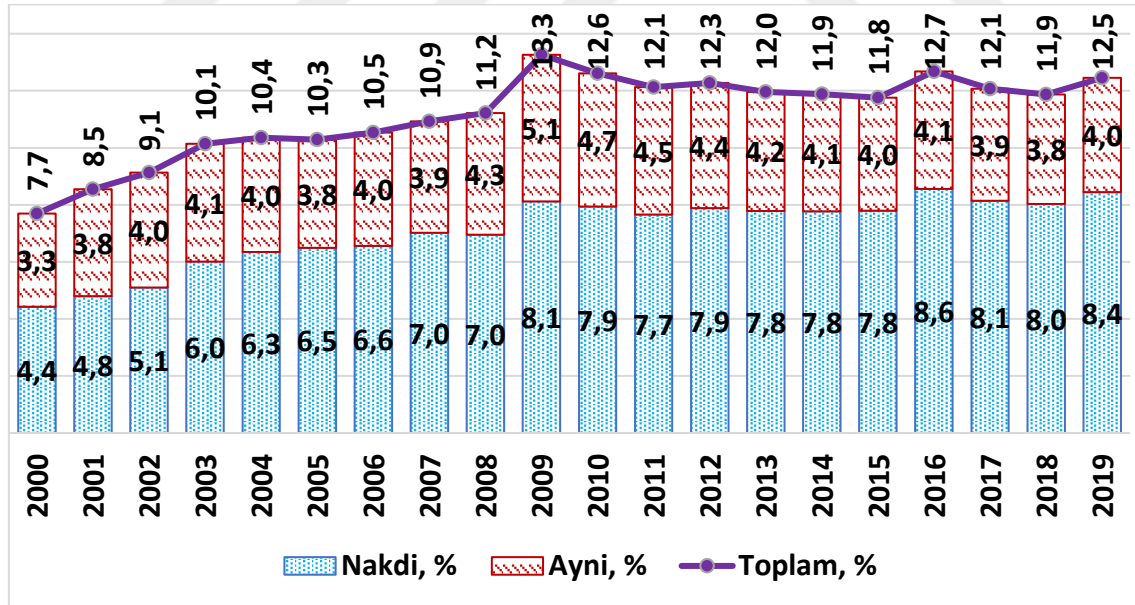
2.4.3. Türkiye’de Sosyal Koruma Yardımları

Türkiye’de yoksulluk ile mücadele programlarında özellikle eğitim ve sağlık alanında yapılan yardımların yoksulluk problemine çözüm üretebilmesi sosyal yardımlara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bunun yanında, göç ve kentleşme nedeniyle aile yapısında meydana gelen değişimlerin nüfus artışı ve işsizlik sorununu ortaya çıkarması Türkiye’de sosyal yardımlara olan ihtiyacın önemine işaret etmektedir (Yıllık Program, 2019: 116).

Bu nedenle Türkiye’de genel devlet yönetimi kapsamındaki kamu idareleri, sivil toplum kuruluşları ve özel kesim tarafından sağlanan sosyal yardımların gelişiminin analiz edilmesi amacıyla aşağıdaki grafikte 2000-2019 yılları arasında toplam sosyal yardımların (idari harcamalar hariç) milli hasıla içerisindeki payları gösterilmektedir.

Hastalık/sağlık yardımları, emekli, engelli, dul ve yetim maaşları, aile/çocuk yardımları, işsizlik ödemeleri ve sosyal dışlanma yardımlarından oluşan toplam sosyal yardımlarının 2000 yılında milli hasıla içerisindeki payı %7,7 iken, 2009 yılına kadar artarak %13,3'e yükselmiştir. Bu oran grafikte yer alan yıllar arasındaki toplam sosyal koruma yardımlarının milli hasıla içerisindeki en yüksek payıdır. Bu nedenle 2009 yılı en yoksul yıl olarak ifade edilebilir. 2009 yılından sonra toplam sosyal yardımların payı azalma eğilimi göstererek 2018 yılında %11,9 olarak gerçekleşmiş ve 2019 yılında tekrar yükselerek %12,5'e ulaşmıştır. Toplam sosyal yardımların payı son yıllarda düşme eğilimi gösterse de, 2000 yılı ile karşılaştırıldığında bu payın gelir kaybı riski yaşayan yoksul kesim için daha iyi konumda olduğu söylenebilir.

Türkiye'de sosyal koruma yardımları ayni ve nakdi olarak yapılmaktadır. Türkiye'de grafikte yer alan bütün yıllarda nakdi yardımların milli hasılaya oranının ayni yardımlardan fazla olduğu görülmektedir. 2000 yılında yapılan nakdi ve ayni yardımların milli hasılaya oranları farkı birbirine yakınken, yıllar itibari ile fark nakdi yardımlar lehine büyüdüğünü göstermektedir. Ayni yardımların milli hasılaya oranı neredeyse aynı kalırken, nakdi yardımların oranı yaklaşık 2 kat artmıştır.

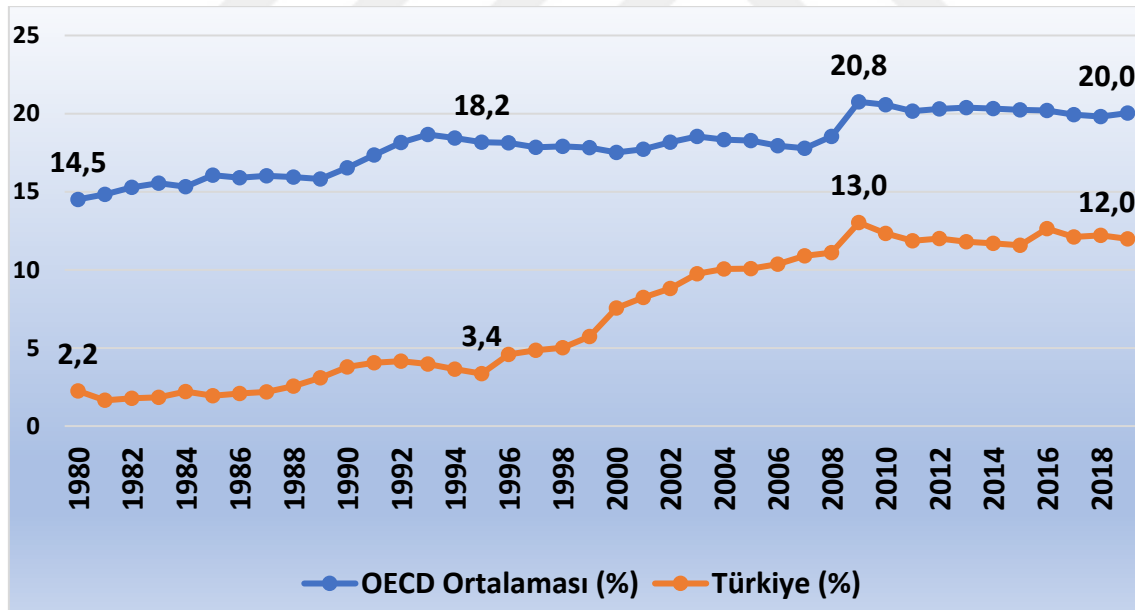

Grafik 37: Ayni ve Nakdi Sosyal Koruma Yardımları GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

Bun yanında, grafik 37'ye göre Türkiye'de nakdi sosyal yardımların milli hasılaya oranı 2000 yılında %4,4 iken, bu oran yıllar itibari ile artma eğilimi göstererek 2016 yılında %8,6'ya yükselmiştir. 2016 yılı nakdi yardımların milli hasılaya oranının en yüksek olduğu yıldır. 2019 yılında bu oran %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yardımların milli hasılaya oranı 2000 yılında %3,3'tür. Bu oran 2009 yılına doğru artma eğilimi göstererek %5,1'e ulaşmıştır. 2009 yılı, aynı yardımların milli hasılaya oranının en yüksek olduğu yıldır. Bu tarihten sonra aynı yardımların oranı azalma eğilimi göstermekte ve 2019 yılında %4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye ve OECD Ülkelerinde kamu tarafından yapılan sosyal koruma yardımları GSYH oranlarının yıllara göre gelişimi karşılaştırılmaktadır. 1980 ve 2019 yılları arası OECD ülkelerinde sosyal koruma yardımlarına verilen önemin genel itibariyle artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1991 ve 1994 yılları arasında OECD ülkelerinde sosyal koruma yardımları payı artarken, Türkiye'de düşme eğilimi görülmektedir. 1995 yılı sonrası Türkiye'nin ve OECD ortalamasının 2009 yılına doğru sürekli yükseldiği söylenebilir.

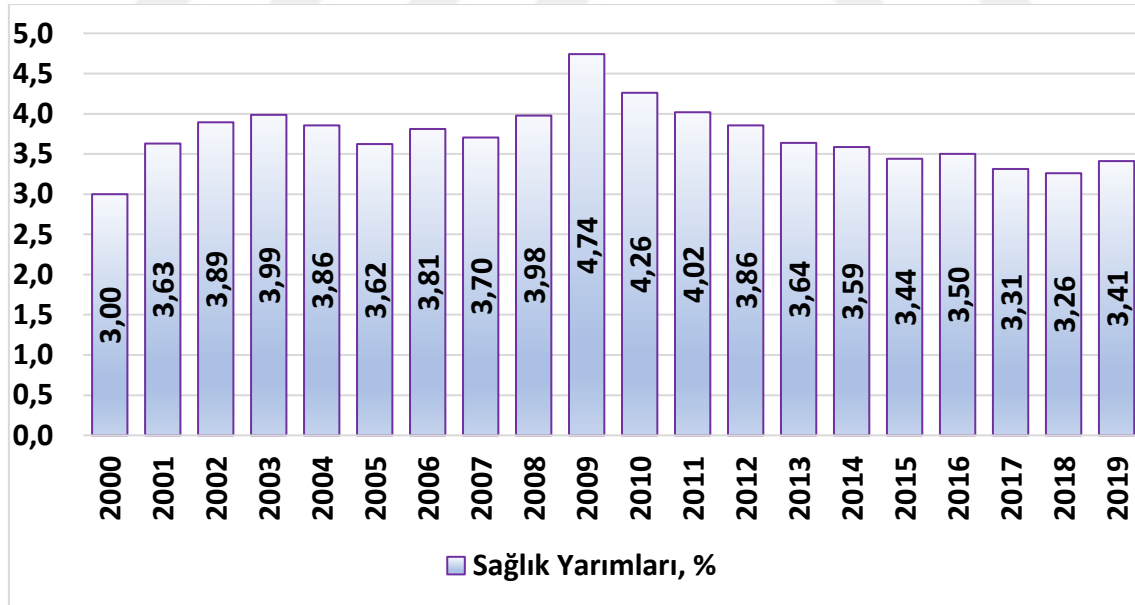
Grafik 38: Yıllara Göre Kamu Sosyal Koruma Yardımları GSYH İçerisindeki Payları, %, 1980-2019, Türkiye ve OECD Ortalaması

Kaynak: OECD (2020), Social Expenditure database.

2.4.3.1. Türkiye’de Sağlık Yardımları

Türkiye’de sağlık yardımları, sosyal koruma yardımları kapsamında emekli/yaşlılık maaşlarından sonran en büyük bütçeye sahip harcama türüdür. Sağlık yardımlarının yatırım ve idari harcamaları kapsamaması ve faydasının doğrudan yoksul bireylere yönelik olan harcamalardan oluşması nedeniyle, bu harcama türünün yoksulluk üzerine olumlu yönde etkisi beklenmektedir.

Türkiye’de sosyal yardım kapsamında yer alan hastalık/sağlık yardımlarının GSYH içerisindeki payları aşağıdaki grafikte verilmektedir. 2000 yılında %3 olan sağlık yardımlarının milli hasıla içerisindeki payı 2009 yılında %4,74’e yükselmiştir. Bu oran grafikte yer alan yıllar içerisindeki en yüksek orandır. Sağlık yardımlarının milli hasıla içerisindeki payının 2009 yılından sonra 2016 yılı hariç 2018 yılına kadar sürekli azaldığı görülmektedir. Sağlık yardımlarının GSYH oranının 2019 yılında tekrar yükseldiği ve %3,41 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Son 20 yılda genel itibariyle sağlık yardımlarının milli hasılaya oranında görülen bu artıştan elde edilen fayda, zengin kesime göre daha çok yoksul kesime yönelik ise, yoksulluk sorununa çözüm getirmesi açısından olumlu bir gösterge olduğu söylenebilir.

Grafik 39: Sağlık Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

2.4.3.2. Türkiye’de Yaşlılık, Engelli ve Hayatta Kalanlara Yardımlar

Türkiye’de uygulanmakta olan 2022 sayılı kanun ile “65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında kanun” ile kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan ve sosyal güvenlik kurumlarının herhangi birinden geliri olmayan yaşlıların devletin sosyal güvencesi kapsamına alınması sağlanmaktadır. Böylece yaşlı kesimin gelir kaybı riski ortadan kaldırılarak yoksullaşmaları engellenmektedir.

Türkiye’de sosyal bütçe anlayışının gelişmesine yönelik uygulanan politikalar sosyal harcamaların yükselmesi ile sonuçlanmaktadır. Türkiye’de gelir kaybı riski taşıyan ve sosyal güvenceye ihtiyaç duyan yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının artması sosyal yardımlara olan ihtiyacı artırmaktadır. Ayrıca, engellilere ve evde bakıma destek amacıyla engelli vatandaşların yakınlarına verilen nakdi ödemeler sosyal harcamaların artmasına neden olmaktadır. Yine engelli vatandaşların sosyal ve ekonomik hayata kazandırılmaları amacıyla çıkarılan 4857 sayılı Kanun uyarınca engelli vatandaşları istihdam eden kurumlara sağlanan sigorta primi teşviki sosyal harcamaların artmasına katkı sağlamaktadır.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de emekli/yaşlı, engelli/malül ve dul/yetim başlıkları altında sosyal yardım amacıyla yapılan maaş ödemelerinin milli hasıla içerisindeki payının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Türkiye’de sosyal yardımlara yapılan toplam maaş ödemelerinin GSYH’ya oranının yıllar itibariyle neredeyse iki kat yükseldiği görülmektedir. 2000 yılında toplam maaş ödemelerinin oranı %4,14 iken, bu oran 2009 yılına kadar sürekli yükselerek %7,85’e ulaşmıştır. 2016 yılının %8,19 ile toplam maaş ödemelerinin grafikte yer alan yıllar arasında en yüksek oranına sahip yıl olduğu görülmektedir. Bu oranların 2009 ve 2016 yıllarında yükselmesinin nedeni emekli/yaşlı ödemelerindeki artıştan kaynaklanmaktadır. 2019 yılında ise toplam maaş ödemelerinden oluşan sosyal yardımların milli hasılaya oranı %8,05 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılına göre değerlendirildiğinde yoksulluk riskinin azalmasına katkı sağladığı söylenebilir.

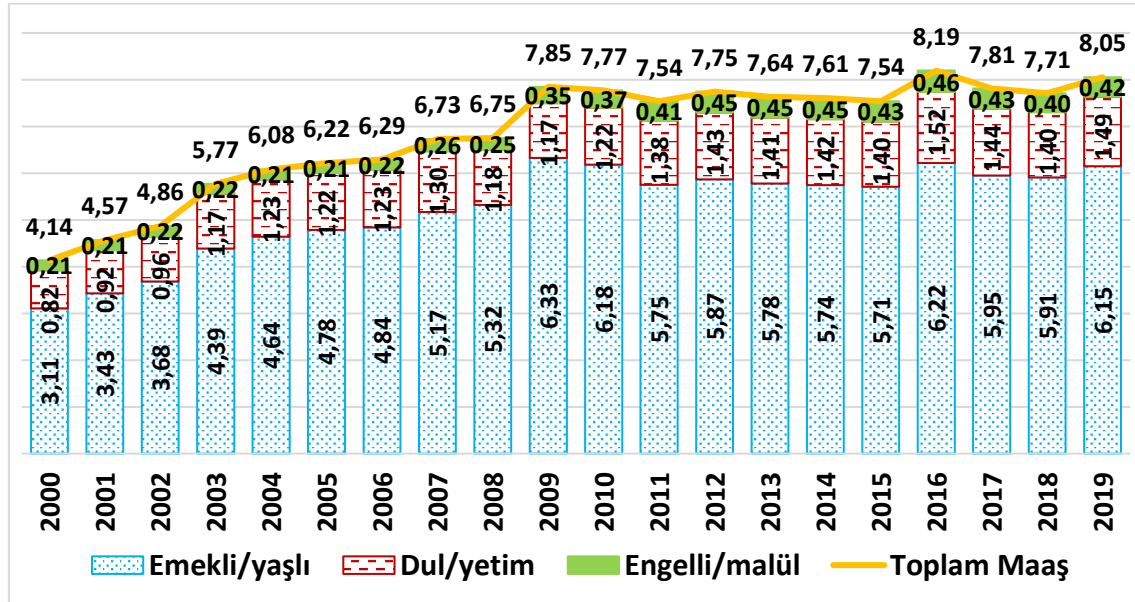
Türkiye’de maaş ödemesi şeklinde verilen sosyal yardımlar içerisinde en fazla paya sahip olan yardım türü emekli/yaşlı ödemeleridir. Emekli/yaşlı ödemelerinin milli hasılaya oranı 2000 yılında %3,11’dir. Bu oran 2009 yılına gelindiğinde 2000 yılına göre iki kattan fazla artarak %6,33’ yükselmiştir. 2009 yılı, grafikteki yıllara göre emekli/yaşlı ödemeleri

oranının en yüksek olduğu yıldır. 2019 yılında emekli/yaşlı ödemelerinin milli hasıla içerisindeki payı %6,15 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de dul/yetim aylıklarının milli hasılaya oranının yıllar itibariyle artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2000 yılında %0,89 olan bu oran 2002 yılından sonra %1’in altına düşmemiştir. Dul/yetim aylıklarının oranı 2015 yılında %1,52’ye ulaşmıştır. 2015 yılı dul/yetim aylıkları oranının en yüksek olduğu yıldır. 2019 yılında dul/yetim aylıkları GSYH oranı %1,49 olarak gerçekleşmiştir.

Maaş ödemesi şeklinde yapılan nakdi sosyal yardımların içerisinde en düşük paya sahip olan yardım türü engelli/malül aylıklarıdır. Bu yardımların milli hasılaya oranı 2000 yılında %0,21 iken, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında artma eğilimi göstererek %0,45 olarak gerçekleşmiştir. Engelli/malül aylıklarının milli hasılaya oranının en yüksek olduğu yıl %0,46 ile 2016 yılıdır. 2019 yılında engelli/malül yardımlarının oranı %0,42 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında göre yaklaşık iki kat artması yoksullukla mücadele açısından olumlu bir göstergedir.

Ödenen prim karşılığı alınan emekli maaşları yanında, sosyal güvencesi olmayan yaşlılar, dul/yetimler ve sağlıklı bireylere göre fırsat eşitliği olmayan engellilere yönelik yapılan bu yardımların yoksulluk durumuna olumlu yönde etki etmesi beklenmektedir.

Grafik 40: Yıllara Göre Toplam Maaş Ödemelerinden Oluşan Sosyal Yardımların GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

2.4.3.3. Türkiye’de Aile/Çocuk Yardımları

Türkiye’de sosyal bütçe anlayışı çerçevesinde yapılan aile yardımları, yoksul ailelerin gıda, giyim, barınma ve yakacak gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını hedefleyen yardımlardır. Bunun yanında, ailelere çocuk sayısı ile artan miktarda doğum yardımı yapılmaktadır. Bunun yanında hamile kadınların hastanede doğum yapmaları ve doktor kontrolüne düzenli olarak gitmeleri durumunda “şartlı sağlık yardımı” adı altında yardım yapılmaktadır. Ayrıca, ailelerin 0-6 yaş arası çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götürmeleri durumunda çocuk başına aylık ödeme yapılmaktadır. Dahası, yoksul ailelerin çocukları kreş ve gündüz bakımevi hizmetlerinden ücretsiz faydalanabilmektedirler. Bu yardımlar sayesinde çocuk sahibi olmak isteyen yoksul ailelerin gelir kaygısının azalması sağlanabilmektedir.

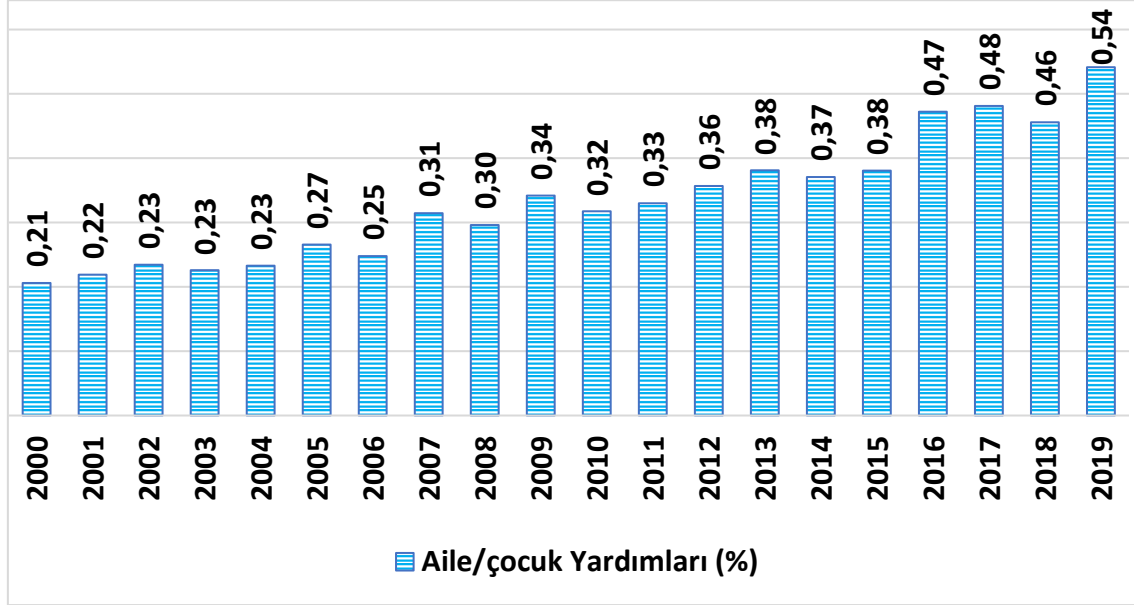
Türkiye’de korunmaya ihtiyaç duyan yoksul ailelerin çocukları için koruyucu aile hizmeti verilmektedir. Yoksul ailelerin çocuklarını yanlarında yetiştirmeyi kabul eden koruyucu ailelere verilen sosyal ve ekonomik destek ödeneklerinin yanında çocukların eğitim, sağlık ve adalet gibi kamu hizmetlerinden ücretsiz faydalanmaları sağlanmaktadır. Böylece çocukların temel becerilerini geliştirmelerine ve yaşam kalitelerinin yükselmesine imkan tanınmaktadır. Neticede yoksul hanehalkı üyesi çocuklar gelecekte yoksul aile-yoksul çocuk kısır döngüsünden kurtulabilmektedirler.

Türkiye’de aile/çocuk yardımları kapsamında şiddet mağduru kadınların barınmaları amacıyla kadın konukevlerinde barınma hizmeti verilmektedir. Yine bu kadınlara yönelik, psiko-sosyal destek ve il avukatları ile barolar tarafından hukuki destek sağlanmaktadır. Konuk evlerinde kalan kadınların 0-6 yaş arası çocuklarına kreş imkânı sağlandığı gibi aylık net asgari ücret tutarının yarısına kadar sosyal yardım yapılmaktadır.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de aile ve çocuklara yönelik yapılan sosyal yardımların milli hasıla içerisindeki paylarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Grafikte yer alan yıllara göre Türkiye’de aile/çocuk yardımlarının milli hasılaya oranı iki kattan fazla artmıştır. 2000 yılında %0,21 iken, yıllar itibari ile artma eğilimi göstererek 2015 yılında %0,38’ ulaşmıştır. 2016 yılında ise 2015 yılına göre aile/çocuk yardımlarının milli hasılaya oranı sıçrama göstererek %0,47’ye yükselmiştir. 2016 yılı itibariyle aile/çocuklara yönelik sosyal yardım anlayışının yükseldiği söylenebilir. 2019 yılında ise aile/çocuk yardımlarının milli hasılaya oranı %0,54 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıl

aile/çocuk yardımları milli hasıla oranı en yüksek olan yıldır.

Türkiye’de son 18 yılda aile/çocuk türünde yapılan sosyal yardımların milli hasılaya oranının belirgin bir şekilde artırıldığı görülmektedir. Sosyal yardımlardaki bu önemli artış göstergeleri sosyal bütçe anlayışına önem verildiği anlamına gelmektedir. Türkiye’de yaşanan bu gelişmeler ile yoksul kesimin sosyal hayatta yaşadığı yoksunlukların bazılarında kurtulmasına olanak sağlandığı söylenebilir.

Grafik 41: Aile ve Çocuk Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye.

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

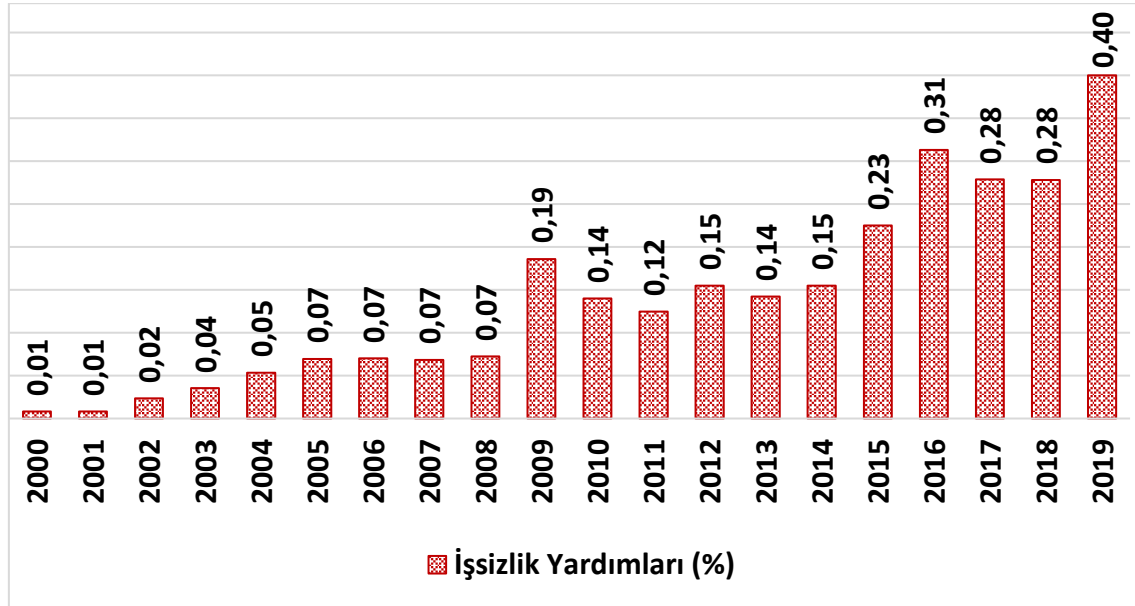
2.4.3.4. Türkiye’de İşsizlik Yardımları

Aile/çocuk yardımları hanehalkının gelir kaybı riskini azaltmasına rağmen, bireylerin işsiz kalması durumunda kendine bağımlı yaşayan bütün hanehalkı yoksullaşabilmektedir. İşsizlik yardımları bireyi korumaktan öte aile kurumunun bir arada kalmasını sağlayarak sosyal huzursuzluğun yaşanmasına engel olabilmektedir. Bu nedenle işsizlik yardımlarının sosyal yardımlar içerisinde önem verilmesi gereken ödenek türlerinden biri olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de 2000-2018 yılları arası işsizlik yardımlarının milli hasılaya oranları verilmektedir. Türkiye’de 2000 yılında yapılan işsizlik yardımlarının milli hasılaya oranı %0,01 olarak yok denecek düzeydedir. Bu oran 2009 yılına kadar artış

göstermiş ve %0,19'a kadar yükselmiştir. 2009 yılından sonra azalma eğilimi gösterse de 2015 yılında hızlı bir artış göstererek %0,23'e ulaşmıştır.

Grafikte yer alan yıllar arasında işsizlik yardımları oranının en yüksek olduğu yıl %0,4 ile 2019 yılıdır. 2000 ve 2019 yıllarındaki işsizlik yardımlarının GSYH oranları karşılaştırıldığında 40 kat yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de sosyal bütçe anlayışının 2000 yılına göre geliştiği söylenebilir.

Grafik 42: İşsizlik Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000-2019, Türkiye

Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri.

2.5. Türkiye'de Sosyal Bütçe Anlayışı ile Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşları

Türkiye'de ortalama yaşam süresinin yükselmesi ile toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranı artmaktadır. Bu durum sosyal hizmetlere olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de yaşlılara yönelik sosyal hizmet sunan kuruluşların sayısı artarken, sosyal hizmetlerden faydalanan kişi sayısı ve buna bağlı olarak yapılan kamu harcamaları da önemli ölçüde yükselmektedir. Örneğin, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevlerinin sayısı 2015 yılında 132 iken, 2018 yılında 146'ya çıkmıştır. (Yıllık rapor, 2019: 117-119). Bunun yanında, Kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulan sosyal yardım harcamalarının GSYH'ya oranı 2007 yılında 0,96 iken, bu oran 2018 yılında 1,03'e yükselmiştir. (Yıllık program, 2020: 303).

Türkiye’de sosyal yardım hizmeti sunan kamu kurum ve kuruluşları, başta Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Türkiye Taş Kömürü Kurumu ve Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu ve Belediyelerin sosyal harcamalarından oluşmaktadır.

2.5.1. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Harcamaları

Türkiye’de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, ihtiyaç sahibi vatandaşlara özellikle kadın, çocuk, yaşlı ve engelli gibi gruplara sosyal hizmetler sunarak bu kesimin refah seviyesini yükseltmeyi amaçlamakta ve böylece aile ve bireylerin mutlu bir yaşam sürmesine destek olmaktadır. Sosyal yardım ve korunmaya muhtaç kesimin bakımını üstlenmekte, düzeni bozulmuş ailelere maddi ve manevi destek sağlamaktadır. Çocukların eğitim harcamalarını karşılamakta ve yetiştirilmelerini yardımcı olmaktadır. Bakanlık tarafından yoksullara yönelik yapılan sosyal yardımlar 5 ana başlık altında gerçekleştirilmektedir. Bunlar: aile, eğitim, sağlık, özel amaçlı, yaşlı ve engelli, istihdam ve proje destekleri şeklinde yapılan yardımlardan oluşmaktadır (ASHB, 2019: 1-2).

Şekil 7: ASHB Sosyal Harcamaları

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporu 2019.

2.5.1.1. Aile Yardımları

Aile yardımları, ihtiyaç sahibi ailelere yönelik gıda, giyim, yakıt, barınma vb. temel ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yapılan her yıl Fon Kurulu Kararı ile Ramazan ayı ve Kurban Bayramı öncesinde SYDV’ye birer periyodik pay tutarında kaynak aktarılması ile yürütülen sosyal yardım programıdır (ASHB, 2019: 123).

Aile yardım türleri başlıklar halinde aşağıdaki şekilde gösterilmektedir. Bunlar: gıda, barınma ve yakacak yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara, muhtaç asker ailelerine ve

çocuklarına, öksüz ve yetimlere yönelik yardımlar, doğum yardımları ve elektrik tüketim desteği şeklinde yapılan sosyal yardımlardan oluşmaktadır.

Şekil 8: Aile Yardım Türleri

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporu 2019. ■ Genel Bütçe tarafından karşılanan yardımlar. ■ SYDT Fonundan karşılanan yardımlar.

Gıda yardımları ile dar gelirli hanelerin temel ihtiyaçları olan gıda ve giyim masraflarının karşılanması amaçlanmaktadır. Hanehalkı içerisinde kişi başına düşen gelirin net asgari ücretin 1/3'ünden az olması halinde, bu hanelere başta dini bayramlar olmak üzere yapılan sosyal yardımlardır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına (SYDV) bayram öncesi yılda 2 kez olmak üzere kaynak aktarılarak yapılan gıda yardımlarına vakıflar tarafından düzenli olarak yapılan gıda yardımları eklendiğinde 2009 yılında toplam 2.063.363 haneye 378,95 milyon tl yardım yapıldığı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. 2014 yılında 675.193 haneye 226,09 milyon tl, 2015 yılında 681.364 haneye 250,72 milyon tl ve 2016 yılında 656.509 haneye 287,23 milyon tl tutarında gıda yardımı yapılmıştır.

Gıda yardımı yapılan hane sayısı 2009 yılından 2013 yılına kadar sürekli azalmıştır. Bu tarihten sonra gıda yardımı yapılan hane sayısının en yüksek olduğu yıl 2018 yılıdır. 2018 yılında 768.033 haneye 350,78 milyon tl gıda yardımı yapılmıştır. 2019 yılında ise 688.507 haneye 343,22 milyon tl yapıldığı görülmektedir.

Tablo 6: Gıda Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, (Milyon TL), Türkiye

Yıl	Hane sayısı	Milyon TL
2009	2.063.363	378,95
2010	861.707	92,36
2011	849,303	106,35
2013	658.681	180,70
2014	675.193	226,09
2015	681.364	250,72
2016	656.509	287,23
2018	768.033	350,78
2019	688.507	343,22

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları, 2013-2018, 2019.

Barınma yardımları ile sağlıklı bir şekilde yaşamaya elverişli olmayan eski ve bakımsız evlerde konaklayan muhtaç vatandaşların (kadınlar, çocuklar, engelliler ve yaşlılar) evlerinin ya da eşyalarının yaşanabilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla ihtiyaç sahiplerine ev yapımı ya da eşya alımı için nakdi ya da aynı şekilde yardım yapılmaktadır. Bunun yanında, aile yardımı olarak yoksul hanehalkının yakacak ihtiyacının giderilmesi amacıyla asgari 500 kg kömür yardımı yapılmaktadır.

Barınma yardımlarına SYDV'lerin düzenli olarak ev bakım, onarım, eşya alımı ve kira yardımı gibi yardımları eklendiğinde Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sisteminden elde edilen istatistiklere göre 2009 yılında toplam barınma yardımları kapsamında 20.183 haneye 50 milyon tl yardım yapılmıştır. 2010 ve 2011 yılında barınma yardımı yapılan hane sayısında oldukça fazla bir düşüş görülmektedir. Sırası ile 1.546 ve 3.469 haneye yardım yapılmıştır. 2013 yılında barınma yardımı yapılan hane sayısı 2009 yılına yaklaşmış ve bu tarihten sonra yardım yapılan hane sayısı 2009 yılının üzerinde seyretmiştir.

2014 yılında 22.609 haneye 103,04 milyon tl, 2015 yılında 22.098 haneye 78,68 milyon tl ve 2016 yılında 21.897 haneye 72,76 milyon tl yardım yapılmıştır. 2018 yılı, hane sayısı olarak en fazla barınma yardımı yapılan yıldır. 2018 yılında 23.105 haneye 83,66 milyon tl tutarında barınma yardımı yapılmıştır. 2019 yılında ise 22.413 haneye 80,12 milyon tl tutarında barınma yardımı gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7: Barınma Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, (Milyon TL), Türkiye

Yıl	Hane sayısı	Milyon TL
2009	20.183	50
2010	1.546	14,8
2011	3.469	29,3
2013	19.722	62,7
2014	22.609	103
2015	22.098	78,7
2016	21.897	72,7
2018	23.105	83,6
2019	22.413	80,1

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları, 2013-2019.

Ayrıca, sosyal güvencesi bulunmayan, yoksul ve muhtaç dul kadınların ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla nakdi yardımlar yapılmaktadır. Yine, aile yardımları kapsamında, sosyal güvencesi olmayan, yoksul ve muhtaç durumda olan vatandaşların desteklenmesi amacıyla evli olan askerin eşine, evli değil ise ailesine muhtaç asker aile yardımı yapılmaktadır. Babası askerde olan 18 yaş altındaki muhtaç çocuklara muhtaç asker çocuğu yardımı adı altında nakdi yardım yapılmaktadır. Bunun yanında, annesi ya da babası veya her ikisi vefat etmiş olan muhtaç durumdaki öksüz ve yetimlere nakdi yardım yapılmaktadır.

Türkiye’de uygulanmaya 2012 yılında başlanan eşi vefat etmiş muhtaç durumdaki kadınlara yönelik yapılan yardımlar 2 aylık periyotlarla düzenli olarak nakdi verilen yardımlardır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de yıllar itibari ile sosyal yardım alan dul ve muhtaç kadın sayısının azaldığı ve buna bağlı olarak yapılan yardım tutarının düştüğü görülmektedir. Bu durumun nedeni, yaş ortalamasının uzaması ve çalışan kadın nüfusundaki artış ile açıklanabilir. Ayrıca, sosyal yardım alabilmek için eşinden resmiyette boşanmış, ancak birlikte yaşamaya devam edenlerin tespit edilmesi durumunda verilen sosyal yardımların faizi ile geri alınması bu sayının azalmasına neden olarak gösterilebilir.

Aşağıdaki tabloda 2013 yılında Türkiye’de 239.376 eşi vefat etmiş muhtaç kadına 371,5 milyon TL, 2015 yılında ise 295.697 kişiye 820,5 milyon TL yardım yapılmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye’de sosyal yardım alan eşi vefat etmiş muhtaç kadın sayısı azalmaktadır. 2018 yılından sonra bu azalış daha belirgindir. 2018 yılında 268.907 kadın sosyal yardım alırken, bu sayı 2019 yılında 165.481 kadına düşmüştür.

Tablo 8: Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yapılan Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, 2013-2019, Türkiye.

Yıl	Kişi sayısı	Milyon TL
2013	239.376	371,5
2014	281.141	752,8
2015	295.697	820,5
2016	289.987	810
2017	283.319	837,9
2018	268.907	737,2
2019	165.481	376,9

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları, 2013-2019.

Aile yardımlarından olan doğum yardımı, yurt içinde ve dışında canlı doğum yapan Türk vatandaşlarına ve mavi kart sahiplerine her canlı doğum için tek seferlik verilen nakdi yardımlardan oluşmaktadır. Bu yardımlar düzenli sosyal yardım alan muhtaç ailelere yönelik yapılan yardımlarıdır. 15 Mayıs 2015 yılında verilmeye başlanan doğum yardımından faydalananların sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. 2015 yılında doğum yardımı alan kişi sayısı 658.663 kişiden, 2016 yılında 1.175.124 kişiye yükselmiştir. Aktarılan kaynak ise 241,6 milyondan 512,4 milyona çıkmıştır. 2019 yılında doğum yardımı alan kişi sayısı 1.077.935 kişidir. Doğum yardımı birinci çocuk için 300, ikinci çocuk için 400 ve üçüncü çocuk için 600 TL olarak verilmektedir.

Tablo 9: Doğum Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2015-2019, Türkiye.

Yıl	Anne sayısı	Milyon TL
2015	658.663	241,6
2016	1.175.124	512,4
2017	1.173.340	515
2018	1.146.148	506,4
2019	1.077.935	477,4

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları, 2015-2019.

Bakanlık tarafından 18 yaşından küçük olan annesi ve babası vefat etmiş çocuklara öksüz ve yetim yardımı adı altında sosyal yardım yapılmaktadır. Ayrıca babası askerde olan 18 yaş altı çocuklara da muhtaç asker çocuğu yardımı adı altında sosyal yardım yapılmaktadır. Yapılan bu ödemeler aylık olarak nakdi ödeme şeklinde yapılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda sosyal yardım alan öksüz ve yetimler ile muhtaç durumda olan asker çocuklarının sayısı verilmektedir. 2015 yılına göre 2019 yılında sosyal yardım yapılan öksüz, yetimler ve muhtaç asker çocukları sayısının yaklaşık iki kat arttığı görülmektedir.

2015 yılında toplam 39.204 çocuk sosyal yardım alırken, bu sayı yıllar itibari ile artış göstermiş ve 2019 yılında 67.954 kişiye ulaşmıştır. Tabloda yer alan yıllar arasında sosyal yardım yapılan çocuk sayısının en fazla olduğu yıl 75.033 çocuk ile 2018 yılıdır. Türkiye’de yıllar ilerledikçe muhtaç çocuklara daha fazla ulaşıp sosyal yardım yapılabilmesi yoksulluk ile mücadele açısından önemli bir göstergedir.

Tablo 10: Yıllara Göre Öksüz, Yetim ve Muhtaç Asker Çocuğu Aylığı Alan Sayısı, Türkiye.

Yıl	Öksüz ve Yetim Aylığı Alan Sayısı	Muhtaç Asker Çocuğu Aylığı Alan Sayısı	Toplam
2015	35.401	3.803	39.204
2016	52.386	6.313	58.699
2017	59.792	10.034	69.826
2018	60.311	14.722	75.033
2019	58.039	9.915	67.954

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2015-2019.

Aile yardımlarından sonuncusu ise elektrik tüketim desteği yardımlarıdır. Şubat 2019 yılında 30700 resmi gazete sayılı Cumhurbaşkanlığının 795 sayılı “İhtiyaç Sahibi Hanelere Elektrik Tüketim Desteği Verilmesi” hakkında kararı ile muhtaç hanelerin elektrik fatura giderlerine düzenli olarak destek olunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de 2019 yılında hane üyesi sayısına göre 150 kilovatsaate kadar elektrik tüketim desteği alan hane sayısı ve aktarılan kaynak gösterilmektedir. 2019 yılında elektrik tüketim desteği alan hane sayısı 1.343.109 ve aktarılan kaynak 686,5 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin elektrik tüketim desteği kararı, sosyal yardımlara bir yenisini ekleyerek sosyal devlet anlayışına ve yoksulluk probleminin çözümüne daha fazla önem verdiğini göstermektedir.

Tablo 11: Elektrik Tüketim Destek Yardımı, 2019, Türkiye.

Yıl	Hane sayısı	Aktarılan kaynak (Milyon TL)
2019	1.343.109	686,5

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2015-2019.

2.5.1.2. Eğitim Yardımları

Eğitim yardımları, yoksul hanelerin okul çağındaki çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ayni ve nakdi olarak yapılan yardımlardır. Eğitim yardımları, Sosyal Dayanışma ve Teşvik Fonundan yapılan sosyal yardımlar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. 2002 yılında SYDTF tarafından yapılan yardımlar içerisinde eğitim yardımlarının oranı %23'tür. Bu oran her yıl artma eğilimi göstermektedir. Eğitim yardımlarının SYDTF yardımları içerisindeki payı 2014-2019 yılları arasında sırası ile %28, %32, %29, %36, %44,4 olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki şekilde eğitim yardımlarının türleri gösterilmektedir. Buna göre, eğitim yardımları içerisinde eğitim materyali yardımları, şartlı eğitim yardımları, öğle yemeği yardımları, ücretsiz ders kitabı yardımları, öğrenci taşıma, barınma ve iâşe yardımları, engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması ve yurt yapımı şeklinde yapılan yardımlar yer almaktadır. Eğitim yardım türlerinden ilki eğitim materyali yardımlarıdır. Bu yardım türü, okul kitapları hariç olmak üzere, ayakkabı, önlük, çanta ve kırtasiye gibi temel okul ihtiyaçlarını karşılayamayan hanelere yapılan yardımlardır. Eğitimin, yoksul hane çocuklarının gelecekte iyi bir statüde yüksek gelir imkanına sahip olabilmesine önemli bir araç olması, bu yardım faaliyetlerinin yoksulluk ile mücadelede önemini göstermektedir.

Şekil 9: Eğitim Yardım Türleri

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporu 2019.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de eğitim materyali yardımı alan hane, çocuk sayısı ve aktarılan kaynak miktarı yıllara göre gösterilmektedir. 2014 yılında 94.618 öğrenciye eğitim yardımı yapılırken, bu sayı yıllar itibari ile düşmüş ve 2019 yılında 58.425 öğrenciye gerilemiştir. 2019 yılında eğitim materyal yardımına aktarılan kaynak 11,45 milyon TL’dir.

Tablo 12: Yıllara Göre Eğitim Materyal Yardımları, Türkiye.

Yıl	Hane sayısı	Öğrenci sayısı	Aktarılan kaynak (Milyon TL)
2014	62.820	94.618	17,37
2015	55.731	82.865	15,34
2016	55.631	86.633	16.67
2018	38.481	58.946	11,86
2019	39.460	58.425	11,45

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2014-2019.

Yoksulluğun nesiller boyu devamı sorununun eğitim ile çözülebileceği kabul edilmektedir. Bu hedef doğrultusunda 2003 yılında Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında başlayan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) Programı, yoksul hanelere çocuklarının eğitim hayatına devam ettikleri sürece Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) sağlamaktadır. Bu yardım sayesinde yoksul haneler, eğitim masraflarının karşılanmış olmasının yanında, çocuklarının eğitim hayatına düzenli katılımı yönünde teşvik edilmektedirler.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de 2008-2019 yılları arası Şartlı Eğitim Yardımı alan faydalanıcı sayıları verilmektedir. Tabloya göre Türkiye’de 2009 yılında şartlı yardım alan öğrenci sayısı 2.066.869 kişi iken, 2011 yılında harcamalarda kısıtlamaya gidildiği ve şartlı eğitim yardımı alan öğrenci sayısının 1.863.099 kişiye düştüğü görülmektedir. Bu tarihten sonra yardım alan öğrenci sayısının yıllar itibari ile yükseldiği ve 2019 yılında 2.603.680 öğrenciye şartlı eğitim yardımı yapıldığı görülmektedir.

Böylece tabloya göre Türkiye’de her bir sonraki yıl çocuğunu okula gönderemeyecek düzeyde ihtiyaç sahibi yoksul haneye ulaşıldığı ve böylece daha fazla öğrencinin eğitim hayatına düzenli olarak devam etmesinin sağlandığı söylenebilir.

Tablo 13: Şartlı Eğitim Yardımı Alan Faydalanıcı Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.

Yıl	Öğrenci sayısı	Aktarılan kaynak (Milyon TL)
2009	2.066.869	345,05
2010	2.172.850	267,11
2011	1.863.099	397,48
2012	2.017.810	501,49
2015	2.018.870	664,13
2016	2.132.741	605,77
2017	2.340.374	761,46
2018	2.517.680	643,10
2019	2.603.680	614,46

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2009-2019.

Yoksul hane çocuklarının eğitim hizmetlerinden faydalanabilmeleri amacı ile bulundukları bölgeden merkezdeki okullara getirilmeleri amacıyla 1997 yılında taşınmalı eğitim uygulaması başlatılmıştır. Merkez okullara getirilen yoksul öğrencilere 2003-2004 öğretim yılından itibaren öğle yemeği yardımı yapılmaktadır. Kaynağı fondan karşılanan bu yardım il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri tarafından uygulanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de 2009-2019 yılları arasında yoksul öğrencilere yönelik uygulanan öğle yemeği yardımına aktarılan kaynak miktarı gösterilmektedir. Türkiye’de öğle yemeği yardımı için Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Teşvik Fonu’ndan Milli Eğitim Müdürlüklerine aktarılan kaynak miktarının yıllar itibari ile artırıldığı görülmektedir. Bu kaynak 2008 yılında 180 milyon TL iken, 2019 yılında 962 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 14: Öğle Yemeği Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye.

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Aktarılan kaynak (Milyon TL)	180	190	200	235	250	430	460	460	700	805	962

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2009-2019.

2003-2004 yılı itibari ile dar gelirli ailelerin ilköğretimde okuyan çocuklarına eğitim yardımı çatısı altında ders kitabı dağıtılmaya başlanmıştır. Ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından dağıtılmaktadır. Öğle yemeği ve ders kitap yardımları için Hazine

ve Maliye Bakanlığı, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Teşvik Fonu’na aktarılacak olan kaynaktan kesinti yaparak bu miktar Milli Eğitim Bakanlığı adına açılmış olan özel hesaplara aktarmaktadır (ASHB, 2011: 65).

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de ücretsiz verilen ders kitapları için ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Türkiye’de ders kitabı yardımına aktarılan kaynak miktarının yıllar itibari ile arttığı görülmektedir. Özellikle 2008 yılından 2019 yılına geçişte SDYTF’den aktarılan kaynak iki katından fazla artmıştır. 2008 yılında 235 milyon TL kaynak aktarılırken, 2014 yılında kaynakta kısıtlamaya gidilmiş ve 125 milyon TL’lik ders kitabı sağlanmıştır. Bu tarihten sonra ücretsiz ders kitapları için ayrılan kaynak sürekli yükselmiş ve 2018 yılında 350 milyon TL iken, 2019 yılında 881 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 15: Ücretsiz Kitap Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye.

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Aktarılan kaynak (Milyon TL)	235	250	265	265	275	125	240	240	289	350	881

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2009-2019.

Ücretsiz kitap yardımının yanında, taşınabilir sistemin dışında kalan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik taşıma, barınma ve iye yardımaları adı altında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca destek verilmektedir. Türkiye’de SYDV’ler tarafından 2019 yılında toplam 1.317 hanede yaşayan 1.599 çocuk için 746.401 TL yardım yapılmıştır (ASHB, 2019: 128).

Ayrıca, Türkiye’de engelli öğrencilerin okullara ücretsiz taşınmasını sağlayan yardım programı mevcuttur. Bu program Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği tarafından yürütülmektedir. 2004-2005 eğitim ve öğretim yılında uygulanmaya başlanan bu hizmet başlangıçta sadece zihinsel engelli ve otistik engel gruplarını kapsamakta iken, 2005-2006 eğitim ve öğretim yılında bütün engel gruplarını (işitme, görme, ortopedik, otistik, zihinsel ve özel eğitim sınıfları) kapsamıştır. Bu kapsamda, Türkiye’de 2019 yılında engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması yardımından faydalanan öğrenci sayısı 111.559 ve

aktarılan kaynak 692 milyon TL'dir (ASHB, 2019: 129).

Türkiye'de SYDTF yardımları ile desteklenen diğer eğitim yardımı yurt yapım projesidir. SYDV'lerin talepleri doğrultusunda öğrenci yurtları inşa edilmektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de SYDTF kurulunca uygun görülüp kaynak tahsil edilen yurt sayılarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. 2019 yılında onaylanan yurt proje sayısı 1 iken, kaynak aktarılan 36 proje bulunmaktadır. Tablodaki yıllar içerisinde en fazla inşa edilen yurt sayısı 53 ile 2013 yılıdır.

Tablo 16: Desteklenen Yurt Yapım Projelerinin Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye.

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Desteklenen proje sayısı	9	36	25	48	53	24	27	21	19	9	1*

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2009-2019.

(*) 2019 yılında onaylanan yurt proje sayısı 1 adettir, kaynak aktarımı yapılan yurt proje sayısı ise 36'dır.

Bu yardım hizmetlerinin dışında diğer eğitim yardımları adı altında yapılan yardımlara SYDTF'den aktarılan toplam kaynak miktarı 2019 yılı için 173.000 TL'dir.

2.5.1.3. Sağlık Yardımları

Dar gelirli yoksul kesimin sağlık harcamalarının giderilmesini hedefleyen sağlık yardımları, şartlı sağlık yardımları, engelli ihtiyaç yardımları, kronik hastalara nakdi yardım ve elektrik desteği, çoklu doğum yardımları, GSS katılım payı ve prim ödemeleri adı altında yapılmaktadır.

Sağlık yardım türlerinden Şartlı Sağlık Yardımları (ŞSY), nüfusun en yoksul kesiminde yer alan hanehalkının 0-6 yaş aralığındaki çocuklarının temel sağlık hizmetlerine erişimini hedeflemektedir. Bu yardım programı 2003 yılında Şartlı Nakit Transferi Sağlık Yardımı adı altında yapılırken 2010 yılında ismi Bakan oluru ile Şartlı Sağlık Yardımı olarak değiştirilmiştir (AÇSPB, 2012: 107).

Şartlı Sağlık Yardım programı, ailelerin çocuklarını düzenli bir şekilde sağlık kontrolüne götürmeleri şartı ile yapılan sosyal yardım programıdır. Bunun yanında, gebe kadınlara doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve düzenli doktor kontrolüne gitmeleri durumunda gebelik yardımı adı altında nakdi yardım yapılmaktadır (AÇSPB, 2019: 129).

Şartlı sağlık yardımlarında gebelik döneminde aylık nakdi yardım, çocuk için aylık nakdi yardım ve doğum için tek seferlik ödeme yapılmaktadır. Ödemeler anneler adına açılmış banka hesaplarına yatmaktadır. Böylece çocukların bakım ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanma sorumluluğu annelere verilerek aile içi statüsünün yükseltilmesi amaçlanmaktadır (AÇSPB, 2015: 129).

Şekil 10: Sağlık Yardım Türleri

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporu 2019

■ Genel Bütçe tarafından karşılanan yardımlar. ■ SYDTF'den karşılanan yardımlar.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de yıllara göre şartlı gebelik sağlık yardımı ve toplam şartlı sağlık yardımı alan kişi sayıları ile bu yardımlara aktarılan kaynak miktarları gösterilmektedir. Türkiye’de yıllar itibari ile şartlı sağlık yardımı alan kişi sayısının arttığı tabloda görülmektedir. 2009 yılında toplam şartlı sağlık yardımı alan kişi sayısı 836.506 iken bu sayı 2019 yılında 1.199.752’ye ulaşmıştır. Tabloda yer alan yıllar arasında şartlı sağlık yardımından en fazla faydalanan kişi sayısı olan 1.418.486 ile 2016 yılıdır. Yine en fazla kaynak aktarılan yıl 422 milyon TL ile 2016 yılıdır. 2019 yılında şartlı sağlık yardımlarına aktarılan kaynak 390,1 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Gebelik yardımından en fazla yararlanan kişi sayısı olan 119.303 ile 2016 yılıdır. 2013 yılında 71.436 kişi gebelik yardımı alırken, 2019 yılında gebelik yardımı alan sayısı 92.489’a yükselmiştir.

Tablo 17: Şartlı Sağlık Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, 2009-2019, Türkiye.

Yıl	Şartlı Gebelik Yardımı Alan Kişi Sayısı	Toplam Şartlı Sağlık Yardımları	Toplam Kaynak (Milyon TL)
2009		836.506	138,8
2010		829.464	73,7
2011		757.757	143
2012		913.604	191,7
2013	71.436	1.094.571	244
2014	88.503	1.166.654	285,1
2015	104.945	1.269.088	363
2016	119.303	1.418.486	422
2017	111.519	1.236.721	378,2
2018	100.570	1.225.402	382,2
2019	92.489	1.199.752	390,1

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2009-2019.

Diğer yardım türü, engelli ihtiyaç yardımlarıdır. Bu yardımlar, sosyal güvencesi olmayan engelli vatandaşların araç-gereç gibi ihtiyaçlarının karşılanarak topluma karışmalarını amaçlayan sosyal yardım programıdır. Engelli vatandaşlara, motorlu, akülü ya da tekerlekli engelli araç yardımı, işitme ve konuşma cihazı yardımı gibi sosyal yardımlar sağlanmaktadır.

Sağlık yardımlarından diğer yardım türü kronik hastalara yönelik yapılan yardımlardır. Kronik hastalara yönelik yapılan yardım ödemeleri 2018 yılında başlanmıştır. Tüberküloz ve SSPE hastalarına aylık nakdi yardımlar yapılmaktadır. Öz bakımını yapamayacak durumda olanlara sağlık hizmetlerini gerçekleştirecek kişiler için ilave bakım ücreti verilmektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de yardım alan kronik hasta sayısı ve aktarılan kaynak gösterilmektedir. Buna göre 2018 yılında sosyal yardım yapılan kronik hasta sayısı 2.576 kişiden 2019 yılında 4.794 kişiye yükselmiştir. 2019 yılında kronik hastalar için ayrılan kaynak miktarı 38,4 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 18: Kronik Hastalara Yönelik Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, 2019, Türkiye.

Yıl	Faydalanıcı sayısı	Aktarılan kaynak (milyon TL)
2018	2.576	19,9
2019	4.794	38,4

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2019.

Kronik hastalara yönelik yapılan diğer sosyal yardım programı elektrik tüketim desteği programıdır. Bu program, cihaza bağımlı olan kronik hastaların elektrik faturasının,

birikmiş elektrik borcunun ve kesintisiz güç kaynağı ihtiyacının karşılanması şeklinde yapılmaktadır (AÇSPB, 2015: 130). Aşağıdaki tabloda Türkiye’de kronik hastalar için yapılan elektrik destek yardımı alan hasta sayısı ve aktarılan kaynak gösterilmektedir. Buna göre Türkiye’de kronik hastalar için elektrik desteği yapılan hane sayısı 2018 yılında 60 iken, bu sayı 2019 yılında 267 haneye çıkarılmıştır. 2019 yılında yapılan elektrik desteğinin toplam maliyeti 172.375 TL’dir.

Tablo 19: Kronik Hastalara Yönelik Elektrik Destek Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.

Yıl	Hane sayısı	Aktarılan kaynak TL
2018	60	17.961
2019	4267	172.375

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2019.

Türkiye’de 2018 yılında hayata geçirilen diğer sosyal yardım programı çoklu doğum yardımlarıdır. Bu yardım, yoksul hanelere 0-2 yaş arasındaki çocuklarının beslenme ve öz bakım ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan yardım programıdır. Türkiye’de 2019 yılında 14.350 haneye 28.938 çocuk için toplam 26,2 milyon TL değerinde yardım yapılmıştır

Türkiye’de sosyal güvencesi olmayan ve hanehalkı içerisinde kişi başına düşen aylık geliri brüt asgari ücretin üçte birinden az olan kişilerin sigorta primleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Genel sağlık sigortası prim oranları 2017 yılına kadar dört kategoride belirlenirken, bu yıl itibari ile gelir tespitinde uygulanan oranlar iki kategoriye (G0 ve G1) düşürülmüştür. Hanehalkında kişi başına düşen gelir brüt asgari ücretin altında olanlar G0 ve kişi başına düşen gelir brüt asgari ücretin üstünde olanlar G1 oranı ile prim desteği almaktadırlar.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de G0 ve G1 kategorisinde GSS prim yardımı alan hanehalkı ve kişi sayıları gösterilmektedir. 2019 yılında G0 kapsamında GSS prim yardımı alan hane sayısı 869.404 ve faydalanıcı sayısı 3.441.881 iken, G1 kapsamında yardım alan hane ve kişi sayısı sırası ile 189.331 ve 600.622 kişidir. Türkiye’de 2019 yılında toplam 1.073.580 hane ve 4.064.433 kişinin GSS prim ödemeleri devlet tarafından karşılanmıştır.

Tablo 20: GSS Prim Yardımı, 2019, Türkiye.

Gelir kodu	Hane sayısı	Kişi Sayısı
G0	869.404	3.411.881
G1	189.331	600.622
Toplam	1.073.580	4.064.433

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2019.

Bunun yanında dar gelirli kesimin hastane ve ilaç gibi sağlık hizmetlerine ödedikleri tutarların sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca kendilerine geri ödenmesini içeren katılım payı ödemeleri diğer sağlık yardımlarındandır. AÇSPB (2019: 130) göre, Türkiye’de 2019 yılında katılım payı ödemesine 338,9 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

2.5.1.4. Özel Amaçlı Yardımlar

Özel amaçlı yardımlar, yoksul ve muhtaç durumda olan hanelere yönelik yapılan yardımlardır. Bu yardımlardan aşevleri yardımları, afet ve acil durum yardımları ve terör zararı yardımlarının kaynağı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonundan karşılanmakta iken, yabancılara yönelik sosyal uyum ve şartlı eğitim yardımları AB tarafından desteklenmektedir.

Şekil 11: Özel Amaçlı Yardım Türleri

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporu 2019.

■ AB tarafından karşılanan yardımlar. ■ SYDTF'den karşılanan yardımlar

Aşevleri yardımları, yoksulluğun yaygın olduğu bölgelerdeki muhtaç bireylere sıcak yemek şeklinde sunulan yardımları kapsamaktadır. İnsanların temel ihtiyaçlarından gıda, giyim ve barınma arasında gıda ihtiyacının en temel ihtiyaç olduğu söylenebilir. Sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkelerde gıda ihtiyacını gideremeyen muhtaçların kamu

tarafından desteklenmesi beklenmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de a evleri hizmetinden yararlanan kişi sayısının yıllara göre dağılımı verilmektedir. Türkiye’de a evlerinden faydalandırılan hasta, engelli, ya lı ve kimsesiz gibi muhtaç durumda olanların sayısının yıllara göre arttığı tabloda görülmektedir. 2013 yılında 23.650 muhtaç kişiye sıcak yemek hizmeti ula tırılabilirken bu sayı 2014 yılında 34.911 yükselmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında daha az kişiye sıcak yemek hizmeti sunulmuştur. Tablodaki yıllar içerisinde muhtaçların a evlerinden en az faydalandığı yıl 23.509 kişi ile 2015 yıldır. Bu tarih sonrasında her sonraki yıl daha fazla muhtaç kişi sıcak yemek hizmetinden faydalanabilmiştir. 2019 yılında 38.422 kişi a evlerinden faydalanmıştır. Kamu tarafından sunulan bu tür hizmetlerin daha fazla yoksula ulaştırılması sosyal devlet ve sosyal bütçe anlayışına uygun düşmektedir.

Tablo 21: A evleri Yardımlarının Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.

Yıl	Faydalanan Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak (milyon TL)
2013	23.650	12,86
2014	34.911	11,47
2015	30.391	12,25
2016	23.509	14,21
2017	26.471	21,97
2018	34.729	33,28
2019	38.422	45,28

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2013-2019.

Özel amaçlı yardımlardan bir diğeri deprem, sel ve yangın gibi doğal afetler sonrasında mağdur durumda kalanlara yönelik yapılan afet ve acil durum yardımlarıdır. Mağdur vatandaşların gıda, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile SYDTF’den vakıflara ek kaynak aktarılmaktadır. 2019 yılında SYDTF’den afet ve acil durum yardımları için 18,7 milyon TL kaynak aktarılmıştır. Bunun yanında terör olayları neticesinde yoksul ve muhtaç durumda olan kişilere yapılan yardımlar için SYDTF’den 34,3 milyon TL kaynak aktarılmıştır (ASHB, 2019: 134).

Diğ r  zel amaçlı yardım programı, yabancılara yönelik sosyal uyum yardım programı adı altında yapılmaktadır. Bu program kimlik numarası 99 ile ba layan sosyal güvencesi olmayan muhtaç durumdaki Suriyeli ve diğ r yabancılara yönelik yapılan nakdi yardımlardan oluşmaktadır. Sosyal Uyum Yardım (SUY) programı, AB tarafından finanse edilmektedir. Program, Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP), ASHB ve Türk

Kızılay'ı arasında oluşturulan ortaklık ile yürütülmektedir (ASHB, 2019: 134).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de muhtaç durumdaki yabancıların gıda, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmak için yapılan sosyal uyum yardımlarının yıllara göre dağılımı verilmektedir. Buna göre, 2016 yılında sosyal uyum yardımlarından 589 kişi yararlanırken, 2017 yılında bu sayı 1.175.254 kişiye ulaşmıştır. Faydalanıcı sayısının artma eğilimi göstererek 2019 yılında 1.750.008 kişi olduğu görülmektedir.

Tablo 22: Yabancılar Yönelik Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye.

Yıl	Faydalanan Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)
2016	589	0,391
2017	1.175.254	1,067
2018	1.519.591	2,118
2019	1.750.008	2,711

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2013-2019.

Yabancılar yönelik bir diğer özel amaçlı yardım, yabancılar yönelik şartlı eğitim yardım programıdır. Yine bu program sosyal uyum programında olduğu gibi AB tarafından finanse edilmektedir. Program UNICEF, Türk Kızılay'ı, MEB ve ASHB arasında oluşturulan ortaklık ile yürütülmektedir. Şartlı eğitim yardımı, bir ayda 4 günden fazla devamsızlık yapmama şartı ile MEB'de ve geçici eğitim merkezlerinde eğitim alan muhtaç durumdaki Suriyeli ve diğer yabancılar verilmektedir. Bu yardım 12 yıllık eğitim hayatı boyunca nakdi olarak ödenmektedir (ASHB, 2019: 135). Aşağıdaki tabloda 2017 yılı itibari ile Türkiye'de şartlı eğitim yardımı alan yabancı sayıları gösterilmektedir. Tabloya göre 2017 yılında 167.442 kişi şartlı eğitim yardım alırken, 2018 yılında 323.418 ve 2019 yılında 523.061 kişi şartlı eğitim yardımı almıştır. 2019 yılında şartlı eğitim yardımlarına AB tarafından 253,2 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

Tablo 23: Yabancılar Yönelik Sosyal Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, Türkiye

Yıl	Faydalanan Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)
2017	167.442	32
2018	323.418	175,7
2019	523.061	253,2

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2013-2019.

Ülkeler yoksullukla mücadelede kendi vatandaşlarının yanında, sınırları içerisinde yaşayan yabancı vatandaşlarının da yoksul durumda olmasını arzu etmemektedirler.

Yoksul durumdaki yabancıların sağlık harcamalarının kamu ya da sosyal hizmet kurumları tarafından karşılanması yaygın hastalıkların ortaya çıkmasına engel olabilmektedir. Bunun yanında eğitim hizmetlerinden ücretsiz faydalandırılmaları, ulusal dili konuşabilmelerine olanak tanımakta ve toplum içerisinde yaşamalarını sağlamaktadır. Ayrıca eğitim hizmetleri ile ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma için ihtiyaç duyulan verimli iş gücü arzını meydana getirecek olan beşeri sermaye oluşmaktadır.

2.5.1.5. Yaşlı ve Engelli Yardımları

Engelli vatandaşların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması için yürütülen Kamuda Engelli Kontenjanı Programı bünyesinde istihdam edilen engelli memur sayısı 2002 yılında 5.777 iken, bu sayı 2018 yılı Mart ayı itibariyle 51.814'e çıkarılmıştır (ASHB Yıllık Rapor, 2019: 118). Yine hiçbir sosyal güvencesi olmayan yaşlıların sosyal hayata katılabilmeleri için yapılan sosyal yardımların faydalanicılarının sürekli arttığı aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de 2022 sayılı kanun kapsamında yaşlılık ve engelli maaşı şeklinde sosyal yardımlardan faydalananların 2013-2019 yılları arası durumu gösterilmektedir. 2013 yılında yaşlılık ve engelli maaşı alan kişi sayısı 1.222.748 iken bu sayı yıllar itibari ile artış göstermiş ve 2019 yılında 1.510.293'e yükselmiştir.

Tablo 24: 2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sahibi Sayısı, 2013-2018, Türkiye.

Yıl	Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sahibi Sayısı
2013	1.222.748
2014	1.300.377
2015	1.272.038
2016	1.292.355
2017	1.313.822
2018	1.412.857
2019	1.510.293

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları 2013-2019.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de 2022 sayılı kanun kapsamında düzenli nakdi yardım alan yaşlı ve engellilerin türleri ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir. 1.510.293 kişinin 805.432 kişisi yaşlılık maaşı alanlardan oluşurken, 704.861 kişi engelli maaşı alanlardan oluşmaktadır. Türkiye'de engelli ve yaşlılık maaşı alan sayısı neredeyse aynıdır. Türkiye'de yüzde yetmiş ve üzeri engeli olup sosyal yardım alan kişi sayısı 287.820'dir. Engel oranı yüzde kırk ile yüzde altmış dokuz arasında olup sosyal yardım alan kişi sayısı

352.125'tir. Bunun yanında 18 yaş altında ve engelli yakını olup sosyal yardım alanların sayısı ise 96.210 kişidir.

Tablo 25: Türlerine Göre Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sahipleri, 2019, Türkiye.

Aylık Türü	Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sahibi Sayısı
Yaşlı (65 Yaş Üstü) Aylığı	805.432
Engelli (%70 ve Üzeri) Aylığı(**)	287.820
Engelli (%40 - %69) Aylığı	352.125
Engelli Yakını Aylığı (18 Yaş Altı)	96.210
Silikozis (%15 - 34)	164
Silikozis (%35 - 54)	
Silikozis (%55 ve üzeri)	
Toplam	1.510.293

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporu 2019.

Türkiye’de sosyal yardım alan yaşlılar ve engellilerin sayısının yıllar itibari ile artmasının yanında engelli yakını olan 18 yaş altı kişilere de sosyal yardım yapılması, Türkiye’nin sosyal devlet anlayışını benimsenmiş bir ülke olduğuna ve sosyal harcamalara devam ederek yoksulluk sorununa çözüm getirebileceğine işaret etmektedir.

2.5.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü

Türkiye’de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan sosyal yardımlar, yetimler ve engelliler için yapılan muhtaç aylığı, ilk ve ortaöğretim eğitim düzeyindeki ihtiyaç sahibi öğrencilere verilen burs ödemeleri ve yoksullara yiyecek ve giyecek sağlayan imaret hizmetlerinden oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan yardımların yıllar itibari ile seyri gösterilmektedir.

Türkiye’de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ihtiyaç sahibi engellilere ve yetimlere verilen muhtaç aylıklarından faydalanan kişi sayısı 2008 yılında 4.433 iken, bu sayının 2009 yılında 3.629 kişiye düştüğü görülmektedir. Muhtaç aylığından faydalanan kişi sayısının 2017 yılına kadar üç bin rakamlarında seyrettiği ve 2017 yılında 4.653’ye ulaştığı görülmektedir. 2018 yılında ihtiyaç sahibi yetim ve engellilerden oluşan muhtaç aylığı alan kişi sayısı 4.653 kişidir. Bu rakam tabloda yer alan yıllar arasından en yüksek rakamdır. Türkiye’de daha fazla yoksul kişinin kamu hizmetinden yararlandırılmasının, yoksulluk açısından olumlu bir gösterge olduğu söylenebilir.

Türkiye’de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yiyecek ve barınma hizmetlerinden faydalanan kişi sayısının 2008 ve 2009 yıllarında diğer yıllara göre oldukça fazla olduğu

görülmektedir. 2008 yılında 149.530 kişi ve 2009 yılında 137.100 kişidir. Bu sayı 2010 yılında 21.746 kişiye düşmüş ve 2018 yılına kadar önemli bir değişiklik olmamıştır. 2018 yılında ise 2010 yılına göre yaklaşık dört kat artarak 84.280 kişiye ulaşmıştır. Bu sayılardaki artışların nedeni olarak Suriyeli göçmenlerin etkisi olduğu söylenebilir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan burs yardımlarından ilk ve ortaöğretim düzeyindeki öğrenci sayıları 2008 ve 2012 yılları arası sabit 10.000 öğrencidir. Bu sayı 2012 ve 2013 yıllarında 15.000 öğrenciye yükselmiştir. 2016 yılında 20.000'i geçmiş ve 2018 yılında 20.741 öğrenciye burs yardımı yapılmıştır. Eğitim düzeyi ile elde edilen yıllık ortalama gelir düzeyi arasındaki pozitif ilişkinin var olması nedeniyle, burs yardımı alan öğrenci sayısındaki artış yoksulluk problemi açısından olumlu bir göstergedir.

Eğitim hizmetlerinin yanında yoksul kişilerin sağlık hizmetlerinin karşılanması amacıyla faaliyet gösteren Vakıf Gureba Hastanesi'nde 2008 yılında tedavi gören kişi sayısı 4.935, 2009 yılında 4.975 ve 2010 yılında 7.414 kişidir. 2010 yılında sonra Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesine devredilmesi nedeniyle 2010 yılı sonrası veri bulunmamaktadır.

Tablo 26: Yıllara Göre Vakıflar Genel Müdürlüğü Sosyal Yardımları, 2008-2018, Türkiye

	Muhtaç Aylığı (Yetim ve engelliler)	İmarat hizmetleri	Burs (İlk ve Ortaöğretim)	Vakıf Gureba Hastanesi Fakir Hasta Tedavileri (1)	Tutar (Bin TL)
Yıl	Faydalanan Kişi Sayıları				
2008	4 433	149.530	10 000	4.935	117.014
2009	3.629	137.100	10.000	6.975	107.158
2010	3.662	21.746	10.000	7.414	34.232
2011	3.520	20.215	10.000	*	38.327
2012	3.513	20.215	15.000	*	45.794
2013	3.524	20.215	15.000	*	46.734
2014	3 598	20.215	15.000	*	52.301
2015	3 626	20.215	17 658	*	63.231
2016	3.754	20.315	20.674	*	70.710
2017	4.653	20.195	21.290	*	83,476
2018	4.869	84.280	20.741	*	102.763

Kaynak: CB Yıllık Programlar, 2010-2020.

(1)Vakıf Gureba Hastanesi tüm eklentileriyle birlikte 25 Ekim 2010 tarihinde Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesine devrolduğu için 2010 yılından sonrasına ait rakam bulunmamaktadır.

2.5.3. Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Yardım Harcamaları

Millî eğitim bakanlığı tarafından ilk ve ortaöğretim düzeyindeki ihtiyaç sahibi öğrencilere burs ödemesi şeklinde nakdi sosyal yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlardan 2008-2018 yılları arası faydalanan öğrenci sayıları ve miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Türkiye’de 2008 yılında MEB tarafından sağlanan burs ödemelerinden faydalanan öğrenci sayısı 172 bin 940 öğrenci iken, bu sayının 2017 yılı hariç yıllar itibariyle yükseldiği ve özellikle 2018 yılında sıçrayarak 1 milyon 545 bin 651 kişiye ulaştığı görülmektedir. Türkiye’de MEB tarafından verilen bursların ihtiyaç sahibi öğrencilere yönelik olması, bu öğrencilerin eğitimlerine devam etmelerini sağlaması nedeniyle yoksulluk açısından olumlu bir göstergedir.

Tablo 27: MEB Bursu Alan Öğrenci Sayısı ve Toplam Burs Miktarı, 2008-2018, Türkiye

Yıl	Faydalanan Kişi Sayıları	Tutar (Bin TL)
2008	172.940	113.137
2009	184.295	151.596
2010	211.911	188.637
2011	234.188	266.186
2012	254.128	371.159
2013	257.286	371.206
2014	285.639	338.837
2015	244.141	442.668
2016	259.481	508.542
2017	142.205	330.228
2018	1.545.651	665.572

Kaynak: CB Yıllık Programlar, 2010-2020

2.5.4. Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu

1989 yılından itibaren yükseköğrenim öğrencilerinin 9 ay süreyle karşılıksız olarak faydalandığı burs ödemeleri, işlemlerin tek elden yürütülmesi amacıyla 5102 sayılı Kanunda yapılan düzenleme ile 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren Yükseköğretim ve Kredi Yurtlar Kurumu’na (YURTKUR) devredilmiştir (SYGM, 2011). Yükseköğretim mezunlarının ilk, orta ve lise eğitim düzeyine sahip bireylere göre istihdam edilme oranları ve yıllık ortalama gelir düzeylerinin yüksek olması nedeniyle yükseköğretim düzeyinde eğitim gören yoksul öğrencilere karşılıksız burs verilmesi yoksulluk açısından önemli bir konu olmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilere verilen burs ödemelerinden yararlanan öğrenci sayılarının ve burs miktarlarının yıllara göre gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Türkiye’de 2008 yılında YURTKUR tarafından verilen burs ödemelerinden faydalanan öğrenci sayısı 181 bin 490 kişi iken, bu sayının yıllar itibariyle yükseldiği ve 2018 yılında iki kattan fazla artarak 557 bin 475 bin öğrenciye ulaştığı görülmektedir. Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde burs alan öğrenci sayılarında görülen artışın, gelecekte yoksulluk üzerinde olumlu etki doğuracağı söylenebilir.

Tablo 28: YURTKUR Bursu Alan Yükseköğretim Öğrenci Sayısı ve Toplam Burs Miktarı, 2008-2018, Türkiye

Yıl	Faydalanan Kişi Sayıları	Tutar (Bin TL)
2008	181.490	320.823
2009	198.707	375.601
2010	234.130	535.108
2011	320.912	804.125
2012	377.151	1.036.934
2013	420.962	1.205.540
2014	385.500	1.140.029
2015	375.284	1.266.752
2016	531.208	1.831.107
2017	548.156	2.053.739
2018	557 475	2 253 784

Kaynak: CB Yıllık Programlar, 2010-2020

2.5.5. Türkiye Taş Kömürü Kurumu ve Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu

Yoksul hanelerin ısınma ihtiyacını karşılamak amacı ile ücretsiz dağıtılan kömür yardımları Türkiye Taş Kömürü işletmeleri tarafından sağlanmaktadır. Uygulaması 2003 yılında başlayan bu sosyal hizmete ihtiyaç duyan vatandaşlar SYDV’lerce belirlenmektedir. Kömürler illere ulaşımı Türkiye Taş Kömürü işletmeleri tarafından sağlanırken, ihtiyaç sahibi hanelere ulaşımı Valiliklerin sorumluluğunda SYDV’ler tarafından sağlanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de yakacak yardımı yapılan muhtaç hanelerin sayısı ve yapılan yardımın miktarı gösterilmektedir. Türkiye’de 2003 yılından itibaren yakacak yardımı yapılan hane sayısı ve kömür miktarının 2019 yılına kadar sürekli arttığı görülmektedir. 2003 yılında 1.096.488 haneye 649.818 ton kömür yardımı yapılırken, 2019 yılında bu sayı iki kat artmış ve 2.088.881 haneye 2.290.375 ton kömür yardımı

yapılmıştır. Türkiye’de yapılan kömür yardımlarının hane başına düşen miktarı 2003 yılından 2019 yılına kadar 2007 yılı hariç her yıl daha fazladır. 2003 yılında Türkiye’de hane başına yapılan kömür yardımı 593 kg iken, bu sayı 2019 yılında 1.017 kg ’ye ulaşmıştır.

Tablo 29: Muhtaç Hanelere Yönelik Yapılan Yakacak Yardımların Yıllara Göre Dağılımı, 2003-2019, Türkiye

Yıl	Hane Sayısı	Kömür (Ton)	Hane başına Kömür Kg
2003	1.096.488	649.818	593
2004	1.610.170	1.052.379	654
2005	1.831.234	1.329.676	726
2006	1.797.083	1.363.288	759
2007	1.894.555	1.434.163	757
2008	2.347.728	1.852.278	789
2009	2.256.265	1.910.778	847
2010	2.237.423	1.957.495	875
2011	2.060.213	1.921.771	933
2012	2.103.324	1.992.546	947
2013	2.106.015	2.142.316	1017
2014	2.159.190	2.240.993	1038
2015	2.139.667	2.608.671	1219
2016	2.082.309	2.514.448	1208
2017	2.088.881	2.290.675	1097
2018	2.084.746	2.272.237	1090
2019	1.878.413	1.567.155	834

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları, 2013-2019. www.ailevecalisma.gov.tr

2.5.6. Belediyeler

Türkiye’de belediyeler tarafından muhtaç hanelere yönelik yapılan sosyal yardımlar, belediye bütçelerinde ekonomik sınıflandırmaya göre 05.04. kodlu hanehalkına yapılan transferler başlığı altında toplanmaktadır. Bu sosyal yardımlar, burslar ve harçlıklar şeklinde yapılan eğitim amaçlı, sağlık, yiyecek, barınma amaçlı ve muhtaç körler ve asker ailelerine yönelik yapılan sosyal transferlerden oluşmaktadır.

Türkiye’de belediyeler tarafından muhtaç hanelere yönelik yapılan sosyal yardımların tutarları ve milli hasıla içerisindeki paylarının 2006 ve 2018 yılları arası dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Türkiye’de belediyeler tarafından yapılan sosyal yardımlar/GSYH oranlarının çok düşük olduğu ve %1’ in altında kaldığı görülmektedir. Tabloya göre Türkiye’de 2006 yılından 2015 yılına kadar belediyeler tarafından muhtaç

hanelere yapılan sosyal yardımların GSYH oranları %0,4 ile %0,5 arasında değişmektedir. Bu oran 2016 yılında %0,8'e, 2017 yılında %0,10'a ve 2018 yılında %0,13' kadar yükselmiştir. Tabloda yer alan yıllar içerisinde 2018 yılı belediyeler tarafından yapılan sosyal yardım/GSYH oranının en yüksek olduğu yıldır.

Yoksul hanelerin tespit edilmesi ve bu hanelere sosyal yardımların hızlı ve etkin bir şekilde ulaştırılabilmesi açısından yerel yönetimlerin merkezi yönetime göre daha başarılı olacağı söylenebilir. Bu nedenle, yoksul hanelerin refah düzeylerinin yükseltilmesi açısından 2016 yılı sonrası belediyeler tarafından yapılan sosyal yardımların milli hasıla içerisindeki paylarının artması olumlu bir göstergedir.

Tablo 30: Belediyeler Tarafından Yapılan Sosyal Yardımların GSYH İçerisindeki Payları, %, 2006-2018, Türkiye.

Yıl	Tutar (Bin TL)	GYSH Oranı (%)*
2006	365.834	0,05
2007	436.275	0,05
2008	519.034	0,05
2009	484.860	0,05
2010	452.813	0,04
2011	543.685	0,04
2012	721.997	0,05
2013	805.000	0,04
2014	939.592	0,05
2015	1.250.000	0,05
2016	2.062.955	0,08
2017	3.220.150	0,10
2018	4.821.827	0,13

Kaynak: CB Yıllık Programlar, 2010-2020; TÜİK, GSYH Hesaplamaları.

*Yazar tarafından uyarlanmıştır.

2.6. OECD ve AB Ülkelerinde Sosyal Bütçe Anlayışı ile Yapılan Sosyal Harcama Türleri

OECD ülkeleri genellikle gelişmiş ülkelerden oluşmasına rağmen, sosyal bütçe ve sosyal devlet anlayışının ülkelerarasında farklılık göstermesi nedeniyle bütçelerinden sosyal harcamalara ayırdıkları payların oranında değişkenlik görülmektedir. Yoksul kesim ve yoksulluk üzerinde etkinliğinin önemli düzeyde olduğu düşünülen sosyal harcamalara, OECD ülkelerinin ne derecede önem verdiğinin görülebilmesi için bu harcamaların milli hasıla içerisindeki paylarına bakılması faydalı olabilmektedir.

OECD ve AB ülkelerinde sosyal koruma harcama türleri aynı olmasına rağmen, OECD ülkelerinin sosyal harcamalarını takip eden Sosyal Harcama Veri Tabanı (SOCX) idari harcamaları hesaplamaya dahil ederken, AB üye devletlerinin sosyal koruma yardımlarını istatistiksel olarak takip eden Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS) idari harcamaların sosyal boyutunun olmaması nedeniyle bu harcamaları hesaplamaya dahil etmemektedir. Türkiye’de TÜİK tarafından yapılan sosyal koruma yardımları hesaplamalarına idari harcamalar dahil edilmemektedir.

OECD ülkelerinde yapılan sosyal harcamalar, nakdi yardımlardan, doğrudan aynı mal ve hizmet sunumu şeklinde yapılan yardımlardan ve sosyal amaçlı vergi indirimlerinden oluşmaktadır. Sosyal harcamalardan yoksul haneler, yaşlılar, engelliler, hastalar, işsizler ve gençlerin faydalanması hedeflenmektedir. Sosyal yardımların, genel devlet (sosyal güvenlik fonları dahil merkezi, eyalet ve yerel yönetimler) bütçesi tarafından yapılması gerekmektedir. Genel hükümet tarafından mali akışı kontrol edilmeyen tüm sosyal yardımlar özel kabul edilmektedir. Haneler arası özel transferlerin "sosyal" olarak kabul edilmemesi nedeniyle hesaplamaya dahil edilmemiştir (OECD, Social Spending). Ayrıca OECD ve AB ülkelerinde genel devlet bütçesi tarafından sosyal harcamalar adı altında yapılan toplam sosyal koruma yardımlarına eğitim harcamaları dahil edilmemektedir. Bu nedenle eğitim harcamalarının payı sosyal harcama kapsamında ayrı olarak değerlendirilmektedir.

2.6.1. OECD ve AB Ülkelerinde Eğitim Harcamaları

Yoksul hane çocuklarının yüksek gelir düzeyinde istihdam edilerek sosyal sınıflar arası geçişine imkan tanıyan eğitim düzeyinin OECD ve AB ülkelerindeki durumunun analiz edilmesi, Türkiye’nin durumunun daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. OECD ülkelerinde toplum ve kamu tarafından eğitim harcamalarına verilen önemin görülebilmesi açısından toplam eğitim ve kamu eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki paylarına bakılması faydalı olmaktadır.

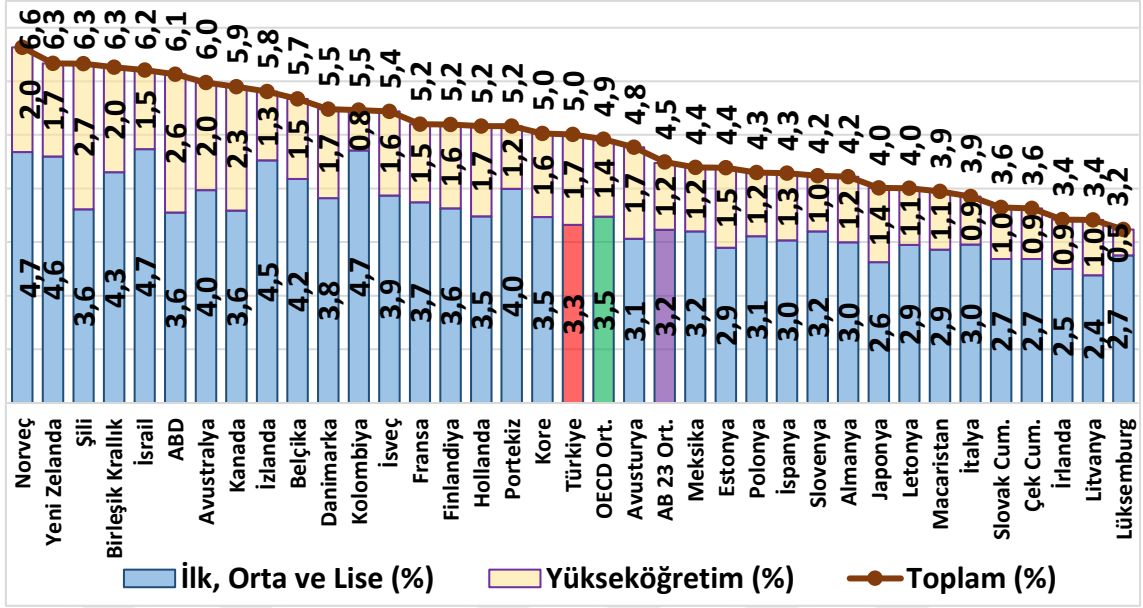
Aşağıdaki grafikte AB-23 ortalaması ve OECD ülkelerinde kamu ve özel kesim tarafından yapılan ilk, orta, lise ve yükseköğretim düzeyinde toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları verilmektedir. OECD ülkelerinin tamamında yükseköğretim düzeyine göre yükseköğretim öncesi eğitime daha fazla kaynak ayrıldığı görülmektedir. OECD ülkeleri içerisinde ilk, orta ve lise düzeyi toplam

eğitim harcamalarına milli hasılasına oranla en fazla kaynak ayıran ülke %4,7 ile Norveç, İsrail ve Kolombiya'dır. İlk, orta ve lise düzeyi eğitim harcamalarına milli hasılaya oranla en az pay ayıran ülke %2,4 ile Litvanya'dır. OECD ortalaması ise %3,5'tir. Türkiye'de ilk, orta ve lise düzeyi toplam eğitim harcamalarının milli hasılaya oranı %3,3 ile OECD ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye'de bu oranın yıllar itibarı ile yükselmesi ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında ortalamanın üstünde yer alması yoksulluk açısından olumlu bir göstergedir; ancak OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ortalamanın altında kaldığı görülmektedir.

Bunun yanında, aşağıdaki grafikte AB-23 ortalaması ve OECD ülkelerinde yükseköğretim düzeyinde yapılan toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları gösterilmektedir. Yükseköğretim düzeyinde toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı en yüksek olan ülke %2,7 ile Şili ve en düşük olan ülke %0,5 ile Lüksemburg'dur. OECD ortalaması %1,4 ve AB ortalaması %1,2'dir. Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde toplam eğitim harcamalarının payı %1,7 ile OECD ve AB ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Birinci bölümde yer alan grafik 16 ve 17'de Türkiye'de eğitim düzeyi yükseldikçe istihdam oranı ve yıllık ortalama gelirin yükseldiği gösterilmektedir. Bu veriler ışığında, Türkiye'de yükseköğretim düzeyindeki eğitim harcamaları payının OECD ve AB ortalamasının üzerinde olmasının gelirin adil dağılımı ve yoksulluk açısından olumlu bir gösterge olduğu söylenebilir.

Ayrıca grafik 43'te AB-23 ortalaması ve OECD ülkelerinde toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları gösterilmektedir. Buna göre toplam eğitim harcamaları milli hasıla oranı en yüksek olan ülke %6,6 ile Norveç'tir. Bu ülkeyi takiben %6,3 ile Yeni Zelanda, Şili ve İngiltere gelmektedir. Toplam eğitim harcamaları milli hasıla oranı en düşük olan OECD ülkesi %3,2 ile Lüksemburg'dur. OECD ortalaması %4,9 ve AB ortalaması %4,5'tir. Türkiye'de toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı %5 ile OECD ve AB ortalamanın üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, bu göstergenin yoksulluk ve gelir dağılımı açısından olumlu bir gösterge olduğu söylenebilir.

Grafik 43: Toplam Eğitim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı, %,2017, OECD ve AB-23 Ortalaması.

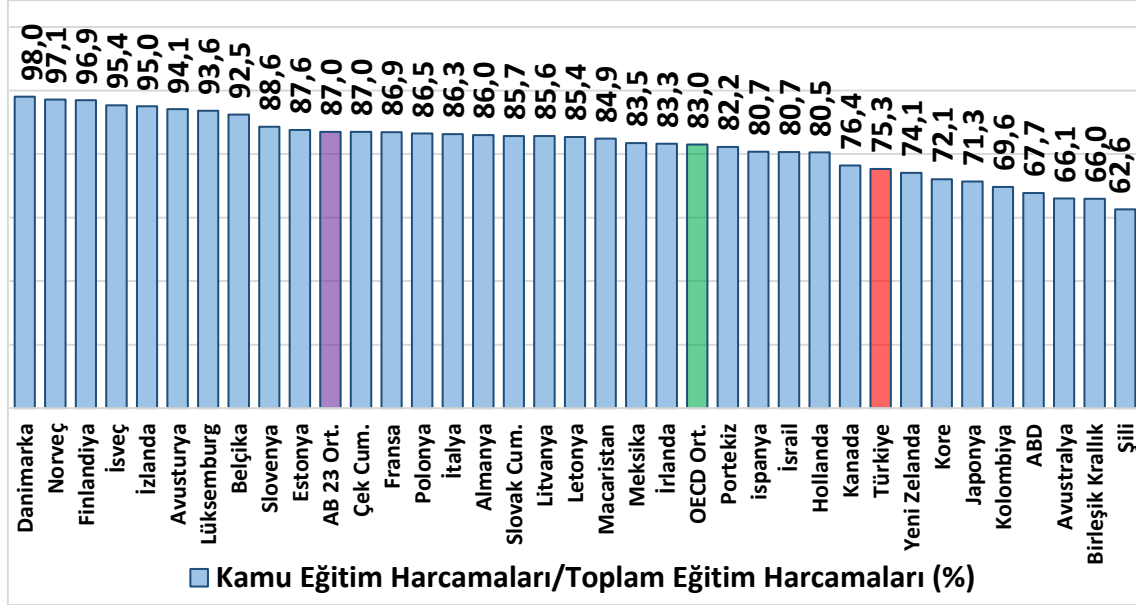
Kaynak: OECD, Education at a Glance 2020.

Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde yapılan toplam eğitim harcamalarının yanında tüm eğitim düzeylerinde yapılan toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki paylarının OECD ve AB ortalamasının üzerinde olması olumlu bir göstergedir; ancak bu harcamaların kamu ya da haneler tarafından karşılanması yoksulluk üzerine farklı yönlerde etki doğurabilmektedir. Bu nedenle aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinde yapılan toplam eğitim harcamaları içerisinde kamu kesiminin payı gösterilmektedir. Grafikte ayrıca AB ülkelerinde kamu eğitim harcamaları payının ortalaması yer almaktadır.

Aşağıdaki grafiğe göre toplam eğitim harcamaları içerisinde kamu kesiminin payı en yüksek olan OECD ülkesi %98 ile Danimarka’dır. Bu ülkede eğitim harcamalarının neredeyse tamamı kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmektedir. Kamu kesim payı en yüksek olan ikinci OECD ülkesi %97,1 ile Norveç’tir. Toplam eğitim harcamaları içerisinde kamu kesimi payı en düşük olan ülke 62,6 ile Şili’dir. Şili toplam eğitim harcamaları milli hasıla oranı sıralamasında (grafik 42) OECD ülkeleri içerisinde üçüncü sıradaydı. Bu harcamaların önemli bir kısmının haneler tarafından karşılandığı söylenebilir. Kamu kesimi payı OECD ve AB ortalaması sırası ile %83 ve %87’dır. Türkiye’de bu oran %75,3 ile OECD ve AB ortalamasının altında kalmıştır. Yoksulluk

açısından Türkiye’de kamu kesimi eğitim harcamalarına daha fazla pay ayrılmasının faydalı olacağı söylenebilir.

Bunun yanında, eğitim düzeylerine göre toplam eğitim harcamaları içerisinde kamu, hanehalkı ve özel kurumların harcamalarının dağılımına bakılması faydalı olabilmektedir. Eğitim harcamalarını yeterli düzeyde kaynak ayıramayan yoksul kesim açısından, toplam eğitim harcamaları içerisinde kamu payının yüksek olması olumlu bir göstergedir.

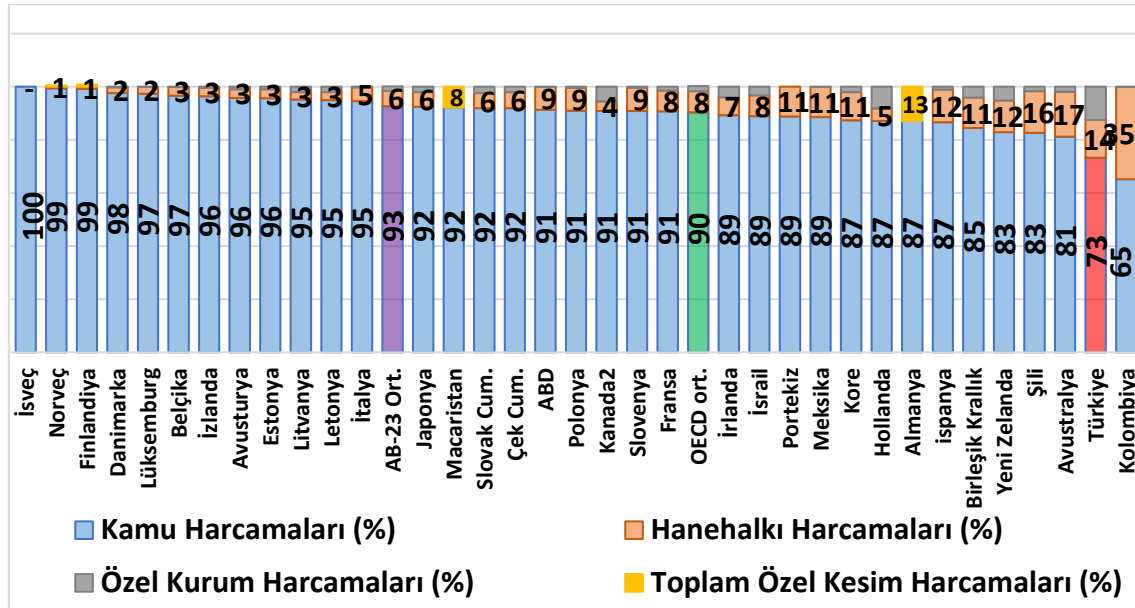
Grafik 44: Kamu Eğitim Harcamalarının Toplam Eğitim Harcamaları İçerisindeki Payı, %, 2017, OECD ve AB-23 Ortalaması.

Kaynak: OECD, Education at a Glance 2020.

Aşağıdaki grafikte ilk, orta ve lise öğretim düzeyinde yapılan eğitim harcamalarının finansmanına göre dağılımları verilmektedir. OECD ülkeleri kamu eğitim harcamasının payı yüksek olandan düşük olana doğru sıralanmıştır. İsveç’te ilk, orta ve lise düzeyi eğitim harcamalarının tamamı kamu tarafından karşılanmaktadır. Bu ülkeyi takiben kamu kesimi payı %99 olan Norveç ve Finlandiya gelmektedir. Bu eğitim düzeyinde kamu kesimi payı en düşük olan OECD ülkesi %65 oranıyla Kolombiya’dır. Kolombiya’da yükseköğretim düzeyine kadar olan eğitim harcamalarının %35’i hanehalkı tarafından karşılanmaktadır. OECD ve AB ortalaması sırası ile %90 ve %93 gibi yüksek bir orandır.

Aşağıdaki grafiğe göre, Türkiye’de ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim harcamalarının kamu kesimi tarafından karşılanma oranı %73, hanehalkı tarafından cepten ödenen harcamaların oranı %14 ve özel kurumlar tarafından yapılan harcama oranı %13’tür.

Grafikte yer alan ülkeler arasında hanehalkı tarafından yapılan eğitim harcama payı en yüksek olan ülke Kolombiya, ardından Şili ve Türkiye gelmektedir.

Grafik 45: İlk, Orta ve Lise Eğitim Düzeyinde Toplam Eğitim Harcamalarının Finansmanına Göre Dağılımı, %, 2017, OECD ve AB Ortalaması.

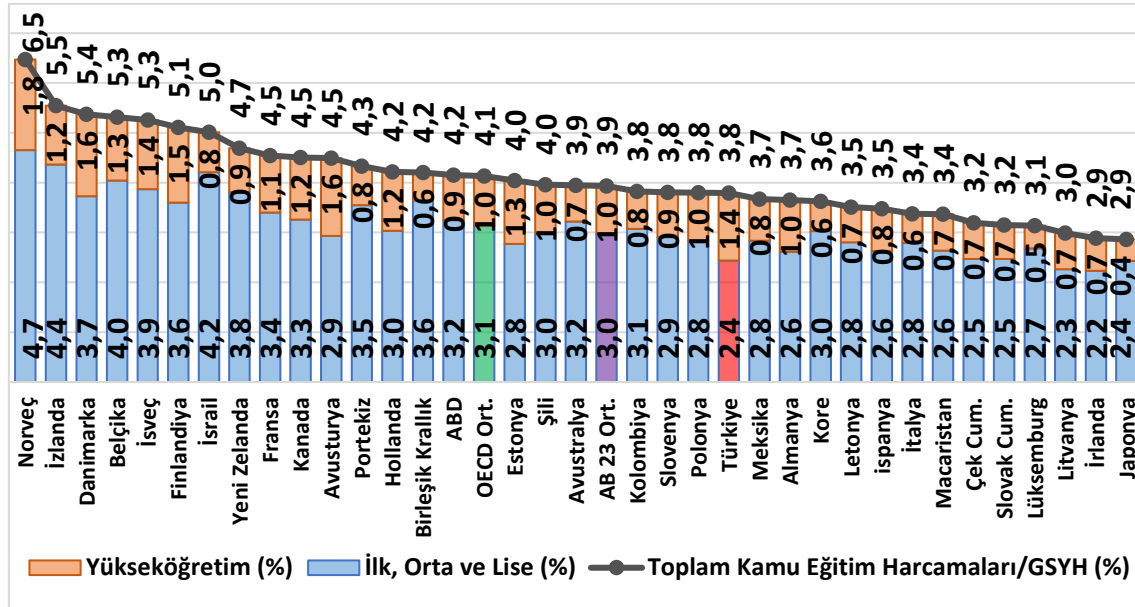
Kaynak: OECD, Education at a Glance 2020.

Eğitim harcamalarının kamu tarafından karşılanması durumunda haneler üzerindeki (özellikle yoksul hanlar) yükün azaldığı, İsveç'te olduğu gibi hanehalkı eğitim harcamalarının olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinde eğitim düzeyine göre toplam kamu eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları incelenmektedir. Grafikte OECD ülkeleri, toplam kamu eğitim harcamaları milli hasıla oranı en yüksek olan ülkeden en düşük olan ülkeye doğru sıralanmaktadır. Grafikte ayrıca AB ülkelerinin ortalaması verilmektedir. Grafiğe göre toplam kamu eğitim harcamaları milli hasıla içerisindeki payı en yüksek olan ülke %6,5 ile Norveç'tir. Bu ülke aynı zamanda yükseköğretim öncesi ve sonrası eğitim düzeylerinde kamu eğitim harcamaları milli hasıla oranı en yüksek olan OECD ülkesidir. Toplam kamu eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı en düşük olan OECD ülkeleri %2,9 ile Japonya ve İrlanda'dır. OECD ve AB ortalamaları sırası ile %4,1 ve %3,9'dür.

Türkiye'de kamu eğitim harcamaları milli hasıla oranı %3,8 ile OECD ve AB ortalamasının biraz altında kalmıştır. Bu payın %2,4'ü ilk, orta ve lise eğitim düzeyine aitken, %1,4'ü yükseköğretime aittir. Türkiye'de kamu eğitim harcamalarının milli hasıla

içerisindeki payının, yükseköğretim öncesi eğitim düzeyinde ortalamanın altında kalmasına rağmen yükseköğretim düzeyinde OECD ve AB ortalamasının üzerinde gerçekleştiği görülmektedir.

Bu durum, Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin yoksul hane çocuklarından oluşması halinde yoksulluk sorunu ve gelirin adil dağılımı açısından olumlu bir göstergedir; tersi durumda ise zengin hane çocuklarının eğitimlerinin kamu tarafından desteklenmesi sonucu, çalışma koşulları iyi alanlarda bu kesimin istihdam edilmesine neden olacaktır. Bu durumda gelirin eşitsiz dağılımını körüklenmekte ve yoksulluk sorunu devam etmektedir.

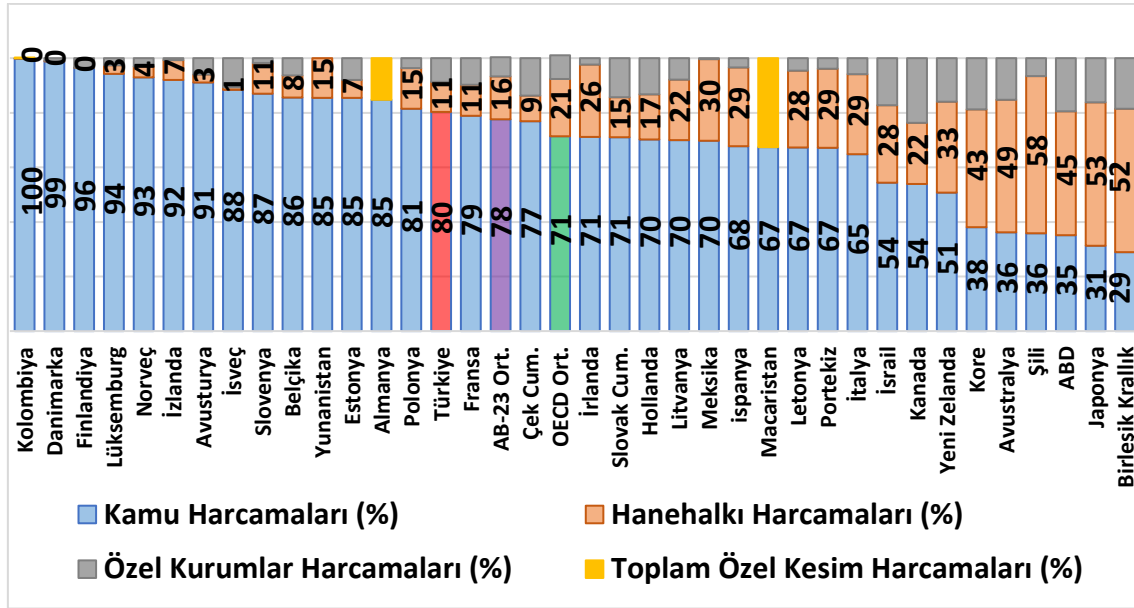

Grafik 46: Eğitim Düzeyine Göre Toplam Kamu Eğitim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2017, OECD ve AB-23 Ortalaması

Kaynak: OECD, Education at a Glance 2020.

Eğitim düzeyine göre istihdam şansı ve yıllık ortalama geliri en yüksek olan bireylerin yükseköğretim mezunları olması nedeniyle aşağıdaki grafikte yükseköğretim düzeyinde yapılan toplam harcamaların sağlayıcılarına göre dağılımları verilmektedir. Kolombiya OECD ülkeleri içerisinde yükseköğretim öncesi eğitim düzeyinde kamu eğitim harcamaları payı en düşük olan ülke iken, yükseköğretim düzeyinde eğitim harcamalarının tamamı kamu tarafından karşılanmaktadır. Bu ülkeyi takiben %99 ile Danimarka ve %96 ile Finlandiya gelmektedir. Yükseköğretim eğitim düzeyinde toplam eğitim harcamaları içerisinde kamunun payı OECD ve AB ortalaması için sırası ile %71

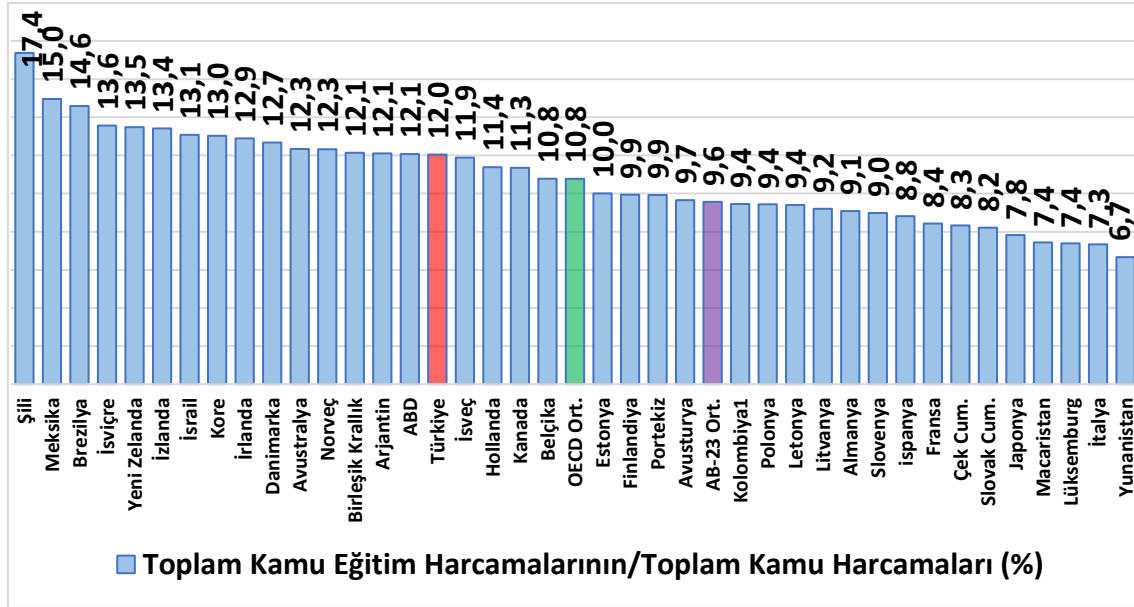
ve %78'dir. OECD ve AB ülkeleri genel itibariyle yükseköğretim öncesi eğitim düzeyini yükseköğretim düzeyine göre daha kamusal mal olarak görmektedir. Türkiye'de yükseköğretim düzeyi eğitim harcamalarında kamunun payı %80'dir. Bu oran ile OECD ve AB ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde yapılan hanehalkı eğitim harcamalarının payı %11'dir. Yükseköğretim için kamunun payı en düşük olan ülke %29 ile İngiltere ve ardından %31 ile Japonya gelmektedir. Bu ülkelerde yükseköğretim için hanehalkı eğitim harcamalarının payının %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir.

Grafik 47: Yükseköğretim Düzeyinde Toplam Eğitim Harcamalarının Finansmanına Göre Dağılımı, %, 2017, OECD ve AB Ortalaması

Kaynak: OECD, Education at a Glance 2020.

OECD ve AB ülkelerinde kamu tarafından eğitime verilen önemin görülebilmesi için aşağıdaki grafikte kamu eğitim harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payları gösterilmektedir. OECD ülkeleri içerisinde kamu bütçesinden eğitim harcamalarına en fazla pay ayıran ülke %17,4 ile Şili ve en az pay ayıran ülke %6,7 ile Yunanistan'dır. OECD ve AB ortalaması sırasıyla %10,8 ve %9,6'dır. Türkiye'de kamu bütçesinden eğitim harcamalarına ayrılan pay %12 ile OECD ve AB ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin bütçesine oran ile çoğu OECD ve AB ülkesine göre eğitime daha fazla önem verdiği söylenebilir.

Grafik 48: Kamu Eğitim Harcamalarının Kamu Bütçesi İçerisindeki Payı, %, 2018, OECD.

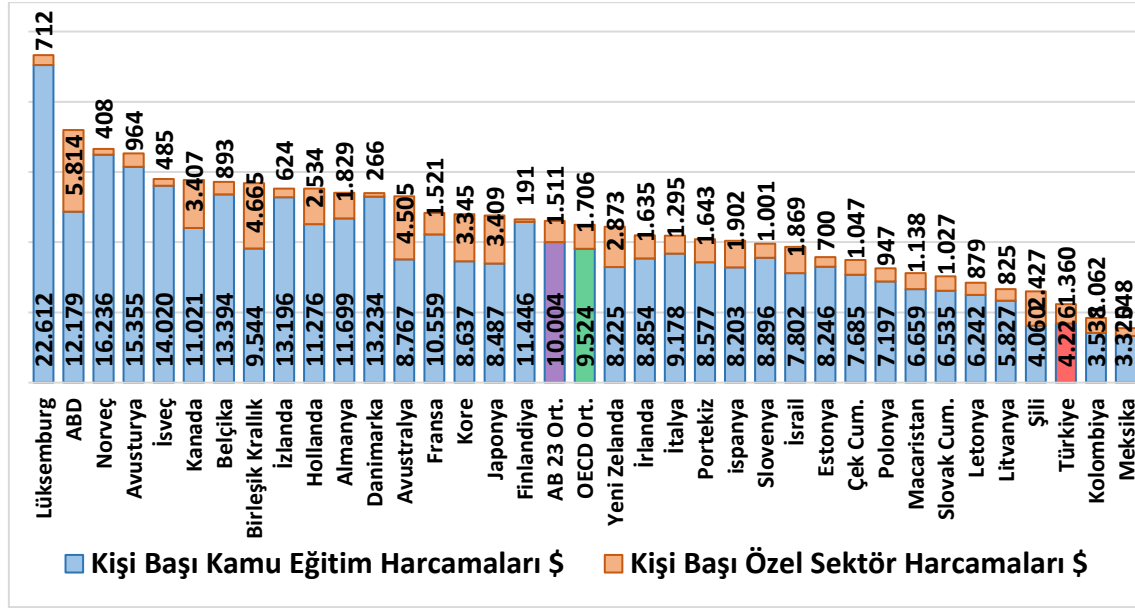
Kaynak: OECD, Education at a Glance 2020.

OECD ülkelerinde eğitime yönelik yapılan harcamaların kamu, hanehalkı ve özel kesim ayrımı ve bütçe içerisindeki payının büyüklüğüne göre yapılan değerlendirmelerin yanında, nüfusun etkisini izole eden kişi başına düşen eğitim harcamalarına bakılması faydalı olabilmektedir. Bu nedenle aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinde satın alma gücü paritesine (SGP) göre ABD doları cinsinden kişi başına düşen kamu, özel ve toplam eğitim harcamaları verilmektedir. OECD ülkelerinin yanında ayrıca AB ortalamaları verilmektedir.

Aşağıdaki grafikte OECD ülkeleri, kişi başına düşen toplam eğitim harcamaları yüksek olandan az olana doğru sıralanmaktadır. Buna göre kişi başına düşen eğitim harcaması en yüksek olan ülke Lüksemburg'dur. Bir önceki grafik 48'de Lüksemburg kamu bütçesinden eğitim harcamalarına en az pay ayıran üçüncü ülke olarak gözükmekteydi. Bu grafikte ise kamu eğitim harcamalarına en fazla pay ayıran OECD ülkesi olduğu görülmektedir. Bu nedenle analizlerde nüfusun izole edilmesi durumun daha iyi anlaşılmasına olanak tanımaktadır.

OECD ülkeleri içerisinde kişi başına düşen kamu harcaması en yüksek olan ülke 22.612\$ ile Lüksemburg'dur. Bu ülkeyi takiben 16.236\$ ile Norveç ve 15.355\$ ile Avusturya gelmektedir. Grafikte yer alan ülkelere göre kişi başına düşen kamu eğitim

harcaması en düşük ülke 3.320\$ ile Meksika'dır. Meksika aynı zamanda kişi başına toplam eğitim harcamaları en düşük olan OECD ülkesidir. OECD ülkelerinde kişi başına düşen kamu eğitim harcamaları ortalaması 9.524\$ ve AB ortalaması 10.004\$'dır. Türkiye'de kişi başına düşen kamu eğitim harcaması 4.226\$ ile ortalamanın oldukça altında kalmakta ve OECD ülkeleri içerisinde sondan dördüncü sırada, toplam harcama düzeyinde sondan üçüncü sırada yer almaktadır.

Grafik 49: Kişi Başına Düşen Kamu ve Özel Sektör Eğitim Harcamaları SGP ABD\$, 2018, AB ve OECD.

Kaynak: OECD, Education at a Glance 2020

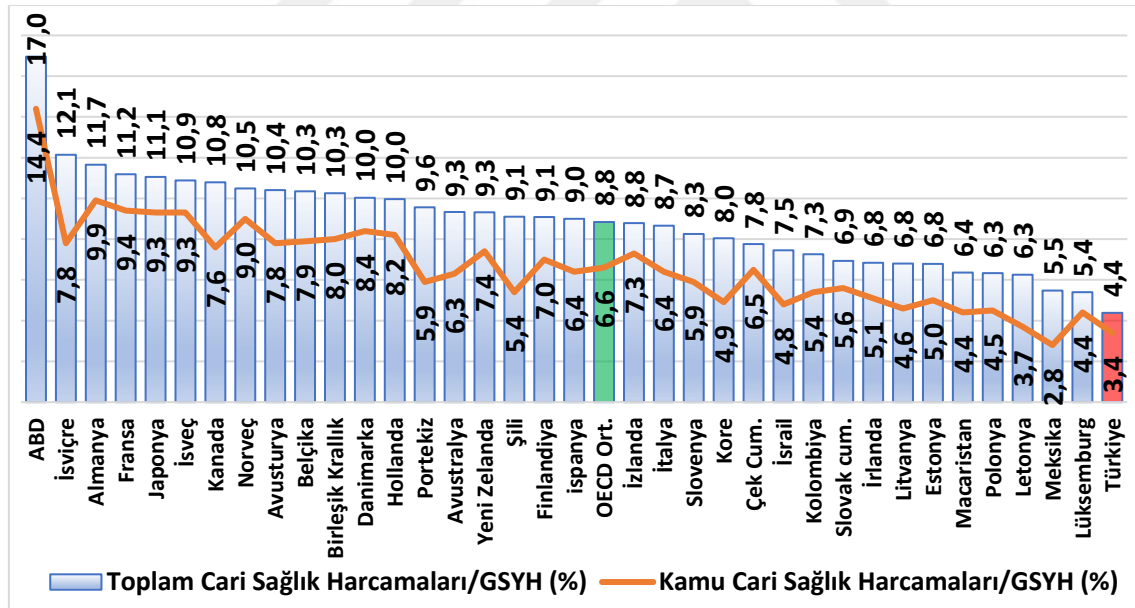
Grafik 49'a göre, Türkiye'de kişi başına düşen özel kesim eğitim harcaması 1.360\$ iken, OECD ortalaması 1.706\$ ve AB ortalaması 1.511\$'dir. Kişi başına düşen özel kesim eğitim harcaması en az olan ülke 191\$ ile Finlandiya, en fazla olan ülke 5.818\$ ile ABD'dir. Diğer OECD ülkelerine göre ABD'de eğitim hizmetlerinin yüksek maliyetli olduğu söylenebilir.

2.6.2. OECD ve AB Ülkelerinde Sağlık Harcamaları

Gelir düzeyi yoksulluk sınırı altında olan haneler bütçe kısıtı nedeniyle sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamamaktadır. Hükümetlerin yoksul hanelerin sağlık hizmeti ihtiyaçlarına yeterli düzeyde destek olmaması toplum içerisinde yaşayan sağlıklı bir kesimin meydana gelmesine ve bu kesimin bulaşıcı hastalık gibi olumsuz

dışsallıklar yaymasına neden olmaktadır. Bunun yanında sağlıklı ve eğitimli bir toplumun olduğu ekonomilerde üretici birimler verimli işgücü talebini karşılayabilmektedir. Ekonomik istikrar, büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak isteyen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kamu harcamaları ile bu hizmetlerin üretiminde bulunmakta ya da özel sektörü sübvans etmektedir.

Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinde toplam ve kamu cari sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları verilmektedir. Grafikte yoksul kesime doğrudan fayda sağlayan kamu cari sağlık harcamaları verileri incelenmektedir. Sağlık harcamalarına en çok pay ayıran ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. Sağlık harcamalarına milli hasıla içerisinde en fazla pay ayıran ülke %17 ile ABD'dir. Bu ülkeyi takiben %12,1 ile İsviçre ve %11,7 ile Almanya gelmektedir. OECD ortalaması %8,8'dir. Türkiye'nin sağlık harcamalarına geçmiş yıllara göre daha fazla önem verdiği görülse de OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında son sırada yer alarak sağlık hizmetlerine en az önem veren ülke durumunda olduğu görülmektedir.

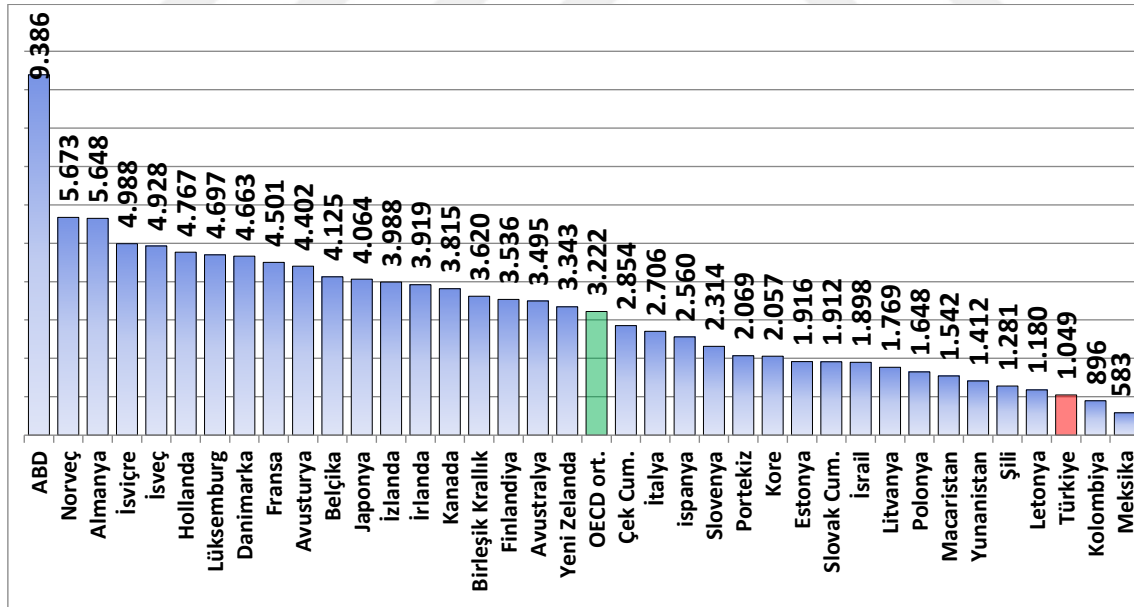
Grafik 50: Toplam ve Kamu Cari Sağlık Harcamalarının GSYH İçindeki Payı, (%), 2019, OECD.

Kaynak: OECD Health Statistics 2020.

Ayrıca grafik 50'de, sağlık harcamalarının kamu kesimi tarafından ne kadar desteklendiğinin görülebilmesi ve ülkelerarası karşılaştırmalı analiz yapılabilmesi için kamu sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları verilmektedir. Buna göre

kamu cari sağlık harcamaları milli hasıla içerisindeki payı en yüksek olan ülke %14,4 oranı ile yine ABD’dir. İkinci sırada %9,9 ile Almanya ve sonrasında %9,4 ile Fransa gelmektedir. OECD ortalaması %6,6’dır. Türkiye’de kamu cari sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı %3,4’tür. Türkiye bu oran ile OECD lkeleri arasında sondan ikinci sırada yer almaktadır. Kamu cari sağlık harcamalarının milli hasıla içerisindeki payı en düşük olan ülke %2,8 ile Meksika’dır. Kişi başına düşen harcama analizleri nüfusun etkisinin izole edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, aşağıdaki grafikte OECD lkelerinde kişi başına düşen kamu cari sağlık harcamaları satın alma gücü paritesine göre US\$ cinsinden verilmektedir.

Aşağıdaki grafiğe göre, kişi başına cari kamu sağlık harcamaları en yüksek olan ülke 9.386\$ ile ABD’dir. İkinci sırada yer alan Norveç’te kişi başına düşen kamu cari sağlık harcaması miktarı 5.673\$ ile ABD’nin yaklaşık yarısıdır. Sonrasında 5.648\$ ile Almanya gelmektedir. OECD ortalaması 3.222\$’dır. Kişi başına düşen kamu cari sağlık harcama miktarı en düşük olan ülke 583\$ ile Meksika ve ardından 896\$ ile Kolombiya’dır. Türkiye kişi başına düşen sağlık harcaması miktarı olan 1.049\$ ile OECD ortalamasının altında kalmış ve sondan üçüncü sırada yer almıştır.

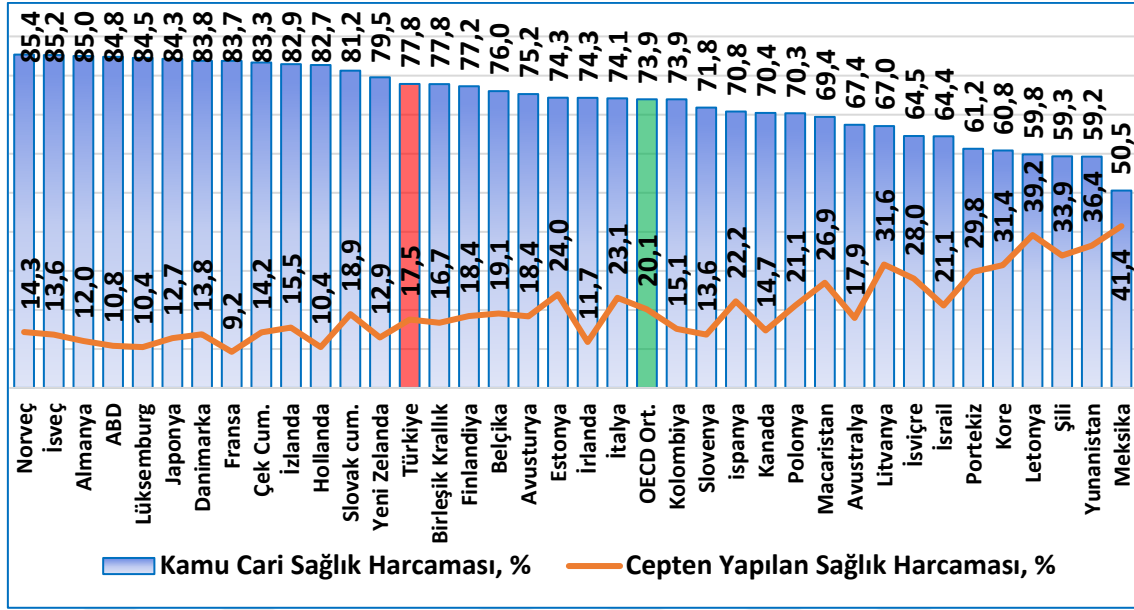
Grafik 51: Kişi Başına Düşen Kamu Cari Sağlık Harcamaları, SGP, ABD\$, 2019, OECD.

Kaynak: OECD Health Statistics 2020.

Yoksul kesimin bütçesini zorlayan cepten sağlık harcamalarının OECD ülkeleri içerisindeki paylarının incelenmesi faydalı olabilmektedir. Sağlık harcamalarının kamu tarafından karşılanması durumunda hanelerin cepten yapılan sağlık harcamalarının düştüğü aşağıdaki grafikten anlaşılmaktadır. Yoksul hanelerin bütçe kısıtı nedeniyle sağlık harcamalarını karşılayamamaları, sağlıklarını kaybetmelerine ya da bu harcamaları karşılamak için mal varlıklarını satmaları veya borçlanma yoluna başvurmaları daha fazla yoksullaşmalarına neden olabilmektedir.

Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinin toplam cari sağlık harcamaları içerisinde kamu cari sağlık harcamaları ile cepten yapılan cari sağlık harcamalarının payları verilmektedir. OECD ülkeleri içerisinde gelişmiş ülkelerin diğer ülkelere göre kamu cari sağlık harcamalarına daha fazla pay ayırdığı ve böylece cepten yapılan sağlık harcamalarının payının düştüğü görülmektedir. Grafikte toplam cari sağlık harcamaları içerisinde kamu cari sağlık harcamaları payı en yüksek olan OECD ülkesi %85,4 ile Norveç, ikinci sırada %85,2 ile İsveç ve sonrasında %85 ile Almanya gelmektedir. Bu ülkelerde cepten yapılan sağlık harcamalarının payının az olduğu görülmektedir. Norveç, İsveç ve Almanya’da cepten yapılan sağlık harcamalarının payı sırası ile %14,3, %13,6 ve %12’dir. Cepten yapılan sağlık harcamaları payının en düşük olduğu ülkeler %10,8 ile ABD ve %10,4 ile Lüksemburg’dur. Bu ülkeler, toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamaları payının yüksek olduğu ülkelerdir. ABD’de kamu sağlık harcamalarının payı %84,8 ve Lüksemburg’da %84,5’tir.

OECD ülkelerinde kamu cari sağlık harcamaları payının ortalaması %73,9’dur. Türkiye’de kamu cari sağlık harcamalarının payı %77,8 ile OECD ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Bu gösterge yoksul kesimin refah düzeyi açısından olumlu bir gelişmedir. Grafikte, toplam cari sağlık harcamaları içerisinde kamu cari sağlık harcamalarının payı azaldıkça, cepten yapılan sağlık harcamaları payının arttığı görülmektedir. OECD ülkeleri içerisinde kamu sağlık harcamalarına en az payı ayıran ülke %50,5 ile Meksika’dır. Bu ülkede hanelerin cepten yaptığı sağlık harcamaları neredeyse kamu sağlık harcamaları kadardır. Meksika’da cepten yapılan sağlık harcamalarının payı %41,4’tür. Bu ülkeyi takiben cepten yapılan sağlık harcamaları payı en yüksek olan ikinci ülke %36,4 ile Yunanistan’dır. Bu ülkede kamu sağlık harcamalarının payı %59,2 gibi düşük bir orandır.

Grafik 52: Cepten Yapılan Cari Sağlık Harcamaları ve Kamu Cari Sağlık Harcamalarının Toplam Cari Sağlık Harcamaları İçindeki Payı, (%), 2019, OECD

Kaynak: OECD Health Statistics 2020.

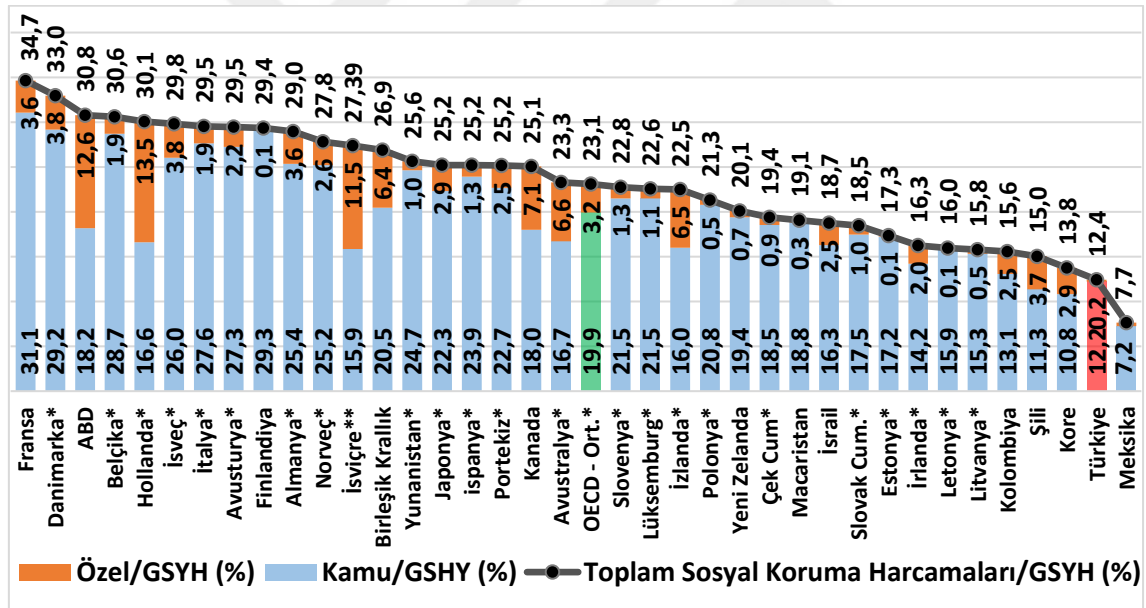
Literatürde sosyal harcamalar içerisinde yer alan kamu eğitim harcamalarının yoksulluk üzerinde olumlu etkisi olduğunun kabul edilmesinin yanında, OECD (SOCX) ve AB Ülkeleri (ESSPROS) hesaplamalarında sosyal koruma yardımlarına dahil edilmemesi nedeniyle ayrı bir başlıkta değerlendirilmiştir. Bunun yanında, EUROSTAT'tan elde edilen verilerde, sosyal koruma yardımları içerisinde yer alan sağlık harcamaları hesaplamalarında yatırım harcamalarının yanında idari harcamaların da hesaplama dahil edilmemesi nedeniyle sağlık harcamaları ayrı bir başlık halinde değerlendirilmiştir. Sonraki başlıkta sağlık, emekli/yaşlılık, engelli, dul/yetim ve işsizlik yardımlarından oluşan sosyal koruma yardımlarının OECD ve AB ülkelerindeki durumu incelenmektedir.

2.6.3. OECD ve AB Ülkelerinde Sosyal Koruma Yardımları

OECD ve AB ülkelerinde sosyal koruma yardımları yaşlılık, dul/yetim, engelli, sağlık, işsizlik ve aile/çocuk yardımları gibi ihtiyaç sahibi kesime yönelik yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Aşağıdaki grafikte özel ve kamu kesimi tarafından yapılan toplam sosyal koruma yardımlarının milli hasıla içerisindeki payları verilmektedir. Sosyal harcamalar içerisinde yer alan eğitim harcamaları sosyal koruma yardımlarına dahil edilmemektedir. Bu nedenle aşağıda yer alan grafikte eğitim harcamaları dahil değildir. Ayrıca OECD sosyal harcamalar veri seti (SOCX) hesaplamalarında sosyal koruma yardımlarının

uygulama aşamasında oluşan idari harcamalar sosyal koruma yardımlarına dahil edilmektedir. AB ülkeleri için EUROSTAT veri setinde idari harcamalar sosyal yardım hesaplamalarına dahil edilmemektedir. Bu nedenle veriler farklılık gösterebilmektedir.

Aşağıdaki grafikte yer alan OECD ülkeleri içerisinde özel, kamu ve toplam sosyal koruma yardımlarının GSYH içerisindeki payları verilmektedir. Grafikte, OECD ülkeleri toplam sosyal koruma yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülkeden en düşük olan ülkeye doğru sıralanmaktadır. Buna göre toplam sosyal koruma payı en fazla olan ülke %34,7 gibi yüksek bir orana sahip Fransa'dır. Bu ülkeyi takiben %33 ile Danimarka ve %30,8 oranı ile ABD gelmektedir. Toplam sosyal koruma payı en düşük olan ülke ise %7,7 ile Meksika'dır. OECD ülkelerinde toplam sosyal koruma yardımlarının milli hasıla içerisindeki paylarının ortalaması %23,1'dir. Türkiye'de yıllar itibariyle sosyal koruma yardımları milli hasıla oranının yükselmesine rağmen, OECD ortalamasının oldukça altında kalarak %12,4 oranı ile sondan ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Grafik 53: Toplam Sosyal Koruma Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2018, OECD.

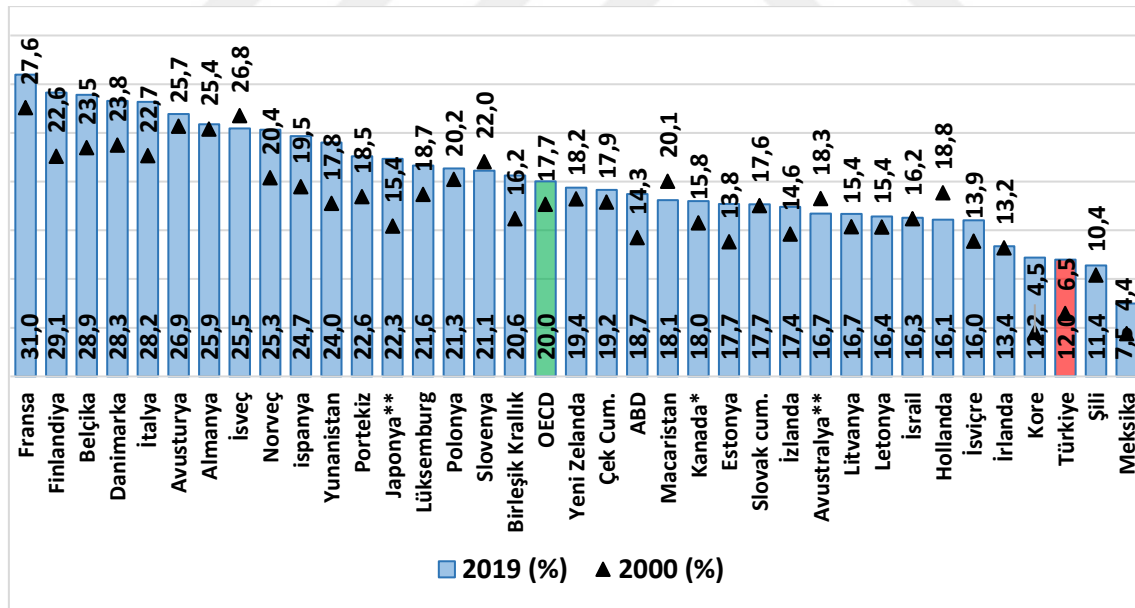
Kaynak: OECD, Social Protection-Social Spending. *Veri yıl 2017, **2015. Not: veriler yazar tarafından uyarlanmıştır.

Ayrıca grafik 53'e göre ABD, Hollanda ve İsviçre'de sosyal koruma yardımları içerisinde kamu ve özel kesim tarafından yapılan yardımların oranı neredeyse aynıdır. ABD'de kamu ve özel sosyal koruma yardımları GSYH oranı sırası ile %18,2 ve %12,6'dır. Hollanda'da kamu ve özel yardımlar sırası ile %16,6 ve %13,5'tir. İsviçre'de kamu ve

özel yardımların oranı sırası ile %15,9 ve %11,5'tir. Bu ülkelerde bireyler tarafından sosyal yardımlaşma vakıflarına aktarılan fonlar neticesinde yoksulluk sorununa çözüm arandığı söylenebilir

Aşağıdaki grafikte 2000 yılına göre 2019 yılında OECD ülkeleri içerisinde sosyal koruma yardımlarına hangi ülkelerin daha fazla önem verdiğini görebilmek amacıyla kamu tarafından yapılan sosyal koruma yardımlarının GSYH içerisindeki değişimi incelenmektedir.

OECD ülkeleri içerisinde 2019 yılında kamu tarafından sağlanan sosyal koruma yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %31,2 ile Fransa ve en düşük paya sahip ülke %7,5 ile Meksika'dır. OECD ortalaması %20,1'dir. Türkiye'de kamu sosyal koruma yardımları GSYH oranı %12,5 ile OECD ortalaması altında kalsa da 2000 yılına göre kamu sosyal yardımlarını en fazla artıran ikinci ülkedir. Türkiye'nin 2000 yılına göre kamu sosyal yardım harcamalarını neredeyse iki kat, Kore'nin ise yaklaşık üç kat artırdığı görülmektedir. Bu veriler ışığında, Türkiye'de sosyal devlet anlayışının geliştiği ve 2000 yılına göre yoksul kesimin refah düzeyinin yükseldiği söylenebilir.

Grafik 54: Kamu Sosyal Koruma Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2000 ve 2019, OECD.

Kaynak: OECD, Social Protection-Social Spending. *2018, **2017.

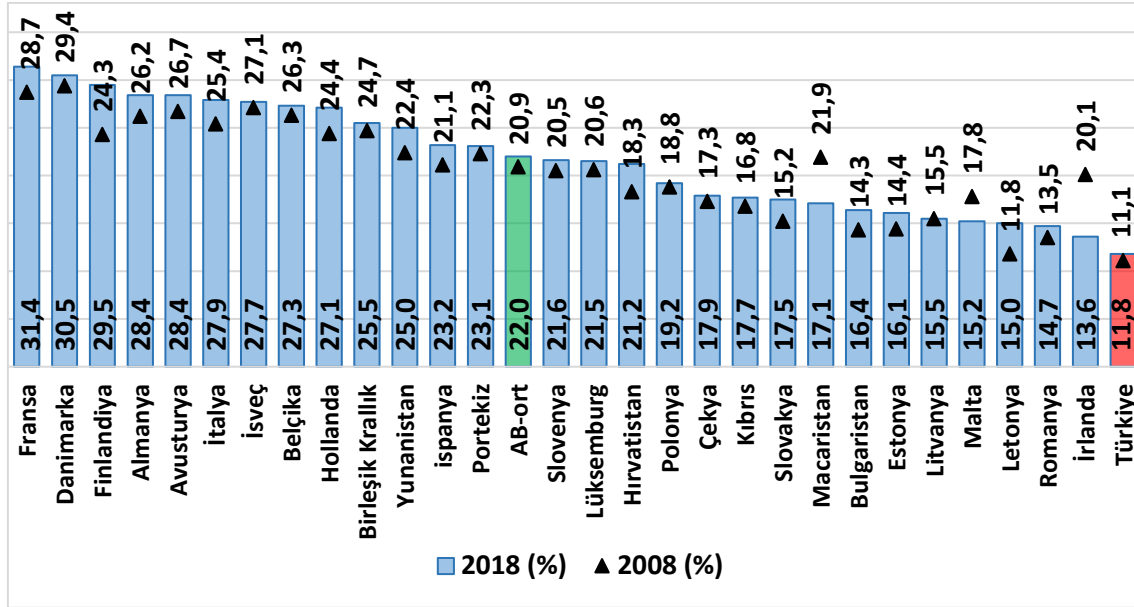
Ayrıca grafik 54'te İsveç, Slovenya, Macaristan, Avustralya, Slovak Cum., İsrail ve Hollanda'da kamu sosyal yardım harcamaları payının 2000 yılına göre 2018 yılında azaldığı görülmektedir. OECD ülkeleri içerisinde sosyal koruma yardım harcamaları payını en fazla azaltan ülke 2,76 puan ile Hollanda'dır. Hollanda'nın kamu sosyal koruma yardımları GSYH oranında yaşanan bu azalmanın nedeni, 2006 yılında yapılan sağlık reformudur. Bu yıl itibarıyla sağlık harcamalarının özel sağlık sigortaları tarafından finanse edilmeye başlanması neticesinde kamu sağlık harcamalarında görülen azalma sosyal koruma yardımları GSYH oranını düşürmüştür (OECD, Society at a Glance 2019).

Aşağıdaki grafikte Türkiye ve AB-27 (2013-2020 yılı ülkeleri) ülkelerinde 2008 ve 2018 yıllarında yapılan toplam sosyal koruma yardımlarının GSYH içerisindeki payları gösterilmektedir. Grafikte ülkeler, 2018 veri yılına göre toplam sosyal koruma yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülkeden en düşük olan ülkeye doğru sıralanmaktadır. 2018 yılında sosyal koruma yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %31,4 ile Fransa'dır. Bu ülkeyi %30,5 ile Danimarka takip etmektedir. 2018 yılında AB ülkeleri ortalaması %22'dir.

Bunun yanında, 2018 yılında Türkiye'nin sosyal koruma yardımları GSYH oranı %11,8 olarak gerçekleşmiştir. AB-27 ortalamasına göre Türkiye'nin sosyal koruma yardımlarına milli hasıladan ayırdığı payın çok düşük olduğu görülmektedir. Türkiye bu oran ile grafikte sonuncu sırada yer almaktadır.

Ayrıca, grafikte sosyal koruma yardımları GSYH payının 2008 yılına ait verileri gösterilmektedir. Buna göre 10 yıllık süreçte Macaristan, Malta ve İrlanda dışında bütün ülkelerin sosyal koruma yardımlarına GSYH'ya oranla daha fazla pay ayırdıkları anlaşılmaktadır. İrlanda'da sosyal koruma yardımları GSYH oranı 2008 yılında %20,1'den 2018 yılında %13,6'ya, Macaristan'da %21,9'dan %17,1'e ve Malta'da 17,8'den %15,2'ye gerilemiştir. Litvanya ülkesinin 2008 ve 2018 yılı verileri %15,5 ile aynı kalmıştır.

Türkiye'de ise sosyal koruma yardımları GSYH oranı 2008 yılında 11,1'den 2018 yılında %11,8'e yükselmiştir. Ancak Türkiye 2008 ve 2018 yıllarına ait oranları ile grafikte sonuncu sırada yer almaktadır.

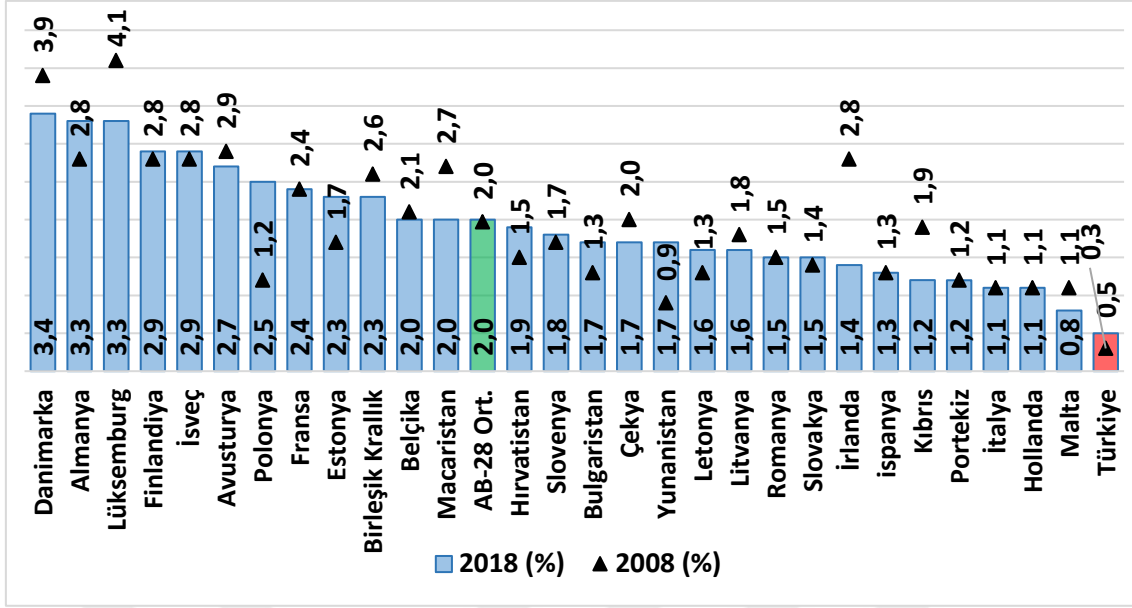
Grafik 55: Sosyal Koruma Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB-27

Kaynak: Eurostat, Social protection benefits

2.6.3.1. OECD ve AB Ülkelerinde Aile/Çocuk Yardımları

Aile yardımları yoksul hanelerin gıda, giyim, yakacak ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan yardımlardır. Bunun yanında, çocuk doğum yardımları, yoksul ailelerinin çocuklarına ücretsiz sunulan kreş ve gündüz bakımevi hizmetleri gibi yardımlar yoksul hanelere önemli bir gelir desteği sağlamaktadır. Aşağıdaki grafikte AB-27 (2013-2020 yılı ülkeleri) ülkelerinde 2008 ve 2018 yıllarında gerçekleşen aile yardımlarının GSYH içerisindeki payları verilmektedir. Grafikte AB ülkeleri 2018 yılına göre aile yardımlarının GSYH içerisindeki payı en yüksek olandan en düşük olan doğru sıralanmıştır.

Aşağıdaki grafiğe göre 2018 yılında aile/çocuk yardımlarının GSYH içerisindeki payı en fazla olan ülke %3,4 ile Danimarka'dır. Bu ülkeyi takiben %3,3 oranı ile Almanya ve Lüksemburg gelmektedir. Aile/çocuk yardımlarına GSYH'nden en az pay ayıran ülke %0,5 oranı ile Türkiye'dir. AB-27 ortalaması %2'dir. Türkiye AB-27 ortalamasından oldukça uzak kalmıştır. 2008 yılında Türkiye'nin aile/çocuk yardımları GSYH oranı %0,3'tür. Türkiye'nin bu oranı 10 yıl içerisinde neredeyse iki katına yakın yükselmiş olmasına rağmen AB-27 ortalamasından uzak kalması nedeniyle yoksul hanekalkı açısından olumsuz bir göstergedir.

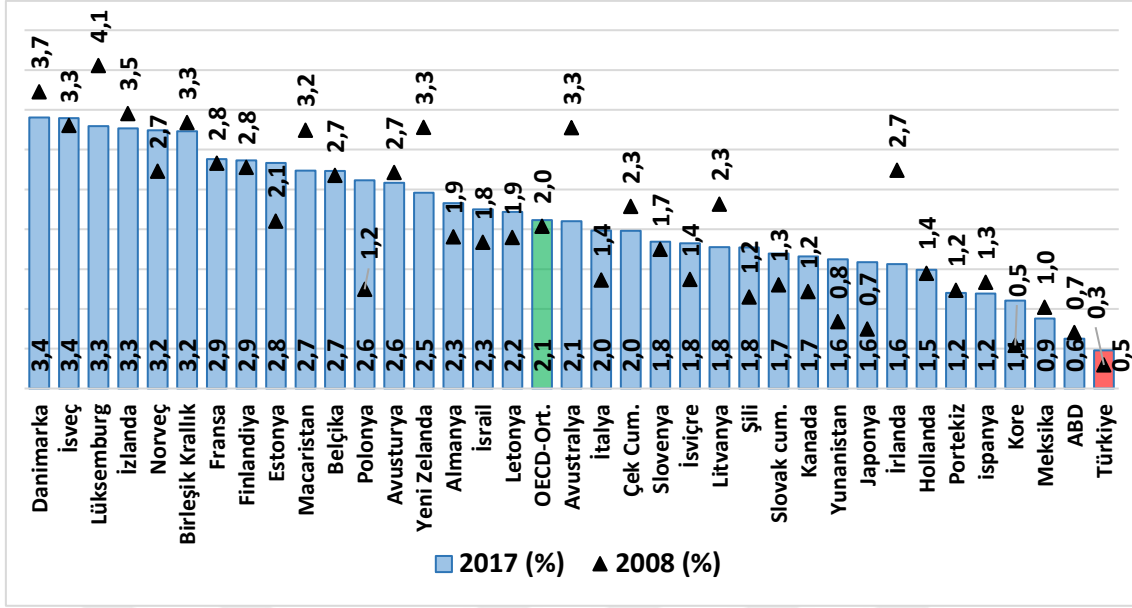

Grafik 56: Aile/Çocuk Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB-27

Kaynak: Eurostat, Social protection benefits

Bunun yanında, çoğu AB-27 ülkesinde 2008 yılına göre 2018 yılında aile/çocuk yardımları GSYH oranının azaldığı görülmektedir. Bu bayi en fazla azaltan ülke 1,4 puan ile İrlanda'dır. İrlanda'da 2008 yılında aile/çocuk yardımları GSYH oranı %2,8 iken, bu oranı 2018 yılında %1,4'e gerilemiştir. 2008 yılına göre 2018 yılında aile/çocuk yardımları GSYH oranını en fazla artıran ülke ise 1,3 puan ile Polonya'dır. Polonya'nın 2008 yılı aile/çocuk yardımları GSYH oranı %1,2'den 2018 yılında %2,5'e yükselmiştir.

Aşağıdaki grafikte 2008 ve 2017 yıllarında OECD ülkelerinde aile yardımları GSYH oranları verilmektedir. Grafikte OECD ülkeleri 2017 yılına göre aile yardımları GSYH oranı en büyük olandan oranı en düşük olan ülkeye doğru sıralanmaktadır. OECD ülkeleri içerisinde AB ülkelerinde olduğu gibi aile yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %3,4 oranı ile Danimarka'dır. Bu ülkeyi takiben yine %3,4 oranı ile İsveç ve %3,3 ile Lüksemburg gelmektedir. 2017 yılında aile yardımlarına en az pay ayıran ülke %0,48 ile Türkiye'dir. Türkiye bu oranı ile %2,12 olan OECD ortalamasının oldukça altında kalmıştır. 2008 yılında aile yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %4,06 ile Lüksemburg, en düşük orana sahip ülke ise %0,3 ile yine Türkiye'dir. Türkiye'nin aile yardımları GSYH oranı son 10 yılda yükselme göstermesine rağmen, OECD ortalaması ile karşılaştırıldığında yoksul haneler açısından olumsuz bir gösterge olduğu söylenebilir.

Grafik 57: Aile/Çocuk Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payı, %, 2008 ve 2017, OECD.

Kaynak: OECD, Social Protection-Social Spending

Bunun yanında, 2008 yılına göre 2017 yılında aile yardımları GSYH oranını en fazla yükselten ülke 1,4 puan ile Polonya'dır. Polonya'nın 2008 yılında aile yardımları GSYH oranı %1,25 iken, bu oran 2017 yılında %2,62 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılına göre 2017 yılında aile yardımları GSYH oranını en fazla azalan ülke ise 1,2 puan ile İrlanda ve Avustralya'dır.

2.6.3.2. OECD ve AB Ülkelerinde Sağlık Yardımları

Sağlık yardımları, OECD ve AB ülkelerinin sosyal koruma yardımları içerisinde milli hasılaya oranla önemli miktarda kaynak ayırdıkları yardım türlerinden biridir. Sosyal güvenliğin olmadığı toplumlarda, özel kesim tarafından sunulan sağlık hizmetlerinin yüksek maliyetli olması nedeniyle yeterli bir gelir düzeyine sahip olmayan yoksul kesim bu hizmetlerin faydasından mahrum kalacaktır.

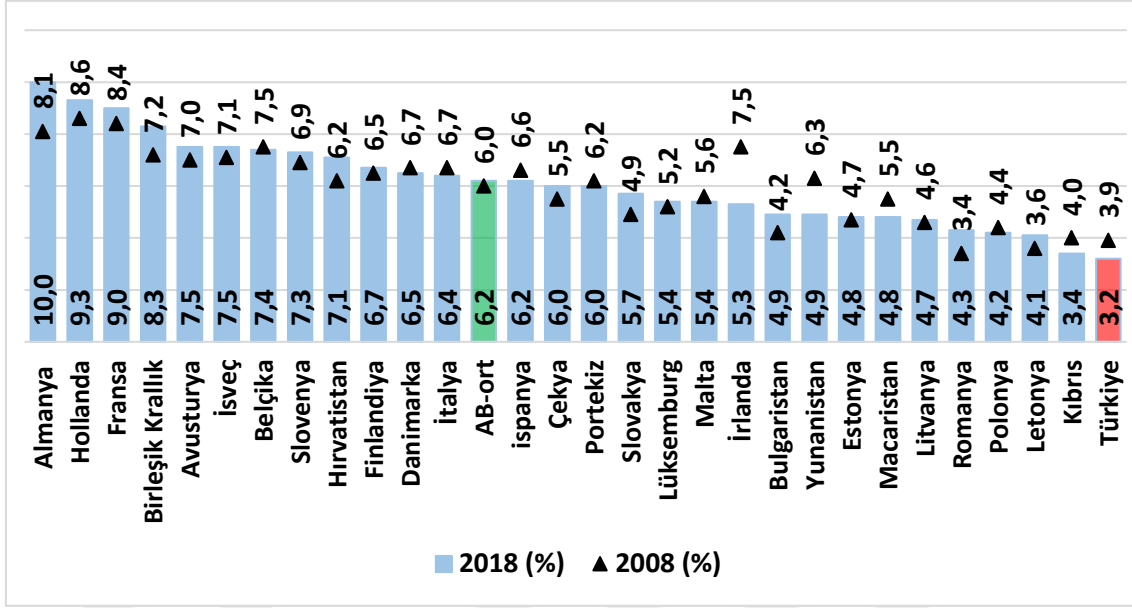
Bu durum, sağlıklı bir kesim oluşturmakta ve bulaşıcı bir hastalık durumunda tüm topluma olumsuz dışsallık yaymaktadır. Bunun yanında, sosyal güvenlik anlayışının gelişmiş olduğu toplumlarda kamu tarafından sunulan sağlık hizmetlerine karşı olan kalite beklentisi artmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde sağlık hizmetlerinin milli hasıla içerisindeki payı gittikçe artmaktadır.

Aşağıdaki grafikte 2008 ve 2018 yıllarında Türkiye ve AB-27 (2013-2020 yılı ülkeleri) ülkelerinde faydası doğrudan yoksul kesime yönelik olan (yatırım ve idari harcamaları kapsamayan) sağlık yardımlarının GSYH'ya oranları verilmektedir. Grafikte Türkiye ve AB ülkeleri, 2018 yılındaki sağlık yardımlarının milli hasılaya oranlarına göre büyükten küçüğe doğru sıralanmaktadır. Grafiğe göre, 2018 yılında sağlık yardımlarına en fazla pay ayıran ülke %10 oranı ile Almanya'dır. İkinci sırada %9,3 ile Hollanda ve ardından %9 oranı ile Fransa gelmektedir. Grafikte gelişmiş ülkelerin diğer ülkelere göre milli hasılasından sağlık yardımlarına daha fazla pay ayırdıkları görülmektedir.

2018 yılında Türkiye'nin sağlık yardımlarının GSYH içerisindeki payı %3,2'dir. Türkiye bu oran ile grafikteki ülkeler arasında sonuncu sırada yer almıştır. Türkiye'de sağlık yardımlarına milli hasıladan ayrılan pay yıllar itibariyle artmış olmasına rağmen, AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında son sırada olmasının yoksul kesim açısından olumsuz bir gösterge olduğu söylenebilir.

2008 yılına göre 2018 yılında sağlık yardımları GSYH oranını en fazla artıran ülke 1,9 puan ile Almanya'dır. Almanya'nın 2008 yılı sağlık yardımları GSYH oranı %8,1 iken, bu oran 2018 yılında %10'a yükselmiştir. Ardından 1,1 puan ile Birleşik Krallık gelmektedir. 2008 yılına göre 2018 yılında sağlık yardımları GSYH oranı en fazla azalan ülke 2,2 puan İrlanda'dır. İrlanda'nın 2008 yılı sağlık yardımları GSYH oranı %7,5 iken, bu oran 2018 yılında %5,3'e gerilemiştir.

Türkiye'de ise 2008 yılında %3,9 olan sağlık yardımları GSYH oranı 2018 yılında 0,7 puan azalarak %3,2'ye düşmüştür. 2008 yılı verilerine göre AB ülkeleri arasında Türkiye sondan üçüncü sırada iken, 2018 yılında son sıraya gerilemiştir.

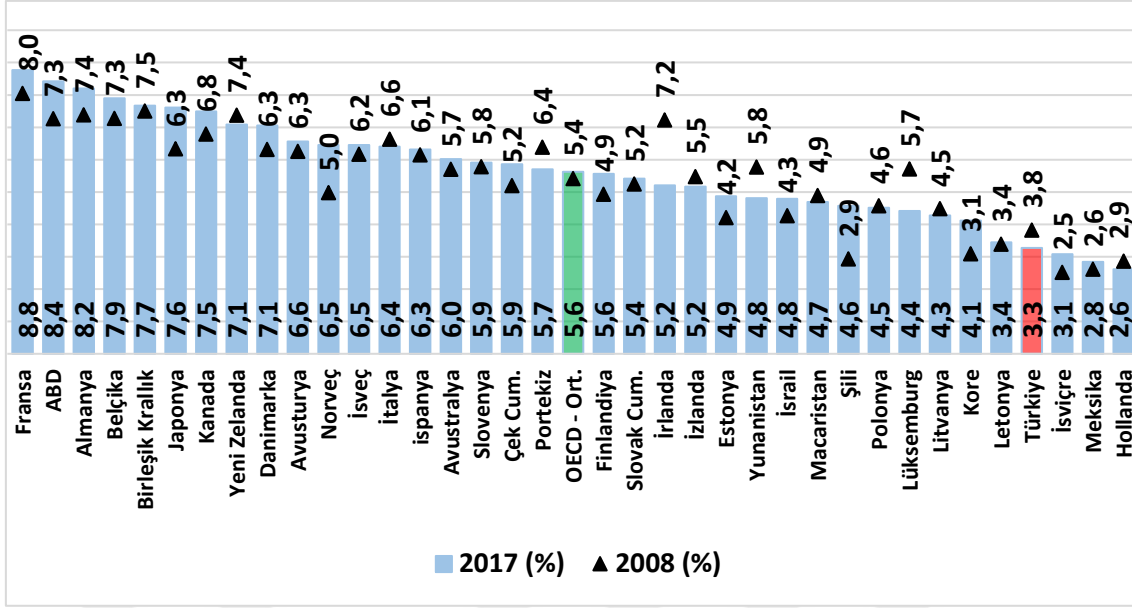

Grafik 58: Sağlık Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB.

Kaynak: Eurostat, Social protection benefits.

Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinde 2008 ve 2017 yıllarına ait, faydası doğrudan yoksul kesime yönelik olan (yatırım harcamaları hariç olan) sağlık yardımlarının GSYH oranları verilmektedir. Grafikte ülkeler sağlık yardımları GSYH oranı en yüksek olandan en düşük olana doğru sıralanmıştır. Grafığe göre 2017 yılında sağlık yardımlarına en fazla pay ayıran ülke %8,8 oranı ile Fransa'dır. Bu ülkeyi takiben %8,4 ile ABD gelmektedir. 2017 yılında sağlık yardımları GSYH oranı en düşük olan ülke %2,6 ile Hollanda'dır. OECD ortalaması %5,6'dır. Türkiye, 2017 yılında %3,3 sağlık yardımları GSYH oranı ile OECD ortalamasının altında sondan dördüncü sırada yer almıştır. 2008 yılında Türkiye'nin sağlık yardımları GSYH oranı %3,8'dir. Bu durum 2008 yılına göre 2017 yılında yoksulluk açısından daha kötü bir duruma işaret etmektedir. Sağlık harcamalarına yeterli düzeyde bütçe ayıramayan yoksul kesim açısından olumsuz bir göstergedir.

Bunun yanında, AB ülkelerine olduğu gibi OECD ülkelerinde de 2008 yılına göre 2017 yılında sağlık yardımları GSYH oranı en fazla azalan ülke 2 puan İrlanda'dır. İrlanda'nın 2008 yılı sağlık yardımları GSYH oranı %7,2 iken, bu oran 2017 yılında %5,2'ye gerilemiştir. 2008 yılına göre 2017 yılında sağlık yardımları GSYH oranı en fazla yükselen ülke ise 1,6 puan ile Şili'dir. Şili'nin sağlık yardımları GSYH oranı 2008 yılında %2,9 iken, bu oran 2017 yılında %4,6'ya yükselmiştir.

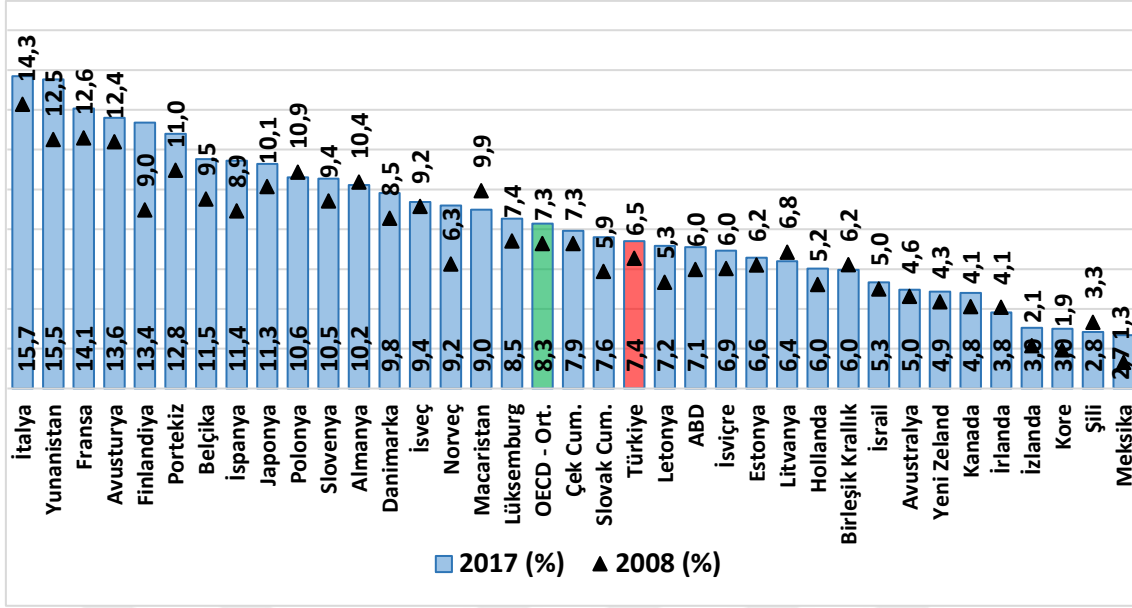
Grafik 59: Sağlık Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.

Kaynak: OECD, Social Protection-Social Spending.

2.6.3.3. OECD ve AB Ülkelerinde Emekli/Yaşlılık ve Dul/Yetim Yardımları

Sosyal koruma yardımlarından emeklilik yardımları, iş gücü piyasasından gerekli primleri ödendikten sonra emekli olan ya da belli bir yaşa gelenlere yapılan nakdi ödemelerdir. Bunun yanında emeklilik yardımları, emeklilik ödemelerinden faydalanan kişinin vefatı sonucu geride kalanlara yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Nüfusun yaşlı kesimini oluşturan bireyler, genç bireylere göre gelir elde etme şanslarının düşük olması nedeniyle yoksulluk riskiyle karşılaşmaktadır. Bu nedenle emeklilik ödemeleri yoksulluk problemi açısından önem arz etmektedir.

Aşağıdaki grafikte 2008 ve 2017 yıllarında OECD ülkelerinde yapılan emeklilik (yaşlılık ve hayatta kalanlar) ödemeleri GSYH oranları verilmektedir. 2008 yılında OECD ülkelerinin emeklilik yardımları GSYH oranı ortalaması %7,3 iken, bu oran 2017 yılında yükselerek %8,3'e ulaşmıştır. 2017 yılında emeklilik ödemeleri payı en yüksek olan ülkeler %15 oranına sahip olan İtalya ve Yunanistan'dır. Emeklilik ödemeleri GSYH oranı en düşük olan ülke ise %2,7 ile Meksika'dır. Türkiye'de 2008 yılında emeklilik ödemelerinin GSYH oranı %6,5 iken, bu oran 2017 yılında %7,4'e yükselerek OECD ortalamasına yakın bir orana ulaşmıştır. Türkiye'de emeklilik durumunda gelir düzeyi düşen hanehalkı için bu oranın yükselmesi yoksulluk açısından önemli bir göstergedir.

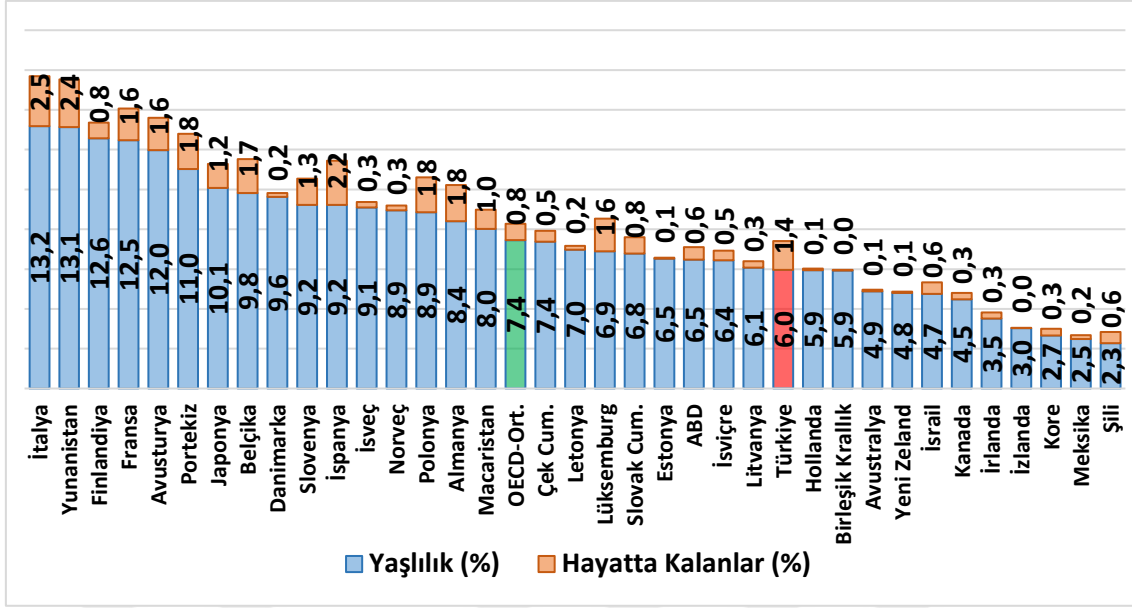

Grafik 60: Emeklilik (Yaşlılık ve Hayatta Kalanlar) Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.

Kaynak: OECD, Social Protection-Social Spending

Emeklilik ödemeleri içerisinde yer alan hayatta kalanlara yönelik yapılan ödemelerin, ödedikleri prim karşılığı maaş alanlara göre oldukça az olması nedeniyle bu yardımların yoksulluk üzerine etkisinin ayrı olarak incelenmesi faydalı olacaktır. Bu nedenle aşağıdaki grafikte yaşlılık ve hayatta kalanlara yönelik yapılan toplam sosyal yardımlar incelenmektedir.

Grafikte, 2017 yılında OECD ülkelerinde yaşlılık ve hayatta kalanlara yönelik yapılan sosyal koruma yardımlarının GSYH içerisindeki payları verilmektedir. Yaşlılık yardımları ve Hayatta kalanlara (dul/yetim aylıkları) verilen yardımların GSYH oranı en yüksek olan ülke İtalya'dır. İtalya'da yaşlılık yardımları GSYH oranı %13,2 ve hayatta kalanlara verilen sosyal yardımların GSYH oranı %2,5'tir. Yaşlılık yardımları payı en düşük olan ülke ise %2,3 ile Şili'dir. Şili'de hayatta kalanlara yapılan yardımların payı %0,6'dır. Türkiye, yaşlılık yardımları GSYH oranı %6 ile %7,4 olan OECD ortalamasına yakın bir durumdadır. Bunun yanında, Türkiye'de hayatta kalanlara yönelik yapılan sosyal yardımların GSYH oranı %1,4'tür. Bu oran ile Türkiye, grafikte yer alan 34 ülke ortalamasının üzerinde on dördüncü sırada yer almıştır. Emeklilik yardımları GSYH oranı en düşük olan ülke %0,01 oranı ile İzlanda'dır.

Grafik 61: Yaşlılık ve Hayatta Kalanlara Yapılan Yardımların GSYH İçerisindeki Payı, %, 2017, OECD

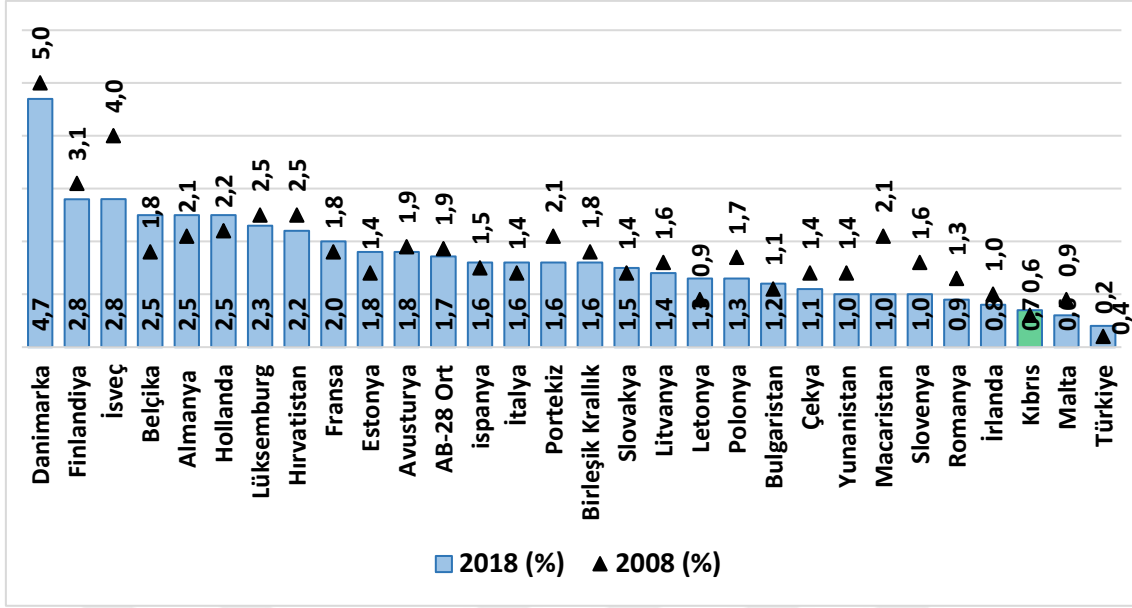
Kaynak: Social Protection-Social Spending.

2.6.3.4. OECD ve AB Ülkelerinde Engelli Yardımları

Kamu müdahalesi olmadığı durumlarda sağlıklı bireylere göre engelli bireylerin istihdam edilebilme, gelir ve harcama (özellikle sağlık harcamaları) düzeyleri gibi hayatın her alanında eşitsiz olacağı açıktır. Bu nedenle aşağıdaki grafikte 2008 ve 2018 yıllarında AB-27 (2013-2020 yılı ülkeleri) ülkelerinde engellilere ya da evde bakımını yapan engelli yakınlarına verilen nakdi ödemelerin yanında engelli vatandaşları istihdam eden kurumlara sağlanan sigorta primi teşviki gibi sosyal koruma yardımlarının GSYH içerisindeki payları verilmektedir.

Aşağıdaki grafiğe göre 2018 yılında AB ülkelerinde engelli yardımlarının GSYH içerisindeki payı ortalama %1,7 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında engelli yardımlarının GSYH oranı en yüksek olan ülke %4,7 oran ile Danimarka'dır. Ardından %2,8 ile Finlandiya gelmektedir.

Türkiye'de ise 2018 yılında engelli bireyler için yapılan sosyal koruma yardımlarının GSYH oranı %0,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran ile Türkiye grafikte yer alan ülkeler içerisinde son sırada yer almaktadır.

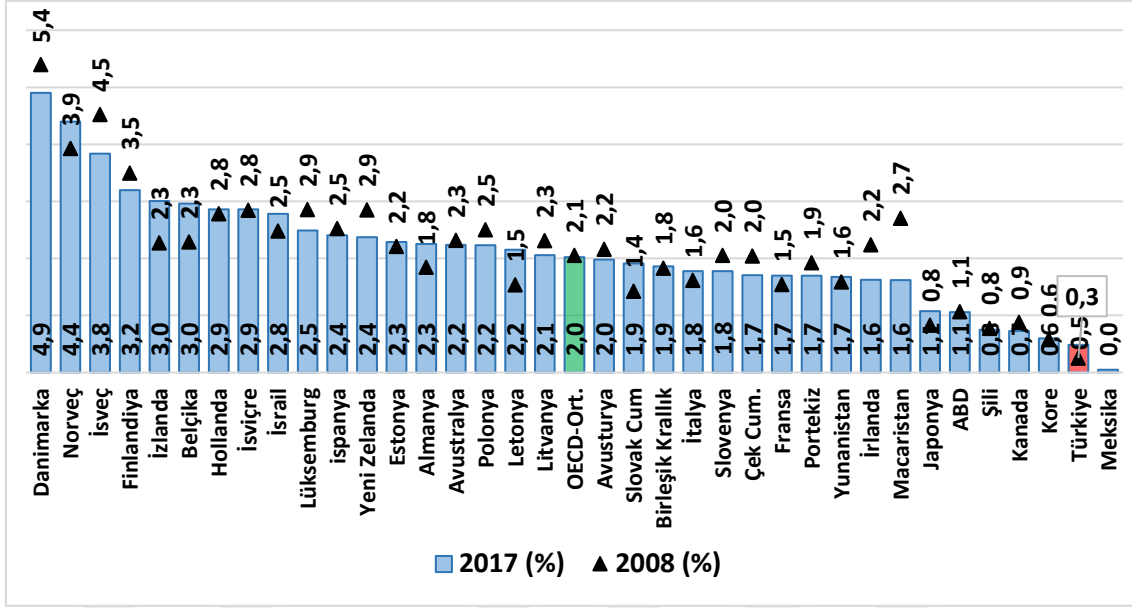
Grafik 62: Engelli Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB.

Kaynak: Eurostat, Social protection benefits.

OECD ülkelerinde doğuştan, hastalık, sakatlık ya da iş kazası sonucu ortaya çıkan iş göremezlik (engellilik) durumdaki bireylere nakdi iş göremezlik yardımları yapılmaktadır. Bunun yanında, engellilere yönelik gündüz bakımevleri, evde yardım ve rehabilitasyon hizmetleri gibi aynı yardımlar yapılmaktadır.

Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinde 2008 ve 2017 yılları iş göremezlik yardımlarının GSYH içerisindeki payları verilmektedir. 2008 yılında OECD ülkeleri iş göremezlik yardımları GSYH oranı ortalaması %2,1 iken, bu oranın 2017 yılında %2'ye gerilediği görülmektedir. 2017 yılında iş göremezlik yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %4,9 ile Danimarka'dır. 2017 yılında iş göremezlik yardımları GSYH oranı en düşük olan OECD ülkesi ise %0,04 ile Meksika'dır. Türkiye'nin 2017 yılında iş göremezlik yardımları GSYH oranı %0,5'tir. Türkiye bu oran ile OECD ortalamasının altında sondan ikinci sırada yer almıştır.

Bunun yanında 2008 yılına göre 2017 yılında iş göremezlik yardımları GSYH oranını en fazla artıran ülke 0,7 puan ile İzlanda'dır. 2008 yılına göre 2017 yılında iş göremezlik yardımları GSYH oranı en fazla azalan ülke 1,1 puan ile Macaristan'dır. Türkiye 2008 yılına göre 2017 yılında iş göremezlik yardımları GSYH oranının yaklaşık iki kat artırmasına rağmen sondan ikinci sırada yer almaktadır.

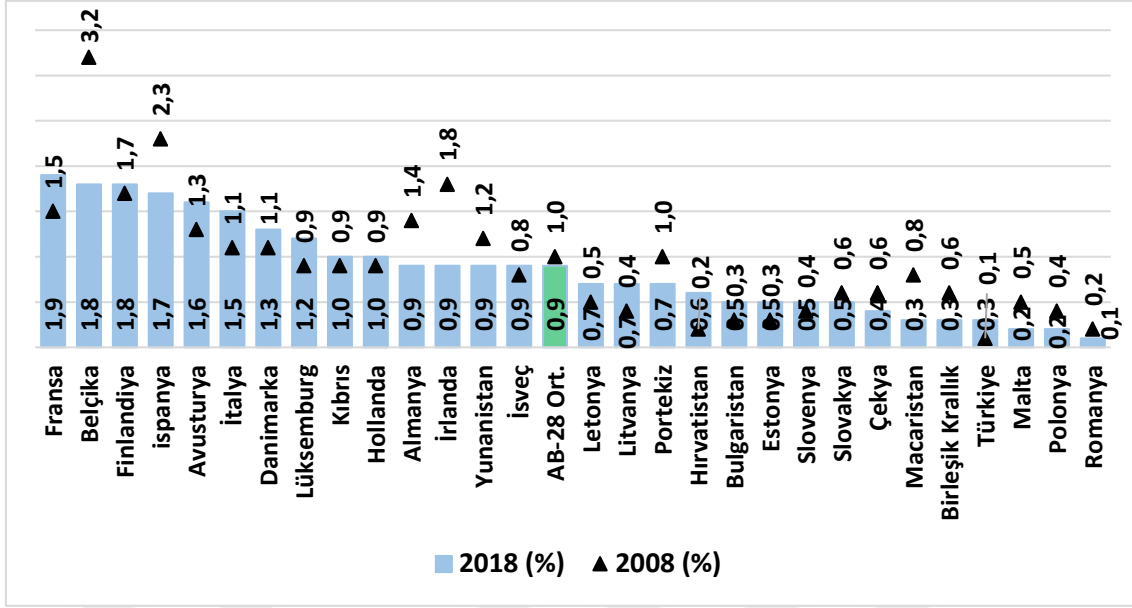
Grafik 63: İş Göremezlik (Engelli) Yardımları GSYH GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.

Kaynak: OECD, Social Protection-Social Spending.

2.6.3.5. OECD ve AB Ülkelerinde İşsizlik Yardımları

İşsizlik yardımları hem çalışan bireylerin hem de çalışan bireylere bağımlı yaşayan hanehalkı bireylerinin gelir kaybı riskini azaltması yönünden önemli bir sosyal yardım türüdür. Aşağıdaki grafikte AB ülkelerinin 2008 ve 2018 yıllarındaki işsizlik yardımlarının GSYH içerisindeki payları gösterilmektedir. Grafikteki ülkeler, işsizlik yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülkeden en düşük olana doğru sıralanmaktadır.

Aşağıdaki grafikte 2018 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %1,9 ile Fransa'dır. Bu ülkeyi takiben %1,8 oranı ile Belçika ve Finlandiya gelmektedir. 2018 yılında işsizlik yardımları payı en düşük olan ülke %0,1 ile Romanya'dır. AB-27 ortalaması %0,9'dur. 2018 yılında Türkiye'nin işsizlik yardımları GSYH oranı %0,3 ile AB-27 ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2008 yılında işsizlik GSYH oranı %0,1'dir. Türkiye bu oranını 3 kat artırmış olmasına rağmen AB ortalamasının altında kalmıştır. 2008 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %3,2 ile Belçika'dır. 2008 yılına göre 2018 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı en fazla azalan ülke 1,4 puan ile yine Belçika'dır.

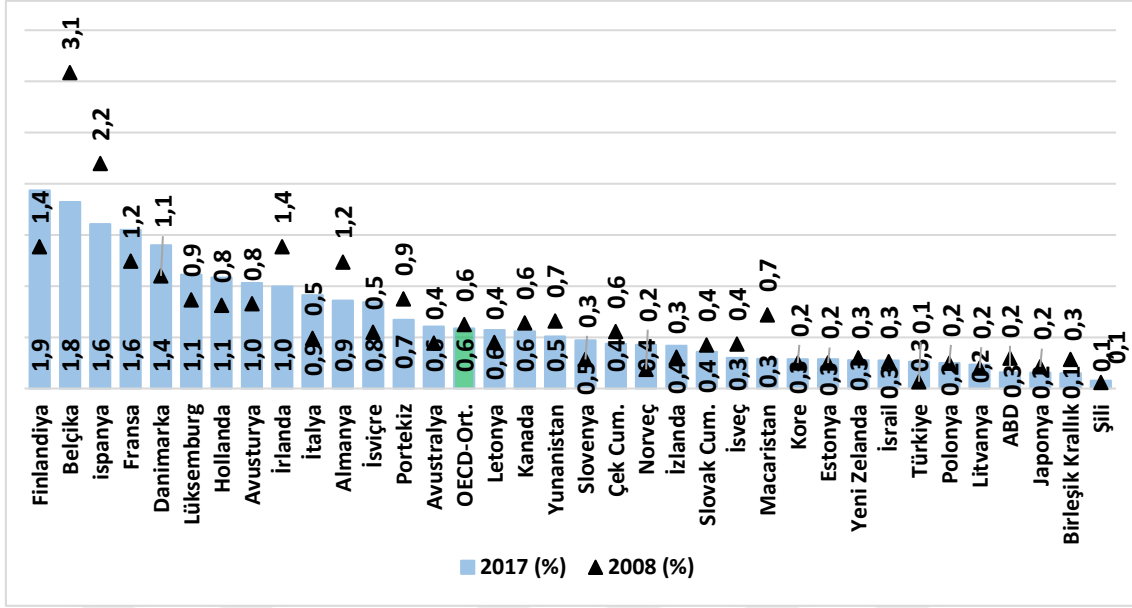
Grafik 64: İşsizlik Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2018, Türkiye ve AB.

Kaynak: Eurostat, Social protection benefits.

Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerinin 2008 ve 2017 yıllarındaki işsizlik yardımlarının GSYH içerisindeki payları gösterilmektedir. Grafikteki ülkeler, işsizlik yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülkeden en düşük olana doğru sıralanmaktadır. 2017 yılında OECD ülkeleri içerisinde işsizlik yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %1,9 oranı ile Finlandiya'dır. Bu ülkeyi takiben %1,8 ile Belçika, %1,6 oranı ile İspanya ve Fransa gelmektedir. 2017 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı en düşük olan ülke %0,1 ile Şili'dir.

Türkiye'de ise 2017 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı %0,3 ile OECD ortalamasının altında kalmıştır. 2017 yılı OECD ortalaması %0,6'dır. Türkiye'de 2008 yılında işsizlik yardımlarının GSYH oranı %0,1 iken, 2017 yılına gelindiğinde bu oran üç kat artmıştır; ancak yine de OECD ortalamasını geçememiştir.

Bunun yanında, 2008 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı en yüksek olan ülke %3,1 oranı ile Belçika'dır. Belçika'da işsizlik yardımları GSYH oranı 2008 yılına göre 2017 yılında 1,3 puan düşmüştür. Bu ülke 2008 yılına göre 2017 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı en fazla düşen ülkedir. 2008 yılına göre 2017 yılında işsizlik yardımları GSYH oranı en fazla artan ülke 0,6 puan ile Finlandiya'dır.

Grafik 65: İşsizlik Yardımlarının GSYH İçerisindeki Payları, %, 2008 ve 2017, OECD.

Kaynak: OECD, Social Protection-Social Spending

Yoksulluk oranı üzerinde azaltıcı yönde etkisi olduğu kabul edilen sosyal harcamaların ülkeler tarafından önemsenme derecelerinin analizi, ülkelerin sosyal harcama GSYH oranı ile değerlendirilmiştir. Türkiye'nin sosyal harcamalarının, eğitim harcamaları ve sosyal koruma yardımları bünyesinde yıllar itibariyle gelişimi grafiksel olarak analiz edilmiştir. Durumun daha iyi anlaşılabilmesi için Türkiye'de eğitim harcamaları ve sosyal koruma yardımları GSYH oranları OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırılarak incelenmiştir. OECD ve AB ülkelerinde aile yardımları, sağlık yardımları, yaşlılık yardımları, engelli yardımları ve işsizlik yardımlarının yoksulluk oranları üzerindeki etkisinin yönü sonraki bölümde ampirik çalışma ile analiz edilmektedir.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNDE SOSYAL BÜTÇENİN YOKSULLUK ORANINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. Literatür

Castro-Leal vd. (1999: 68), yoksullukla mücadelede sosyal harcamaların etkinliğini araştırmak için kamu fonları ile sübvansiyon edilen eğitim ve sağlık harcamalarını ele almıştır. Ancak bu tür sosyal refah programlarından yoksulların değil, gelir düzeyi daha iyi durumda olanların faydalandığını tespit etmiştir. Bu nedenle, yoksullukla mücadelede uygulanan sosyal politikalar amacına ulaşamamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için sadece kamu sübvansiyonlarının yeterli olmadığı, yoksulların bu hizmetlerden yararlanmasını engelleyen kısıtlamaların ortadan kaldırılması ve bu harcamaların yoksullara ulaştırılması gerekmektedir.

Kenworthy (1999: 1135), sosyal harcamaların yoksulluk oranı üzerindeki etkinliğini araştırmıştır. 1960-91 dönemi boyunca 15 sanayileşmiş ülkede sosyal harcamaların yoksulluk oranları üzerindeki etkilerini hem mutlak hem de göreceli yoksulluk ölçütleri kullanarak değerlendirmektedir. Sonuçlar, sosyal harcamalarda yaşanan genişlemenin yoksulluğu azalttığı şeklindeki geleneksel görüşü güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Behrendt (2000: 27), sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkinliğini araştırmak amacıyla Almanya, İsveç ve İngiltere ülkeleri için karşılaştırmalı çalışmada, sosyal harcamalar içerisinde yer alan asgari gelir programlarının yoksulluğun azaltılmasında belirleyici bir rol oynadığını ifade etmektedir. İngiltere’de yapılan sosyal yardım programlarının, medyan %50’ye göre yoksulluk oranına etkisi görülmezken, medyan %40’a göre yoksulluk oranını azaltıcı yöndedir. İsveç’te yapılan sosyal yardım programları ise tüm haneler için yoksulluğun azaltılmasını garanti eden düzeydedir. Bunun nedeni, İsveç hükümetinin sosyal yardım talebinde bulunan bireyleri ciddi testlere tabi tutarak “gerçekten muhtaç olanları” belirlemesidir. Böylece, İsveç hükümeti yoksul bireylerin rehaf düzeylerini önemli derecede yükseltebilecekleri sosyal yardımlarda bulunabilmektedir. Bunun aksine İngiltere’de sosyal yardımlara daha kolay erişilebildiği; ancak yoksul bireylere standart bir yaşam sürebilecekleri kadar yardım yapıldığı, Almanya’da ise bu iki ülke arasında bir yol izlendiğini ifade etmektedir.

Pirttilä ve Tuomala (2004: 1088), çalışmasında yoksulluk üzerinde etkisini incelediği mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin düşük oranda olmasının yoksullukla mücadelede etkinlik sağlayacağını savunmuşlardır.

Bowen (2007: 157), Karayip ülkelerinde yoksullukla mücadelede uygulanan sosyal politikaları incelemiştir. Yoksulluğun azaltılması için beşerî sermayenin geliştirilmesi gerektiği ve bu amaca yönelik olarak uygulanan sosyal politikalar ile insanların eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasının sosyal refah düzeyini artırabileceğini savunmaktadır.

Caminada ve Goudswaard (2009: 38), AB-15 üyesi ülkeler ile AB-25 ülkelerine ilişkin sosyal harcamaların yoksulluk oranı üzerine etkinliği incelenmektedir. Çalışmada sosyal harcamalar ile yoksulluk oranı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu ve sosyal harcamaların yoksulluk oranı üzerindeki etkinliğinin AB-15 dışı ülkelerde daha güçlü olduğu vurgulanmaktadır.

Caminada, Goudswaard ve Koster (2012: 123), sosyal transfer politikaları ve yoksulluk ilişkisini araştırdığı çalışmada, 22 OECD ülkesinin 1985-2005 yılları arasındaki verileri kullanılarak sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkisi ampirik olarak analiz edilmiştir. Çalışmada sosyal harcamalar ile yoksulluk arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Başka bir ifadeyle sosyal harcama düzeyi yükseldikçe yoksulluk oranının azaldığı sonucuna varılmıştır.

Jaramillo (2014: 409), maliye politikasının gelirin eşitsiz dağılımı ve yoksulluk üzerine etkisini analiz etmiştir. Çalışmada maliye politikasının yoksulluk ve gelirin eşitsiz dağılımı üzerine etkisinin düşük olduğunu, bunun sebebinin sosyal harcama düzeyinin az olmasından kaynaklı olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada nakdi ve ayni sosyal harcamaların özellikle kırsal kesimdeki yoksulluğu ve gelirin eşitsiz dağılımını azalttığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanında dolaysız vergilerin gelirin eşitsiz dağılımını azalttığı ifade edilmiştir.

Lustig vd. (2014: 299), Latin Amerika ülkelerinde sosyal harcamaların ve dolaysız vergilerin yoksulluk ve gelirin yeniden dağılımı üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmada dolaysız vergilerin ve nakdi transferlerin gelirin eşitsiz dağılımını ve yoksulluk oranını azalttığı sonucuna varılmıştır. Dolaysız vergilerin ve sosyal harcamaların etkinliği Bolivya, Meksika ve Peru'ya göre Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da daha yüksek

çıkmiştir. Dolaysız vergilerin GSYH içerisindeki payının düşük olması nedeniyle gelirin yeniden dağılımı üzerindeki etkinliğinin düşük çıktığı ifade edilmektedir. Bolivya dışındaki ülkelerde nakit transferlerin yoksulluğu azaltıcı etkisi yüksektir. Bolivya ve Brezilya’da dolaylı vergiler nedeniyle nakdi transferlerin yoksulluk üzerine etkisi azalmaktadır. Bunun yanında eğitim ve sağlık harcamalarının nakdi transferlere göre gelirin eşitsiz dağılımını daha fazla azalttığı sonucuna varılmıştır.

Llerena Pinto vd. (2015), Ekvador’da maliye politikasının yoksulluk ve gelirin yeniden dağılımı üzerindeki etkisi hanehalkı anket verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada, Ekvador’da dolaysız vergilerin giderek yükseldiği, ancak gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkisinin önemsiz olduğu belirtilmiştir. Doğrudan transferler ile eğitim ve sağlık harcamalarını kapsayan sosyal harcamaların payının Ekvador’da yükseldiği ve diğer altı Latin Amerika ülkesiyle karşılaştırıldığında, eşitsizliği azaltma etkinliğinde birinci ve yoksulluğu azaltma etkinliğinde ikinci sırada yer aldığı belirtilmiştir.

Erkal vd. (2015: 66)’nin, 1998-2010 yılları arası Doğu Avrupa ve Latin Amerika’dan seçilmiş 11 ülke üzerinde panel veri analiz yöntemi ile yapılan çalışmasında sosyal harcamalar içerisinde yer alan kamu sağlık harcamalarının yoksulluğu azalttığı ve özel sağlık harcamalarının yoksulluğu yükselttiği sonucuna ulaşmıştır.

Beneke vd. (2017: 21), El Salvador’da dolaysız vergilerin, sosyal harcamaların ve sübvansiyonların eşitsizlik ve yoksulluk üzerindeki etkisini tahmin etmeye çalışmıştır. Vergilerin yoksulluk ve gelirin eşitsiz dağılımı üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde yoksul hanelere yoğunlaşan doğrudan transferlerin bütçeleri küçük olması nedeniyle yoksulluk üzerindeki etkisi sınırlı olmaktadır. Sübvansiyonlara ayrılan bütçenin doğrudan transferlere ayrılan bütçeden fazla olmasına rağmen, faydasından üst gelir dilimindeki hanehalklarının yararlanması nedeniyle etkileri düşük olduğu ifade edilmiştir. Eşitsizlik üzerinde en büyük etkiye sahip olan bileşenin eğitim ve sağlık harcamaları olduğu sonucuna varılmıştır.

Chzhen, Y. (2017: 123), çalışmasında AB ülkelerinde 2008 mali kriz sonrası yaşanan ekonomik krizin çocuk yoksulluğu üzerindeki olumsuz etkisini sosyal koruma yardımlarının ne ölçüde yumuşattığını araştırmıştır. Çocuk yoksulluğu riskleri, çalışma çağındaki işsizlik oranlarının yüksek olduğu ülkelerde önemli ölçüde daha yüksek

olmakla birlikte, 2008-2013 döneminde sosyal koruma yardımları daha yüksek olan ülkelerde çocukların yoksul olma olasılıkları daha düşük çıkmıştır.

Türkiye’de yapılan sosyal harcamaların yoksulluk üzerinde etkilerinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde; Sarısoy ve Koç (2010), analiz ile ekonometrik model kullanarak, Türkiye’de kamu sosyal transfer harcamalarının yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, kırsal kesime yönelik yapılan sosyal transfer harcamalarının yoksulluk üzerindeki azaltıcı etkisinin önemsiz olduğu, buna karşılık kentlerde yapılan sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki azaltıcı etkisinin önemli düzeyde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yapılan analizde eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk üzerindeki azaltıcı etkinin olduğu tespit edilmiştir.

Akçacı ve Kocağ (2012) çalışmalarında, Türkiye’de kamu tarafından sağlanan eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi analitik (grafiksel) analiz yapılarak incelemişlerdir. Grafiksel analiz sonucunda sosyal harcamalarda yıllar itibariyle artış olmasına rağmen yoksulluğun azalmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle yoksullukla mücadelede sosyal harcamaların tek başına yeterli olmadığı ifade edilmiştir.

Barışık ve Kasap (2012: 27) çalışmalarında, Türkiye’de 2000-2010 yılları arası yapılan kamu harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi analitik (grafiksel) analiz etmişlerdir. Çalışmada kamu harcamalarının kırsal yoksulluk ve tarım sektöründeki yoksulluk üzerinde etkisinin olmadığı, kentsel yoksulluk ve sanayi ve hizmet sektöründeki yoksulluk üzerindeki etkisinin yoksulluğu azaltıcı yönde önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karanfil ve Özkaya (2013: 345), Türkiye’de 1975-2005 dönemi için vergi gelirleri yoksulluk ilişkisini inceledikleri çalışmalarında sosyal harcamaları karşılayan kamu gelirlerin dolaylı vergi artışı ile doğru orantılı hareket ettiğini tespit etmişlerdir. Dolaylı vergi gelirlerinin sosyal harcamaların artışını sağlamasına rağmen, sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkisini azalttığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada, yoksul kişi sayısı ile dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının doğru orantılı olduğu, bu nedenle yoksullukla mücadele edilebilmesi için vergi politikalarının dolaysız vergi gelirleri payının artışını sağlayacak şekilde olması gerektiği önerilmiştir.

Kayalıdere ve Şahin (2014: 56) çalışmalarında, Türkiye’de yapılan sosyal koruma yardımlarının yoksulluk ile mücadeledeki rolünü verilere dayalı olarak ortaya koymaya

çalışmışlardır. Yoksul kesimin daha çok yevmiyeliler, tarım ve inşaat sektöründe çalışanlardan oluştuğu, bu nedenle asgari ücret ve yoksulluk sınırı karşılaştırması yapıldığını belirtilmiştir. Yapılan çalışmada, Türkiye’de asgari ücretlerin yoksulluk sınırının oldukça altında olmasının yanında, yoksullukla mücadelede uygulanan sosyal koruma yardımlarının yetersiz olduğu saptanmıştır. Sosyal harcamalar içerisinde en fazla paya sahip olan harcama türünün emekli maaşları olduğu, eğitim ve sağlık harcamalarına ayrılan payın yetersiz olduğunu belirtilmiştir.

Ulusoy vd. (2016: 70)’nin çalışmalarında, Türkiye’de kamu sağlık harcamaları ve yükseköğretim düzeyi eğitim harcamalarının gelirin eşitsiz dağılımı üzerindeki etkisi ampirik analiz edilmiştir. Araştırmada sağlık harcamaları ile gelir dağılımı arasında negatif yönlü, eğitim harcamaları ile pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Kamu sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki payı arttıkça yoksul kesimin gelir düzeyi arttığı, böylece gelirin eşitsiz dağılımının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çelikay ve Gümüş (2017: 627), Türkiye’de sosyal harcamaların yoksulluk üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmada, 2004 ve 2011 yılları arasında Türkiye’nin sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık harcamalarının bölgesel verileri kullanarak ampirik analiz yapılmış ve sosyal harcamaların yoksulluk üzerinde kısa dönemde azaltıcı, uzun dönemde yükseltici etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Bu durum “sosyal harcama tuzağı” olarak tanımlanmıştır. Sosyal harcamalara talep arttıkça, insanlar yaşamak için çalışmak yerine sosyal harcama programlarına bağımlı hale gelmekte olduğu ifade edilmiştir.

Eroğlu vd. (2017: 335), Türkiye’nin dahil olduğu 21 OECD ülkesine ait 2004-2011 yılları arası sosyal yardım harcamalarının ve eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini Panel Veri Analiz yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada, sosyal yardımların ve eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini azalttığı, sosyal yardımların eğitim harcamalarına göre daha etkin olduğu görülmüştür. Ayrıca, işsizlik ve nüfus artışının gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisine ulaşılmıştır.

Demiryürek (2018: 102), Türkiye’de 1987-2016 yılları arası transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkinliğini çoklu regresyon analizi kullanarak incelemiştir. Çalışmada, Türkiye’de yapılan transfer harcamalarının gelirin eşitsiz dağılımı üzerinde azaltıcı etkisinin olduğu; ancak cari harcamaların gelir eşitsizliğini artırıcı yönde etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayar ve Şaşmaz (2018: 257) çalışmalarında, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için 2005–2014 dönemi sosyal harcamalar ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda sosyal harcamalar ve yoksulluk arasında nedensel bir etkileşim olmadığı ifade edilmiştir.

Arpacıoğlu Özdemir (2019: 976), Türkiye’de sosyal yardım harcamalarının yoksulluk oranı (temsilen hanehalkı tüketim harcamaları) üzerindeki etkisini incelemek için yaptığı ampirik çalışmada sosyal yardımlar ile yoksulluk oranı arasında ters yönlü bir ilişki bulmuştur. Başka bir ifadeyle, sosyal yardımlarda görülen artış yoksulluk oranını azaltmaktadır. Sosyal yardımların hane halkı tüketim harcamalarını artması ile yoksulluk oranı azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Akbulut (2020: 152), çalışmasında OECD ülkelerinde kamu cari sağlık harcamaları ve gelir dağılımı etkileşimini verilere dayalı olarak grafiksel analiz yapmıştır. Çalışmada kamu sağlık harcamalarının yoksul kesimin cepten sağlık harcamalarını azalttığı ve yoksul kesimin harcanabilir gelir artışını sağlamasının gelirin eşitsiz dağılımına azaltıcı yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

3.2. Veri Seti ve Metodoloji

Araştırmanın bu kısmında araştırmanın amaçları ve kapsamı, araştırma modelleri, araştırmada yer alan değişkenler ve modellerin çözümlenmesi esnasında kullanılan ekonometrik tahmin yöntemlerinden bahsedilmektedir

3.2.1. Araştırma Kapsamı

Araştırma kapsamında sosyal bütçe anlayışı ile yapılan sosyal koruma yardımlarının yoksulluk oranı üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda 27 AB ülkesi ve Türkiye için 12 yıllık gözlem değerlerinden yola çıkılarak 336 gözlem içeren panel veri seti oluşturulmuştur. (N=28, T=12). Panel veri seti 2007 ile 2018 yılları arasında yıllık frekansta ve tablo 31’deki ülkeleri içermektedir.

Tablo 31: Panel Veri Seti Ülkeleri

No	Ülke	No	Ülke	No	Ülke
1	Danimarka	11	Hollanda	21	Malta
2	Almanya	12	İrlanda	22	Polonya
3	Avusturya	13	İspanya	23	Portekiz
4	Birleşik Krallık	14	İsveç	24	Romanya
5	Bulgaristan	15	İtalya	25	Slovakya
6	Çekya	16	Kıbrıs	26	Slovenya
7	Estonya	17	Letonya	27	Türkiye
8	Finlandiya	18	Litvanya	28	Yunanistan
9	Fransa	19	Lüksemburg		
10	Hırvatistan	20	Macaristan		

Tablo 31’de yer alan ülkeler için sosyal koruma yardımları ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla ekonometrik modeller oluşturulmuştur.

3.2.2. Araştırma Modelleri ve Değişkenler

Araştırma amaçları ve kapsamı doğrultusunda oluşturulan ekonometrik modeller denklem 1, 2, 3 ve 4 ile ifade edilebilir.

$$y50_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \frac{sky_{it}}{GDP_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$y60_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \frac{sky_{it}}{GDP_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$y70_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \frac{sky_{it}}{GDP_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$y50_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \frac{aile_{it}}{GDP_{it}} + \beta_2 \frac{sag_{it}}{GDP_{it}} + \beta_3 \frac{yde_{it}}{GDP_{it}} + \beta_4 \frac{is_{it}}{GDP_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$y60_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \frac{aile_{it}}{GDP_{it}} + \beta_2 \frac{sag_{it}}{GDP_{it}} + \beta_3 \frac{yde_{it}}{GDP_{it}} + \beta_4 \frac{is_{it}}{GDP_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

$$y70_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \frac{aile_{it}}{GDP_{it}} + \beta_2 \frac{sag_{it}}{GDP_{it}} + \beta_3 \frac{yde_{it}}{GDP_{it}} + \beta_4 \frac{is_{it}}{GDP_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

Modellerde yer alan α sabit parametreleri, ε model hata terimlerini, β_i bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ifade eden parametreleri, i alt indisi panelin birim (ülke), t alt indisi ise panelin zaman (yıl) boyutunu ifade etmektedir. Modelde yer alan değişkenlere ait tanımlar ise tablo 32'deki gibidir.

Tablo 32: Değişken Tanımları

Değişken	Tanım	Kaynak
y50	Medyan 50'a göre yoksulluk oranı	EUROSTAT
y60	Medyan 60'ye göre yoksulluk oranı	EUROSTAT
y70	Medyan 70'e göre yoksulluk oranı	EUROSTAT
sky/GDP	Sosyal Koruma Yardımlarının GSYH'ya Oranı	EUROSTAT
aile/GDP	Aile Yardımlarının GSYH'ya Oranı	EUROSTAT
sag/GDP	Sağlık Yardımlarının GSYH'ya Oranı	EUROSTAT
yde/GDP	Emekli (yaşlılık, dul/yetim ve engelli) Yardımlarının GSYH'ya Oranı	EUROSTAT
is/GDP	İşsizlik Yardımlarının GSYH'ya Oranı	EUROSTAT

Kaynak Linki: <https://ec.europa.eu/eurostat/data>

Tablo 32'de yer alan tüm değişkenlere ait gözlemler 2007 ile 2018 yılları arasında eksiksiz olarak toplanmış ve dengeli panel veri setleri oluşturulmuştur. Tablo 32'de bağımlı değişken olarak yer alan y50, y60 ve y70 ifadeleri geliri, nüfusun kullanılabilir ortalama gelirinin %50, %60 ve %70'i altında kalanların nüfusa oranını temsil etmektedir. Bağımsız değişkenlerden *sky/GDP* ise aile/çocuk, hastalık/sağlık, emekli/yaşlı, engelli/malül, dul/yetim, işsizlik ve sosyal dışlanma yardımlarının toplamından oluşan sosyal koruma yardımlarının (yönetim giderleri hariç) milli hasıla içerisindeki payını temsil etmektedir. Diğer bağımsız değişkenlerden *aile/GDP* değişkeni aile/çocuk yardımlarının, *sag/GDP* değişkeni hastalık/sağlık yardımlarının, *yde/GDP* değişkeni emekli/yaşlı, dul/yetim ve engelli/malül yardımlarının toplamının ve *is/GDP* değişkeni işsizlik yardımlarının milli hasıla içerisindeki paylarını vermektedir. Türkiye ve AB ülkelerinde sosyal dışlanma yardımları GSYH oranlarının çok düşük değer alması ve her yıl aynı değeri tekrarlaması nedeniyle bu değişken ayrı bir bağımsız değişken olarak modele dahil edilmemiştir.

3.2.3. Veri Analizi

Araştırmanın bu kısmında kullanılan ekonometrik yöntemlere dair bilgiler yer almaktadır. Kurulacak olan ekonometrik modele karar vermek için birim etkinin olmadığı klasik model, birim etkinin olması durumunda tesadüfi etkiler modeli ya da sabit etkiler modeli tanımlanmaktadır.

3.2.3.1. Panel Veri Modeli

K adet açıklayıcı değişkenli genel bir panel veri modeli denklem 7'deki gibi ifade edilebilir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i=1,...,N \quad t=1,...,T \quad (7)$$

Denklem 7 ile gösterilen panel veri modeli sabit terim dâhil tüm parametreleri zamana ve birime göre değişen genel bir gösterimdir. Ancak panel veri modelleri birim etkisi içerip içermediği veya birim etkisi içeren modellerdeki birim etkisinin sabit veya rastsal olma durumlarına göre farklılaşabilmektedir (Tatoğlu, 2012: 37-122).

3.2.3.2. Klasik Model

Birim etki ve söz konusu etkinin sabit veya rastsal olma durumları gibi farklı varyasyonlar için tahmin yönteminde farklılıkların anlaşılabilmesi amacıyla ilk önce birim etkisinin olmadığı klasik model, daha sonra sabit ve rastsal etki modellerinin tanımlanması faydalı olmaktadır. Birim etkisinin olmadığı klasik model denklem 8'deki gibi ifade edilebilir.

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i=1,...,N \quad t=1,...,T \quad (8)$$

Denklem 6'da görüldüğü üzere klasik modelde sabit parametre (α) ve eğim parametreleri (β_k , $k=1,...$) zaman ve birimlere göre değişmemektedir. Daha açık bir ifade ile parametreler tüm model için tahmin edilmekte, birimler için ayrı parametrelerin tahmin edilmesi söz konusu olmamaktadır. Birim etkisinin olmadığı varsayımı altında denklem 8'deki eğim parametreleri klasik havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile denklem 9'daki gibi tahmin edilebilir.

$$\hat{\beta} = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} X_{it} \right)^{-1} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} Y_{it} \right) \quad (9)$$

3.2.3.3. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri modellerinde her bir birimde gözlenemeyen etkilerin ortaya çıkması muhtemeldir. Söz konusu birimlerde ortaya çıkan gözlenemeyen etkilere hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olarak davranılıyorsa tesadüfi (rastsal) etkiler modeli, gözlenemeyen etkilere yatay kesit gözlem için tahmin edilecek bir parametre gibi davranılıyorsa sabit etkiler modeli söz konusudur.

Sabit etkiler modelinde eğim parametreleri tüm yatay kesit gözlemler için aynı iken ($\beta_i = \beta$) sabit parametre birim etki içermesi sebebiyle birimden birime değişmektedir. Daha açık bir ifade ile sabit etkiler modelinde birimler arası farklılıklar sabit terimin birimler için ayrı ayrı tahmin edilmesi ile modellenmektedir. Sabit etkiler modelinde yapılan dönüşüm ile birim etkinin elimine edilmesi amaçlanır. Bu bağlamda denklem 10'dan yola çıkılır.

$$Y_{it} = \alpha + X_{it}\beta + \mu_i + u_{it} \quad i=1,...,N \quad t=1,...,T \quad (10)$$

Denklemden μ_i birim etkisini ε_{it} ise hata terimini ifade etmektedir. Denklem 10'nun zaman boyutuna göre birim ortalamaları alınarak denklem 11 elde edilir.

$$\bar{Y}_i = \alpha + \bar{X}_i\beta + \mu_i + \bar{u}_i \quad (11)$$

μ_i ve α 'nın zaman boyutuna göre birim ortalamaları eşittir. Daha sonra denklem 10 ile denklem 11'in farkı alınarak denklem 12'ye ulaşılır.

$$(Y_{it} - \bar{Y}_i) = (X_{it} - \bar{X}_i)\beta + (u_{it} - \bar{u}_i) \quad (12)$$

Denklem 10'da μ_i ve α 'nın zaman ortalamaları eşit olduğundan denklemden düşmüştür.

Denklem 12'de denklem 13, 14 ve 15'teki tanımlamalar yapılırsa.

$$\ddot{Y}_{it} \equiv Y_{it} - \bar{Y}_i \quad (13)$$

$$\ddot{X}_{it} \equiv X_{it} - \bar{X}_i \quad (14)$$

$$\ddot{u}_{it} \equiv u_{it} - \bar{u}_i \quad (15)$$

Denklem 12 denklem 16'daki gibi ifade edilebilir.

$$\dot{y}_{it} \equiv \dot{x}_{it}\beta + \dot{u}_{it} \quad i=1,..,N \quad t=1,..,T \quad (16)$$

Denklem 16'dan yola çıkarak sabit etkiler tahmincisi β denklem 17'deki gibi hesaplanmaktadır.

$$\hat{\beta}_{SE} = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \ddot{x}_{it}' \ddot{x}_{it} \right)^{-1} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \ddot{x}_{it}' \ddot{y}_{it} \right) \quad (17)$$

Sabit etkiler tahmincisi elde edildikten sonra grup içi dönüşüm ile dışlanan sabit parametre denklem 18 ile elde edilir.

$$\alpha = \bar{Y} - \hat{\beta} \bar{X} \quad (18)$$

Birim etkiler ise denklem 19'deki gibi elde edilir.

$$\hat{\mu}_i = \bar{Y}_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta} \bar{X}_i \quad (19)$$

3.2.3.4. Tesadüfi Etkiler Modeli

Panel veri modellerinde sabit etki modellerine bir alternatif de birimler arası farklılıkların tesadüfi olduğu tesadüfi etkiler modelidir. Tesadüfi etkiler modelinde birim etkiler sabit olmadığından sabit terimde değil, tesadüfi olan hata teriminde yer almaktadır. Tesadüfi etki modeli için panel veri modelindeki hata terimi denklem 20'deki gibi tanımlanmaktadır.

$$v_{it} = u_{it} + \mu_i \quad (20)$$

Bu durumda denklem 7'deki genel model yeniden düzenlenerek denklem 21'deki gibi ifade edilebilir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_{ki} X_{kit} + (u_{it} + \mu_i) \quad (21)$$

Rastal etkiler tahmincisini elde etmek amacıyla denklem 21'in genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile çözümlenmesi gerekmektedir. Genelleştirilmiş en küçük kareler yönteminin uygulanması için hata teriminin varyans kovaryans matrisinin denklem 22'deki gibi oluşturulması gerekmektedir.

$$\Omega = E(v_i v_i') = \sigma_u^2 I_t + \sigma_\mu^2 e e' \quad (22)$$

Hata teriminin varyans kovaryans matrisi elde edildikten sonra tesadüfi etkiler tahmincisi denklem 23'teki gibi elde edilir.

$$\hat{\beta}_{TE} = \left[\sum_{i=1}^N \bar{X}_i' \Omega^{-1} \bar{X}_i \right]^{-1} \left[\sum_{i=1}^N \bar{X}_i' \Omega^{-1} \bar{Y}_i \right] \quad (23)$$

3.2.3.5. Spefikasyon Testleri

Bu kısımda panel veri tahmin modelleri arasındaki seçim amacıyla kullanılan testlere dair bilgiler yer almaktadır.

Birim Etkisinin Testi

Panel veri tahmincileri arasında seçim yapmak amacıyla ilk aşamada birim etkinin varlığı sınanmaktadır. Birim etkisinin testi Breusch-Pagan (1980) Lagrange çarpanı yaklaşımı ile incelenmiştir. Breusch-Pagan (1980) bireysel heterojenliği bir başka ifade ile havuzlanmış en küçük kareler yönteminin uygun olup olmadığını sınamaktadır. Test için sıfır hipotezi şu şekildedir;

H_0 : Birim etki varyansı sıfırdır. ($\sigma_u^2 = 0$)

Breusch-Pagan LM istatistiği denklem 24'teki gibi hesaplanmaktadır.

$$LM = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T u_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T u_{it}^2} - 1 \right]^2 \quad (24)$$

Hesaplanan test istatistiği 1 serbestlik derecesinde Ki-Kare (χ^2) dağılımına uymaktadır. LM istatistiği ile χ^2 tablosunun karşılaştırılması sonucu H_0 hipotezi reddedilemezse birim etkinin olmadığı dolayısıyla klasik havuzlanmış en küçük kareler yönteminin uygun olduğu söylenebilir. Aksi durumda birim etkisinin varlığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böyle bir bulgu sonucunda birim etkisinin türünün belirlenmesini gerekmektedir (Breusch ve A.Pagan, 1980).

Birim Etkisinin Türünün Testi

Araştırma kapsamında çözümlenmek istenen modellerin tamamında birim etkisinin olmadığı yönündeki temel hipotezler reddedilmiş ve modellerde birim etkisinin olduğu görülmüştür. Birim etkisinin türüne karar vermek amacıyla ise Hausman (1978) yaklaşımından faydalanılmıştır.

Hausman (1978) testi sabit etki ve tesadüfi etki modellerinde yer alan birim etki ile bağımsız değişken arasındaki korelasyon ile ilgili varsayım kısıtlamasından yola çıkmaktadır. Buna göre bağımsız değişken ile birim etki arasında korelasyon olmaması durumunda her iki tahminci de tutarlıdır fakat tesadüfi etkiler tahmincisi daha etkindir.

Diğer yandan bağımsız değişken ile birim etki arasında korelasyon olması durumunda ise tesadüfi etkiler tahmincisi sapmalıdır, sabit etkiler tahmincisi tutarlıdır. Hausman test istatistiği için H istatistiği denklem 25'teki gibi sabit ve tesadüfi etkiler tahmincileri arasındaki farktan yararlanılarak elde edilmektedir.

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE})' [A \text{ Var}(\hat{\beta}_{SE}) - A \text{ Var}(\hat{\beta}_{TE})]' (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE}) \quad (25)$$

Denklemdaki SE alt indisi sabit etkiler tahmincisini, TE alt indisi tesadüfi etkiler tahmincisini, $A \text{ Var}(\hat{\beta}_{SE})$ ve $A \text{ Var}(\hat{\beta}_{TE})$ ise sırasıyla sabit ve tesadüfi etkiler modellerinden elde edilen asimptotik varyans kovaryans matrislerini ifade etmektedir. Hausman testi değişken sayısı serbestlik derecesi ile Ki-Kare (χ^2) dağılımına uymaktadır. Hesaplanan test istatistiği ile χ^2 tablosunun karşılaştırılması sonucu temel hipotezin kabul edilmesi durumunda tesadüfi etkiler modeli, reddedilmesi durumunda ise sabit etkiler modelinin kullanılması uygun olacaktır (Hausman, 1978).

3.2.3.6. Varsayım Sınamaları

Araştırmada yer alan tüm modeller için birim etkisinin sabit olması durumunda tahminlerin tutarlı ve daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmış ve araştırma modelleri sabit etki modeli yöntemi ile çözümlenmiştir. Çözümlenme esnasında varsayımlar sabit etkiler modelleri için önerilen testler göz önünde bulundurularak sınanmıştır. Birimler arası korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılık) varsayımı Pesaran (2004) CD testi ile, sabit varyans varsayımı Greene (2000) Düzeltilmiş Wald testi ile, otokorelasyonsuzluk varsayımı ise Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) testi ile denetlenmiştir. Modellerin hepsinde yatay

kesit bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına rastlanmıştır. Yatay kesit bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarından kaynaklanabilecek etkinlik kaybının önüne geçmek amacıyla modeller dirençli standart hatalar ile tahmin edilmiştir (Pesaran, (2004); Wooldridge (2002); Drukker (2003); Greene (2000); Breusch-Pagan (1980)).

3.3. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında veri analizi sonucu elde edilen bulgular paylaşılarak, yorumlanmıştır.

3.3.1. Birim Etki Testleri

Analize araştırma kapsamında ele alınan ekonometrik modellerdeki birim etkilerinin incelenmesi ile başlanmıştır. Model 1 ve Model 2 için birim etkisinin tespiti için Breusch-Pagan (1980) Lagrange çarpanı testi bulguları Tablo 33'te sunulmuştur.

Tablo 33: Model 1, Model 2 ve Model 3 için Birim Etki Test Bulguları

Model 1			Model 2			Model 3		
	σ_u^2	σ_u		σ_u^2	σ_u		σ_u^2	σ_u
y50	13.249	3.640	y60	15.753	3.969	y70	14.493	3.806
ϵ	1.019	1.009	ϵ	1.206	1.098	ϵ	1.157	1.075
μ	9.762	3.124	μ	11.769	3.430	μ	11.352	3.369
$\chi^2(01)=1422.1^{***}$ Sig.=0.000			$\chi^2(01)=1440.1^{***}$ Sig.=0.000			$\chi^2(01)=1460.2^{***}$ Sig.=0.000		

***(%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilir, χ^2 : Ki-Kare test istatistiği, σ_u^2 : Birim Etki Varyansı, $\sqrt{\sigma_u^2} = \sigma_u$: Standart Hata, ϵ : Hata Terimi, μ : Birim Etkisi.

Tabloda Model 1, Model 2 ve Model 3 için bağımlı değişkenlere ait varyans ve standart hatalar ile modellere ait hata terimi ve birim etki varyans ve standart hataları ile Breusch-Pagan testi Ki-Kare test istatistikleri ile anlamlılık değerleri (Sig.) görülmektedir. Model 1 için bağımlı değişkenin y50 olduğu ve birim etkisinin sıfır olduğu yönündeki sıfır hipotezinin %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. ($\chi^2(01)=1422.1 > \chi_{0.01}^2(01)$), sig.<0.01).

Benzer şekilde bağımlı değişkeni y60 olan model 2 için sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. ($\chi^2(01)=1440.1 > \chi_{0.01}^2(01)$), sig.<0.01). Aynı şekilde bağımlı değişkeni y70 olan model 3 için sıfır hipotezi reddedilmektedir.

($\chi^2(01)=1460.2 > \chi^2_{0.01}(01)$), sig.<0.01). Bu durumda her iki model için de birim etkisinin olduğu yönündeki alternatif hipotezlerin kabul edilmesi gerektiği söylenebilir.

Breusch-Pagan (1980) yaklaşımı çerçevesinde Model 1, Model 2 ve Model 3 için birim etkiyi hesaba katmayan klasik havuzlanmış en küçük kareler yönteminin uygun olmadığı modellerin birim etkisinin türüne göre sabit veya tesadüfi etkiler yöntemleri ile tahmin edilmesi gerektiği görülmüştür.

Model 4, Model 5 ve Model 6 için birim etkisinin tespiti için Breusch-Pagan (1980) Lagrange çarpanı testi bulguları Tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 34: Model 4, Model 5 ve Model 6 İçin Birim Etki Test Bulguları

Model 4			Model 5			Model 6		
	σ_u^2	σ_u		σ_u^2	σ_u		σ_u^2	σ_u
y50	13.249	3.640	y60	15.753	3.969	y70	14.493	3.806
ϵ	0.990	0.995	ϵ	1.177	1.085	ϵ	1.116	1.056
μ	8.584	2.929	μ	10.657	3.264	μ	10.441	3.231
$\chi^2(01)=1308.2^{***}$ Sig.=0.000			$\chi^2(01)=1318.1^{***}$ Sig.=0.000			$\chi^2(01)=1364.7^{***}$ Sig.=0.000		

***(%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilir, χ^2 : Ki-Kare test istatistiği, σ_u^2 : Birim Etki Varyansı, $\sqrt{\sigma_u^2} = \sigma_u$: Standart Hata, ϵ : Hata Terimi, μ : Birim Etkisi

Model 4 için bağımlı değişkenin y50 olduğu ve birim etkisinin sıfır olduğu yönündeki sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. ($\chi^2(01)=1308.2 > \chi^2_{0.01}(01)$), sig.<0.01).

Model 5 için bağımlı değişkenin y60 olduğu ve birim etkisinin sıfır olduğu yönündeki sıfır hipotezinin %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. ($\chi^2(01)=1318.1 > \chi^2_{0.01}(01)$), sig.<0.01).

Model 6 için bağımlı değişkenin y70 olduğu ve birim etkisinin sıfır olduğu yönündeki sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. ($\chi^2(01)=1364.7 > \chi^2_{0.01}(01)$), sig.<0.01).

Breusch-Pagan (1980) yaklaşımı çerçevesinde Model 4, Model 5 ve Model 6 için de diğer modellerdeki gibi birim etkinin olduğu görülmüştür. Modellerin birim etkisinin türüne göre sabit veya tesadüfi etkiler yöntemlerinden uygun olan tahmin yöntemi ile çözümlenmesi gerektiği görülmektedir.

3.3.2. Birim Etki Türünün Testi

Araştırma kapsamında çözümlenmek istenen 6 model için de birim etkinin olduğu görülmüştür. Modellerdeki birim etkinin türünü tespit etmek amacıyla Hausman (1978) testinden faydalanılmıştır. Hausman testi istatistikleri Tablo 35’teki gibidir.

Tablo 35: Model 1, Model 2 ve Model 3 İçin Birim Etki Türünün Test Bulguları

Değişken	Model 1				Model 2				Model 3			
	SE (b)	TE (B)	Fark (b-B)	S.H	SE (b)	TE (B)	Fark (b-B)	S.H	SE (b)	TE (B)	Fark (b-B)	S.H
<i>sky/GDP</i>	-0.02	-0.01	0.03	0.01	-0.00	-0.03	0.03	0.01	-0.02	-0.51	0.02	0.01
	$\chi^2(01)=$ 11.6***		p= 0.000		$\chi^2(01)=$ 9.9***		p=0.002		$\chi^2(01)=$ 5.77**		p= 0.016	

***(%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilir, χ^2 : Ki-Kare test istatistiği, b: Sabit Etkiler Tahmincisi, B: Tesadüfi Etkiler Tahmincisi, (b-B) Tahminciler arasındaki fark, S.H: Standart Hata

Tablo incelendiğinde Modellerin Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincileri, tahminler arasındaki farklar ve standart hataların raporlandığı görülür. Her iki modelde de tek ve aynı bağımsız değişken (*sky/GDP*) olduğu görülmektedir.

Model 1 için hesaplanan test istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyinde dahi H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. ($\chi^2(01)=711.64 > \chi^2_{0.01}(01)$), sig.<0.01). Bu durumda Model 1 için bağımsız değişken ile birim etki arasında korelasyon olduğu ve sabit etkiler modelinin daha etkin bir tahminci üreteceği söylenebilir.

Benzer şekilde, Model 2 için hesaplanan K-Kare test istatistiğine göre de %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. ($\chi^2(01)=9.08 > \chi^2_{0.01}(01)$), sig.<0.01). Model 2 için de benzer şekilde sabit etkiler modelinin daha etkin bir tahminci hesaplayacağı söylenebilir.

Model 3 için hesaplanan K-Kare test istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. ($\chi^2(01)=9.08 > \chi^2_{0.05}(01)$), sig.<0.05). Model 3 için de benzer şekilde sabit etkiler modelinin daha etkin bir tahminci hesaplayacağı söylenebilir.

Model 4, Model 5 ve Model 6 için Hausman testi istatistikleri Tablo 36’daki gibidir.

Tablo 36: Model 4, Model 5 ve 6 İçin Birim Etki Türünün Test Bulguları

Değişken	Model 4				Model 5				Model 6			
	SE (b)	TE (B)	Fark (b-B)	S.H	SE (b)	TE (B)	Fark (b-B)	S.H	SE (b)	TE (B)	Fark (b-B)	S.H
<i>aile/GDP</i>	-0.47	-0.52	0.05	0.07	-0.61	-0.64	0.03	0.07	-0.77	0.78	0.01	0.07
<i>sag/GDP</i>	0.07	-0.08	0.15	0.05	0.35	0.16	0.19	0.05	0.19	0.03	0.16	0.05
<i>yde/GDP</i>	0.19	0.16	0.02	0.01	0.10	0.07	0.02	0.01	0.13	0.11	0.02	0.01
<i>is/GDP</i>	-0.31	-0.22	-0.08	0.08	-0.43	-0.31	-0.116	0.03	0.40	0.28	0.11	0.03
	$\chi^2(04)=$ 21.23***				$\chi^2(04)=$ 22.84***				$\chi^2(04)=$ 13.84***			
	Sig.=0.000				Sig =0.000				Sig =0.007			

***(%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilir, χ^2 : Ki-Kare test istatistiği, b: Sabit Etkiler Tahmincisi, B: Tesadüfi Etkiler Tahmincisi, (b-B) Tahminciler arasındaki fark, S.H: Standart Hata

Tablo incelendiğinde tüm bağımsız değişkenler için sabit etkiler ve rastsal etkiler modeli ile elde edilmiş tahminciler, söz konusu tahminciler arasındaki farklar ve standart hatanın raporlandığı görülmektedir.

Model 4 için Ki-Kare test istatistiği incelendiğinde %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. ($\chi^2(04)=21.23 > \chi^2_{0.01}(04)$, sig.<0.01).

Benzer şekilde model 5 için hesaplanan Ki-Kare istatistiğine göre de %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. ($\chi^2(04)=22.84 > \chi^2_{0.01}(04)$, sig.<0.01).

Aynı şekilde model 6 için hesaplanan Ki-Kare istatistiğine göre de %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. ($\chi^2(04)=13.84 > \chi^2_{0.01}(04)$, sig.<0.01).

Bu bulgular ışığında Model 4, 5 ve 6 için de sabit etkiler tahmincisinin etkinliğinden söz edilebilir.

3.3.3. Varsayım Sınamaları

Hausman (1978) yaklaşımı çerçevesinde tüm modeller için sabit etkiler tahmincilerinin etkin ve tutarlı sonuçlar vereceği söylenebilir. Bu sebeple sabit etkiler tahmini için birimler arası korelasyon, otokorelasyon ve değişen varyans sorunları incelenerek gerekli görülmesi durumunda söz konusu sorunlara dirençli tahmin yöntemleri kullanılacaktır.

3.3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Birimler arası korelasyon bir başka ifade ile yatay kesit bağımlılık testi için panel veri modelinde $N > T$ olması nedeniyle Pesaran (2004) CD testi tercih edilmiştir. Panel modellerde yatay kesit bağımlılık testi için modelde $T > N$ olması durumunda Breusch

Pagan LM testinin uygun olduğu, aksine $N > T$ olması durumunda ise Pesaran CD testinin Breusch Pagan LM testine göre daha iyi sonuç verdiği kabul edilmektedir (Tatoğlu, 2018: 240-242). Pesaran CD test istatistikleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 37: Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler Arası Korelasyon) Test Bulguları

Model	Pesaran Test		Model	Pesaran Test	
	$\chi^2(336)$	Sig.		$\chi^2(336)$	Sig.
Model 1	6.343	0.000	Model 4	2.561	0.010
Model 2	6.823	0.002	Model 5	2.992	0.002
Model 3	6.782	0.000	Model 6	2.403	0.016

χ^2 : Ki-Kare test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içerir)

Tablo incelendiğinde Pesaran testi sonuçlarına göre yatay kesit bağımlılığın olmadığını kabul eden H_0 hipotezinin 6 model için de %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği ve yatay kesit bağımlılığının olduğu kabul edilmektedir. ($\chi^2 > \chi^2_{Tablo}$, sig.<0.05). Başka bir ifade ile modellerde birimlere ait hata terimleri arasında korelasyon bulunmaktadır. Bu durumda tahmin sürecinde birimler arası korelasyon sorununu dikkate alan Driscoll-Kraay standart hatalar modeli tercih edilecektir.

3.3.3.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi

Otokorelasyonsuzluk varsayımı ile ilgili Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) tarafından geliştirilen otokorelasyon testi uygulanmıştır. Wooldridge ve Drukker testi otokorelasyonun sifıra eşit olduğu sıfır hipotezini sınamaktadır. Değişen varyans sorununu incelemek amacıyla Greene (2000) Düzeltilmiş Wald Testi uygulanmıştır.

Modellere uygulanan otokorelasyon ve değişen varyans test istatistikleri Tablo 38'deki gibidir.

Tablo incelendiğinde tüm modeller için otokorelasyonun sıfır olduğu yönündeki temel hipotezlerin %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülür. ($F(1, 27) > F_{Tablo}$, sig.<0.01).

Daha açık bir ifade ile Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) otokorelasyon testi bulgularına göre otokorelasyon sıfırdan farklıdır. Bu durumda tüm modeller için ancak otokorelasyona karşı dirençli standart hataların kullanılması ile tahmin edilen parametrelerde etkinliğin sağlanmasının mümkün olacağı söylenebilir.

Tablo 38: Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sorununu Sınayan Test Bulguları

Model	Otokorelasyon Testi		Değişen Varyans Testi	
	Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) Test Bulguları		Greene (2000) Düzeltilmiş Wald Test Bulguları	
	F (1, 27)	p	$\chi^2(28)$	p
Model 1	25.362***	0.000	1478.50***	0.000
Model 2	38.385***	0.000	1016.32***	0.000
Model 3	24.457***	0.000	493.23***	0.000
Model 4	27.002***	0.000	1311.85***	0.000
Model 5	39.758***	0.000	3370.89***	0.000
Model 6	25.268***	0.000	778.92***	0.000

***(%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilir, F: F test istatistiği, χ^2 : Ki-Kare test istatistiği.

Bunun yanında, 6 model için değişen varyans sorununu incelemek amacıyla Tablo 39’ da Greene (2000) Düzeltilmiş Wald Testi bulguları yer almaktadır. Greene (2000) değişen varyans testi için birimlerin varyansları eşittir şeklindeki temel hipotezin 6 model için de reddedildiği görülmektedir. ($\chi^2(28) < \chi^2_{Tab}$, sig<0.01). Daha açık bir ifade ile tüm modellerde değişen varyans sorunun olduğu söylenebilir

Gerek yatay kesit bağımlılık gerekse değişen varyans ve otokorelasyon sorunları tespit edildiğinden modeller yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyona dirençli Driscoll-Kraay (1998) standart hatalar ile tahmin edilip olası bir etkinlik kaybının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

3.3.4. Model Tahminleri

Yapılan sınamalar sonucunda tüm araştırma modellerinin birim etki içerdiği ve söz konusu birim etkilerin sabit etki modelleri ile tahmin edilmesinin daha tutarlı ve etkin tahminler üreteceği sonucuna varılmıştır. Bu sebeple araştırma modellerinin birim etki içeren sabit etki modelleri ile tahmin edilmesine karar verilmiştir. Yapılan varsayım sınamaları sonucunda ise araştırma modellerinde yatay kesit bağımlılığı (birimler arası korelasyon) olduğu görülmüştür. Diğer yandan yapılan otokorelasyon ve değişen varyans testlerinde tüm modellerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları tespit edilmiştir.

Otokorelasyon ve değişen varyans durumunda tahmincilerin etkin parametre tahminleri yapamadıkları bilinmektedir. Bu sebeple modellerin tahmininde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu varlığında etkin tahminler yapmaya olanak sağlayan dirençli standart hatalar yöntemlerinden faydalanarak standart hataların söz konusu varsayım sapmalarına dirençli hale getirilmesi sağlanmıştır. Bu yolla tahmin edilen modellerdeki parametreler değişmez iken, standart hata ve dolayısıyla katsayı anlamlılık değerleri varsayım sapmalarına rağmen etkin ve tutarlı olmaktadır (Gujarati, 1995: 381-389). Bu nedenle model tahmininde yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı geliştirilmiş Driscoll-Kraay dirençli standart hatalar tahmin yöntemi tercih edilmiştir.

Model 1 için Driscoll-Kraay (1998) dirençli standart hatalar ile gerçekleştirilen model tahmin bulguları Tablo 39'daki gibidir.

Tablo 39: Model 1 Tahmin Bulguları

Değişken	β	Drisc/Kraay S.H ^d	t	Sig.> t	%95 Alt G.S	%95 Üst G.S
<i>sky/GDP</i>	-0.293	0.018	-15.55***	0.000	-0.334	-0.251
Sabit Terim	16.635	0.227	72.97***	0.000	16.133	17.136
Tanısal İstatistikler						
Gözlem Sayısı	N=28			T=12	N X T=336	
F Testi	F(1, 11)=241.78***			Sig. =0.000		
Determinasyon				R ² =0.21		

***(%1) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlıdır, %95 Alt G.S : %95 Güven aralığı alt sınırı, %95 Üst G.S: %95 Güven aralığı üst sınırı, d üst imi dirençli standart hataları ifade eder, maksimum gecikme uzunluğu 4.

Tablo 39 incelendiğinde modelin bir bütün olarak anlamlılığını sınoyan F testi istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir modele işaret ettiğı görölmektedir. (F(1,11)=241.78>F_{tablo}), sig.<0.01). Model determinasyon katsayısı incelendiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değışkendeki değışimleri yaklaşık olarak %21 oranında açıklayabildiğı görölmektedir.

Modeldeki tek açıklayıcı değışken olan *sky/GDP* için tahmin edilen parametrenin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğı görölmektedir. ($\beta=-$

0.293, $t=-15.55$, sig.<0.01). Anlamlılık değeri ile uyumlu bir şekilde %95 güven aralıklarının da sıfır değeri içermediği görülmektedir. (%95 Alt G.S<%95 Üst G.S<0). Bulgular ışığında ele alınan dönem boyunca panelde yer alan ülkeler için sosyal koruma yardımlarındaki artışın yoksulluk oranı medyan 50 üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğu veya sosyal koruma yardımlarındaki azalışın yoksulluk oranı medyan 50 üzerinde artırıcı bir etkisi olduğu söylenebilir.

Model 2 için Driscoll-Kraay (1998) dirençli standart hatalar ile gerçekleştirilen model tahmin bulguları Tablo 40'taki gibidir.

Tablo 40: Model 2 Tahmin Bulguları

Değişken	β	Drisc/Kraay S.H ^d	t	Sig.> t	%95 Alt G.S	%95 Üst G.S
<i>sky/GDP</i>	-0.315	0.163	-19.35***	0.000	-0.351	-0.279
Sabit Terim	23.628	0.216	109.22***	0.000	23.152	24.105
Tanısal İstatistikler						
Gözlem Sayısı	N=28			T=12	N X T=336	
F Testi	F(1, 11)=374.25***			Sig. =0.000		
Determinasyon	R ² =0.21					

***(%1) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, %95 Alt G.S : %95 Güven aralığı alt sınırı, %95 Üst G.S: %95 Güven aralığı üst sınırı, d üst imi dirençli standart hataları ifade eder, maksimum gecikme uzunluğu 4.

Tablo 40'da görüldüğü üzere modelin bir bütün olarak anlamlılığını sınavan F testi istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir modeldir. ($F(1, 11)=374.25 > F_{\text{tablo}}$), sig.<0.01). Model determinasyon katsayıları incelendiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimleri yaklaşık olarak %21 oranında açıklayabildiği görülmektedir.

Açıklayıcı değişken *sky/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak hesaplanmıştır. ($\beta=-0.315$, $t=-19.35$, sig.<0.01). %95 güven aralıklarının da sıfır değeri içermediği görülmektedir. (%95 Alt G.S<%95 Üst G.S<0). İncelenen dönem boyunca panel veri setinde yer alan ülkeler için sosyal koruma yardımlarındaki artışın yoksulluk oranı medyan 60 üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğu veya sosyal koruma yardımlarındaki azalışın yoksulluk oranı medyan 60 üzerinde artırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Model 3 için Driscoll-Kraay (1998) dirençli standart hatalar ile gerçekleştirilen model tahmin bulguları Tablo 41'deki gibidir.

Tablo 41: Model 3 Tahmin Bulguları

Değişken	β	Drisc/Kraay S.H ^d	t	Sig.> t	%95 Alt G.S	%95 Üst G.S
<i>sky/GDP</i>	-0.278	0.013	-20.35***	0.000	-0.308	-0.248
Sabit Terim	30.638	0.151	202.35***	0.000	30.305	30.971
Tanısal İstatistikler						
Gözlem Sayısı	N=28		T=12		N X T=336	
F Testi	F(1, 11)=414.28***			Sig =0.000		
Determinasyon	R ² =0.18					

***(%1) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, %95 Alt G.S : %95 Güven aralığı alt sınırı, %95 Üst G.S: %95 Güven aralığı üst sınırı, d üst imi dirençli standart hataları ifade eder, maksimum gecikme uzunluğu 4.

Tabloda 41'de görüldüğü üzere modelin bir bütün olarak anlamlılığını sıyanan F testi istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir modeldir. (F(1, 11)=414.28>F_{tablo}), sig.<0.01). Model determinasyon katsayıları incelendiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimleri yaklaşık olarak %18 oranında açıklayabildiği görülmektedir.

Açıklayıcı değişken *sky/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak hesaplanmıştır. (β =-0.278, t =-20.35, sig.<0.01). %95 güven aralıklarının da sıfır değeri içermediği görülmektedir. (%95 Alt G.S<%95 Üst G.S<0).

Modelde incelenen dönem boyunca panel veri setinde yer alan ülkeler için sosyal koruma yardımlarındaki artışın yoksulluk oranı medyan 70 üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğu veya sosyal koruma yardımlarındaki azalışın yoksulluk oranı medyan 70 üzerinde artırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Model 4 için Driscoll-Kraay (1998) dirençli standart hatalar ile gerçekleştirilen model tahmin bulguları Tablo 42'deki gibidir.

Tablo 42: Model 4 Tahmin Bulguları

Değişken	β	Drisc/Kraay S.H ^d	t	Sig.> t	%95 Alt G.S	%95 Üst G.S
<i>aile/GDP</i>	-1.427	0.098	-14.48***	0.000	-1.645	-1.210
<i>sag/GDP</i>	-0.930	0.094	-9.89***	0.000	-1.137	-0.723
<i>yde/GDP</i>	0.143	0.021	6.58***	0.000	0.095	0.191
<i>is/GDP</i>	-0.0341	0.328	-0.10	0.919	-0.758	0.689
Sabit Terim	16.925	0.513	32.95***	0.000	15.794	18.055

Tanısal İstatistikler

Gözlem Sayısı	N=28	T=12	N X T=336
F Testi	F(4, 11)=372.43***	Sig.=0.000	
Determinasyon	Genel	R ² =0.36	

***(%1) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, %95 Alt G.S : %95 Güven aralığı alt sınırı, %95 Üst G.S: %95 Güven aralığı üst sınırı, d üst imi dirençli standart hataları ifade eder, maksimum gecikme uzunluğu 4.

F testine göre model %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir modeldir. (F(4, 11)=372.43>F_{tablo}), sig.<0.01). Model determinasyon katsayılarına göre ise bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimleri yaklaşık olarak %36 oranında açıklayabilmektedir.

Açıklayıcı değişken *aile/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. (β =-1.42, t =-14.48, sig.<0.01). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir. (%95 Alt G.S<%95 Üst G.S<0). Araştırılan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde aile yardımlarının GSYH'ya oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 50'de azalışa, azalışların ise artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken *sag/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. (β =-0.93 t =-9.89, sig.<0.01). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir (%95 Alt G.S<0<%95 Üst G.S). İncelenen dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde sağlık yardımlarının GSYH'ya oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 50'de azalışa, azalışların ise artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken yde/GDP için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. ($\beta=0.143$, $t=6.58$, $sig.<0.01$). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir (%95 Alt G.S.<0<%95 Üst G.S). Ele alınan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde aile yardımlarının GSYH'ya oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 50'de artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken is/GDP için tahmin edilen parametre %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. ($\beta=-0.034$, $t=-0.10$, $sig.>0.10$). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermektedir (%95 Alt G.S.<0<%95 Üst G.S). Ele alınan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde işsizlik yardımlarının GSYH'ye oranındaki artış ya da azalışların yoksulluk oranı medyan 50 üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Model 5 için Driscoll-Kraay (1998) dirençli standart hatalar ile gerçekleştirilen model tahmin bulguları Tablo 43'teki gibidir.

Tablo 43: Model 5 Tahmin Bulguları

Değişken	β	Drisc/Kraay S.H ^d	t	Sig.> t	%95 Alt G.S	%95 Üst G.S
<i>aile/GDP</i>	-1.479	0.089	-16.59***	0.000	-1.675	-1.283
<i>sag/GDP</i>	-1.004	0.115	-8.70***	0.000	-1.125	-0.750
<i>yde/GDP</i>	0.084	0.017	4.78***	0.000	0.045	0.123
<i>is/GDP</i>	0.309	0.333	0.93	0.373	-0.424	1.042
Sabit Terim	24.312	0.520	46.72***	0.000	23.166	25.457
Tanısal İstatistikler						
Gözlem Sayısı	N=28			T=12	N X T=336	
F Testi	F(4, 11)=395.88***			Sig.=0.000		
Determinasyon	Genel			R ² =0.34		

***(%1) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, %95 Alt G.S : %95 Güven aralığı alt sınırı, %95 Üst G.S: %95 Güven aralığı üst sınırı, d üst imi dirençli standart hataları ifade eder, maksimum gecikme uzunluğu 4.

F testine göre model %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir modeldir. ($F(4, 11)=395.88 > F_{\text{tablo}}$), sig.<0.01). Model determinasyon katsayılarına göre ise bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimleri yaklaşık olarak %34 oranında açıklayabilmektedir.

Açıklayıcı değişken *aile/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. ($\beta=-1.47$, $t=-16.59$, sig.<0.01). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir. (%95 Alt G.S.<%95 Üst G.S.<0). Araştırılan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde aile yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 60'ta azalışa, azalışların ise artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken *sag/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. ($\beta=-1.004$, $t=-8.70$, sig.<0.01). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir (%95 Alt G.S.<0<%95 Üst G.S). İncelenen dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde sağlık yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 60'ta azalışa, azalışların ise artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken *yde/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. ($\beta=0.084$, $t=4.78$, sig.<0.01). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir (%95 Alt G.S.<0<%95 Üst G.S). Ele alınan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde aile yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 60'ta artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken *is/GDP* için tahmin edilen parametre %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. ($\beta=-0.3$, $t=-0.93$, sig.>0.10). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermektedir (%95 Alt G.S.<0<%95 Üst G.S). Ele alınan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde işsizlik yardımlarının GSYH'ye oranındaki artış ya da azalışların yoksulluk oranı medyan 60 üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Model 6 için Driscoll-Kraay (1998) dirençli standart hatalar ile gerçekleştirilen model tahmin bulguları Tablo 44'teki gibidir.

Tablo 44: Model 6 Tahmin Bulguları

Değişken	β	Drisc/Kraay S.H ^d	t	Sig.> t	%95 Alt G.S	%95 Üst G.S
<i>aile/GDP</i>	-1.289	0.099	-13.02***	0.000	-1.507	-1.071
<i>sag/GDP</i>	-0.984	0.094	-10.45***	0.000	-1.192	-0.777
<i>yde/GDP</i>	0.049	0.021	2.26**	0.045	0.001	0.079
<i>is/GDP</i>	0.656	0.249	2.63**	0.023	0.107	1.205
Sabit Terim	31.687	0.387	81.83***	0.000	30.835	32.540

Tanısal İstatistikler

Gözlem Sayısı	N=28	T=12	N X T=336
F Testi	F(4, 11)=1529.29***	Sig.=0.000	
Determinasyon	Genel	R²=0.31	

(%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı *(%1) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, %95 Alt G.S : %95 Güven aralığı alt sınırı, %95 Üst G.S: %95 Güven aralığı üst sınırı, d üst imi dirençli standart hataları ifade eder, maksimum gecikme uzunluğu 4.

F testine göre model %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir modeldir. (F(4, 11)=1529.29>F_{tablo}), sig.<0.01). Model determinasyon katsayılarına göre ise bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimleri yaklaşık olarak %31 oranında açıklayabilmektedir.

Açıklayıcı değişken *aile/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. (β =-1.28, t =-13.02, sig.<0.01). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir. (%95 Alt G.S<%95 Üst G.S<0). Araştırılan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde aile yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 70'te azalışa, azalışların ise artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken *sag/GDP* için tahmin edilen parametre %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. (β =-0.98 t =-10.45, sig.<0.01). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir (%95 Alt G.S<0<%95 Üst G.S). İncelenen dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde sağlık yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 70'te azalışa, azalışların ise artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken yde/GDP için tahmin edilen parametre %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. ($\beta=0.049$, $t=2.26$, $\text{sig.}<0.05$). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir (%95 Alt G.S.<0<%95 Üst G.S). Gözlemlenen dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde aile yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 70'te artışa sebep olduğu söylenebilir.

Açıklayıcı değişken is/GDP için tahmin edilen parametre %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. ($\beta=0.656$, $t=2.63$, $\text{sig.}<0.05$). %95 güven aralıkları sıfır değeri içermemektedir (%95 Alt G.S.<0<%95 Üst G.S). Ele alınan dönem boyunca panel veri setindeki ülkelerde işsizlik yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışların yoksulluk oranı medyan 70'te artışa sebep olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Yoksulluk sorunu işsiz, eğitimsiz, sağlıksız ve sosyal güvenceden yoksun bireylerin gelir kaybı riski taşımaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Üretici birimlerin istihdamda eğitilmiş ve sağlıklı bireyleri tercih etmeleri ve yoksul hanelerin bütçe kısıtı nedeniyle eğitim ve sağlık harcamalarına yeterli düzeyde pay ayıramamaları bu kesimi kısır bir döngüye sokmakta ve yoksulluk nesiller boyu devam etmektedir. Bu nedenle sosyal bütçe anlayışını benimsemiş toplumlarda hükümetler, eğitim, sağlık, aile, engelli yardımları, dul/yetim ve yaşlılık yardımları gibi sosyal harcamaların imkânlarından ve haklarından yoksul kesimin faydalanmasını sağlayarak yoksulluk sorununa çözüm getirebilmektedirler. Bunun yanında, yoksul kesimin temel ihtiyaçlarının karşılanması, bu kesimin toplum içerisine katılımını sağlayarak insan onuruna yaraşır bir hayat sürmelerine olanak tanımaktadır.

Eğitim düzeyinin yükseltilmesi ile yoksulluk sınırı üzerinde gelir elde edebilme imkanı doğmaktadır. Türkiye için yapılan grafiksel analiz sonucunda eğitim düzeyi ile gelir düzeyinin birlikte yükseldiği gözlemlenmiştir. Gelir düzeyinin yanında eğitimsiz kalan bireyler toplum içerisindeki hayata uyum sağlamak zorlanmaktadır. Bu durum kendilerini topluma karşı yabancılaştırmakta ve sosyal tehlikelere karşı açık bir konuma getirmektedir. Bu nedenle hükümetler sosyal bütçe anlayışı ile yoksul kesimin sosyal harcamalardan yararlanmasını sağlayarak bu kesimin toplum içerisinde daha kaliteli yaşam şartlarına sahip olmalarına olanak sağlamalıdır.

Sosyal bütçe anlayışı ile hazırlanmış sosyal koruma programlarının yoksul kesimin faydalanacağı şekilde yönetilmesi durumunda yoksulluk sorununa çözüm getirmesi beklenmektedir. Bu nedenle, sosyal koruma yardımlarının yoksulluk üzerindeki etkinliğini artırmak için hükümetler bu harcamaların milli hasıla içerisindeki paylarını yükseltmelidir. Bunun yanında, sosyal koruma yardımlarından doğru kişilerin faydalandırılmasının sağlanması gerekmektedir.

Çalışmada yoksulluk nedenlerinden biri olan ulusal gelirin eşitsiz dağılımı, lorenz eğrisi ve bu eğrinin rakamsal değeri olan gini katsayısı kullanılarak ülkeler açısından değerlendirilmiştir. Türkiye’de 1997, 2002 ve 2019 yılları lorenz eğrileri karşılaştırılmış ve 2002 yılı lorenz eğrisinin 1997 yılına göre ve 2019 yılı lorenz eğrisinin 2002 yılına göre mutlak eşitlik doğrusunda daha yakın olduğu görülmüştür. Türkiye’de 2019 yılında

gelir dağılımının 1994 ve 2002 yılına göre daha eşit olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında gini kat sayılarına bakıldığında Türkiye’de yıllar itibariyle gini katsayısının azaldığı, başka bir ifadeyle gelir dağılımının daha eşit bir hale geldiği görülmüştür. Türkiye’de 1994-2019 yılları içerisinde hanehalkı kullanılabilir gelir hesaplamalarına göre gelir dağılımındaki eşitsizliğin en düşük olduğu yıl 0,379 gini katsayısı ile 2014 yılı olduğu ifade edilmiştir. 2019 yılı gini katsayısı 0,39’dur. Türkiye’de hanehalkı büyüklüğünün hesaplamaya katıldığı eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre gini katsayılarının yükseldiği görülmektedir.

Türkiye’nin gini katsayısı OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ortalamanın üstünde olduğu ve en yüksek gini katsayısına sahip ülkelerden biri olduğu görülmüştür. Yoksulluk açısından Türkiye’de gelir dağılımının daha eşit bir hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Türkiye ve AB ülkelerinde yapılan sosyal transferler sonrası gini katsayılarının düştüğü, gelir dağılımında eşitsizliğin azaldığı görülmüştür. Bu nedenle yoksullukla mücadelede, sosyal bütçe anlayışı ile yapılan sosyal koruma yardımlarına bütçeden daha fazla pay ayrılması gerekmektedir.

Gelir düzeyi düşük olan yoksul hanelerin, ihtiyaçlarını karşılamak için tasarrufta bulunamaması ve marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması nedeniyle toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin dolaysız vergilere göre yüksek olması yoksul kesim üzerinde yük oluşturmaktadır. Türkiye’de son üç yılda toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergi gelirlerinin payının yükselmesi gelirin adil dağılımı açısından olumlu bir göstergedir. Ancak, artan oranlı tarife yapısı ile zengin kesimi yoksul kesime göre daha fazla vergilendirebilen kişisel gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı OECD ülkeleri açısından değerlendirildiğinde Türkiye’nin payının OECD ortalamasının altında olduğu görülmüştür. Gelirin adil dağılımı ve yoksulluk açısından, bu payın yükseltilmesi gerektiği söylenebilir.

Yoksul hanehalkı üyelerinin genellikle kayıt dışı sektörlerde çalışmaları resmi olarak çalışan nüfusa göre ücretlerinin düşük olmasına neden olmaktadır. Bunun yanında, kayıt dışı sektörde çalışanlar sosyal güvenlik primlerinin ödenmemesi nedeniyle sağlık hizmeti ve emekli maaşı gibi kamu tarafından sağlanan faydalardan mahrum kalmaktadır. Kayıt dışı ekonomi yoksul haneleri kısır bir döngüye sokarak daha fazla yoksullaşmalarına neden olmaktadır. Türkiye’de 1988-2019 yılları arası kayıt dışı istihdamın toplam

istihdam içerisindeki payları incelenmiştir. Bu payın 2005 yılında %50'nin altına düştüğü ve yıllar itibariyle azalma eğilimi göstererek 2019 yılında %36'ya gerilediği görülmüştür. Bu verinin OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'de kayıt dışı istihdam payının azalmasının yoksulluk açısından önemli bir gösterge olmasının yanında, bu payın azalmaya devam etmesi gerekmektedir. Ayrıca, cinsiyete göre kayıt dışı istihdam verilerine bakıldığında OECD ülkeleri içerisinde erkeklere göre kadın payının en yüksek olduğu ülkenin %19,4 ile Türkiye (kayıt dışı istihdam farkı kadın payı-erkek payı %) olduğu görülmüştür. Türkiye'de yoksullukla mücadele açısından özellikle kadın istihdamının resmi sektörlere kazandırılması gerekmektedir.

Yoksulluğa neden olan diğer bir gösterge yüksek enflasyon oranlarıdır. Enflasyon oranı yüksek olan ülkelerde, gelir düzeyi yoksulluk sınırı altında olan hanelerin gelirlerini enflasyon oranında artıramaması nedeniyle yoksulluk açığı derinleşmektedir. Türkiye'de son yıllarda enflasyon oranlarının yükselmesi yoksulluk açısından olumsuz bir göstergedir. Türkiye'nin enflasyon oranının AB ve OECD ülke ortalamalarının oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle yoksul kesimin harcama dağılımında gıda tüketimi oranının yüksek olması nedeniyle gıda enflasyonu önem arz etmektedir. Türkiye'de son üç yılda gıda enflasyonunun genel enflasyon oranından yüksek olması, yoksul kesimin daha fazla yoksullaşmasına neden olması açısından olumsuz bir göstergedir.

Yoksulluğa neden olan diğer faktör işsiz olma durumudur. Servet sahibi ya da kira geliri olmayan hane üyesi bireylerin işsiz olması durumunda, hanehalkının kişi başı geliri yoksulluk sınırının altında kalmakta ve yoksullaşmaktadırlar. Türkiye'de işsizlik oranlarının 2005 yılından 2008 yılına doğru düştüğü ve küresel kriz sebebiyle 2008 yılında yükseldiği görülmüştür. 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında Türkiye'de işsizlik oranlarının AB ortalamasının altında kalmasına rağmen, 2015 yılı itibari ile Türkiye'de işsizlik oranlarının AB ve OECD ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Yoksulluk açısından işsizlik oranlarının uygulanacak para ve maliye politikası araçları ile düşürülmesi gerekmektedir.

Eğitim düzeyinin artması ile çalışma koşulları iyi olan bir alanda istihdam olanağının artması yoksulluktan kurtulmanın çözümü olarak görülmektedir. Türkiye'de 2008 ve

2018 yılları karşılaştırıldığında kadın ve erkek okur yazar olmayan oranının düştüğü, lise, lisans ve lisansüstü düzeyde kadın ve erkek mezun oranının arttığı görülmektedir. Bu veriler ışığında, Türkiye’de kadın ve erkeklerin eğitim düzeyinin yükselmesinin yoksulluk açısından olumlu göstergeler olduğu söylenebilir. Türkiye’de erkek, kadın ve toplam yükseköğretim mezun oranlarının OECD ülkeleri ile karşılaştırılması durumunda, Türkiye’nin ortalamasının altında ve son sıralarda yer aldığı görülmüştür. OECD ülkelerinin tamamında yükseköğretim mezun kadın oranının erkek oranından yüksek olduğu gözlemlenmiştir. OECD ülkeleri içerisinde kadın ve erkek yükseköğretim mezun oranı birbirine en yakın iki ülke Meksika ve Türkiye’dir.

Bunun yanında, Türkiye’de kadın ve erkeklerin eğitim düzeyleri yükseldikçe istihdam oranlarının da yükseldiği görülmüştür. Erkeklerin istihdam edilme oranlarında lise, mesleki lise ve yükseköğretim mezunlarının payları birbirine yakın olmasına rağmen, kadınlarda eğitim düzeyine göre istihdam oranı lise ve altı eğitim düzeylerine göre yükseköğretim düzeyinde neredeyse iki kat artmaktadır. Bu nedenle, özellikle kadın yoksulluğu açısından yoksul kesimin eğitim harcamaları kamu tarafından karşılanarak yükseköğretim düzeyinden mezun olmalarının sağlanması gerekmektedir. OECD ülkelerinde yükseköğretim mezunlarının istihdam edilme oranları erkeklerde ortalama %89 ve kadınlarda %81’dir. Türkiye’de bu oran erkeklerde %84 ve kadınlarda %62’dir. Türkiye’de yükseköğretim mezunlarının istihdam edilme oranı kadınlar ve erkeklerde OECD ortalamasının altında kalmıştır.

Türkiye’de kadın ve erkeklerin yıllık ortalama gelirlerinin eğitim düzeyi ile yükseldiği görülmüştür. Ancak, her eğitim düzeyinde erkeklerin yıllık ortalama gelirlerinin kadınlardan yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu duruma sebep olarak, Türkiye’deki erkeklerin aile geçindirme endişesi ile düşük ücretlerde çalışmayı tercih etmemeleri ya da erkek ve kadınların aynı eğitimi aldıkları halde kadınların doğurganlık ve ev işleri gibi nedenlerle erkeklere göre nitelik ve becerilerini aynı oranda artıramadıkları gösterilebilir.

Türkiye’de yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığının yıllar itibariyle gelişiminin olumlu yönde seyrettiği tespit edilmiştir. Türkiye’de nüfusun kullanılabilir ortalama gelirin (medya %50’ye göre) altında kalanların 2006 ve 2019 yılları arası sayıları, oranları ve yoksulluk açığı (ortalama gelirin altında olanların ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırına uzaklıkları) değerlendirilmiş ve genel itibariyle bu

verilerde düzelme olduğu gözlemlenmiştir. Bu yıllar içerisinde yoksulluğun en düşük olduğu yılın 2017 yılı olduğu görülmüştür. Yoksul sayısı 2006 yılında 12 milyon 548 bin kişiden 2019 yılında 11 milyon 641 bin kişiye, yoksulluk oranı %18'den %14'e ve yoksulluk açığı %31,7'den %24,1'e gerilemiştir. Satın alma gücü paritesi kullanılarak yapılan hesaplamalara göre benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Bunun yanında yoksulluk sınırı üzerinde gelir elde eden bireyler hanehalkı büyüklüğüne göre değerlendirildiğinde yoksul durumuna düşmektedirler. Türkiye'de 2019 yılı verilerine göre yoksulluk oranının en yüksek olduğu hanehalkı tipi %18,2 yoksulluk oranı ile “en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı” tipidir. Tek kişiden oluşan hanehalkı tipi yoksulluk oranı %9,2'dir. Bunun yanında, Türkiye'de 2019 yılı yoksulluk oranının en düşük olduğu hanehalkı tipi %4,8 ile “sadece eşlerden oluşan çekirdek aile” tipidir. Eşlerin her ikisinin çalışıyor olması aile bütçesine katkı sağlayarak yoksulluk oranını düşürebilmektedir. Bu açıdan, çalışan bireylerin birbirleriyle evlenmesi yoksulluk sorununa çözüm önerisi olarak gösterilebilir.

Ülkelerin eğitim, sağlık ve kişi başına düşen milli gelir düzeylerine göre hesaplanan insani gelişme endeksi toplumların yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilmesi nedeniyle bu endeksin yükselmesi refah düzeyinin arttığı anlamına gelmektedir. Yoksulluk açısından önemi olan bu endeksin Türkiye'de 2002 ve 2019 yılları arası gelişimi değerlendirilmiştir. Türkiye'de insani gelişme endeksinin 2002 yılından 2019 yılına doğru yükseldiği gözlemlenmiştir. BM İnsani Gelişme Raporunda ülkeler, insani gelişme endekslerine göre düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olarak gruplandırılmaktadır. Bu rapora göre 2018 yılında Türkiye ilk defa *çok yüksek insani gelişme grubunda* yer almıştır. 2019 yılında Türkiye'nin insani gelişme endeksinin yükselmeye devam ettiği ve 0,820'ye ulaştığı görülmüştür. Bu göstergeler ışığında Türkiye'de yaşam kalitesinin arttığı ve yoksulluk açısından bu endeksin yükselme eğilimini devam ettirmesi gerektiği söylenebilir.

İnsani gelişme endeksi göstergelerinden biri olan eğitim hizmetlerine Türkiye'de verilen önemin anlaşılması amacıyla Türkiye'nin toplam eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki payları incelenmiş ve kamunun payının artması sonucu yıllar itibarıyla yükseldiği görülmüştür. Türkiye'de toplam eğitim harcamaları GSYH oranı OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, bu oranın ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür.

Türkiye’de toplam eğitim harcamalarının yükseköğretim öncesinde AB ortalamasının üzerinde; ancak OECD ortalamasının altında kalmasına rağmen, yükseköğretim düzeyinde AB ve OECD ortalamasının üzerinde yer aldığı görülmüştür.

Bunun yanında yoksul kesimin eğitim harcamalarına yeterli düzeyde kaynak ayıramaması nedeniyle, yoksulluk üzerine etkisinin olumlu olduğu kabul edilen kamu eğitim harcamalarının milli hasıla içerisindeki paylarının yıllara göre gelişimi Türkiye açısından incelenmiştir. Geçmiş yıllara göre genel itibariyle Türkiye’de toplam kamu eğitim harcamalarının GSYH içerisindeki payının arttığı gözlemlenmiştir; ancak OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında ortalamanın altında kaldığı görülmüştür. Türkiye’de yükseköğretim öncesi kamu eğitim harcamaları GSYH payının OECD ve AB ortalaması altında kaldığı ve yükseköğretim düzeyi kamu eğitim harcamaları payının OECD ve AB ortalamasının üstünde olduğu görülmüştür. Türkiye’de kamu eğitim harcamalarının toplam eğitim harcamaları içerisindeki payı %75,3 gibi yüksek bir oran olmasına rağmen, bu oran OECD ve AB ortalamasının altında kalmıştır. Eğitim için hanehalkı tarafından cepten yapılan harcamaların payının (%14) OECD ve AB ülkeleri ortalamasına göre yüksek olduğu görülmüştür.

Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde kamu eğitim harcamaları GSYH oranının AB ve OECD ortalamasının üzerinde olması olumlu bir göstergedir. Ancak yükseköğretim düzeyinde eğitim harcamaları kamu tarafından karşılanmasına rağmen, kırtasiye, barınma ve ulaşım gibi harcamalar nedeniyle yoksul hane üyesi öğrenciler yükseköğretim kurumlarında eğitim alamamaktadırlar. Bu durumda yükseköğretim düzeyi eğitim harcamalarının kamu tarafından karşılanması gelir dağılımını bozabilmekte ve yoksulluk sorununu devam ettirmektedir. Bu nedenle yoksul öğrencilerin kırtasiye, barınma ve ulaşım gibi tüm harcamalarının kamu tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Yoksul hane üyesi öğrencilerin yükseköğretim düzeyine kadar eğitim amacı ile yapılan tüm harcamalarının kamu tarafından karşılanması sonucu eğitim sürecini tamamlayan bu öğrenciler gelir düzeyi yüksek alanlarda istihdam edilme imkanına sahip olabilmek ve bu durum sonucunda gelecekteki yoksulluk oranını düşürebilmektedir.

Eğitimde kalite göstergesi olarak örgün öğretimde öğretmen ve öğretim elemanı başına öğrenci sayısının düşmesi beklenmektedir. Türkiye’de ilk, orta ve lise düzeyinde öğretmen başına öğrenci sayısının yıllar itibariyle düştüğü görülmüştür. Ancak

yükseköğretimde öğretim elemanı başına öğrenci sayılarında artış görülmektedir. Bu nedenle öğretim elemanı sayısının artırılması gerekmektedir. Eğitim harcamalarının yanında kamu tarafından karşılanan sağlık harcamaları yoksul kesimin yaşam kalitesini artırarak yoksulluk riskini azaltabilmektedir. Kamu sağlık harcamalarının faydası, ödeme gücü zayıf olan yoksul kesimin gelirlerine oranla, zengin kesimde yer alan hane halklarına göre daha yüksek olmaktadır.

Toplumların yaşam kalitesi üzerinde etkinliği yüksek olan sağlık hizmetlerinin kamu tarafından sağlanması, yüksek maliyeti nedeniyle sağlık hizmetlerine bütçe ayıramayan yoksul kesim açısından önem arz etmektedir. Türkiye’de 2000 ve 2019 yılları arası toplam sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki payları grafiksel olarak analiz edilmiş ve genel itibariyle yükseldiği görülmüştür. Toplam sağlık harcamaları payındaki yükseliş kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Bu yıllar içerisinde toplam ve kamu sağlık harcamaları payının en yüksek olduğu yıl 2009 yılıdır. 2007 yılından 2019 yılına doğru özel harcamaların GSYH içerisindeki payı azalma eğilimi göstermiştir. 2000 yılına göre 2019 yılında özel sağlık harcamaların payı düşmüş, kamu sağlık harcamalarının payı yükselmiştir. Yoksulluk açısından kamu sağlık harcamalarının payının yükselmiş olması olumlu bir göstergedir.

Türkiye’de 2002 ve 2018 yılları arası SGP’ye göre ABD doları cinsinden kişi başına düşen sağlık harcaması miktarının kamu ve özel kesim türünde sürekli arttığı görülmüştür. Ayrıca yatırım harcamalarının dahil edilmediği, faydası doğrudan bireylere yönelik olan cari sağlık harcamalarında SGP’ye göre ABD doları cinsinden özel ve kamu kesimi tarafından yapılan kişi başına düşen sağlık harcamaları 2002 ve 2018 yılları arasında yükselmiştir. Çalışmada kamu sağlık harcamaları ile cepten yapılan sağlık harcamalarının zıt yönlü olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle, kamu tarafından yapılan sağlık harcamaları arttıkça, cepten yapılan sağlık harcamalarının azalması yoksul kesimin refah düzeyini yükseltmektedir. Türkiye hakkında değerlendirilen diğer sağlık göstergesi, sağlık hizmetlerinde kalite göstergesi olan kişi başına düşen yatak ve hekim sayısıdır. Bu iki göstergenin 2002 yılından 2018 yılına doğru yükselme eğiliminde olduğu görülmüştür.

Türkiye’de toplam cari sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki payında yıllar itibariyle yükselme görülmesine rağmen, OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’nin son

sırada yer aldığı görülmüştür. Kamu cari sağlık harcamaları GSYH oranına göre Meksika'nın üzerinden sondan ikinci sırada yer almıştır. Türkiye'de SGP'ye göre ABD doları cinsinden kişi başına düşen kamu cari sağlık harcamalarında OECD ülkeleri ortalamasının altında kalmış ve sondan üçüncü sırada yer almıştır. Türkiye'de sağlık harcamalarının GSYH'ya oranında görülen yükselme eğiliminin sürdürülmesi ve bu oranın OECD ortalamasının üzerine çıkarılması, yoksulluk açısından olumlu bir durumu ortaya çıkarabilecektir. Bu göstergelerin yanında, Türkiye'de kamu cari sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payı OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ortalamanın üzerinde gerçekleştiği görülmüştür. Türkiye'de sağlık harcamalarının GSYH'ya oranla OECD ortalamasının altında kalmasına rağmen, sağlık harcamalarının özel kesime göre daha çok kamu tarafından sağlanması yoksulluk açısından olumlu bir göstergedir.

Türkiye'de 2002 yılına göre 2018 yılında sağlık harcamaları nedeniyle yoksullaşan hanehalkı oranının azaldığı görülmüştür. Kamu sağlık harcamalarına bütçeden ayrılan payın artırılması, özellikle yoksul kesimin cepten yapılan sağlık harcamalarını azaltmakta ve yoksullaşmalarını engellemektedir. Türkiye'de katastrofik sağlık harcaması yapan hanehalkı (sağlık harcamaları/ödeme gücü oranı %40 ve fazla olanlar) sayısının 2002 yılına göre 2018 yılında azaldığı görülmüştür. Bu veriler ışığında kamu sağlık harcamalarının yoksulluk oranını azalttığı söylenebilir.

Türkiye'de sosyal güvencesi olmayan engelli, yaşlı, dul/yetim ve işsizlerden oluşan ihtiyaç sahibi nüfusun yaşam risklerini güvence altına alan sosyal koruma yardımlarının GSYH içerisindeki paylarının yıllar itibarıyla yükseldiği görülmüştür. Sosyal koruma yardımlarını oluşturan sağlık yardımları, aile/çocuk yardımları, yaşlı, engelli, dul/yetimler ve işsizlere yönelik yapılan ödemelerin Türkiye'de 2000 yılına göre 2018 yılında yaklaşık iki kat arttığı görülmüştür. Bu veriler, OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında emeklilik (yaşlılık, dul/yetim ve engelli aylıkları) ödemelerinde OECD ortalamasına çok yakın olmasına rağmen, AB ortalamasının altında son sıralarda yer aldığı görülmüştür.

Yoksul hanelerin insan onuruna yaraşır bir hayat sürmelerine imkan tanıyan sosyal koruma yardımlarının Türkiye'de GSYH oranının genel itibarıyla OECD ve AB ülkeleri ortalaması altında kalmasına rağmen 2000 yılına göre payında yaklaşık iki kat görülen

yükselme yoksulluk açısından olumlu bir göstergedir. Türkiye ve AB ülkelerinde yapılan sosyal koruma yardımlarının yoksulluk oranları üzerine etkisinin yönü ve harcama türlerinden hangisinin yoksulluk üzerinde daha etkin olduğu amprik analiz ile incelenmiştir.

Yapılan amprik çalışmada, Türkiye ve AB ülkelerinde sosyal koruma yardımlarının yoksulluk üzerine etkinin yönü incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak medyan %50, %60 ve %70 yoksulluk oranları (nüfusun kullanılabilir ortalama gelirinin yüzde %50, %60 ve %70'in altında kalanlarının nüfusa oranı) kullanılmıştır. Model 1, Model 2 ve Model 3'te tek bağımsız değişken olan sosyal koruma yardımları/GSYH oranının bağımlı değişken olan yoksulluk oranları üzerindeki etkisi incelenmiş ve sosyal koruma yardımları/GSYH oranındaki artışın medyan %50, %60 ve %70'e göre yoksulluk oranlarını azalttığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle sosyal koruma yardımları/GSYH oranı arttıkça yoksulluk oranının (medyan %50, %60 ve %70'e göre) azaldığı görülmüştür. Bu açıdan yoksulluk ile mücadelede sosyal koruma yardımları/GSYH oranlarının artırılmasının yoksulluk sorununa çözüm getireceği söylenebilir.

Sosyal koruma yardımlarından hangilerinin yoksulluk oranı üzerine etkinliğinin daha yüksek olduğunun görülebilmesi için Model 4. Model 5 ve Model 6'da bağımsız değişkenler olarak aile, sağlık, emeklilik (yaşlılık, dul/yetim ve engelli yardımları) ve işsizlik yardımlarının GSYH'ya oranları kullanılmıştır.

Model 4'te bağımlı değişken yoksulluk oranı medyan %50'ye göre yapılan analizde bağımsız değişken aile ve sağlık yardımlarının GSYH içerisindeki payı arttıkça yoksulluk oranının azaldığı görülmüştür. Bunun yanında, model 4'te aile yardımlarının sağlık yardımlarına göre yoksulluk oranı üzerinde daha etkin olduğu görülmüştür. Diğer bağımsız değişkenlerden emeklilik (yaşlılık, dul/yetim ve engelli yardımları) yardımlarının GSYH içerisindeki payı arttıkça yoksulluk oranının da yükseldiği görülmüştür. Başka bir ifadeyle emeklilik yardımlarının yoksulluk oranını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, model 4'te işsizlik yardımlarının yoksulluk oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Model 5'te sosyal koruma yardımlarından aile, sağlık, emeklilik (yaşlılık, dul/yetim ve engelli yardımları) ve işsizlik yardımları GSYH oranlarının medyan %60'a göre yoksulluk oranı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Buna göre aile ve sağlık

yardımları/GSYH oranı yükseldikçe yoksulluk oranının azaldığı görülmüştür. Ters durumda aile ve sağlık yardımları/GSYH oranı azaldıkça yoksulluk oranının artacağı söylenebilir. Bunun yanında, diğer bağımsız değişken emeklilik (yaşlılık, dul/yetim ve engelli yardımları) yardımlarının GSYH içerisindeki payı arttıkça medyan %60'a göre yoksulluk oranının arttığı tespit edilmiştir. Diğer bağımsız değişken işsizlik yardımlarının medyan %60 yoksulluk oranı üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Model 6'da sosyal koruma yardımlarından aile, sağlık, emeklilik (yaşlılık, dul/yetim ve engelli yardımları) ve işsizlik yardımları GSYH oranlarının medyan %70'e göre yoksulluk oranı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Buna göre aile ve sağlık yardımları/GSYH oranı yükseldikçe yoksulluk oranının azaldığı görülmüştür. Ters durumda aile ve sağlık yardımları/GSYH oranı azaldıkça yoksulluk oranının artacağı söylenebilir. Bunun yanında, diğer bağımsız değişken emeklilik (yaşlılık, dul/yetim ve engelli yardımları) ve işsizlik yardımlarının GSYH içerisindeki payı arttıkça medyan %70'a göre yoksulluk oranının arttığı tespit edilmiştir.

Ülkelerin yoksulluk ile mücadelede sosyal koruma yardımları/GSYH oranlarını yükseltmelerinin yoksulluk sorununa çözüm olabileceği söylenebilir. Medyan %50, %60 ve %70 yoksulluk oranlarına (nüfusun kullanılabilir ortalama gelirinin yüzde %50, %60 ve %70'in altında kalanlarının nüfusa oranı) göre sosyal koruma yardımlarının yoksulluğu azalttığı görülmüştür. Sosyal koruma yardımlarının medyan %50'nin yanında medyan %70 göre yoksulluk oranında azalışa olanak tanınması yoksul kesimde yer alan hanelere neredeyse nüfusun kullanılabilir ortalama gelirine yakın bir gelir desteği sağladığı anlamına gelmektedir.

Sosyal koruma yardımları içerisinde ise özellikle aile ve sağlık yardımlarının yoksulluk oranları üzerinde azaltıcı yönde etkili olduğu ve bu yardım türlerine bütçeden daha fazla pay ayırarak GSYH oranının yükseltilmesinin yoksulluk ile mücadelede diğer yardım türlerine göre daha etkin olacağı söylenebilir. Kurulan üç modelde de (model 4, 5 ve 6) yoksulluk oranları (medyan 50, 60 ve 70) üzerinde en fazla azaltıcı etkiye sahip olan sosyal koruma yardım türü aile yardımlarıdır. Bu açıdan hükümetlerin yoksullukla mücadele programlarında aile yardımlarına bütçe ödeneklerinden daha fazla pay ayırmalarının hedeflenen amaca ulaşmada faydalı olacağı söylenebilir.

Ayrıca, kurulan üç modelde de (model 4, 5 ve 6) yoksulluk oranları (medyan 50, 60 ve 70) üzerinde emeklilik yardımlarının etkisinin yükseltici yönde olduğu tespit edilmiştir. İnsanlara garanti bir gelir sunulması durumunda çalışmamayı tercih etmeleri gelirlerinin düşmesine ve yoksulluk sınırı altında bir gelir elde etmelerine neden olmaktadır. Böylece emeklilik ödemeleri ile yoksulluk oranları yükselmektedir. “Sosyal harcama tuzağı” olarak adlandırılan bu duruma göre insanlar yaşamak için çalışmak yerine sosyal harcama programlarına bağımlı hale gelmektedir. Emeklilik maaşları yoksulluk sınırı üzerinde olmadığı sürece sosyal koruma yardımlarından biri olan emeklilik yardımlarının yoksulluk oranlarını artırıcı yönde etki ortaya çıkaracağı söylenebilir.

İşsizlik yardımlarının medyan %50 ye göre yoksulluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmasa da katsayısı negatif işaretlidir. Başa bir ifadeyle yoksulluğu azaltıcı yönde bir işarete sahiptir. Ancak medyan %50’ye göre daha yüksek bir yoksulluk sınırını temsil eden medyan %70 yoksulluk oranında işsizlik yardımlarının yoksulluk oranını artırdığı görülmektedir. İşsizlik yardımlarının medyan %50’ye göre düşük bir gelir desteği sağladığı, medyan %70 yoksulluk oranına göre işsizlik yardımlarının hanelerin gelirini yoksulluk sınırının üstüne çıkarmadığı anlaşılmaktadır.

Bu nedenle, işsizlik yardımlarının/GSYH içerişindeki payındaki artışın yardım miktarındaki artış yerine işsiz sayısındaki artıştan kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanında, özellikle gelişmiş ülkelerde ücret düzeyleri yoksulluk sınırı üzerinde tüketime izin vermeyen çalışanlar ile işsizlerden oluşan genç nüfus, düşük ücret ile istihdam edilmek yerine çalışmamayı tercih etmektedir. Bu durum yoksulluğu artırmaktadır. Bu açıdan, ekonomik gelişme ile ücret düzeylerinin yoksulluk sınırı üzerine çıkması yoksulluk sorununa çözüm olabileceği söylenebilir.

Ayrıca, kamu tarafından sağlanan sosyal koruma yardımları ile “çalışan yoksullara” (gelir düzeyi yoksulluk sınırı altında olan) yönelik yapılan nakdi transferler, bu kesimi “üretken istihdam” durumuna (gelir düzeyi kendisini ve kendisine bağımlı yaşayan kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olanlar) getirebilir. Kamu tarafından yapılan sosyal transferlerin hanehalkı gelir düzeyini yoksulluk sınırının üzerine çıkarması, çalışan yoksulların sayısını azaltarak yoksulluk oranının düşmesini sağlayabilecektir.

Bunun yanında, iş gücü piyasasında evli kadınların istihdamında uygulanacak olan mali teşvikler ile aile bütçesinin yoksulluk sınırı üzerine çıkması sağlanabilir. Bu durumun yoksulluk sorununa çözüm olacağı söylenebilir. Nitekim 2019 yılında Türkiye’de yoksulluk oranının (%4,8) en düşük olduğu hanehalkı tipi sadece eşlerden oluşan çekirdek aile tipidir.

KAYNAKÇA

- Ahluwalia, Montek S., Carter, Nicholas G., and Chenery, Hollis B. (1979). Growth and Poverty in Developing Countries. *Journal of Development Economics*, Vol: 6, pp. 299-341.
- Akar, S. (2014). Türkiye’de Sağlık Harcamaları, Sağlık Harcamalarının Nisbi Fiyatı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 311-322.
- Akbulut, E. (2020). Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 137-155.
- Akçacı, T., ve Karapınar Kocağ, E. (2010). Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk. *Uluslararası Turgut Özal Ekonomi ve Siyaset Kongre Kitabı*, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Akdur, R. (2008). Sağlık Harcamaları. *Bilim ve Ütopya*, 14(170), 1-8.
- Aksoy, Ş. (2011). *Kamu Maliyesi*, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Aktan C. C., Vural İ. Y. (2002). *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Coşkun Can Aktan (Ed.), Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alkire, S., and Foster, J. (2011). Counting and Multidimensional Poverty Measurement. *Journal of public economics*, 95(7-8), 476-487. <https://www.sciencedirect.com/>
- Alkire, S., and Santos, M. E. (2010). Acute Multidimensional Poverty: A New Index for Developing Countries. *United Nations development programme human development report office background paper*, (2010/11).
- Altan, Ömer Zühtü (2004). *Sosyal Politika Dersleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Arabacı, Yüksel (2014). *Sosyal Politika, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. Editörler: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Bursa, *Dora Yayınları*, 5. Baskı 2014. 176-202.
- Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2019). Bir Sosyal Koruma Bileşeni Olan Sosyal Yardımların Yoksulluk Üzerinde Etkisi: Ampirik Bir Uygulama. *Journal of International Social Research*, 12(63).
- Arpacıoğlu Ö. ve Yıldırım M. (2011). Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.4, s.2.
- Atkinson, A. B. (1987). On The Measurement of Poverty. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*. 749-764.
- Ayhan, A. (2012). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri. *SGD-Sosyal*

Güvenlik Dergisi, 2(1).

- Aytaç Ö. (2013). *Yoksulluk, Kentsel Sınıfsal ve Sosyal Dışlanma: Modern Kentlerde Sınıfsal/ Mekansal Yarılma ve Suçlaştırılma Mekanizmaları. Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*. Ed. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. San Francisco: Johan Wiley & Sons, Ltd.
- Barışık, S., ve Kasap, A. (2012). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Kamu Harcamalarının Rolü. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 4(3), 27-52.
- Batirel, Ö. F. (1990). *Kamu Maliyesi Teorisi*. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını.
- Bayar, Y., ve Sasmaz, M. U. (2018). Social Expenditures and Poverty in Central and Eastern European Union Countries: A Causality Analysis. In *The Impact of Globalization on International Finance and Accounting*, 257-263. Springer, Cham.
- Behrendt, C. (2000). *Holes in The Safety Net? Social Security and The Alleviation of Poverty in A Comparative Perspective*. Transaction Publisher, New Brunswick.
- Beneke, M., Lustig, N., and Oliva, J. A. (2017). The Impact of Taxes and Social Spending on Inequality And Poverty in El Salvador. *Commitment to Equity Handbook. A Guide to Estimating the Impact of Fiscal Policy on Inequality and Poverty*. Brookings Institution Press and CEQ Institute (2016).
- Biggs, M. L., and Dutta, J. (1999). The Distributional Effects of Education Expenditures. *National Institute Economic Review*, 169(1), 68-77.
- Boratav, K. (1991). *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. Gerçek Yayınevi.
- Bowen, G. A. (2007). The Challenges of Poverty and Social Welfare in The Caribbean. *International Journal of Social Welfare*, 16(2), 150-158.
- Breusch, T., and A.Pagan. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 239-253.
- Caminada, K., and Goudswaard, K. (2009). Effectiveness of Poverty Reduction in The EU: A Descriptive Analysis. *Poverty & Public Policy*, 1(2), 1-49.
- Caminada, K., Goudswaard, K., and Koster, F. (2012). Social Income Transfers and Poverty: A Cross-Country Analysis for OECD Countries. *International Journal of Social Welfare*, 21(2), 115-126.
- Cardoso, E. (1992). Inflation and Poverty (No. w4006). National Bureau of Economic

Research.

- Casazza, A. (2015). How are All Countries, Rich and Poor, to Define Poverty. <https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2015/10/16/How-are-all-countries-rich-and-poor-to-define-poverty-.html>
- Castro-Leal, F., Dayton, J., Demery, L., and Mehra, K. (1999). Public Social Spending in Africa: Do The Poor Benefit? *The World Bank Research Observer*, 14(1), 49-72.
- Chzhen, Y. (2017). Unemployment, Social Protection Spending and Child Poverty in The European Union During The Great Recession. *Journal of European Social Policy*, 27(2), 123-137.
- Cichon, M., Hagemeyer, K., and Scholz, W. (2001). Social Budgeting in Transition Economies. *International Social Security Review*, 54(2-3), 191-215.
- Çalışkan, Şadan (2010). Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 59(2), 89-132.
- Çelikay, F., ve Gümüş, E. (2017). The Effect of Social Spending on Reducing Poverty. *International Journal of Social Economics*.
- Demery, Lionel (2003). *Analyzing The Incidence of Public Expenditure*, François Bourguignon ve Luiz A. Pereira da Silva (Ed.), The Impact of Economic Policies on Poverty and Income Distribution, 41-68, New York: World bank and Oxford University Press.
- Demiryürek Ürper, T. (2018). Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Dilik, S. (1980). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(01).
- Dilik, S. (1980). Sosyal Yardımlar: İki Anlamalı Bir Terim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(01).
- DPT (2001), VIII: BYKP Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara, 2001, 103,104.
- Driscoll, John C. and Aart C. Kraay, (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data. *Review of Economics and Statistics* 80(4), 549-560.
- Drukker, D. M. (2003). Testing for Serial Correlation in Linear Panel-Data Models. *The Stata Journal*, 3(2), 168-177.
- Dumanlı, R. (1995). Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri. *Yeni Türkiye*. 1995/6, 211-229.

- Edizdoğan, N., and etinkaya, . (2012). *Kamu Bütçesi*, Ekin Yayınevi, 3. B., Bursa.
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2004). *Ekonomi Politikası*, Teori ve Türkiye Uygulaması. 15. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erkal, G., Akıncı, M., ve Yılmaz, . (2015). Yoksulluk, Gelir Eğitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. *TISK Academy/TISK Akademi*, 10(19).
- Eroğlu, N., Altaş, D., Turgut, Ü. N., ve Ulu, M. İ. (2017). OECD Ülkelerinde Sosyal Yardım Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Panel Veri Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 335-354.
- ESSPROS, M. (1996). Social and Regional Statistics and Geographical Information System. Living Conditions. Luxembourg: European Communities, Eurostat.
- European Institute for Gender Equality (EIGE), Gender Equality Index (2018), <https://eige.europa.eu/>
- Eurostat Database, Gini coefficient of equivalised disposable income - EU-SILC survey, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tessi190>
- Eurostat Database, Social protection benefits, Tables by functions, aggregated benefits and grouped schemes - in % of the GDP [spr_exp_gdp], http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=spr_exp_gdp&lang=en
- Foorman, B. R., Kalinowski, S. J., and Sexton, W. L. (2007). Standards-Based Educational Reform is One Important Step Toward Reducing The Achievement Gap. *Standards-Based Reform and The Poverty Gap: Lessons from No Child Left Behind*, 17-44.
- Feige, Edgar L. (1997). Revised Estimates of The Underground Economy: Implications of US Currency Held Abroad. *Published in: The Underground Economy; Global Evidence of Its Impact* 151-208.
- Flik, R. J., and Van Praag, B. M. (1991). Subjective Poverty Line Definitions. *De Economist*, 139(3), 311-330.
- Filiztekin, A., and elik, M. A. (2010). Türkiye’de Bölgesel Gelir Eğitsizliği (Regional Income Inequality in Turkey). *Megaron*, 5(3), 116-127.
- Foster, J., Greer, J., and Thorbecke, E. (1984). A Class of Decomposable Poverty Measures. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 761-766.
- Gamoran, A. (Ed.). (2007). *Standards-Based Reform and The Poverty Gap: Lessons for No Child Left Behind*. Brookings Institution Press.
- Greene, W. (2000). *Econometric Analysis*. New York:Prentice-Hall.
- Gujarati, D. N. (1995). *Basic Econometrics*. New York: McGraw-Hill.

- Gürsel, S., Levent, H., Selim, R., ve Sarıca, Ö. (2000). Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma. *İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yayın*, 295.
- Hagemejer, K. (1999). The Transformation of Social Security in Central and Eastern Europe. *In Transformation of Social Security: Pensions in Central-Eastern Europe, Physica, Heidelberg*, 31-58.
- Haughton, J., and Khandker, S. R. (2009). Handbook on Poverty + Inequality. World Bank Publications.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/488081468157174849/pdf/483380PUB0Pove101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf>
- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrics: Journal of The Econometric Society*, 1251-1271.
- International Labour Organization (2012). Understanding Deficits of Productive Employment and Setting Targets: A Methodological Guide.
- International Labour Organization. (2017). World Social Protection Report 2017-19: Universal Social Protection to Achieve The Sustainable Development Goals. International Labour Organization.
- International Labour Organization. (2018). Women And Men in The Informal Economy. A Statistical Picture. Third Edition. International Labour Organization.
- Işık, N., ve Kılınç, E. C. (2009). OECD Ülkelerinde Vergi Yüğü ve Vergi Türleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(2), 147-173.
- Jahan, S. (2016). Human Development Report-Human Development for Everyone. UNDP. Disponible su: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.
- James, E., & Benjamin, G. (1987). Educational Distribution And Income Redistribution Through Education in Japan. *Journal of Human Resources*, 469-489.
- Jaramillo, M. (2014). The Incidence of Social Spending and Taxes in Peru. *Public Finance Review*, 42(3), 391-412.
- Karanfil, F., ve Özkaya, A. (2013). Indirect Taxes, Social Expenditures and Poverty: What Linkage?. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(3), 337-350.
- Kayalidere, G., ve Şahin, H. (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Yardımlarının Gelişimi ve Yoksulluk. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 57-75.
- Kenworthy, L. (1999). Do Social-Welfare Policies Reduce Poverty? A Cross-National Assessment. *Social Forces*, 77(3), 1119-1139.

- Kirmanoglu, H. (2011). *Kamu Ekonomisi Analizi*, 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Kılavuz, E. (2010). Sağlık Harcamalarındaki Artış ve Temel Bakım Hizmetleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 173-192.
- Klugman, J. (2010). Human Development Report 2010–20th Anniversary Edition. *The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*.
- Kundu, A. (1994). Defining Poverty and Poverty Line: Conceptual and Empirical Issues. www.ansiss.org/doc/seminar2007July20-22/amitabh_kundu.doc
- Kurşuncu, Hatice (2006). Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Lemos, S. (2009). Minimum Wage Effects in A Developing Country. *Labour Economics*, 16(2), 224-237.
- Llerena Pinto, F., Llerena Pinto, M. C., & Llerena Pinto, M. A. (2015). *Social Spending, Taxes and Income Redistribution in Ecuador* (No. 28). Tulane University, Department of Economics.
- Lustig, N., Pessino, C., and Scott, J. (2014). The Impact of Taxes and Social Spending on Inequality and Poverty in Argentina, Bolivia, Brazil, Mexico, Peru, and Uruguay: Introduction to The Special Issue. *Public Finance Review*, 42(3), 287-303.
- Mankiw, N. G. (2017). *Principles of Economics*. Cengage Learning.
- Mingione, E. (1996), Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates Enzo Mingione, University of Padova. *Urban poverty and the underclass*, 3-40.
- OECD, Health Statistics 2020, Health Expenditure and Financing, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?ThemeTreeId=9>
- OECD, Data, Income inequality, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>
- OECD, Education at a Glance 2020, <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>
- OECD (2020), Social Expenditure database 2020, www.oecd.org/social/expenditure.htm
- OECD, Data, Social Protection-Social Spending, <https://data.oecd.org/social/socialexp/social-spending.htm>
- OECD, Society at a Glance 2019.
- Otting, A. (1993). International Labour Standards: A Framework for Social Security. *Int'l Lab. Rev.*, 132, 163.
- Öztürk, N. (2012). *Maliye Politikası*. Ekin Yayınevi. Bursa.

- Pachauri, S., Mueller, A., Kemmler, A., & Spreng, D. (2004). "On Measuring Energy Poverty in Indian households", *World Development*, 32(12), 2083-2104.
- Pesaran, H. M. (2004). General Diagnostic Tests for Cross-Sectional Dependence in Panels. University of Cambridge, Cambridge Working Papers in Economics, 435.
- Pınar, A. (2006). *Maliye Politikası: Teori ve Uygulama*. Naturel Yayıncılık.
- Pirttilä, J., and Tuomala, M. (2004). Poverty Alleviation and Tax Policy. *European Economic Review*, 48(5), 1075-1090.
- Powers, E. T. (1995). Inflation, Unemployment, and Poverty Revisited. *Economic Review-Federal Reserve Bank of Cleveland*, 31, 2-13.
- Pradhan, M., ve Ravallion, M. (2000). Measuring Poverty Using Qualitative Perceptions of Consumption Adequacy. *Review of Economics and Statistics*, 82(3), 462-471.
- Ravallion, Martin, Gaurav, Datt ve Walle, Dominique V. D. (1991). Quantifying Absolute Poverty in the Developing World, *Review of Income and Wealth*, 37(4), 345-361.
- Ravallion, Martin (2016). *The Economics of Poverty: History, Measurement, and Policy*. Oxford University Press.
- Sarısoy, İ., ve Koç, S. (2010). Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Maliye Dergisi*, 158, 326-348.
- Schneider, F., and Enste, D. H. (2013). *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge University Press.
- Sen, Amartya (1976). Poverty: An Ordinal Approach to Measurement. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 219-231. <https://www.jstor.org/stable/pdf/1912718.pdf>
- Sen, Amartya (1982). *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. New York: Oxford University Press.
- Sen, Amartya (1990). Development as Capability Expansion. *The Community Development Reader*, 41-58.
- Sen, Amartya (2000). *Development as Freedom*. New York: Alfred A. Knopf.
- Sen, A., Sen, M. A., Amartya, S., Foster, J. E., and Foster, J. E. (1997). *On Economic Inequality*. Oxford University Press.
- Seyyar, Ali (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri, (Ansiklopedik Sözlük)*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Smith, P. M. (1997). Assessing The Size of The Underground Economy: The Statistics Canada Perspective. *Published in: The Underground Economy: Global Evidence*

of Its Size and Impact, 11-37.

Şahin, Hüseyin (2011). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu*, 11. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şeker, M. (2011). Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi. *TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı)*.

Şener, O. (2006). *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, 8. basım. Beta Yayım, Bursa.

Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. (4. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Tatoğlu, F. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta basım, 2. Baskı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Faaliyet Raporları (2013-2019), www.ailevecalisma.gov.tr.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları, <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/>

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Bütçe Gelir Gider Gerçekleşmeleri (1924-2018), <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri>.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>

T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları, <https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-73387/saglik-istatistikleri-yilliklari.html>

Tüğen, K., ve Eroğlu, A. (2017). Yoksulluğu Önlemeye Yönelik Sosyal Bütçe Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (627), 31-46.

TÜİK, Eğitim İstatistikleri, Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre Nüfusun Dağılımı, <http://www.tuik.gov.tr>

TÜİK, Eğitim İstatistikleri, Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu, <http://www.tuik.gov.tr>

TÜİK, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemine Göre Cari Fiyatlarla, <http://www.tuik.gov.tr>

TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu, <http://www.tuik.gov.tr>

TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, Gelire Dayalı Yoksulluk İstatistikleri,

<http://www.tuik.gov.tr>

Townsend, Peter. (1962). The Meaning of Poverty. *The British Journal of Sociology*. 13(3), 210-227.

Ulusoy, Ahmet (2007). *Maliye Politikası*, Mikro Yayıncılık. Trabzon.

Ulusoy, A., Karakurt, B., ve Akbulut, E. (2016). Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2).

UNDP (2016). Human Development Report 2016, Human Development for Everyone.

UNDP (2018). Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update.

UNDP (2019). Human Development Reports 2019. <http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking>.

UNDP (2020). Human Development Reports 2020, Human Development Reports (undp.org)

Van der Berg, Servaas (2008). Poverty and Education. *Education Policy Series*, 10, 28.

Williams, C. (2014). The Informal Economy and Poverty: Evidence and Policy Review. *Report Prepared for Joseph Rowntree Foundation, York*.

Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge, MA: MIT Press.

World Bank Institute (2005). Introduction to Poverty Analysis.

Yumuşak, İbrahim G. ve Bilen, Mahmut (2000). Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Dergisi*. (1), 77-96.

Yüce, M. (2002). Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 1-38.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Eyüp AKBULUT	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Maliye
Yüksek Lisans	
Üniversite	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Maliye
Programı	Maliye
Makale ve Bildiriler	
1. Ahmet ULUSOY, Birol KARAKURT ve Eyüp AKBULUT (2015). Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi. <i>Maliye Araştırmaları Dergisi</i>, 1(2), 45-75. 2. Eyüp AKBULUT (2020). Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi. <i>Maliye Araştırmaları Dergisi</i>, 6(3), 137-155. 3. Eyüp AKBULUT (2021). Türkiye’de Enflasyon, Faiz, Vergiler ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Ampirik Analiz. <i>Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi</i>, 17(1), 147-169.	